

तैत्तिरीय
आरण्यकम्

Colophon

This document was typeset using Xe_{La}TeX, and uses the Siddhanta font extensively. It also uses several L^AT_EX macros designed by H. L. Prasād. Practically all the encoding was done with the help of Ajit Krishnan's mudgala IME (<http://www.aupasana.com/>).

Acknowledgements

The initial ITRANS encodings of some of these texts were obtained from <http://sanskritdocuments.org/> and <https://sa.wikisource.org/>. Thanks are also due to Ulrich Stiehl (<http://sanskritweb.de/>) for hosting a wonderful resource for Yajur Veda, and also generously sharing the original Kathaka texts edited by Subramania Sarma.

See also <http://stotrasamhita.github.io/about/>

FOR PERSONAL USE ONLY
NOT FOR COMMERCIAL PRINTING/DISTRIBUTION

अनुक्रमणिका

तैत्तिरीय आरण्यकम्	1
प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः	1
द्वितीयः प्रश्नः	37
तृतीयः प्रश्नः	52
चतुर्थः प्रश्नः	67
पञ्चमः प्रश्नः	94
षष्ठः प्रश्नः	125
सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावल्ली	139
अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली	145
नवमः प्रश्नः — भृगुवल्ली	150
दशमः प्रश्नः — महानारायणोपनिषत्	155
 कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम्	 193
प्रथमः प्रश्नः	193
द्वितीयः प्रश्नः	206
तृतीयः प्रश्नः	222

॥ तैत्तिरीय आरण्यकम् ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः ॥

ॐ भ॒द्रं कर्णे॑भिः शृणु॒याम॑ दे॒वाः। भ॒द्रं प॑श्येमा॒क्षभि॑र्यज॒त्राः।
स्थि॒रैरङ्गै॑स्तुष्टुवाꣳ स॑स्त॒नूभिः॑। व्य॒शेम॑ दे॒वहि॑तं॒ यदायुः॑।
स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृ॒द्धश्र॑वाः। स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः।
स्व॒स्ति न॒स्ताक्ष्यो॑ अरि॑ष्टनेमिः। स्व॒स्ति नो॒ बृह॑स्पति॑र्दधातु॥
ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

भ॒द्रं कर्णे॑भिः शृणु॒याम॑ दे॒वाः। भ॒द्रं प॑श्येमा॒क्षभि॑र्यज॒त्राः।
स्थि॒रैरङ्गै॑स्तुष्टुवाꣳ स॑स्त॒नूभिः॑। व्य॒शेम॑ दे॒वहि॑तं॒ यदायुः॑।
स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृ॒द्धश्र॑वाः। स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः।
स्व॒स्ति न॒स्ताक्ष्यो॑ अरि॑ष्टनेमिः। स्व॒स्ति नो॒ बृह॑स्पति॑र्दधातु॥
आप॑मा॒पाम॒पः सर्वाः॑। अ॒स्माद॒स्मादि॒तोऽमु॑तः॥१॥

अ॒ग्निर्वा॒युश्च॒ सूर्य॑श्च। स॒ह स॑ञ्चस्कर॒द्धिया॑। वा॒य्वश्चा॑
रश्मि॑पत॒यः। मरी॑च्यात्मानो॒ अद्रु॑हः। दे॒वीर्भु॑वन॒सूव॑रीः।
पु॒त्रव॑त्वाय॑ मे सुत। म॒हाना॒ग्नीर्म॑हामा॒नाः। म॒हसो॑ म॒हसः॑
स्वः। दे॒वीः प॑र्जन्य॒सूव॑रीः। पु॒त्रव॑त्वाय॑ मे सुत॥२॥

अ॒पाश्र्यु॑ष्णिम॒पा र॑क्षः। अ॒पाश्र्यु॑ष्णिम॒पा र॑घम्। अ॒पाघ्ना॑मपं
चा॒वर्ति॑म्। अ॒पदे॒वीरि॒तो हि॑त। व॒ज्रं दे॒वीर॑जी॒ताश्च॑। भु॒वं न॑
दे॒वसू॑व॒रीः। आ॒दि॒त्यान॑दि॒तिं दे॒वीम्। योनि॑नोर्ध्वमु॒दीष॑त।
शि॒वा नः॑ शन्त॑मा भवन्तु। दि॒व्या आप॑ ओष॑धयः। सु॒मृडी॑का

सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि॥३॥

[१]

स्मृतिः प्रत्यक्षमैतिह्यम्। अनुमानश्चतुष्टयम्। एतैरादित्य-
मण्डलम्। सर्वैरेव विधास्यते। सूर्यो मरीचिमादत्ते।
सर्वस्माद्भुवनादधि। तस्याः पाकविशेषेण। स्मृतं काल-
विशेषणम्। नदीव प्रभवात्काचित्। अक्षय्याभ्यस्यन्दते
यथा॥४॥

तां नद्योऽभि संमायन्ति। सौरुः सती न निवर्तते।
एवं नानासमुत्थानाः। कालाः संवत्सरः श्रिताः। अणुशश्च
महेशश्च। सर्वे समवयत्रितम्। सतैः सवैः संमाविष्टः। ऊरुः
सन्न निवर्तते। अधिसंवत्सरं विद्यात्। तदेवं लक्षणे॥५॥

अणुभिश्च महद्भिश्च। समारूढः प्रदृश्यते। संवत्सरः
प्रत्यक्षेण। नाधिसत्त्वः प्रदृश्यते। पटरो विक्लिधः पिङ्गः।
एतद्वरुणलक्षणम्। यत्रैतदुपदृश्यते। सहस्रं तत्र नीयते।
एकं हि शिरो नाना मुखे। कृत्स्नं तद्वतुलक्षणम्॥६॥

उभयतः सप्तैन्द्रियाणि। जल्पितं त्वेव दिह्यते। शुक्लकृष्णे
संवत्सरस्य। दक्षिणवामयोः पार्श्वयोः। तस्यैषा भवति। शुक्रं
तै अन्यद्यजतं तै अन्यत्। विषुरूपे अहनी द्यौरिवासि। विश्वा
हि माया अवसि स्वधावः। भद्रा तै पूषन्निह रातिरस्त्विति।
नात्र भुवनम्। न पूषा। न पशवः। नाऽऽदित्यः संवत्सर

एव प्रत्यक्षेण प्रियतमं विद्यात्। एतद्वै संवत्सरस्य प्रियतमं
रूपम्। योऽस्य महानर्थं उत्पत्स्यमानो भवति। इदं पुण्यं
कुरुष्वेति। तमाहरणं दद्यात्॥७॥

[२]

साक॒ञ्जाना॑ः सप्तथ॑माहुरेक॒जम्। षडु॑द्य॒मा ऋष॑यो
देव॒जा इति॑। तेषा॑मिष्टानि॒ विहि॑तानि धाम॒शः। स्था॒त्रे
रैज॑न्ते॒ विकृ॑तानि रूप॒शः। को नु॑ मर्या॒ अमि॑थितः।
सखा॒ सखा॑यमब्रवीत्। जहा॑को अ॒स्मदी॑षते। यस्ति॒त्याजं
सखि॑विद॒ः सखा॑यम्। न तस्य॑ वा॒च्यपि॑ भा॒गो अ॑स्ति।
यदी॑ः शृ॒णोत्य॒लक॑ः शृ॒णोति॑॥८॥

न हि प्र॒वेदं सु॒कृत॑स्य॒ पन्था॑मिति॑। ऋ॒तुर्ऋ॒तुना
नु॒द्यमा॑नः। वि॒न॒नादा॑भिधा॒वः। षष्टि॑श्च त्रि॒ंश॒का व॒ल्गाः।
शु॒क्लकृ॑ष्णौ च॒ षाष्टि॑कौ। सा॒रा॒ग॒व॒स्त्रैर्ज॑रदक्षः। व॒स॒न्तो
वसु॑भिः सह। सं॒व॒त्स॒रस्य॑ सवि॒तुः। प्रै॒ष॒कृ॒त्प्रथ॑मः स्मृतः।
अ॒मूना॑दय॒तेत्य॒न्यान्॥९॥

अ॒मूःश्च॑ परि॒रक्ष॑तः। ए॒ता वा॒चः प्र॑युज्यन्ते।
यत्रै॑तदुप॒दृश्य॑ते। ए॒तदे॒व वि॑जानी॒यात्। प्र॒माणं॑ का॒ल॒पर्य॑ये।
वि॒शेष॑णं तु॒ वक्ष्या॑मः। ऋ॒तूनां॑ तन्नि॒बोध॑त। शु॒क्लवा॑सा
रु॒द्रग॑णः। ग्री॒ष्मेणा॑ऽऽव॒र्तते॑ सह। नि॒जह॑न् पृथि॒वीः
स॒र्वाम्॥१०॥

ज्योति॑षाऽप्रति॒ख्येन॑ सः। वि॒श्वरू॒पाणि॑ वासा॒ःसि॑।

आदित्यानां॑ निबोध॑त। संवत्सरीणं॑ कर्मफलम्।
 वर्षाभिर्ददता॑ सह। अदुःखो॑ दुःखचक्षुरिव। तद्भाऽऽपीत
 इव दृश्यते। शीतेना॑व्यथयन्निव। रुरुदक्ष इव दृश्यते।
 ह्लादयते॑ ज्वलंतश्चैव। शाम्यतश्चास्य चक्षुषी। या वै प्रजा
 भ्रंश्यन्ते। संवत्सरान्ता भ्रंश्यन्ते। याः प्रतितिष्ठन्ति।
 संवत्सरे ताः प्रतितिष्ठन्ति। वर्षाभ्य इत्यर्थः॥११॥

[३]

अक्षिदुःखोत्थितस्यैव। विप्रसन्ने क॒नीनिके। आङ्गे चाद्र॑णं
 नास्ति। ऋभूणां॑ तन्निबोध॑त। क॒नका॒भानि॑ वासा॑सि।
 अ॒हता॑नि निबोध॑त। अन्नम॑श्नीतं मृज्मीत। अ॒हं वो
 जी॒वन॑प्रदः। ए॒ता वा॒चः प्र॑युज्यन्ते। श॒रद्य॑त्रोप॒दृश्य॑ते॥१२॥

अभिधून्वन्तोऽभिघ्नन्त इव। वा॒तव॑न्तो म॒रुद्ग॑णाः।
 अमुतो जेतुमिषुमुखमिव। सन्नद्धाः सह ददृशे ह।
 अपध्वस्तैर्वस्तिवर्णैरिव। विशि॒खासः॑ कपर्दिनः। अक्रुद्धस्य
 योत्स्यमानस्य। क्रुद्धस्यैव लोहि॑नी। हेम॑तश्चक्षुषी विद्यात्।
 अ॒क्ष्णयोः॑ क्षिप॑णोरिव॥१३॥

दुर्भिक्षं दे॒वल॑केषु। म॒नूना॑मु॒दकं॑ गृहे। ए॒ता वा॒चः
 प्र॑वदन्तीः। वैद्युतो॑ यान्ति शैशि॑रीः। ता अ॒ग्निः प॑वमना
 अन्वैक्ष॑त। इ॒ह जी॑विका॒मप॑रिपश्यन्। तस्यै॒षा भ॑वति।
 इ॒हेह॑वः स्व॒तप॑सः। म॒रुतः॑ सूर्य॑त्वचः। श॒र्म स॒प्रथा॑
 आवृ॑णे॥१४॥

[४]

अतिताम्राणि वासांसि। अष्टिवज्रिशतघ्निं च। विश्वे देवा
विप्रहरन्ति। अग्निजिह्वा असञ्चत। नैव देवो न मर्त्यः। न
राजा वरुणो विभुः। नाग्निर्नेन्द्रो न पवमानः। मातृक्कच्चन
विद्यते। दिव्यस्यैका धनुरारिः। पृथिव्यामपरा श्रिता॥१५॥

तस्येन्द्रो वग्निरूपेण। धनुर्ज्यामछिनत्स्वयम्। तदिन्द्रधनु-
रित्यज्यम्। अभ्रवर्णेषु चक्षते। एतदेव शंयोर्बार्हस्पत्यस्य।
एतद्रुद्रस्य धनुः। रुद्रस्य त्वेव धनुरारिः। शिर उत्पिपेष। स
प्रवर्ग्योऽभवत्। तस्माद्यः सप्रवर्ग्येण यज्ञेन यजते। रुद्रस्य
स शिरः प्रतिदधाति। नैनं रुद्र आरुको भवति। य एवं
वेद॥१६॥

[५]

अत्यूर्ध्वाक्षोऽतिरश्वात्। शिशिरः प्रदृश्यते। नैव रूपं
न वासांसि। न चक्षुः प्रतिदृश्यते। अन्योन्यं तु न
हिःस्रातः। सतस्तद्देवलक्षणम्। लोहितोऽक्षिण शारशीर्ष्णिः।
सूर्यस्योदयनं प्रति। त्वं करोषि न्यञ्जलिकाम्। त्वं करोषि
निजानुकाम्॥१७॥

निजानुका मे न्यञ्जलिका। अमी वाचमुपासतामिति।
तस्मै सर्व ऋतवो नमन्ते। मर्यादाकरत्वात्प्रपुरोधाम्। ब्राह्मणं
आप्नोति। य एवं वेद। स खलु संवत्सर एतैः सेनानीभिः
सह। इन्द्राय सर्वान्कामान्भिवहति। स द्रप्सः। तस्यैषा

भवति॥१८॥

अवद्रप्सो अ॑शुम॒तीमतिष्ठत्। इ॒या॒नः कृ॒ष्णो द॒शभिः
स॒हस्रैः। आव॒र्तमिन्द्रः॑ श॒च्या ध॒मन्त॑म्। उप॒सृहि॑ तं
नृम॑णामथ॒द्रामि॑ति। एत॒यैवेन्द्रः॑ स॒लावृ॑क्या स॒ह। असुरान्
प॑रिवृ॒श्चति। पृथि॑व्य॒शुम॑ती। ताम॒न्वव॑स्थितः संव॒त्सरो दि॒वं
च॑। नैवं विदुषाऽऽचा॒र्यान्तेवा॑सिनौ। अन्यो॒न्यस्मै॑ द्रु॒ह्याता॑म्।
यो द्रु॒ह्यति। भ्र॑श्यते स्व॒र्गालो॒कात्। इत्य॑तुम॒ण्डला॑नि।
सूर्य॑मण्डलान्याख्यायिकाः। अत ऊ॒र्ध्वं स॑निर्व॒चनाः॥१९॥

[६]

आ॒रोगो भ्रा॑जः प॒टरः प॒तङ्गः। स्व॒र्णरो ज्योति॑षीमान्
विभा॒सः। ते अ॒स्मै स॑र्वे दि॒वमा॑त॒पन्ति॑। ऊ॒र्जं दु॑हाना
अ॒नप॑स्फुरन्त इति। क॒श्यपोऽष्ट॑मः। स म॒हामे॑रुं न
ज॒हाति॑। तस्यै॒षा भ॑वति। यत्ते शि॒ल्पं क॑श्यप रोच॒नाव॑त्।
इन्द्रि॒याव॑त्पुष्क॒लं चि॒त्रभा॑नु। यस्मि॒न्सूर्या॑ अ॒र्पिताः स॒प्त
सा॒कम्॥२०॥

तस्मिन् राजानमधिविश्रयेममिति। ते अस्मै सर्वे
कश्यपाज्योतिर्लभन्ते। तान्त्सोमः कश्यपादधिनिर्धमति।
भस्ताकर्मकृदिवैवम्। प्राणो जीवानीन्द्रियजीवानि। सप्त
शीर्षण्याः प्राणाः। सूर्या इत्याचार्याः। अपश्यमहमेतान्त्सप्त
सूर्यानि। पञ्चकर्णो वात्स्यायनः। सप्तकर्णश्च प्लाक्षिः॥२१॥

आनुश्रविक एव नौ कश्यप इति। उभौ वेदयिते। न हि शेकुमिव महामैरुं गन्तुम्। अपश्यमहमेथ्सूर्यमण्डलं परिवर्तमानम्। गार्ग्यः प्राणत्रातः। गच्छन्त महामेरुम्। एकं चाजुह्वतम्। भ्राजपटरपतङ्गा निहने। तिष्ठन्नातपन्ति। तस्मादिह तत्रितपाः॥२२॥

अमुत्रेतरे। तस्मादिहातत्रितपाः। तेषामेषा भवति। सप्त सूर्या दिवमनुप्रविष्टाः। तानन्वेति पृथिभिर्दक्षिणावान्। ते अस्मै सर्वे घृतमातपन्ति। ऊर्जं दुहाना अनपस्फुरन्त इति। सप्तत्विजः सूर्या इत्याचार्याः। तेषामेषा भवति। सप्त दिशो नानासूर्याः॥२३॥

सप्त होतार ऋत्विजः। देवा आदित्या ये सप्त। तेभिः सोमाभी रक्षण इति। तदप्याम्नायः। दिग्भ्राज ऋतून् करोति। एतयैवावृता सहस्रसूर्यताया इति वैशम्पायनः। तस्यैषा भवति। यद्वाव इन्द्र ते शतं शतं भूमीः। उतस्युः। नत्वा वज्रिन्सहस्रं सूर्याः॥२४॥

अनु न जातमष्ट रोदसी इति। नानालिङ्गत्वादृतूनां नानासूर्यत्वम्। अष्टौ तु व्यवसिता इति। सूर्यमण्डलान्यष्टात ऊर्ध्वम्। तेषामेषा भवति। चित्रं देवानामुदगादनीकम्। चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः। आप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षम्। सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्चेति॥२५॥

क्वेदम॑भ्रं नि॒वि॒शते। का॒यः सं॒वत्स॒रो मि॑थः। का॒हः के॒यं
दे॒व रा॒त्री। क्व मा॒सा ऋ॑तवः श्रि॒ताः। अ॒र्धमा॒सा मु॒हूर्ताः।
नि॒मे॒षा॒स्तु॒टिभिः॑ सह। के॒मा आ॒पो नि॒वि॒शन्ते। य॒दीतो॑
या॒न्ति॒ सम्प्र॑ति। का॒ला अ॒प्सु नि॒वि॒शन्ते। आ॒पः सू॒र्ये
स॒माहि॑ताः॥ २६॥

अ॒भ्रा॑ण्य॒पः प्र॑पद्यन्ते। वि॒द्यु॒त्सू॒र्ये स॒माहि॑ता। अ॒न॒व॒र्णे इ॒मे
भू॒मी। इ॒यं चा॑ऽसौ च॒ रोद॑सी। किं॑ऽस्वि॒दत्रा॑न्त॒रा भू॒तम्।
ये॒ने॒मे वि॑धृते उ॒भे। वि॒ष्णु॒ना वि॑धृते भू॒मी। इ॒ति व॑त्स॒स्य
वे॒द॒ना। इ॒रा॒वती॑ धे॒नु॒मती॑ हि भू॒तम्। सू॒य॒व॒सिनी॑ म॒नु॒षे
द॒श॒स्यै॑॥ २७॥

व्य॑ष्ट॒भ्रा॒द्रोद॑सी वि॒ष्णवे॑ते। दा॒ध॒र्थं पृ॒थि॒वीम॒भितो॑
म॒यू॒खैः। किं॑ तद्वि॒ष्णोर्ब॑लमा॒हुः। का॒ दी॒प्तिः किं॑
प॒राय॑णम्। ए॒को य॒द्धार॑यद्दे॒वः। रे॒जती॑ रोद॒सी उ॒भे।
वा॒ताद्वि॒ष्णोर्ब॑लमा॒हुः। अ॒क्षरा॑दी॒प्तिरु॑च्यते। त्रि॒पदा॑द्धार॑यद्दे॒वः।
यद्वि॒ष्णोरे॒कमु॑त्त॒मम्॥ २८॥

अ॒ग्नयो॑ वा॒यव॑श्चै॒व। ए॒तद॑स्य प॒राय॑णम्। पृ॒च्छामि॑ त्वा
प॒रं मृ॑त्युम्। अ॒वम॑ म॒ध्यम॑श्चतुम्। लो॒कं च॑ पु॒ण्य॑पा॒पाना॑म्।
ए॒तत्पृ॑च्छामि॒ सम्प्र॑ति। अ॒मुमा॑हुः प॒रं मृ॑त्युम्। प॒व॒मानं॑ तु
म॒ध्यम॑म्। अ॒ग्निरे॒वाव॑मो मृ॒त्युः। च॒न्द्रमा॑श्चतु॒रुच्य॑ते॥ २९॥

अ॒ना॒भो॒गाः प॒रं मृ॑त्युम्। पा॒पाः सं॑यन्ति॒ सर्व॑दा।

आभोगास्त्वेवं संयन्ति। यत्र पुण्यकृतो जनाः। ततो मध्यममायन्ति। चतुर्मासं च सम्प्रति। पृच्छामि त्वा पापकृतः। यत्र यातयते यमः। त्वं नस्तद्वह्मन् प्रब्रूहि। यदि वेत्थाऽसतो गृहान्॥ ३०॥

कश्यपादुदिताः सूर्याः। पापान्निर्घ्नन्ति सर्वदा। रोदस्योन्तर्देशेषु। तत्र न्यस्यन्ते वासवैः। तेऽशरीराः प्रपद्यन्ते। यथाऽपुण्यस्य कर्मणः। अपाण्यपादकेशासः। तत्र तेऽयोनिजा जनाः। मृत्वा पुनर्मृत्युमापद्यन्ते। अद्यमानाः स्वकर्मभिः॥ ३१॥

आशातिकाः क्रिमय इव। ततः पूयन्ते वासवैः। अपैतं मृत्युं जयति। य एवं वेद। स खल्वैवं विद्वाह्मणः। दीर्घश्रुत्तमो भवति। कश्यपस्यातिथिः सिद्धगमनः सिद्धागमनः। तस्यैषा भवति। आयस्मिन्सप्त वासवाः। रोहन्ति पूर्या रुहः॥ ३२॥

ऋषिर्ह दीर्घश्रुत्तमः। इन्द्रस्य घर्मो अतिथिरिति। कश्यपः पश्यको भवति। यथ्सर्वं परिपश्यतीति सौक्ष्म्यात्। अथाग्रेरष्टपुरुषस्य। तस्यैषा भवति। अग्रे नयं सुपथा राये अस्मान्। विश्वानि देव वयुनानि विद्वान्। युयोध्यस्मञ्जुहुराणमेनः। भूयिष्ठां ते नम उक्तिं विधेमेति॥ ३३॥

अग्निश्च जातवेदाश्च। सहोजा अजिराप्रभुः। वैश्वानरो
नर्यापाश्च। पङ्क्तिराधाश्च सप्तमः। विसर्पेवाऽष्टमोऽग्नीनाम्।
एतेऽष्टौ वसवः, क्षिता इति। यथर्त्वेवाग्नेरर्चिर्वर्णविशेषाः।
नीलार्चिश्च पीतकार्चिश्चेति। अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैका-
दशस्त्रीकस्य। प्रभ्राजमाना व्यवदाताः॥३४॥

याश्च वासुकिवैद्युताः। रजताः परुषाः श्यामाः। कपिला
अतिलोहिताः। ऊर्ध्वा अवपतन्ताश्च। वैद्युत इत्येकादश। नैनं
वैद्युतो हिनस्ति। य एवं वेद। स होवाच व्यासः पाराशर्यः।
विद्युद्वधमेवाहं मृत्युमैच्छमिति। न त्वकामः हन्ति॥३५॥

य एवं वेद। अथ गन्धर्वगणाः। स्वानुभ्राट्।
अङ्गारिर्बम्भारिः। हस्तः सुहस्तः। कृशानुर्विश्वावसुः।
मूर्धन्वान्धसूर्यवर्चाः। कृतिरित्येकादश गन्धर्वगणाः। देवाश्च
महादेवाः। रश्मयश्च देवा गर्गिरः॥३६॥

नैनं गरो हिनस्ति। य एवं वेद। गौरी मिमाय सलिलानि
तक्षती। एकपदी द्विपदी सा चतुष्पदी। अष्टापदी नवपदी
बभ्रुवुषी। सहस्राक्षरा परमे व्योमन्निति। वाचो विशेषणम्।
अथ निगदव्याख्याताः। ताननुक्रमिष्यामः। वराहवः
स्वतपसः॥३७॥

विद्युन्महसो धूपयः। श्वापयो गृहमेधाश्चेत्येते। ये
चेमेऽशिमिविद्विषः। पर्जन्याः सप्त पृथिवीमभिवर्षन्ति।
वृष्टिभिरिति। एतयैव विभक्तिविपरीताः। सप्तभिर्वा

तैरुदीरिताः। अमूँल्लोकानभिवर्षन्ति। तेषामेषा भवन्ति।
समानमेतदुदकम्॥३८॥

उच्चैत्यवचाहभिः। भूमिं पर्जन्या जिन्वन्ति। दिवं
जिन्वन्त्यग्नय इति। यदक्षरं भूतकृतम्। विश्वे देवा उपासन्ते।
महर्षिमस्य गोप्तारम्। जमदग्निमकुर्वत। जमदग्निराप्यायते।
छन्दोभिश्चतुरुत्तरैः। राज्ञः सोमस्य तृप्तासः॥३९॥

ब्रह्मणा वीर्यावता। शिवा नः प्रदिशो दिशः। तच्छ्रुं
योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीः
स्वस्तिरस्तु नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्।
शं नो अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे। सोमपा (३) असोमपा
(३) इति निगदव्याख्याताः॥४०॥

[९]

सहस्रवृद्धियं भूमिः। परं व्योम सहस्रवृत्। अश्विना
भुज्यूनासत्या। विश्वस्य जगतस्पती। जाया भूमिः
पतिव्योम। मिथुनन्ता अतुर्यथुः। पुत्रो बृहस्पती रुद्रः।
सरमा इति स्त्रीपुमम्। शुक्रं वामन्यद्यजतं वामन्यत्।
विषुरूपे अहनी द्यौरिव स्थः॥४१॥

विश्वा हि माया अवथः स्वधावन्तौ। भद्रा वां पूषणाविह
रातिरस्तु। वासात्यौ चित्रौ जगतो निधानौ। द्यावाभूमी चरथः
स२ सखायौ। तावश्विना रासभाश्वा हवं मे। शुभस्पती

आगतः सूर्यया सह। त्युग्रोहं भुज्युमंश्चिनोदमेघे। रयिं
न कश्चिन्ममृवां (२) अवाहाः। तमूहथुनोभिरात्मन्वतीभिः।
अन्तरिक्षप्रुङ्गिरपोदकाभिः॥४२॥

तिस्रः, क्षपस्त्रिरहातिव्रजद्विः। नासत्या भुज्युमूहथुः
पतङ्गैः। समुद्रस्य धन्वन्तार्द्रस्य पारे। त्रिभीरथैः शतपद्भिः
षडंशैः। सवितारं वितन्वन्तम्। अनुबध्नाति शाम्बरः।
आपपूरषम्बरश्चैव। सवितारेपसोऽभवत्। त्यः सुतृप्तं
विदित्वैव। बहुसोम गिरं वंशी॥४३॥

अन्वेति तुग्रो वक्रियान्तम्। आयसूयान्त्सोमं तृप्सुषु। स
सङ्ग्रामस्तमोद्योऽत्योतः। वाचो गाः पिपाति तत्। स
तद्गोभिः स्तवाऽत्येत्यन्ये। रक्षसानन्विताश्च ये। अन्वेति
परिवृत्याऽस्तः। एवमेतौ स्थौ अश्विना। ते एते द्युः पृथिव्योः।
अहरहर्गर्भं दधाथे॥४४॥

तयोरेतौ वथ्सावहोरात्रे। पृथिव्या अहः। दिवो
रात्रिः। ता अविंसृष्टौ। दम्पती एव भवतः। तयोरेतौ
वथ्सौ। अग्निश्चाऽऽदित्यश्च। रात्रेर्वथ्सः। श्वेत आदित्यः।
अहोऽग्निः॥४५॥

ताम्रो अरुणः। ता अविंसृष्टौ। दम्पती एव भवतः। तयोरेतौ
वथ्सौ। वृत्रश्च वैद्युतश्च। अग्नेर्वृत्रः। वैद्युत आदित्यस्य। ता
अविंसृष्टौ। दम्पती एव भवतः। तयोरेतौ वथ्सौ॥४६॥

उष्मा च नीहारश्च। वृत्रस्योष्मा। वैद्युतस्य नीहारः। तौ
तावेव प्रतिपद्येते। सेयः रात्रीं गर्भिणीं पुत्रेण संवसति। तस्या
वा एतदुल्बणम्। यद्रात्रौ रश्मयः। यथा गोर्गर्भिण्यां उल्बणम्।
एवमेतस्यां उल्बणम्। प्रजयिष्णुः प्रजया च पशुभिश्च भवति।
य एवं वेद। एतमुद्यन्तमपियन्तं चेति। आदित्यः पुण्यस्य
वत्सः। अथ पवित्राङ्गिरसः॥४७॥

[१०]

पवित्रवन्तः परिवाजमासन्ते। पितृषां प्रत्नो अभिरक्षति
व्रतम्। महः समुद्रं वरुणस्तिरोदधे। धीरा इच्छे कुर्धरुणेष्वाभम्।
पवित्रं ते विततं ब्रह्मणस्पते। प्रभुर्गात्राणि पर्येषिविश्वतः।
अतप्ततनूनं तदामो अश्रुते। श्रुतास इद्वहन्तस्तथ्समाशत।
ब्रह्मा देवानाम्। असन्तः सद्ये ततक्षुः॥४८॥

ऋषयः सप्तात्रिंश्च यत्। सर्वेऽत्रयो अंगस्त्यश्च। नक्षत्रैः
शङ्कृतोऽवसन्। अथ सवितुः श्यावाश्वस्याऽवर्तिकामस्य।
अमी य ऋक्षा निहितास उच्चा। नक्तं ददृश्रे कुहचिद्विवेयुः।
अदब्धानि वरुणस्य व्रतानि। विचाकशच्चन्द्रमा नक्षत्रमेति।
तथ्सवितुर्वरेण्यम्। भर्गो देवस्य धीमहि॥४९॥

धियो यो नः प्रचोदयात्। तथ्सवितुर्वृणीमहे। वयं
देवस्य भोजनम्। श्रेष्ठः सर्वधातमम्। तुरं भगस्य धीमहि।
अपांगूहत सविता तृभीन्। सर्वान्दिवो अन्धसः। नक्तं

तान्यभ॒वन्द्द॒शे। अ॒स्थ्य॒स्त्रा स॒म्भवि॒ष्यामः। ना॒म॒ ना॒मै॒व ना॒म
मै॑॥५०॥

न॒पु॒ंस॒कं पु॒मा॒ऽस्य॑स्मि। स्था॒वरो॑ऽस्म्यथ॒ जङ्ग॑मः।
य॒जे॒ऽयक्षि॑ य॒ष्टाहे॑ च। म॒या भू॒तान्य॑यक्ष॒ता प॒शवो॑ म॒म
भू॒ता॒नि। अ॒नू॒ब॒न्ध्यो॑ऽस्म्य॒हं वि॒भुः। स्त्रियः॑ स॒तीः। ता उ॒मे
पु॒ंस आ॑हुः। प॒श्य॑दक्ष॒ण्वान्न॑वि॒चेत॑द॒न्धः। क॒विर्यः॑ पु॒त्रः स
इ॒मा चि॑केत॥५१॥

य॒स्ता वि॒जा॒नात्स॑वि॒तुः पि॒तास॑त्। अ॒न्धो म॑णि॒मवि॑न्दत्।
त॒म॒न॒ङ्गुलि॑राव॒यत्। अ॒ग्नी॒वः प्र॒त्यमु॑श्चत्। त॒मजि॑ह्वा अ॒सश्च॑त।
ऊ॒र्ध्वमू॒लम॑वाक्छा॒खम्। वृ॒क्षं यो वे॑द॒ सम्प्र॑ति। न स जा॒तु
ज॒नः श्र॑द्द॒ध्यात्। मृ॒त्युर्मा॑ मा॒र्यादि॑तिः। ह॒सित॑ रु॒दितं॑
गी॒तम्॥५२॥

वी॒णाप॑णव॒लासि॑तम्। मृ॒तं जी॒वं च॑ यत्कि॒ञ्चित्। अ॒ङ्गानि॑
स्त्रे॒व वि॒द्धि॑ तत्। अ॒तृ॒ष्य॒ऽस्तृ॒ष्य॑ध्यायत्। अ॒स्माज्जा॒ता
मै॑ मि॒थू च॑रन्। पु॒त्रो निर्ऋ॑त्या॒ वैदे॑हः। अ॒चेता॑ यश्च
चे॒तनः॑। स॒ तं म॑णि॒मवि॑न्दत्। सोऽन॑ङ्गुलि॒राव॑यत्। सोऽ॒ग्नी॒वः
प्र॒त्यमु॑श्चत्॥५३॥

सोऽजि॑ह्वो अ॒सश्च॑त। नै॒तमृ॑षिं वि॒दित्वा॑ न॒गरं प्र॑वि॒शेत्।
य॒दि प्र॑वि॒शेत्। मि॒थौ च॑रित्वा प्र॒वि॒शेत्। तत्स॑म्भ॒वंस्य॑ व्र॒तम्।
आ॒त॒म॒ग्रे र॒थं ति॑ष्ठ। ए॒का॒श्वमे॒कयो॑ज॒नम्। ए॒कच॑क्रं॒मेक॑धुरम्।
वा॒त॒घ्राजि॑ग॒तिं वि॑भो। न॒ रि॒ष्यति॑ न व्य॒थते॑॥५४॥

नास्याक्षो यातु सञ्जति। यच्छ्वेतान् रोहितांश्चाग्नेः। रथे
युक्त्वाऽधितिष्ठति। एकया च दशभिश्च स्वभूते। द्वाभ्यामिष्टये
विंशत्या च। तिसृभिश्च वहसे त्रिंशता च। नियुद्धिर्वायविह
ता विमुञ्च॥ ५५॥

[११]

आतनुष्व प्रतनुष्व। उद्धमाऽऽधमं सन्धम। आदित्ये
चन्द्रवर्णानाम्। गर्भमाधेहि यः पुमान्। इतः सिक्तं
सूर्यगतम्। चन्द्रमसे रसं कृधि। वारादं जनयाग्नेऽग्निम्। य
एको रुद्र उच्यते। असङ्ख्याताः सहस्राणि। स्मर्यते न च
दृश्यते॥ ५६॥

एवमेतं निबोधत। आमन्द्रैरिन्द्र हरिभिः। याहि
मयूररोमभिः। मा त्वा केचिन्त्रियेमुरिन्न पाशिनः। दधन्वेव
ता इहि। मा मन्द्रैरिन्द्र हरिभिः। यामि मयूररोमभिः। मा
मा केचिन्त्रियेमुरिन्न पाशिनः। निधन्वेव तां (२) इमि।
अणुभिश्च महद्भिश्च॥ ५७॥

निघृष्वैरसमायुतैः। कालैरहरित्वमापन्नैः। इन्द्राऽऽयाहि
सहस्रयुक्। अग्निर्विभ्राष्टिवसनः। वायुः श्वेतसिकद्रुकः।
संवत्सरो विष्वक्। नित्यास्तेऽनुचरास्तवा। सुब्रह्मण्योः
सुब्रह्मण्योः सुब्रह्मण्योम्। इन्द्राऽऽगच्छ हरिव आगच्छ
मेधातिथेः। मेष वृषणश्चस्य मेने॥ ५८॥

गौरावस्कन्दिन्नहल्यायै जार। कौशिकब्राह्मण

गौतमं ब्रुवाण। अरुणाश्वा इहागताः। वसंवः पृथिविक्षितः।
 अष्टौ दिग्वासंसोऽग्नयः। अग्निश्च जातवेदश्चेत्येते।
 ताम्राश्वास्ताम्ररथाः। ताम्रवर्णास्तथाऽसिताः। दण्डहस्ताः
 खादग्दतः। इतो रुद्राः पराङ्गताः॥५९॥

उक्तं स्थानं प्रमाणं च पुर इत। बृहस्पतिश्च सविता
 च। विश्वरूपैरिहाऽऽगताम्। रथेनोदकवर्त्मना। अप्सुषा
 इति तद्वयोः। उक्तो वेषो वासांसि च। कालावयवानामितः
 प्रतीच्या। वासात्या इत्यश्विनोः। कोऽन्तरिक्षे शब्दं करोतीति।
 वासिष्ठो रौहिणो मीमांसां चक्रे। तस्यैषा भवति। वाश्रवे
 विद्युदिति। ब्रह्मण उदरणमसि। ब्रह्मण उदीरणमसि। ब्रह्मण
 आस्तरणमसि। ब्रह्मण उपस्तरणमसि॥६०॥

[१२]

[अपक्रामत गर्भिण्यः]

अष्टयोनीमष्टपुत्राम्। अष्टपत्नीमिमां महीम्। अहं वेद
 न मे मृत्युः। न चामृत्युरघाऽऽहरत्। अष्टयोन्यष्टपुत्रम्।
 अष्टपदिदमन्तरिक्षम्। अहं वेद न मे मृत्युः। न
 चामृत्युरघाऽऽहरत्। अष्टयोनीमष्टपुत्राम्। अष्टपत्नीममूं
 दिवम्॥६१॥

अहं वेद न मे मृत्युः। न चामृत्युरघाऽऽहरत्। सुत्रामाणं
 महीम् षु। अदितिर्द्यौरदितिरन्तरिक्षम्। अदितिर्माता
 स पिता स पुत्रः। विश्वे देवा अदितिः पञ्चजनाः।

अदितिर्जातमदितिर्जनित्वम्। अष्टौ पुत्रासो अदितेः। ये
जातास्तन्वः परिं देवां (२) उपप्रैत्सप्तभिः॥६२॥

परा मा॒र्ताण्ड॑मास्यत्। सप्तभिः पु॒त्रैरदि॑तिः। उप॒प्रैत्पू॒र्व्यं
युग॑म्। प्र॒जायै॑ मृत्यवे तत्। परा मा॒र्ताण्ड॑माभ॒रदि॑तिं।
ताननु॑क्रमिष्यामः। मि॒त्रश्च वरु॑णश्च। धा॒ता चा॒र्य॒मा च॑।
अ॒श्वश्च भग॑श्च। इन्द्रश्च वि॒वस्वाश्चेत्ये॑ते। हि॒र॒ण्य॒ग॒र्भो
ह॒सः शुचि॑षत्। ब्रह्म॑जज्ञानं तदि॒त्पद॑मिति। गर्भः
प्राजा॑पत्यः। अथ पु॒रुषः सप्त पु॒रुषः॥६३॥

[यथा॒स्थानं॑ गर्भि॒ण्यः]

[१३]

योऽसौ त॒पन्नुदे॑ति। स सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णाना॒दायो॑देति।
मा मै॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑ प्रा॒णाना॒दायो॑दगाः।
अ॒सौ योऽस्त॑मेति। स सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णाना॒दाया॒स्तमे॑ति।
मा मै॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑ प्रा॒णाना॒दाया॒स्तङ्गाः॑।
अ॒सौ य आ॒पूर्य॑ति। स सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरा॒पूर्य॑ति॥६४॥

मा मै॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरा॒पूरि॑ष्ठाः।
अ॒सौ योऽप॑क्षीयति। स सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑क्षीयति। मा
मै॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑क्षेष्ठाः। अ॒मूनि॒
नक्ष॑त्राणि। सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑प्रसर्पन्ति चोत्स॑र्पन्ति

च। मा मै॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृपत॒
मोत्सृ॑पत॥६५॥

इ॒मे मा॒साँश्चार्ध॑मा॒साश्च॑। सर्व॑ेषां भू॒तानाँ॑ प्रा॒णैरप॑प्रस॒र्पन्ति॒
चोत्स॑र्पन्ति च। मा मै॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑
प्रा॒णैरप॑प्रसृपत॒ मोत्सृ॑पत। इ॒म ऋ॒तवः॑। सर्व॑ेषां भू॒तानाँ॑
प्रा॒णैरप॑प्रस॒र्पन्ति॒ चोत्स॑र्पन्ति च। मा मै॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्।
मा मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृपत॒ मोत्सृ॑पत। अ॒य॑ सं॒वत्स॒रः। सर्व॑ेषां
भू॒तानाँ॑ प्रा॒णैरप॑प्रस॒र्पति॒ चोत्स॑र्पति च॥६६॥

मा मै॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृप॒
मोत्सृ॑प। इ॒दम॑हः। सर्व॑ेषां भू॒तानाँ॑ प्रा॒णैरप॑प्रस॒र्पति॒ चोत्स॑र्पति
च। मा मै॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृप॒
मोत्सृ॑प। इ॒य॑ रा॒त्रिः। सर्व॑ेषां भू॒तानाँ॑ प्रा॒णैरप॑प्रस॒र्पति॒
चोत्स॑र्पति च। मा मै॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑
प्रा॒णैरप॑प्रसृप॒ मोत्सृ॑प। ॐ भूर्भुवः॑ स्वः। एत॒द्वो मि॒थुनं॑ मा
नो मि॒थुन॑ सं॒ री॒ढ्वम्॥६७॥

[१४]

अथाऽऽदि॒त्यस्या॑ष्टपु॒रुष॒स्य। वसू॑नामादि॒त्यानां॑ स्थाने
स्वतेज॑सा भा॒नि। रु॒द्राणा॑मादि॒त्यानां॑ स्थाने स्वतेज॑सा
भा॒नि। आदि॒त्याना॑मादि॒त्यानां॑ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि।
सता॑ सं॒ सत्या॑नाम्। आदि॒त्यानां॑ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि।

अभिधून्वतामभिघ्नताम्। वातवंतां मरुताम्। आदित्यानां
 स्थाने स्वतेजसा भानि। ऋभूणामादित्यानां स्थाने
 स्वतेजसा भानि। विश्वेषां देवानाम्। आदित्यानां स्थाने
 स्वतेजसा भानि। संवत्सरस्य सवितुः। आदित्यस्य स्थाने
 स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। रश्मयो वो मिथुनं मा
 नो मिथुनं रीद्वम्॥६८॥

[१५]

आरोगस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। भ्राजस्य स्थाने
 स्वतेजसा भानि। पटरस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पतङ्गस्य
 स्थाने स्वतेजसा भानि। स्वर्णरस्य स्थाने स्वतेजसा भानि।
 ज्योतिषीमतस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। विभासस्य स्थाने
 स्वतेजसा भानि। कश्यपस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ
 भूर्भुवः स्वः। आपो वो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम्॥६९॥

[१६]

अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैकादशस्त्रीकस्य। प्रभ्राजमानानां
 रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। व्यवदातानां रुद्राणां
 स्थाने स्वतेजसा भानि। वासुकिवैद्युतानां रुद्राणां स्थाने
 स्वतेजसा भानि। रजतानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा
 भानि। परुषाणां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि।
 श्यामानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। कपिलानां
 रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। अतिलोहितानां

रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। ऊर्ध्वानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि॥७०॥

अवपतन्तानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि।
वैद्युतानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि।
प्रभ्राजमानीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि।
व्यवदातीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि।
वासुकिवैद्युतीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि।
रजतानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। परुषाणां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। श्यामानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। कपिलानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। अतिलोहितीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। ऊर्ध्वानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। अवपतन्तीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। वैद्युतीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। रूपाणि वो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम्॥७१॥

[१७]

अथाग्नेरष्टपुरुषस्य। अग्नेः पूर्वदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। जातवेदस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। सहोजसो दक्षिणदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। अजिराप्रभव उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। वैश्वानरस्यापरदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि।

नर्यापस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पङ्क्तिराधस
उदग्दिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। विसर्पिण उपदिश्यस्य
स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। दिशो वो मिथुनं
मा नो मिथुनं रीद्वम्॥ ७२॥

[१८]

दक्षिणपूर्वस्यां दिशि विसर्पी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि।
दक्षिणापरस्यां दिश्यविसर्पी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि।
उत्तरपूर्वस्यां दिशि विषादी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि।
उत्तरापरस्यां दिश्यविषादी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि। आ
यस्मिन्त्सप्त वासवा इन्द्रियाणि शतक्रतवित्येते॥ ७३॥

[१९]

इन्द्रघोषा वो वसुभिः पुरस्तादुपदधताम्। मनोजवसो
वः पितृभिर्दक्षिणत उपदधताम्। प्रचेता वो रुद्रैः
पश्चादुपदधताम्। विश्वकर्मा व आदित्यैरुत्तरत उपदधताम्।
त्वष्टा वो रूपैरुपरिष्ठादुपदधताम्। संज्ञानं वः पश्चादिति।
आदित्यः सर्वोऽग्निः पृथिव्याम्। वायुरन्तरिक्षे। सूर्यो दिवि।
चन्द्रमा दिक्षु। नक्षत्राणि स्वलोके। एवा ह्येवा एवा ह्यग्ने।
एवा हि वायो। एवा हीन्द्र। एवा हि पूषन्। एवा हि
देवाः॥ ७४॥

[२०]

आपमापामपः सर्वाः। अस्मादस्मादितोऽमुतः।

अ॒ग्निर्वा॒युश्च॒ सूर्य॑श्च। स॒ह सं॑श्चस्कर॒द्धिया॑। वा॒य्वश्वा॑
रश्मि॒पत॑यः। मरी॑च्यात्मानो अ॒द्रुहः॑। दे॒वीर्भु॑वन॒सूव॑रीः।
पु॒त्रव॒त्वाय॑ मे सुत। महाना॒म्नीर्म॑हामा॒नाः। म॒ह॒सो म॑ह॒सः
स्वः॑॥७५॥

दे॒वीः पर्ज॑न्य॒सूव॑रीः। पु॒त्रव॒त्वाय॑ मे सुत। अ॒पाश्र्यु॑ष्णिम॒पा
रक्षः॑। अ॒पाश्र्यु॑ष्णिम॒पा रघ॑म्। अपा॑घ्नाम॒पंचा॑वर्तिम्।
अप॑दे॒वीरि॒तो हि॑त। वज्रं॑ दे॒वीरजी॑ताश्च। भु॒वनं॑ दे॒व॒सूव॑रीः।
आ॒दि॒त्यान॑दि॒तिं दे॒वीम्। योनि॑नोर्ध्वमुदी॒षत॑॥७६॥

भ॒द्रं कर्णे॑भिः शृणु॒याम॑ दे॒वाः। भ॒द्रं प॑श्येमा॒क्षभि॑र्यज॒त्राः।
स्थि॒रैरङ्गै॑स्तुष्टु॒वाꣳ संस्त॑नूभिः। व्य॒शेम॑ दे॒वहि॑तं॒ यदायुः॑।
स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृ॒द्धश्र॑वाः। स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा वि॑श्ववे॒दाः।
स्व॒स्ति न॒स्ताक्ष्यो॑ अरि॒ष्टने॑मिः। स्व॒स्ति नो॒ बृह॑स्पति॒र्दधा॑तु।
के॒तवो॑ अरु॒णास॑श्च। ऋ॒षयो॑ वा॒त॒र॒श॒नाः। प्र॒तिष्ठाꣳ श॒तधा॑
हि। स॒माहि॑तासो सहस्र॒धाय॑सम्। शि॒वा नः॑ श॒न्त॑मा भवन्तु।
दि॒व्या आप॑ ओष॒धयः॑। सु॒मृ॒डीका॑ सर॒स्वति॑। मा ते॒ व्योम॑
स॒न्दृशि॑॥७७॥

[२१]

योऽपां पुष्पं वेद। पुष्पवान् प्रजावान् पशुमान् भवति।
चन्द्रमा वा अपां पुष्पम्। पुष्पवान् प्रजावान् पशुमान् भवति।
य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति।

अ॒ग्नि॒र्वा अ॒पामा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। योऽ॒ग्नेरा॒यत॑नं वेद॑॥७८॥

आ॒यत॑नवान् भवति। आपो॑ वा अ॒ग्नेरा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। य एवं वेद॑। योऽ॒पामा॒यत॑नं वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। वा॒युर्वा अ॒पामा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। यो वा॒योरा॒यत॑नं वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति॥७९॥

आपो॑ वै वा॒योरा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। य एवं वेद॑। योऽ॒पामा॒यत॑नं वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। अ॒सौ वै तप॑न्न॒पामा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। योऽ॒मुष्य॑ तप॑त आ॒यत॑नं वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। आपो॑ वा अ॒मुष्य॑ तप॑त आ॒यत॑नम्॥८०॥

आ॒यत॑नवान् भवति। य एवं वेद॑। योऽ॒पामा॒यत॑नं वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। च॒न्द्रमा॒ वा अ॒पामा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। यश्च॒न्द्रम॑स आ॒यत॑नं वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। आपो॑ वै च॒न्द्रम॑स आ॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति॥८१॥

य एवं वेद॑। योऽ॒पामा॒यत॑नं वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। नक्ष॑त्राणि वा अ॒पामा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। यो नक्ष॑त्राणामा॒यत॑नं वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। आपो॑ वै नक्ष॑त्राणामा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। य एवं वेद॑॥८२॥

योऽ॒पामा॒यत॑नं वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। प॒र्जन्यो॑ वा

अ॒पामा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। यः पु॒र्जन्य॑स्याऽऽय॑त॑नं वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। आपो॒ वै पु॒र्जन्य॑स्याऽऽय॑त॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। य एवं वेद॑। योऽपामा॒यत॑नं वेद॑॥८३॥

आ॒यत॑नवान् भवति। सं॒वत्स॒रो वा अ॒पामा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। यः सं॒वत्स॒रस्याऽऽय॑त॑नं वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। आपो॒ वै सं॒वत्स॒रस्याऽऽय॑त॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। य एवं वेद॑। योऽप्सु नाव॑ं प्रति॑ष्ठितां वेद॑। प्रत्ये॒व ति॑ष्ठति॥८४॥

इ॒मे वै लो॒का अ॒प्सु प्रति॑ष्ठिताः। तदे॒षाऽभ्य॑नू॒क्ता। अ॒पां रस॑मुद॑यं सन्। सूर्ये॑ शु॒क्रं स॒माभृ॑तम्। अ॒पां रस॑स्य॒ यो रसः॑। तं वो॑ गृ॒ह्णाम्यु॑त्त॒ममि॑ति। इ॒मे वै लो॒का अ॒पां रसः॑। तेऽमु॑ष्मिन्नादित्ये स॒माभृ॑ताः। जा॒नुद॒घ्नीमु॑त्तरवे॒दीं खा॒त्वा। अ॒पां पू॑रयि॒त्वा गु॑ल्फद॒घ्नम्॥८५॥

पु॒ष्कर॑पर्णैः पु॒ष्कर॑दण्डैः पु॒ष्करै॑श्च स॒ंस्ती॒र्य। तस्मि॑न्वि॒हाय॑से। अ॒ग्निं प्र॒णीयो॑पसमा॒धाय॑। ब्र॒ह्मवा॒दिनो॑ वदन्ति। कस्मा॑त्प्रणी॒तेऽयम॑ग्निश्ची॒यते॑। साप्र॑णी॒तेऽयम॑प्सु ह्ययं ची॒यते॑। अ॒सौ भुव॑नेऽप्यना॒हिता॑ग्निरे॒ताः। तम॑भित॑ ए॒ता अ॒बीष्ट॑का उप॑दधाति। अ॒ग्निहो॑त्रे दर्शपूर्णमा॒सयोः॑। प॒शुब॒न्धे चा॑तुर्मा॒स्येषु॑॥८६॥

अथो॑ आहुः। सर्वेषु यज्ञ॑क॒तुष्वि॑ति। ए॒तद्धं स्म॒ वा

आहुः शण्डिलाः। कमग्निं चिनुते। सत्रियमग्निं चिन्वानः।
संवत्सरं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। सावित्रमग्निं चिन्वानः।
अमुमादित्यं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते॥८७॥

नाचिकेतमग्निं चिन्वानः। प्राणान्प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते।
चातुरहोत्रियमग्निं चिन्वानः। ब्रह्मं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते।
वैश्वसृजमग्निं चिन्वानः। शरीरं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते।
उपानुवाक्यमाशुमग्निं चिन्वानः॥८८॥

इमाँल्लोकान्प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। इममारुणकेतुकमग्निं
चिन्वान इति। य एवासौ। इतश्चाऽमुतश्चाऽव्यतीपाती।
तमिति। योऽग्नेर्मिथूया वेद। मिथुनवान्भवति। आपो वा
अग्नेर्मिथूयाः। मिथुनवान्भवति। य एवं वेद॥८९॥

[२२]

आपो वा इदमासन्त्सलिलमेव। स प्रजापतिरेकः
पुष्करपर्णे समभवत्। तस्यान्तर्मनसि कामः समवर्तत। इदं
सृजेयमिति। तस्माद्यत्पुरुषो मनसाऽभिगच्छति। तद्वाचा
वेदति। तत्कर्मणा करोति। तदेषाऽभ्यनूक्ता। कामस्तदग्ने
समवर्तताधि। मनसो रेतः प्रथमं यदासीत्॥९०॥

सुतो बन्धुमसति निरविन्दन्। हृदि प्रतीष्या क्वयो
मनीषेति। उपैनन्तदुपनमति। यत्कामो भवति। य एवं
वेद। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा। शरीरमधूनुत। तस्य

यन्मा॒ऽसमासीत्। ततो॑ऽरु॒णाः के॒तवो॒ वात॑र॒शना॒ ऋष॑य॒
उद॑तिष्ठन्॥११॥

ये नखाः॑। ते वै॒खान॒साः। ये वालाः॑। ते वा॒लखि॒ल्याः। यो
रसः॑। सोऽपाम्। अ॒न्तर॑तः कूर्मं भू॒तः सर्प॑न्तम्। तम॑ब्रवीत्।
मम॒ वैत्व॑द्वा॒ऽसा। सम॑भूत्॥१२॥

नेत्य॑ब्रवीत्। पूर्॒वमे॒वाह॑मिहास॒मिति॑। तत्पुरु॑षस्य
पुरु॑षत्वम्। स स॒हस्र॑शी॒र्षा पुरु॑षः। स॒हस्रा॒क्षः स॒हस्र॑पात्।
भू॒त्वोद॑तिष्ठत्। तम॑ब्रवीत्। त्वं वै पूर्॒वः सम॑भूः। त्वमि॒दं
पूर्वः॑ कुरु॒ष्वेति॑। स इ॒त आ॒दायाऽऽपः॑॥१३॥

अ॒ञ्जलि॑ना॒ पुर॑स्ता॒दुपा॑दधात्। ए॒वाह्ये॒वेति॑। तत॑ आ॒दित्य॑
उद॑तिष्ठत्। सा प्रा॒ची दिक्। अथा॑रु॒णः के॒तुर्दक्षि॑णत
उ॒पाद॑धात्। ए॒वाह्य॑ग्न इति॑। ततो॒ वा अ॒ग्निरुद॑तिष्ठत्। सा
दक्षि॑णा दिक्। अथा॑रु॒णः के॒तुः प॒श्चादु॒पाद॑धात्। ए॒वा हि
वा॒यो इति॑॥१४॥

ततो॑ वा॒युरुद॑तिष्ठत्। सा प्र॒तीची॑ दिक्। अथा॑रु॒णः
के॒तुरु॑त्तर॒त उ॒पाद॑धात्। ए॒वाही॒न्द्रेति॑। ततो॒ वा इन्द्र॑
उद॑तिष्ठत्। सो॒दीची॑ दिक्। अथा॑रु॒णः के॒तुर्मध्य॑ उ॒पाद॑धात्।
ए॒वा हि पू॒षन्नि॑ति॑। ततो॒ वै पू॒षोद॑तिष्ठत्। से॒यं दिक्॑॥१५॥

अथा॑रु॒णः के॒तुरु॑परि॒ष्टादु॒पाद॑धात्। ए॒वा हि दे॒वा इति॑।
ततो॑ दे॒वमनु॑ष्याः पि॒तरः॑। ग॒न्ध॒र्वाप्स॑रसश्चोद॑तिष्ठन्। सो॒र्ध्वा

दिक्। या विप्रुषो विपरापतन्। ताभ्योऽसुरा रक्षांसि
पिशाचाश्चोदतिष्ठन्। तस्मात्ते पराभवन्। विप्रुङ्घो हि ते
समभवन्। तदेषाऽभ्यनूक्ता॥१६॥

आपो ह यद्ब्रूहीतीर्गर्भमायन्। दक्षं दधाना जनयन्तीः
स्वयम्भुम्। तत इमेध्यसृज्यन्त सर्गाः। अद्ध्यो वा इदं
समभूत्। तस्मादिदं सर्वं ब्रह्म स्वयम्भ्विति। तस्मादिदं
सर्वं शिथिलमिवाऽध्रुवमिवाभवत्। प्रजापतिर्वाव
तत्। आत्मनाऽऽत्मानं विधाय। तदेवानुप्राविशत्।
तदेषाऽभ्यनूक्ता॥१७॥

विधाय लोकान् विधाय भूतानि। विधाय सर्वाः
प्रदिशो दिशश्च। प्रजापतिः प्रथमजा ऋतस्य।
आत्मनाऽऽत्मानमभि संविवेशेति। सर्वमेवेदमात्वा।
सर्वमवरुद्ध। तदेवानुप्राविशति। य एवं वेद॥१८॥

[२३]

चतुष्टय्य आपो गृह्णाति। चत्वारि वा अपां रूपाणि।
मेघो विद्युत्। स्तनयितुर्वृष्टिः। तान्येवावरुन्धे। आतपति
वर्षा गृह्णाति। ताः पुरस्तादुपदधाति। एता वै ब्रह्मवर्चस्या
आपः। मुखत एव ब्रह्मवर्चसमवरुन्धे। तस्मान्मुखतो
ब्रह्मवर्चसितरः॥१९॥

कूप्या गृह्णाति। ता दक्षिणत उपदधाति। एता

वै तैज॒स्विनी॒रापः॑। तेज॑ ए॒वास्यं॑ दक्षिण॒तो द॑धाति।
तस्मा॒द्वक्षि॑णोऽर्ध॑स्तेज॒स्वितरः॑। स्था॒वरा गृ॑ह्णाति। ताः
प॒श्चादुप॑दधाति। प्रति॑ष्ठिता॒ वै स्था॑वराः। प॒श्चादे॒व प्रति॑तिष्ठति।
वह॑न्तीर्गृह्णाति॥१००॥

ता उत्तर॑त उप॑दधाति। ओज॑सा वा ए॒ता वह॑न्तीरि॒वोद्व॑तीरि॒व
आकू॑ज॒तीरि॒व धाव॑न्तीः। ओज॑ ए॒वास्योत्तर॑तो द॑धाति।
तस्मा॒दुत्तरोऽर्ध॑ ओज॒स्वितरः॑। स॒म्भार्या गृ॑ह्णाति। ता मध्य॒
उप॑दधाति। इ॒यं वै स॒म्भार्याः। अ॒स्यामे॒व प्रति॑तिष्ठति।
प॒ल्वल्या गृ॑ह्णाति। ता उ॒परि॑ष्ठादुपाद॑धाति॥१०१॥

असौ॒ वै प॑ल्व॒याः। अ॒मुष्या॑मे॒व प्रति॑तिष्ठति।
दि॒क्षूप॑दधाति। दि॒क्षु वा आपः॑। अ॒न्नं वा आपः॑।
अ॒द्ध्यो वा अ॒न्नं जा॑यते। यदे॒वाद्ध्योऽन्नं॑ जा॑यते। तदव॑रुन्धे।
तं वा ए॒तम॑रु॒णाः के॒तवो॒ वातर॑श॒ना ऋष॑योऽचि॒न्वन्।
तस्मा॑दारुणके॒तुकः॑॥१०२॥

तदेषा॑ऽभ्यनू॒क्ता। के॒तवो॒ अरु॑णासश्च। ऋष॑यो वा॒तर॑श॒नाः।
प्रति॑ष्ठा५ श॒तधा॑ हि। स॒माहि॑तासो स॒हस्र॑धा॒यस॒मिति॑।
श॒तश॑श्चै॒व स॒हस्र॑शश्च॒ प्रति॑तिष्ठति। य ए॒तम॑ग्निं चि॒नुते॑। य
उ॒चैन॑मे॒वं वेद॑॥१०३॥

[२४]

जा॒नुद॒घ्नीमु॑त्तरवे॒दीं खा॒त्वा। अ॒पां पू॑रयति। अ॒पा५
सर्व॑त्वा॒य। पु॒ष्कर॑प॒र्ण५ रु॒क्मं पु॑रुष॒मित्युप॑दधाति। तपो॒

वै पुष्करपर्णम्। सत्यः रुक्मः। अमृतं पुरुषः। एतावद्वा
वाऽस्ति। यावदेतत्। यावदेवास्ति॥१०४॥

तदवरुन्धे। कूर्ममुपदधाति। अपामेव मेधमवरुन्धे। अथो
स्वर्गस्य लोकस्य समष्टौ। आपमापामपः सर्वाः। अस्मा-
दस्मादितोऽमुतः। अग्निर्वायुश्च सूर्यश्च। सह सञ्चस्करद्धिया
इति। वाय्वश्चा रश्मिपतयः। लोकं पृणच्छिद्रं पृण॥१०५॥

यास्तिस्रः परमजाः। इन्द्रघोषा वो वसुभिरेवाह्येवेति। पञ्च-
चितय उपदधाति। पाङ्क्तोऽग्निः। यावानेवाग्निः। तं चिनुते।
लोकं पृणया द्वितीयामुपदधाति। पञ्च पदा वै विराट्। तस्या
वा इयं पादः। अन्तरिक्षं पादः। द्यौः पादः। दिशः पादः।
पुरोरजाः पादः। विराज्येव प्रतितिष्ठति। य एतमग्निं चिनुते।
य उचैनमेवं वेद॥१०६॥

[२५]

अग्निं प्रणीयोपसमाधाय। तमभित एता अबीष्टका
उपदधाति। अग्निहोत्रे दर्शपूर्णमासयोः। पशुबन्धे
चातुर्मास्येषु। अथो आहुः। सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। अथ
ह स्माहारुणः स्वायम्भुवः। सावित्रः सर्वोऽग्निरित्यननुषङ्गं
मन्यामहे। नाना वा एतेषां वीर्याणि। कमग्निं चिनुते॥१०७॥

सत्रियमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। सावित्रमग्निं
चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। नाचिकेतमग्निं चिन्वानः। कमग्निं

चिनुते। चातुर्होत्रियमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते।
वैश्वसृजमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते॥१०८॥

उपानुवाक्यमाशुमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते।
इममारुणकेतुकमग्निं चिन्वान इति। वृषा वा अग्निः।
वृषाणौ सः स्फालयेत्। हन्येतास्य यज्ञः। तस्मान्नानुषज्यः।
सोत्तरवेदिषु ऋतुषु चिन्वीत। उत्तरवेद्याः ह्यग्निश्चीयते।
प्रजाकामश्चिन्वीत॥१०९॥

प्राजापत्यो वा एषोऽग्निः। प्राजापत्याः प्रजाः। प्रजावान्
भवति। य एवं वेद। पशुकामश्चिन्वीत। संज्ञानं वा एतत्
पशूनाम्। यदापः। पशूनामेव संज्ञानेऽग्निं चिनुते। पशुमान्
भवति। य एवं वेद॥११०॥

वृष्टिकामश्चिन्वीत। आपो वै वृष्टिः। पर्जन्यो वर्षुको
भवति। य एवं वेद। आमयावी चिन्वीत। आपो वै भेषजम्।
भेषजमेवास्मै करोति। सर्वमायुरेति। अभिचरः चिन्वीत।
वज्रो वा आपः॥१११॥

वज्रमेव भ्रातृव्येभ्यः प्रहरति। स्तृणुत एनम्। तेजस्कामो
यशस्कामः। ब्रह्मवर्चसकामः स्वर्गकामश्चिन्वीत। एतावद्वा
वाऽस्ति। यावदेतत्। यावदेवास्ति। तदवरुन्धे। तस्यैतद्वृतम्।
वर्षति न धावेत्॥११२॥

अमृतं वा आपः। अमृतस्यानन्तरित्यै। नाप्सु मूत्रपुरीषं
कुर्यात्। न निष्ठीवेत्। न विवसनः स्नायात्। गुह्यो वा

ए॒षोऽग्निः॑। ए॒तस्या॒ग्नेरन॑तिदाहाय। न पु॑ष्कर॒पर्णानि॑ हि॒र॒ण्यं
वाऽधि॑तिष्ठेत्। ए॒तस्या॒ग्नेरन॑भ्यारोहाय। न कूर्म॑स्या॒श्रीयात्।
नो॒द॒कस्या॒घातु॑का॒न्येन॑मो॒द॒कानि॑ भवन्ति। अ॒घातु॑का॒ आपः॑।
य ए॒तम॒ग्निं चि॑नुते। य उ॒चैन॑मे॒वं वेद॑॥११३॥

[२६]

इ॒मानु॑कं भु॒वना॑ सीषधेम। इन्द्र॑श्च वि॒श्वे च॑ दे॒वाः। य॒ज्ञं
च॑ नस्त॒न्वं च॑ प्र॒जां च॑। आ॒दि॒त्यैरिन्द्रः॑ स॒ह सी॑षधातु।
आ॒दि॒त्यैरिन्द्रः॑ सग॑णो म॒रुद्भिः॑। अ॒स्माकं॑ भू॒त्ववि॑ता
त॒नूना॑म्। आ॒प्ल॒वस्व॑ प्र॒प्ल॒वस्व॑। आ॒ण्डी॑भ॒वज॑ मा मु॒हुः।
सु॒खादी॑न्दुःखनि॒धना॑म्। प्र॒ति॒मु॒ञ्चस्व॑ स्वां पु॒रम्॥११४॥

मरी॑चयः स्वायम्भु॒वाः। ये श॑री॒राण्य॑कल्पयन्। ते ते॑ दे॒हं
क॑ल्पयन्तु। मा च॑ ते॒ ख्यास्मि॑ तीरिषत्। उत्तिष्ठ॑त॒ मा स्व॑प्त।
अ॒ग्निमि॑च्छ॒ध्वं भा॑र॒ताः। राज्ञः॑ सोम॑स्य तृ॒प्तासः॑। सूर्ये॑ण
स॒युजो॑षसः। यु॒वा सु॒वासाः॑। अ॒ष्टाच॑क्रा॒ नव॑द्वारा॥११५॥

दे॒वानां॑ पू॒रयो॑ध्या। तस्या॑ हिर॒ण्यम॑यः को॒शः। स्व॒र्गो
लो॒को ज्योति॑षाऽऽवृ॒तः। यो वै तां॑ ब्रह्म॑णो वे॒द।
अ॒मृते॑नाऽऽवृ॒तां पु॑रीम्। तस्मै॑ ब्रह्म॑ च॒ ब्रह्मा॑ च। आ॒युः
की॒र्तिं प्र॒जां द॑दुः। वि॒भ्राज॑माना॒ ह॒रिणी॑म्। य॒शसा॑
सम्प॒रीवृ॑ताम्। पु॒रं हिर॑ण्यम॒यीं ब्र॒ह्मा॥११६॥

वि॒वेशा॑ऽप॒राजि॑ता। प॒राडे॑त्य॒ज्याम॒यी। प॒राडे॑त्य॒नाश॒की।

इह चा॑मुत्र॑ चान्वे॒ति। वि॒द्वान्दे॑वासुरानु॒भयान्। यत्कु॑मा॒री
म॒न्द्रय॑ते। यद्यो॒षिद्यत्प॑तिव्रता॑। अरि॑ष्टं यत्किं च॑ क्रि॒यते।
अ॒ग्निस्तदनु॑वेधति। अ॒श्रुता॑सः श्रु॒तास॑श्च॥११७॥

य॒ज्वानो॒ येऽप्य॑य॒ज्वनः॑। स्वर्य॑न्तो नापै॑क्षन्ते। इन्द्र॑म॒ग्निं
च॑ ये वि॒दुः। सि॒कता॑ इव सं॒यन्ति। र॒श्मिभिः॑ समुदीरि॑ताः।
अ॒स्माल्लो॒काद॑मुष्मा॒च्च। ऋषि॑भिरदात्पृ॒श्निभिः॑। अपे॑त॒ वीत॒ वि
च॑ सर्प॒तातः॑। येऽत्र॒ स्थ पु॑रा॒णा ये च॒ नूत॑नाः। अहो॑भिर॒द्विर॒क्तु-
भिर्व्य॑क्तम्॥११८॥

य॒मो द॑दात्वव॒सान॑मस्मै। नृ मु॑णन्तु नृपा॒त्वर्यः॑। अ॒कृष्टा
ये च॒ कृष्ट॑जाः। कु॒मारी॑षु क॒नीनी॑षु। जा॒रिणी॑षु च॒ ये हि॒ताः।
रेतः॑ पी॒ता आ॑ण्ड॒पीताः॑। अङ्गा॑रेषु च॒ ये हु॒ताः। उ॒भया॑न्
पुत्र॑पौत्र॒कान्। युवे॒ऽहं य॑मराज॒गान्। श॒तमि॑न्नु श॒रदः॑॥११९॥

अदो॒ यद्व॒ह्म विल॑बम्। पि॒तृणां॑ च॒ यम॑स्य॒ च।
वरु॑णस्याश्वि॒नोर्ग्रेः॑। म॒रुता॑ च वि॒हाय॑साम्। का॒मप्र॑यव॒णं मे
अस्तु॑। स ह्ये॒वास्मि॑ स॒नात॑नः। इति॑ नाको ब्र॒ह्मिश्र॑वो रा॒यो
धन॑म्। पु॒त्राना॑पो दे॒वीरि॒हाऽऽहि॑त॥१२०॥

[२७]

विशी॑र्ष्णीं गृध्र॑शीर्ष्णीं च। अपे॑तो नि॒रृतिः॑ ह॒थः।
परि॑बाधः॒ श्वेत॑कुक्षम्। नि॒जङ्घः॑ श॒बलो॑दरम्। स॒ तान्
वा॒च्याय॑या स॒ह। अग्ने॒ नाश॑य स॒न्दृशः॑। ई॒र्ष्या॒सूये॑ बु॒भुक्षा॑म्।

म॒न्युं कृ॒त्यां च॑ दी॒धिरे। रथे॑न कि॒शुका॑व॒ता। अग्ने॑ नाश॒य
स॒न्द॒शः॑॥१२१॥

[२८]

प॒र्जन्या॑य॒ प्रगा॑यत। दि॒वस्पु॑त्राय॒ मी॒ढुषे॑। स नो॑
य॒वस॑मिच्छतु। इ॒दं वचः॑ प॒र्जन्या॑य॒ स्व॒राजै॑। हृ॒दो
अ॒स्त्वन्त॑र॒न्तद्यु॑योत। म॒योभू॑र्वातो॒ विश्व॑कृ॒ष्टयः॑ स॒न्त्वस्मे॑।
सु॒पिप्प॒ला ओष॑धीर्दे॒वगो॑पाः। यो गर्भ॑मोष॒धीना॑म्। ग॒वां
कृ॒णोत्य॑र्व॒ताम्। प॒र्जन्यः॑ पु॒रुषी॑णा॒म्॥१२२॥

[२९]

पुन॑र्मामै॒त्विन्द्रि॑यम्। पुन॒रायुः॑ पुन॒र्भगः॑। पुन॒र्ब्राह्म॑णमैतु
मा। पुन॒र्द्रवि॑णमैतु मा। यन्मे॒ऽद्य॑ रे॒तः पृ॑थि॒वीम॑स्कान्।
यदोष॑धीर॒प्यस॑र॒द्यदापः॑। इ॒दं तत्पुन॑रा॒ददे॑। दी॒र्घायु॑त्वाय॒
वर्च॑से। यन्मे॒ रेतः॑ प्रसि॒च्यते॑। यन्म॒ आज॑ायते पुनः॑। तेन॑
मा॒ममृ॑तं कुरु। तेन॑ सु॒प्रज॑सं कुरु॥१२३॥

[३०]

अ॒द्ध्यस्ति॑रोऽधाऽजा॑यत। तव॑ वैश्र॒वणः॑ स॒दा। तिरो॑ऽधेहि
स॒प॒त्नान्नः॑। ये अपो॑ऽश्र॒न्ति के॒चन॑। त्वा॒ष्ट्रीं मा॒यां वैश्र॑व॒णः।
रथ॑ सह॒स्रव॑न्धुरम्। पु॒रुश्च॑क्र॒ सह॑स्राश्वम्। आ॒स्था॒याया॑हि
नो ब॒लिम्। यस्मै॑ भू॒तानि॑ ब॒लिमा॑व॒हन्ति॑। धनं॑ गा॒वो ह॑स्ति
हि॒रण्य॑म॒श्वान्॥१२४॥

असां॑म सु॒म॒तौ य॒ज्ञिय॑स्य। श्रियं॑ बि॒भ्र॒तोऽन्न॑मुखीं
वि॒राज॑म्। सु॒द॒र॒शने॑ च॒ क्रौ॒श्चे च॑। मै॒ना॒गे च॑ म॒हा॒गिरौ॑।
श॒त॒द्वा॒द्वार॑ग॒म॒न्ता। स॒॒हा॒र्यं॑ न॒गरं॑ तव॑। इति॑ मन्त्राः॑।
क॒ल्पो॑ऽत ऊ॒र्ध्वम्। यदि॑ ब॒लि॒॒ हरे॑त्। हि॒र॒ण्य॒ना॒भये॑
वि॒तु॒दये॑ कौ॒बे॒रा॒या॒यं ब॑लिः॥१२५॥

सर्व॑भूताधिपतये नम इति। अथ ब॒लि॒॒ ह॒त्वोप॑तिष्ठेत्।
क्ष॒त्रं क्ष॒त्रं वै॑श्रव॒णः। ब्रा॒ह्म॒णा व॒यु॒॒ स्मः। नम॑स्ते
अस्तु॒ मा मा॑ हि॒॒सीः। अ॒स्मात्प्र॑विश्यान्नम॒द्धीति॑। अथ
तम॑ग्निमा॒दधी॑त्। यस्मि॑न्नेतत्कर्म प्र॒यु॒ञ्जी॒त्। ति॒रोऽधा॒ भूः।
ति॒रोऽधा॒ भुवः॑॥१२६॥

ति॒रोऽधाः॒ स्वः॑। ति॒रोऽधा॒ भूर्भुवः॒ स्वः॑। सर्वे॑षां
लो॒का॒ना॒माधि॑पत्ये॒ सीदे॑ति। अथ तम॑ग्निमि॒न्धी॒त्।
यस्मि॑न्नेतत्कर्म प्र॒यु॒ञ्जी॒त्। ति॒रोऽधा॒ भूः स्वाहा॑। ति॒रोऽधा॒
भुवः॒ स्वाहा॑। ति॒रोऽधाः॒ स्वः॒ स्वाहा॑। ति॒रोऽधा॒ भूर्भुवः॒ स्वः॒
स्वाहा॑। यस्मि॑न्नस्य काले सर्वा आहुती॒र्हुता॑ भवे॒युः॥१२७॥

अपि॑ ब्रा॒ह्म॒ण॑मु॒खी॒नाः। तस्मि॑न्नहः काले प्र॒यु॒ञ्जी॒त्।
परः॑ सु॒प्तज॑नाद्वेपि। मा॒स्म प्र॑माद्यन्त॑माध्यापयेत्। सर्वा॑र्थाः
सि॒द्ध्य॒न्ते। य ए॒वं वे॒द। क्षु॒ध्यन्नि॑दम॒जान॑ताम्। सर्वा॑र्था
न॑ सि॒द्ध्य॒न्ते। यस्ते॑ वि॒घातु॑को भ्रा॒ता। म॒मा॒न्तर्हृ॑दये
श्रि॒तः॥१२८॥

तस्मा॑ इ॒मम॑ग्र॒पिण्डं॑ जुहोमि। स मे॑ऽर्था॒न्मा वि॑व॒धी॒त्।

मयि स्वाहा॥ राजाधिराजाय प्रसह्यसाहिने॥ नमो वयं
 वैश्रवणाय कुर्महे। स मे कामान्कामकामाय मह्यम्।
 कामेश्वरो वैश्रवणो ददातु। कुबेराय वैश्रवणाय। महाराजाय
 नमः। केतवो अरुणासश्च। ऋषयो वार्तरशनाः। प्रतिष्ठां
 शतधा हि। समाहितासो सहस्रधायसम्। शिवा नः शन्तमा
 भवन्तु। दिव्या आप ओषधयः। सुमृडीका सरस्वति। मा
 ते व्योम सन्दृशि॥१२९॥

[३१]

संवत्सरमेतद्व्रतं चरेत्। द्वौ वा मासौ। नियमः
 समासेन। तस्मिन्नियमविशेषाः। त्रिषवणमुदकोपस्पर्शी।
 चतुर्थकालपानभक्तः स्यात्। अहरहर्वा भैक्षमश्रीयात्।
 औदुम्बरीभिः समिद्धिरग्निं परिचरेत्। पुनर्मामैत्विन्द्रियमि-
 त्येतेनानुवाकेन। उद्धृतपरिपूताभिरद्भिः कार्यं कुर्वीत॥१३०॥

असञ्चयवान्। अग्नये वायवे सूर्याय। ब्रह्मणे प्रजापतये।
 चन्द्रमसे नक्षत्रेभ्यः। ऋतुभ्यः संवत्सराय। वरुणायारुणायेति
 व्रतहोमाः। प्रवर्ग्यवन्दादेशः। अरुणाः काण्डऋषयः। अरण्ये-
 ऽधीयीरन्। भद्रं कर्णेभिरिति द्वे जपित्वा॥१३१॥

महानाम्नीभिरुदकं संस्पर्श। तमाचार्यो दद्यात्। शिवा
 नः शन्तमेत्योषधीरालभते। सुमृडीकेति भूमिम्। एवमपवर्गे।
 धेनुर्दक्षिणा। कंसं वासंश्च क्षौमम्। अन्यद्वा शुक्लम्।
 यथाशक्ति वा। एवञ्स्वाध्यायधर्मेण। अरण्येऽधीयीत।

तपस्वी पुण्यो भवति तपस्वी पुण्यो भवति॥१३२॥

[३२]

भ॒द्रं कर्णे॑भिः शृणु॒याम॑ दे॒वाः। भ॒द्रं प॑श्येमा॒क्षभि॑र्यज॒त्राः।
 स्थि॒रैरङ्गै॑स्तुष्टुवाꣳ संस्त॒नूभिः॑। व्यशेम॑ दे॒वहि॑तं यदायुः॑।
 स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृ॒द्धश्र॑वाः। स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः।
 स्व॒स्ति न॒स्ताक्ष्यो॑ अरि॑ष्टनेमिः। स्व॒स्ति नो॒ बृह॑स्पति॑र्दधातु॥

॥ ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑ ॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

ॐ नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्नये नमः पृथिव्यै नम
ओषधीभ्यः। नमो वाचे नमो वाचस्पतये नमो विष्णवे बृहते
करोमि॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

सह वै देवानां चासुराणां च यज्ञौ प्रततावास्तां
वयं स्वर्गं लोकमेष्यामो वयमेष्याम इति तेऽसुराः
सन्नह्य सहसैवाचरन् ब्रह्मचर्येण तपसैव देवास्तेऽसुरा
अमुह्युस्ते न प्राजानुस्ते पराऽभवन्ते न स्वर्गं
लोकमायन् प्रसृतेन वै यज्ञेन देवाः स्वर्गं लोकमायन्
प्रसृतेनासुरान् पराभावयन् प्रसृतो ह वै यज्ञोपवीतिनो
यज्ञोऽप्रसृतोऽनुपवीतिनो यत्किं च ब्राह्मणो यज्ञोपवीत्यधीते
यजत एव तत्तस्माद्यज्ञोपवीत्येवाधीयीत याजयेद्यजेत वा
यज्ञस्य प्रसृत्या अजिनं वासो वा दक्षिणत उपवीय दक्षिणं
बाहुमुद्धरतेऽव धत्ते सव्यमिति यज्ञोपवीतमेतदेव विपरीतं
प्राचीनावीतं संवीतं मानुषम्॥१॥

[१]

रक्षांसि ह वा पुरोऽनुवाके तपोग्रमतिष्ठन्त तान्
प्रजापतिर्वरेणोपामन्त्रयत् तानि वरमवृणीताऽऽदित्यो
नो योद्धा इति तान् प्रजापतिरब्रवीद्योधयध्वमिति
तस्मादुत्तिष्ठन्तु ह वा तानि रक्षांस्यदित्यं योधयन्ति
यावदस्तमन्वगात्तानि ह वा एतानि रक्षांसि गायत्रिया-

ऽभि॑मन्त्रि॒तेना॒म्भ॑सा शा॒म्यन्ति॒ तदु॑ ह॒ वा ए॒ते ब्र॑ह्मवा॒दिनः॑
 पूर्वा॑भि॒मुखाः॑ स॒न्ध्याया॑ गाय॒त्रिया॑ऽभि॒मन्त्रि॒ता आप॑ ऊ॒र्ध्वं
 वि॒क्षिप॑न्ति॒ ता ए॒ता आपो॑ व॒ज्रीभू॑त्वा ता॒नि रक्षा॑सि
 म॒न्देहा॑रुणे द्वी॒पे प्र॑क्षि॒पन्ति॒ यत्प्र॑दक्षि॒णं प्र॑क्रम॒न्ति तेन॑
 पा॒प्मान॑मव॒धून्त्यु॑द्यन्त॑मस्तं॒ यन्त॑म् आदि॒त्यम॑भि॒ध्याय॑न्
 कुर्वन् ब्रा॑ह्म॒णो वि॒द्वान्स्स॑कलं॒ भ॒द्रम॑श्रुते॒ऽसावा॑दि॒त्यो ब्र॒ह्मेति॑
 ब्रह्मै॒व सन् ब्र॑ह्मा॒प्येति॑ य ए॒वं वेद॑॥२॥

[२]

यद्दे॒वा दे॒वहे॑ळ॒नं दे॒वास॑श्च॒कृमा॑ व॒यम्। आदि॑त्या॒स्तस्मा॑न्मा
 मु॒ञ्चत॑र्त॒स्यर्ते॑न॒ मामि॑त। दे॒वा जी॒वनका॑म्या॒ यद्वा॒चाऽनृ॑त॒-
 मूदि॑म। तस्मा॑न्न इ॒ह मु॑ञ्चत॒ विश्वे॑ दे॒वाः स॒जोष॑सः। ऋ॒तेन॑
 द्या॒वापृ॑थि॒वी ऋ॒तेन॒ त्व॑ सं॒रस्व॑ति। कृ॒तान्नः॑ पा॒ह्येन॑सो॒ यत्किं॑
 चानृ॑तमूदि॒म। इन्द्रा॑ग्नी मि॒त्रावरु॑णौ सोमो॑ धा॒ता बृ॒हस्प॑तिः।
 ते नो॑ मु॒ञ्चन्त्वेन॑सो॒ यदन्य॑कृत॒मारि॑म। स॒जा॒तश॑स॒सादु॑त
 जा॑मिश॒साज्या॑यंसः॒ श॑सा॒दुत॑ वा॒ कनी॑यसः। अना॑धृष्टं
 दे॒वकृ॑तं॒ यदे॒नस्तस्मा॑त् त्वम॒स्माञ्जा॑तवे॒दो मुमु॑ग्धि॥३॥

यद्वा॒चा यन्म॑न॒सा बा॒हुभ्या॑मृ॒रुभ्या॑म॒ष्टीव॑द्वा॒ शि॒श्रैर्य॑दनृ॒तं
 च॒कृमा॑ व॒यम्। अ॒ग्निर्मा॑ तस्मा॒देन॑सो॒ गार्ह॑पत्यः॒ प्रमु॑ञ्चतु
 च॒कृम॑ या॒नि दु॑ष्कृ॒ता। येन॑ त्रि॒तो अ॑र्ण॒वान्निर्ब॑भूव॒ येन॑
 सूर्य॑ तम॑सो निर्मु॒मोच॑। येनेन्द्रो॑ वि॒श्वा अ॑ज॒हाद॑रा॒तीस्तेना॑हं
 ज्योति॑षा॒ ज्योति॑रान॒शान॑ आ॒क्षि। यत्कु॑सी॒दम॑प्रती॒त्तं मये॑ह

येन॑ य॒मस्य॑ नि॒धिना॒ चरा॑मि। ए॒तत्तद॑ग्रे अ॒नृणो॑ भ॒वामि॒
जीव॑न्ने॒व प्रति॒ तत्तै॑ द॒धामि॑। य॒न्मयि॑ मा॒ता यदा॑ पि॒पेष॑
यद॒न्तरि॑क्षं॒ यदा॑श॒साति॑क्रामामि त्रि॒ते दे॒वा दि॒वि जा॒ता
यदा॑प॒ इ॒मं मे॑ वरुण॒ तत्त्वा॑ यामि॒ त्वं नो॑ अ॒ग्रे स त्वं नो॑
अ॒ग्रे त्वम॑ग्रे अ॒यासि॑॥४॥

[३]

यददी॑व्य॒नृणम॒हं ब॒भूवादि॑त्सन्वा सञ्ज॒गर॒ जनै॑भ्यः।
अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॑दिन्द्रश्च॒ संविदा॑नो प्रमु॒ञ्चता॑म्। यद्ध॒स्ताभ्यां
च॒कर॒ किल्बि॑षाण्य॒क्षाणां॑ व॒श्रुमु॑प॒जिघ्र॑मानः। उ॒ग्रं प॒श्या
च॒ राष्ट्र॑भृच्च॒ तान्य॑प्सरसा॒वनु॑दत्तामृ॒णानि॑। उ॒ग्रं प॒श्ये
राष्ट्र॑भृत्किल्बि॑षाणि॒ यदक्ष॑वृत्तम॒नुदत्त॑मे॒तत्। नेत्रं॑ ऋ॒णानृ॑णव॒
इ॒त्स॑मानो य॒मस्य॑ लो॒के अधि॑रञ्जु॒राय॑। अ॒व ते॒ हेळ॒
उदु॑त्तममि॒मं मे॑ वरुण॒ तत्त्वा॑ यामि॒ त्वं नो॑ अ॒ग्रे स त्वं
नो अ॒ग्रे। सङ्कु॑सुको॒ विकु॑सुको॒ निर्ऋ॑थो यश्च॒ निस्वनः॑।
तेऽ(१)स्मद्य॑क्ष्म॒मना॑गसो दू॒रादू॒रम॑चीचतम्। निर्य॑क्ष्ममचीचते
कृ॒त्यां निर्ऋ॑तिं च। तेन॒ योऽ(१)स्मथ्समृ॑च्छातै॒ तम॑स्मै
प्रसु॑वामसि। दुःश॒९सा॒नुश॒९सा॒भ्यां घ॒णेना॑नुघ॒णेन॑ च।
तेना॒न्योऽ(१)स्मथ्समृ॑च्छातै॒ तम॑स्मै प्रसु॑वामसि। सं वर्च॑सा॒
पय॑सा॒ सन्त॑नूभि॒रग॑न्महि॒ मन॑सा॒ स९ शि॒वेन॑। त्वष्टा॑ नो॒
अत्र॑ विद॑धातु रा॒योऽनु॑मार्ष्टु॒ तन्वो॑(१) यद्वि॒लिष्ट॑म्॥५॥

[४]

आयु॑ष्टे वि॒श्वतो॑ दध॒द्यम॑ग्निर्वि॒र॑ण्यः। पुन॑स्ते प्रा॒ण
आया॑ति॒ परा॑यक्ष्मं सुवामि ते। आ॒यु॒र्दा अ॑ग्रे ह॒विषो॑
जुषा॑णो घृ॒तप्र॑तीको घृ॒तयो॑निरेधि। घृ॒तं पी॒त्वा मधु॑ चारु॒
गव्यं॑ पि॒तेव॑ पु॒त्रम॑भिरक्षतादिमम्। इ॒मम॑ग्न आ॒युषे॑ वर्च॑से
कृ॒धि ति॒ग्ममो॑जो वरुण॒ सः शि॑शाधि। मा॒तेवा॑स्मा अदि॒ते
शर्म॑ यच्छु॒ विश्वे॑ देवा॒ जर॑दष्टिर्यथाऽस॑त्। अ॒ग्न आ॒यू॑षि
पव॑स॒ आ सु॒वोर्ज॑मिषं च नः। आ॒रे बा॑धस्व दुच्छु॒नाम्।
अ॒ग्रे पव॑स्व॒ स्वपा॑ अ॒स्मे वर्चः॑ सु॒वीर्य॑म्। दध॑द्र॒यिं मयि॑
पोष॑म्॥६॥

अ॒ग्निर्ऋ॑षिः पव॑मानः॒ पाञ्च॑जन्यः पुरोहि॑तः। तमी॑महे
महा॑ग॒यम्। अ॒ग्रे जा॒तान्प्र॑णु॒दा नः स॒पत्नान्प्र॑त्यजा॒ताञ्जा॑तवेदो
नुद॑स्व। अ॒स्मे दी॑दिहि सु॒मना॒ अहे॑ळ॒ञ्छर्म॑न्ते स्याम त्रि॒वरू॑थ
उ॒द्भौ। सहे॑सा जा॒तान्प्र॑णु॒दा नः स॒पत्नान्प्र॑त्यजा॒ताञ्जा॑तवेदो
नुद॑स्व। अधि॑ नो ब्रूहि सु॒मन॑स्यमा॒नो व॒यः स्या॑म
प्र॑णु॒दा नः स॒पत्नान्। अ॒ग्रे यो नोऽभि॑तो॒ जनो॑ वृ॒को वा॒रो
जिघा॑स॒ति। ता॑स्त्वं वृ॒त्रहं॑ जहि॒ वस्व॑स्मभ्य॒माभ॑र। अ॒ग्रे
यो नोऽभि॑दास॒ति समा॑नो यश्च॒ निष्प॑तः। तं व॒यः स॒मिधं॑
कृ॒त्वा तुभ्य॑म॒ग्रेऽपि॑ दध्मसि॥७॥

यो नः॒ शपा॑दश॒पतो॑ यश्च॒ नः श॑प॒तः शपा॑त्। उ॒षाश्च॒

तस्मै निमृक् सर्वं पापं समूहताम्। यो नः सपत्नो
 यो रणो मर्तोऽभिदासंति देवाः। इध्मस्यैव प्रक्षायतो मा
 तस्योच्छेषि किं चन। यो मां द्वेष्टि जातवेदो यं चाहं द्वेष्मि
 यश्च माम्। सर्वाङ्गस्तान्ग्रे सन्दह याङ्श्चाहं द्वेष्मि ये च
 माम्। यो अस्मभ्यमरातीयाद्यश्च नो द्वेषते जनः। निन्दाद्यो
 अस्मान्दिप्साच्च सर्वाङ्गस्तान्मष्मषा कुरु। सशितं मे
 ब्रह्म सशितं वीर्या(१)म्बलम्। सशितं क्षत्रं मे जिष्णु
 यस्याहमस्मि पुरोहितः। उदैषां बाहू अतिरमुद्वर्चो अथो
 बलम्। क्षिणोमि ब्रह्मणाऽमित्रानुन्नयामि स्वा(१)म् अहम्।
 पुनर्मनः पुनरायुर्म आगात्पुनश्चक्षुः पुनः श्रोत्रं म आगात्पुनः
 प्राणः पुनराकृतं म आगात्पुनश्चित्तं पुनराधीतं म आगात्।
 वैश्वानरो मेऽदब्धस्तनूपा अवंबाधतां दुरितानि विश्वा॥८॥

[५]

वैश्वानराय प्रतिवेदयामो यदीनृणं सङ्गरो देवतासु। स
 एतान्पाशान् प्रमुचन् प्रवेद स नो मुञ्चातु दुरितादवद्यात्।
 वैश्वानरः पवयान्नः पवित्रैर्यत्सङ्गरमभिधावाभ्याशाम्।
 अनाजानन्मनसा याचमानो यदत्रैनो अव तत्सुवामि।
 अमी ये सुभगे दिवि विचृतौ नाम तारके। प्रेहामृतस्य
 यच्छतामेतद्वद्धकमोचनम्। विजिहीर्ष लोकान्कृधि
 बन्धान्मुञ्चासि बद्धकम्। योनैरिव प्रच्युतो गर्भः सर्वान्
 पथो अनुष्व। स प्रजान्प्रतिगृणीत विद्वान्प्रजापतिः

प्रथम॒जा ऋ॒तस्य॑। अ॒स्माभिर्दत्तं॑ ज॒रसः॑ प॒रस्ता॒दच्छिन्नं॑
तन्तु॑मनु॒सञ्चरे॑म॥९॥

त॒तं तन्तु॑मन्वे॒के अनु॑ सञ्च॑रन्ति॒ येषां॑ द॒त्तं पित्र्य॑माय॒नवत्।
अ॒बन्ध्वे॒के द॒दतः॑ प्र॒यच्छा॑द्वातुं॒ चेच्छु॑क्रवा॒ऽसः॑ स्व॒र्ग ए॑षाम्।
आर॑भेथामनु॒ सञ्च॑र॒भेथा॑ समानं॒ पन्था॑मवथो घृ॒तेन॑। यद्वा॑
पूर्तं॑ परि॒विष्टं॑ यद॒ग्नौ तस्मै॑ गोत्रा॒येह॑ जाया॒पती॒ सञ्च॑र॒भेथाम्।
यद॒न्तरि॑क्षं पृथि॒वीमु॒त द्यां॑ यन्मा॒तरं पि॒तरं॑ वा जिहि॑ऽसिमा।
अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॑देन॒सो गार्ह॑पत्य॒ उन्नो॑ नेषदु॒रिता॒ यानि॑
चकृ॑म। भूमि॑र्मा॒ताऽदि॑तिर्नो ज॒नित्रं॑ भ्रा॒ताऽन्तरि॑क्षम॒भिशा॑स्त
एनः॑। द्यौर्नः॑ पि॒ता पि॒तृया॑च्छं भ॒वासि॑ जा॒मि मि॒त्वा मा
वि॒विधिसि॑ लो॒कात्। यत्र॑ सु॒हार्दः॑ सु॒कृतो॑ मद॒न्ते वि॒हाय॒ रोगं॑
त॒न्वा(१)॑ऽस्वाया॑म्। अ॒श्लो॒णाङ्गैर॑हु॒ताः स्व॒र्गे तत्र॑ पश्येम
पि॒तरं॑ च पु॒त्रम्। यद॒न्नम॑द्भ्यनृ॒तेन॑ दे॒वा दा॒स्यन्न॑दा॒स्यन्न॑त
वा॑ करि॒ष्यन्। यद्दे॒वानां॑ चक्षु॒ष्यागो॑ अ॒स्ति यदे॒व किं॑
च॑ प्रतिजग्रा॒हम॑ग्निर्मा॒ तस्मा॑दनृ॒णं कृ॑णोतु। यद॒न्नम॑द्भि
बहु॑धा वि॒रूपं॑ वा॒सो हि॒रण्य॑मु॒त गा॒म॒जाम॑विम्। यद्दे॒वानां॑
चक्षु॒ष्यागो॑ अ॒स्ति यदे॒व किं॑ च॑ प्रतिजग्रा॒हम॑ग्निर्मा॒
तस्मा॑दनृ॒णं कृ॑णोतु। य॒न्मया॑ मन॒सा वा॒चा कृ॑त॒मेनः॑
कदा॒चन। सर्व॑स्मा॒त्तस्मा॑न्मेळि॒तो मो॒ग्धि त्व॑ हि वे॒त्थ
यथा॑त॒थम्॥१०॥

[६]

वात॑र॒शना॑ ह॒ वा ऋ॑षयः श्रम॑णा ऊ॒र्ध्वम॑न्थि॒नो
 ब॑भूवु॒स्तानृ॑षयो॒ऽर्थमा॑य॒ऽस्ते नि॒लाय॑मचर॒ऽस्तेऽनु॑प्रविशुः
 कू॒श्मा॒ण्डानि॑ ता॒ऽस्तेष्व॑न्विन्द॒ञ्छ्रद्ध॑या च॒ तप॑सा च॒
 तानृ॑षयोऽब्रुवन्क॒था नि॒लायं॑ चर॒थेति॑ त ऋ॒षीन्ब्रुव॑न्नमो
 वोऽस्तु॒ भग॑वन्तोऽस्मिन्धा॑मि॒ केन॑ वः स॒पर्या॑मेति॒
 तानृ॑षयोऽब्रुवन्प॒वित्रं॑ नो ब्रू॒त येना॑रेपसः स्या॒मेति॑ त
 ए॒तानि॑ सू॒क्तान्य॑पश्यन् यद्दे॒वा दे॒वहे॑ळं॒ यददी॑व्य॒नृणम॑हं
 ब॒भूवाऽऽयु॑ष्टे वि॒श्वतो॑ दध॒दित्ये॑तैराज्यं जुहु॒त वैश्वान॑राय॒
 प्रति॑वेदयाम॒ इत्यु॑पतिष्ठ॒त यद॑र्वा॒चीन॑मेनो॑ भ्रूण॒हत्या॑या-
 स्तस्मा॑न्मोक्ष्यध्व॒ इति॑ त ए॒तैर॑जुहवु॒स्तेऽरे॑पसो-
 ऽभव॑न्कर्मा॒दिष्वे॒तैर्जु॑ह्यात्पू॒तो दे॒वलो॒कान्ध॑समंश्रुते॥११॥

[७]

कू॒श्मा॒ण्डैर्जु॑ह्याद्योऽपू॒त इ॒व म॑न्येत॒ यथा॑ स्ते॒नो
 यथा॑ भ्रूण॒हैव॑मेष भ॑वति॒ योऽयो॑नौ॒ रेतः॑ सि॒ञ्चति॑
 यद॑र्वा॒चीन॑मेनो॑ भ्रूण॒हत्या॑या॒स्तस्मा॑न्मुच्यते॒ याव॑देनो
 दी॒क्षामु॑पैति दी॒क्षित॑ ए॒तैः सं॑त॒ति जु॑होति सं॒वत्स॑रं दी॒क्षितो॑
 भ॑वति सं॒वत्स॑रादे॒वाऽऽत्मानं॑ पुनी॒ते मा॑सं दी॒क्षितो॑ भ॑वति
 यो मा॑सः स सं॒वत्स॑रः सं॒वत्स॑रादे॒वाऽऽत्मानं॑ पुनी॒ते
 चतु॑र्विंशति॒ रात्री॑र्दी॒क्षितो॑ भ॑वति चतु॑र्विंशति॒रध॑मा॒साः

संवत्सरः संवत्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते द्वादश रात्रीर्दीक्षितो
 भवति द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरादेवाऽऽत्मानं
 पुनीते षड्रात्रीर्दीक्षितो भवति षड्वा ऋतवः संवत्सरः
 संवत्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते तिस्रो रात्रीर्दीक्षितो भवति
 त्रिपदा गायत्री गायत्रिया एवाऽऽत्मानं पुनीते न
 मा५ समंश्रीयान्न स्त्रियमुपेयान्नोपर्यासीत् जुगुप्सेतानृतात्पयो
 ब्राह्मणस्य व्रतं यवागू राजन्यस्यामिक्षा वैश्यस्याथो
 सौम्येप्यध्वर एतद्व्रतं ब्रूयाद्यदि मन्येतोपदस्यामीत्योदनं
 धानाः सक्तून् घृतमित्यनुव्रतयेदात्मनोऽनुपदासाय॥१२॥

[८]

अजान् ह वै पृथ्वींस्तपस्यमानान् ब्रह्म स्वयम्बभ्यानर्षत्त
 ऋषयोऽभवन्तदृषीणामृषित्वं तां देवतामुपातिष्ठन्त
 यज्ञकामास्त एतं ब्रह्मयज्ञमपश्यन्तमाहरन्तेनायजन्त
 यदृचोऽध्यगीषत् ताः पयआहुतयो देवानामभवन् यद्यजूंषि
 घृताहुतयो यथ्सामानि सोमाहुतयो यदथर्वाङ्गिरसो
 मध्वाहुतयो यद्वाह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पान्गाथा
 नाराश५सीर्मदाहुतयो देवानामभवन्ताभिः क्षुधं पाप्मानम-
 पाघ्नन्नपहतपाप्मानो देवाः स्वर्गं लोकमायन् ब्रह्मणः
 सायुज्यमृषयोऽगच्छन्॥१३॥

[९]

पञ्च वा ए॒ते म॑हाय॒ज्ञाः सं॒तति॑ प्र॒ता॒यन्ते॑ स॒तति॑ स॒न्ति॑ष्ठन्ते
 दे॒वय॒ज्ञः पि॑तृ॒यज्ञो॑ भू॒तय॒ज्ञो म॑नु॒ष्यय॒ज्ञो ब्र॑ह्म॒यज्ञ इति॑ यद॒ग्नौ
 जु॒होत्य॒पि स॒मिधं॑ तद्दे॒वय॒ज्ञः स॒न्ति॑ष्ठते॒ यत्पि॑तृ॒भ्यः स्व॒धा
 क॒रोत्य॒प्य॒पस्त॑त्पि॒तृय॒ज्ञः स॒न्ति॑ष्ठते॒ यद्भू॑ते॒भ्यो ब॒लिः॑ ह॒रति॑
 तद्भू॒तय॒ज्ञः स॒न्ति॑ष्ठते॒ यद्वा॑ह्म॒णेभ्यो॑ऽन्नं ददा॑ति॒ तन्म॑नु॒ष्यय॒ज्ञः
 स॒न्ति॑ष्ठते॒ यथ्स्वा॑ध्या॒यम॑धी॒यीतै॑का॒मप्यृ॑चं य॒जुः सा॒मं वा
 तद्ब्र॑ह्म॒यज्ञः स॒न्ति॑ष्ठते॒ यदृ॒चोऽधी॑ते॒ पय॑सः॒ कू॒ल्या॑ अ॒स्य
 पि॒तृन्थ॒स्वधा॑ अ॒भिव॑हन्ति॒ यद्य॒जूंषि॑ घृ॒तस्य॑ कू॒ल्या
 यथ्सा॑मा॒नि सोम॑ ए॒भ्यः प॑वते॒ यदथ॑र्वाङ्गि॒रसो॑ म॒धोः
 कू॒ल्या॑ यद्वा॑ह्म॒णानी॑तिहा॒सान् पु॑रा॒णानि॑ क॒ल्पा॒न्गाथा॑
 ना॒राश॑ः॒सी॒र्मेद॑सः॒ कू॒ल्या॑ अ॒स्य पि॒तृन्थ॒स्वधा॑ अ॒भिव॑हन्ति॒
 यदृ॒चोऽधी॑ते॒ पय॑आहुतिभिरे॒व तद्दे॒वाः॑ स्त॒र्पय॑ति॒ यद्य॒जूंषि॑
 घृ॒ताहु॑तिभि॒र्यथ्सा॑मा॒नि सोमा॑हुतिभि॒र्यदथ॑र्वाङ्गि॒रसो॑ म॒ध्वा-
 हु॑तिभि॒र्यद्वा॑ह्म॒णानी॑तिहा॒सान् पु॑रा॒णानि॑ क॒ल्पा॒न्गाथा॑
 ना॒राश॑ः॒सी॒र्मेदा॑हुतिभिरे॒व तद्दे॒वाः॑ स्त॒र्पय॑ति॒ त ए॒नं तृ॒प्ता
 आ॒युषा॑ तेज॑सा॒ वर्च॑सा श्रि॒या यश॑सा ब्रह्मवर्च॑सेना॒न्नाद्ये॑न च
 त॒र्पय॑न्ति॥१४॥

[१०]

ब्रह्म॒यज्ञे॑न॒ यक्ष्य॑माणः॒ प्राच्यां॑ दि॒शि ग्रा॒माद॒च्छंदि॑र्श
 उदी॑च्यां प्रा॒गुदी॑च्यां वो॒दितं॑ आ॒दित्ये॑ दक्षि॒णत॑
 उ॒प॒वीयो॑प॒विश्य॑ ह॒स्ताव॑व॒निज्य॑ त्रि॒राचा॑मे॒द्विः प॑रि॒मृज्य॑

सकृदुपस्पृश्य शिरश्चक्षुषी नासिके श्रोत्रे हृदयमालभ्य
यत्रिराचामति तेन ऋचः प्रीणाति यद्विः परिमृजति तेन
यजूंषि यत्सकृदुपस्पृशति तेन सामानि यत्सव्यं पाणिं
पादौ प्रोक्षति यच्छिरश्चक्षुषी नासिके श्रोत्रे हृदयमालभते
तेनार्वाङ्गिरसो ब्राह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पान्गाथा
नाराशंसीः प्रीणाति दर्भाणां महदुपस्तीर्योपस्थं कृत्वा
प्राडासीनः स्वाध्यायमधीयीतापां वा एष ओषधीनां रसो
यद्दर्भाः सरसमेव ब्रह्म कुरुते दक्षिणोत्तरौ पाणी पादौ कृत्वा
सपवित्रावोमिति प्रतिपद्यत एतद्वै यजुंस्त्रयीं विद्यां प्रत्येषा
वागेतत्परममक्षरं तदेतदृचाऽभ्युक्तमृचो अक्षरे परमे व्योमन्
यस्मिन्देवा अधि विश्वे निषेदुर्यस्तन्न वेद किमृचा करिष्यति
य इत्तद्विदुस्त इमे समासत इति त्रीनेव प्रायुङ्क्त भूर्भुवः
स्वरित्याहैतद्वै वाचः सत्यं यदेव वाचः सत्यं तत्प्रायुङ्क्त
सावित्रीं गायत्रीं त्रिरन्वाह पृच्छोऽर्धर्चशोऽनवानं सविता
श्रियः प्रसविता श्रियमेवाऽऽप्रोत्यथो प्रज्ञातयैव प्रतिपदा
छन्दांसि प्रतिपद्यते॥१५॥

[११]

ग्रामे मनसा स्वाध्यायमधीयीत दिवा नक्तं वेति ह
स्माऽऽह शौच आह्वेय उतारण्येऽबलं उत वाचोत तिष्ठन्नुत
व्रजन्नुताऽऽसीन उत शयानोऽधीयीतैव स्वाध्यायं तपस्वी
पुण्यो भवति य एवं विद्वान्स्वाध्यायमधीते नमो ब्रह्मणे

नमो अस्त्वग्नये नमः पृथिव्यै नम ओषधीभ्यः। नमो वाचे
नमो वाचस्पतये नमो विष्णवे बृहते करोमि॥१६॥

[१२]

मध्यन्दिने प्रबलमधीयीतासौ खलु वावैष आदित्यो
यद्ब्रह्मणस्तस्मात्तरहि तेऽक्षिणं तपति तद्देवाऽभ्युक्ता।
चित्रं देवानामुदगादनीकं चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः। आऽप्रा-
द्यावापृथिवी अन्तरिक्षं सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्चेति
स वा एष यज्ञः सद्यः प्रतायते सद्यः सन्तिष्ठते तस्य प्राक्
सायमवभृथो नमो ब्रह्मण इति परिधानीयां त्रिरन्वाहाप
उपस्पृश्य गृहानेति ततो यत्किं च ददाति सा दक्षिणा॥१७॥

[१३]

तस्य वा एतस्य यज्ञस्य मेघो हविर्धानं विद्युदग्निर्वृषं
हविः स्तनयितुर्वषट्कारो यदवस्फूर्जति सोऽनुवषट्कारो
वायुरात्माऽमावास्यां स्विष्टकृद्य एवं विद्वान्मेघे वर्षति
विद्योतमाने स्तनयत्यवस्फूर्जति पवमाने वायावमावास्यायां
स्वाध्यायमधीते तप एव तत्तप्यते तपो हि स्वाध्याय इत्युत्तमं
नाकं रोहत्युत्तमः समानानां भवति यावन्तं ह वा इमां
वित्तस्य पूर्णां ददध्वर्गं लोकं जयति तावन्तं लोकं जयति
भूयांसं चाक्षय्यं चाप पुनर्मृत्युं जयति ब्रह्मणः सायुज्यं
गच्छति॥१८॥

[१४]

तस्य वा एतस्य यज्ञस्य द्वावन्ध्यायौ यदात्माऽशुचिर्यद्देशः
 समृद्धिर्देवतानि य एवं विद्वान्महारात्र उषस्युदिते
 ब्रजस्तिष्ठन्नासीनः शयानोऽरण्ये ग्रामे वा यावत्तरसः
 स्वाध्यायमधीते सर्वाँल्लोकाञ्जयति सर्वाँल्लोकाननृणोऽनु-
 सञ्चरति तदेषाभ्युक्ता। अनृणा अस्मिन्ननृणाः परस्मि-
 स्तृतीये लोके अनृणाः स्याम। ये देवयाना उत पितृयाणाः
 सर्वान्पथो अनृणा आक्षीयेमेत्यग्निं वै जातं पाप्मा जग्राह
 तं देवा आहुतीभिः पाप्मानमपाघ्नन्नाहुतीनां यज्ञेन यज्ञस्य
 दक्षिणाभिर्दक्षिणानां ब्राह्मणेन ब्राह्मणस्य छन्दोभिश्छन्दसां
 स्वाध्यायेनापहतपाप्मा स्वाध्यायो देवपवित्रं वा एतत्तं
 योऽनूत्सृजत्यभागो वाचि भवत्यभागो नाके तदेषाऽभ्युक्ता।
 यस्तित्याजं सखिविदः सखायं न तस्य वाच्यपि भागो
 अस्ति। यदीः शृणोत्यलकः शृणोति न हि प्रवेदं सुकृतस्य
 पन्थामिति तस्मात्स्वाध्यायोऽध्यैतव्यो यं यं क्रतुमधीते
 तेन तेनास्येष्टं भवत्यग्नेर्वायोरादित्यस्य सायुज्यं गच्छति
 तदेषाऽभ्युक्ता। ये अर्वाङ्मुत वा पुराणे वेदं विद्वांसमभितो
 वदन्त्यादित्यमेव ते परिवदन्ति सर्वे अग्निं द्वितीयं
 तृतीयं च हः समिति यावतीर्वे देवतास्ताः सर्वा वेदविदि
 ब्राह्मणे वसन्ति तस्माद्ब्राह्मणेभ्यो वेदविद्भ्यो दिवे दिवे
 नमस्कुर्यान्नाश्लीलं कीर्तयेदेता एव देवताः प्रीणाति॥१९॥

रिच्यत इव वा एष प्रेव रिच्यते यो याजयति प्रति
वा गृह्णाति याजयित्वा प्रतिगृह्य वाऽनश्नन्निः स्वाध्यायं
वेदमधीयीत त्रिरात्रं वा सावित्रीं गायत्रीमन्वातिरेचयति वरो
दक्षिणा वरेणैव वरः स्पृणोत्यात्मा हि वरः॥२०॥

[१६]

दुहे ह वा एष छन्दांसि यो याजयति स
येन यज्ञक्रतुना याजयेत्सोऽरण्यं परेत्य शुचौ देशे
स्वाध्यायमेवैनमधीयन्नासीत तस्यानशनं दीक्षा स्थानमुपसद्
आसनं सुत्या वाग्जुहूर्मन उपभृद्धृतिर्ध्रुवा प्राणो हविः
सामाध्वर्युः स वा एष यज्ञः प्राणदक्षिणोऽनन्तदक्षिणः
समृद्धतरः॥२१॥

[१७]

कृतिधावकीर्णी प्रविशति चतुर्थेत्याहुर्ब्रह्मवादिनो मरुतः
प्राणैरिन्द्रं बलेन बृहस्पतिं ब्रह्मवर्चसेनाग्निमेवेतरेण सर्वेण
तस्यैतां प्रायश्चित्तिं विदां चकार सुदेवः काश्यपो यो
ब्रह्मचार्यवकिरेदमावास्यायां रात्र्यामग्निं प्रणीयोपसमाधाय
द्विराज्यस्योपघातं जुहोति कामावकीर्णोऽस्म्यवकीर्णोऽस्मि
काम कामाय स्वाहा कामाभिर्द्रुग्धोऽस्म्यभिर्द्रुग्धोऽस्मि काम
कामाय स्वाहेत्यमृतं वा आज्यममृतमेवाऽऽत्मन्धत्ते
हुत्वा प्रयताञ्जलिः कवातिर्यङ्मुग्निमभिमन्त्रयेत् सं
माऽऽसिञ्चन्तु मरुतः समिन्द्रः सं बृहस्पतिः। सं

मा॒ऽयम॒ग्निः सि॑ञ्च॒त्वायु॑षा च॒ बलै॑न॒ चाऽऽयु॑ष्मन्तं करोत॒
मेति॒ प्रति॑ हा॒स्मै म॒रुतः॑ प्रा॒णान्द॑धति॒ प्रती॑न्द्रो॒ बलं॑
प्रति॒ बृह॑स्पतिर्ब्र॒ह्मव॑र्चसं प्रत्य॒ग्निरित॑र॒थ्सर्व॑ꣳ सर्व॑तनुर्भू॒त्वा
सर्व॑मायु॒रेति॑ त्रि॒रभि॑मन्त्रयेत् त्रिष॒त्या हि॑ दे॒वा योऽपू॑त
इव॒ मन्ये॑त॒ स इ॒त्थं जु॑हुयादि॒त्थम॑भि॒मन्त्रये॑त् पुनी॑त
ए॒वाऽऽत्मा॑न॒मायु॑रे॒वाऽऽत्म॑न्य॒त्ते वरो॑ दक्षि॒णा वरे॑णै॒व वर॑ꣳ
स्पृ॒णोत्या॑त्मा हि वरः॥२२॥

[१८]

भूः प्र॑प॒द्ये भुवः॑ प्र॑प॒द्ये स्वः॑ प्र॑प॒द्ये भूर्भुवः॑ स्वः॑ प्र॑प॒द्ये ब्र॒ह्म
प्र॑प॒द्ये ब्र॒ह्मको॑शं प्र॑प॒द्येऽमृतं॑ प्र॑प॒द्येऽमृत॑को॒शं प्र॑प॒द्ये चतु॑र्जालं
ब्र॒ह्मको॑शं यं मृ॒त्युर्नाव॑पश्यति॒ तं प्र॑प॒द्ये दे॒वान् प्र॑प॒द्ये दे॒वपु॑रं
प्र॑प॒द्ये परी॑वृतो॒ वरी॑वृतो॒ ब्र॒ह्मणा॑ वर्म॒णाऽहं॑ तेज॒सा क॑श्य॒पस्य॑
यस्मै॒ नम॑स्तच्छि॒रो धर्मो॑ मूर्धा॒नं ब्र॒ह्मोत्त॑रा॒ हन॑र्य॒ज्ञोऽध॑रा॒
विष्णु॑र॒हृद॑यꣳ संव॒त्सरः॑ प्र॒जन॑नम॒श्विनौ॑ पूर्॒वपा॑दा॒वत्रि॑र्मध्यं
मि॒त्राव॑रु॒णाव॑पर॒पादा॑व॒ग्निः पु॒च्छ॑स्य प्रथ॒मं काण्डं॑ तत॒
इन्द्र॑स्ततः प्र॒जाप॑तिर॒भयं॑ चतु॒र्थꣳ स वा ए॒ष दि॒व्यः शा॑क्रः
शि॒शुमा॑र॒स्तꣳ ह॒ य ए॒वं वेदा॑प॒ पुन॑र्मृ॒त्युं ज॑यति॒ जय॑ति
स्व॒र्गं लो॑कं नाध्व॒नि प्र॑मी॒यते॑ नाप्सु प्र॑मी॒यते॑ नाग्नौ प्र॑मी॒यते॑
ना॒न॒पत्यः॑ प्र॑मी॒यते॑ ल॒घ्वात्रो॑ भवति ध्रु॒वस्त्वम॑सि ध्रु॒वस्य॑
क्षि॑तमसि॒ त्वं भू॑ताना॒मधि॑पतिरसि॒ त्वं भू॑तानाꣳ श्रेष्ठोऽसि॒

त्वां भू॒तान्यु॑प॒ प॒र्याव॑र्तन्ते॒ नम॑स्ते॒ नमः॒ सर्वं॑ ते॒ नमो॒ नमः॑
शिशु॑कुमाराय॒ नमः॑॥२३॥

[१९]

नमः॒ प्राच्यै॑ दि॒शे याश्च॑ दे॒वता॑ ए॒तस्यां॑ प्र॒तिव॑सन्त्ये॒ताभ्य॑श्च॒
नमो॒ नमो॒ दक्षि॑णायै दि॒शे याश्च॑ दे॒वता॑ ए॒तस्यां॑
प्र॒तिव॑सन्त्ये॒ताभ्य॑श्च॒ नमो॒ नमः॒ प्रती॑च्यै दि॒शे याश्च॑ दे॒वता॑
ए॒तस्यां॑ प्र॒तिव॑सन्त्ये॒ताभ्य॑श्च॒ नमो॒ नम॒ उदी॑च्यै दि॒शे याश्च॑
दे॒वता॑ ए॒तस्यां॑ प्र॒तिव॑सन्त्ये॒ताभ्य॑श्च॒ नमो॒ नम॒ ऊ॒र्ध्वायै॑ दि॒शे
याश्च॑ दे॒वता॑ ए॒तस्यां॑ प्र॒तिव॑सन्त्ये॒ताभ्य॑श्च॒ नमो॒ नमो॒ऽध॑रायै
दि॒शे याश्च॑ दे॒वता॑ ए॒तस्यां॑ प्र॒तिव॑सन्त्ये॒ताभ्य॑श्च॒ नमो॒
नमो॒ऽवा॑न्त॒रायै॑ दि॒शे याश्च॑ दे॒वता॑ ए॒तस्यां॑ प्र॒तिव॑सन्त्ये॒ताभ्य॑श्च॒
नमो॒ नमो॒ गङ्गा॑यमु॒नयो॑र्मध्ये॒ ये व॑स॒न्ति ते॒ मे प्र॑सन्नात्मानश्चिरं
जी॒वितं॑ वर्ध॒यन्ति॒ नमो॒ गङ्गा॑यमु॒नयो॑र्मु॒निभ्य॑श्च॒ नमो॒ नमो॒
गङ्गा॑यमु॒नयो॑र्मु॒निभ्य॑श्च॒ नमः॑॥२४॥

[२०]

ॐ नमो॒ ब्रह्म॑णे॒ नमो॑ अ॒स्त्व॒ग्नये॒ नमः॑ पृथि॒व्यै नम॑
ओष॑धी॒भ्यः॑ । नमो॑ वा॒चे नमो॑ वा॒चस्प॑तये॒ नमो॒ विष्ण॑वे बृ॒हते॑
क॑रोमि॥

॥ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

ॐ तच्छुं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये।
 दैवीः स्वस्तिरस्तु नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु
 भेषजम्। शं नो अस्तु द्विपदै। शं चतुष्पदे। ॐ शान्तिः
 शान्तिः शान्तिः॥

चित्तिः सुक्। चित्तमाज्यम्। वाग्वेदिः। आधीतं बरुहिः।
 केतो अग्निः। विज्ञातमग्निः। वाक्पतिर्होता। मन उपवक्ता।
 प्राणो हविः। सामाध्वर्युः। वाचस्पते विधे नामन्। विधेम
 ते नाम। विधेस्त्वमस्माकं नाम। वाचस्पतिः सोमं पिबतु।
 आऽस्मासु नृमणन्धाथ्स्वाहा॥१॥

अध्वर्युः पञ्च च॥—————[१]

पृथिवी होता। द्यौरध्वर्युः। रुद्रोऽग्नीत्। बृहस्पतिरुपवक्ता।
 वाचस्पते वाचो वीर्येण। सम्भृततमेनायक्ष्यसे। यजमानाय
 वार्यम्। आसुवस्करस्मै। वाचस्पतिः सोमं पिबतु।
 जजनदिन्द्रमिन्द्रियाय स्वाहा॥२॥

पृथिवी होता दश॥—————[२]

अग्निर्होता। अश्विनाध्वर्यू। त्वष्टाऽग्नीत्। मित्र उपवक्ता।
 सोमः सोमस्य पुरोगाः। शुक्रः शुक्रस्य पुरोगाः। श्रुतास्त
 इन्द्र सोमाः। वातापेर्हवनश्रुतः स्वाहा॥३॥

अग्निर्होताऽष्टौ॥—————[३]

सूर्यं ते चक्षुः। वातं प्राणः। द्यां पृष्ठम्। अन्तरिक्षमात्मा।
अङ्गैर्यज्ञम्। पृथिवी५ शरीरैः। वाचस्पतेऽच्छिद्रया वाचा।
अच्छिद्रया जुह्वा। दिवि देवावृध५ होत्रा मेरयस्व स्वाहा॥४॥

सूर्यं ते नव॥—————[४]

महाहविरहोता। सत्यहविरध्वर्युः। अच्युतपाजा
अग्नीत्। अच्युतमना उपवृक्ता। अनाधृष्यश्चाप्रतिधृष्यश्च
यज्ञस्याभिगुरौ। अयास्य उद्गाता। वाचस्पते हृद्विधे नामन्।
विधेम ते नाम। विधेस्त्वमस्माकं नाम। वाचस्पतिः
सोममपात्। मा दैव्यस्तन्तुश्छेदि मा मनुष्यः। नमो दिवे।
नमः पृथिव्यै स्वाहा॥५॥

अपात्रीणि च॥—————[५]

वाग्धोता। दीक्षा पत्नी। वातोऽध्वर्युः। आपोऽभिगुरः। मनो
हविः। तपसि जुहोमि। भूर्भुवः सुवः। ब्रह्म स्वयम्भु। ब्रह्मणे
स्वयम्भुवे स्वाहा॥६॥

वाग्धोता नव॥—————[६]

ब्राह्मण एकहोता। स यज्ञः। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं
यशः। यज्ञश्च मे भूयात्। अग्निर्द्विहोता। स भर्ता। स मे ददातु
प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। भर्ता च मे भूयात्। पृथिवी त्रिहोता।
स प्रतिष्ठा॥७॥

स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। प्रतिष्ठा च मे भूयात्।
अन्तरिक्षं चतुर्होता। स विष्ठाः। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं

यशः। वि॒ष्टाश्च॑ मे भूयात्। वा॒युः पञ्च॑होता। स प्रा॒णः। स मे॑
ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑ यशः। प्रा॒णश्च॑ मे भूयात्॥८॥

च॒न्द्रमाः षड्दो॑ता। स ऋ॒तून्कल्प॑याति। स मे॑ ददातु प्र॒जां
प॒शून्पुष्टिं॑ यशः। ऋ॒तव॑श्च मे कल्पन्ताम्। अन्न॑ स॒प्तहो॑ता।
स प्रा॒णस्य॑ प्रा॒णः। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑ यशः। प्रा॒णस्य॑
च मे प्रा॒णो भू॑यात्। द्यौर॒ष्टहो॑ता। सोऽनाधृ॑ष्यः॥९॥

स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑ यशः। अ॒नाधृ॑ष्यश्च भूयासम्।
आ॒दि॒त्यो नव॑होता। स ते॒ज॒स्वी। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑
यशः। ते॒ज॒स्वी च॑ भूयासम्। प्र॒जाप॑तिर्दशहोता। स इ॒दं
सर्व॑म्। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑ यशः। सर्व॑ च मे
भूयात्॥१०॥

प्र॒ति॒ष्ठा प्रा॒णश्च॑ मे भूयादनाधृ॑ष्यः सर्व॑ च मे भूयात्॥[७]

अ॒ग्नि॒र्यजु॑र्भिः। स॒वि॒ता स्तोमैः॑। इन्द्र॑ उक्थाम॒दैः।
मि॒त्रावरु॑णावा॒शिषा॑। अ॒ङ्गिर॑सो धि॒ष्णि॒यैर॒ग्निभिः॑। म॒रुतः॑
स॒दोह॑वि॒र्धना॒भ्याम्। आपः॑ प्रोक्षणीभिः। ओष॑धयो ब॒र्हिषा॑।
अ॒दि॒तिर्वे॒द्या। सोमो॑ दी॒क्षया॑॥११॥

त्वष्टे॑ध्मेन। विष्णु॑र्य॒ज्ञेन॑। वस॑व॒ आज्ये॑न। आ॒दि॒त्या
दक्षि॑णाभिः। विश्वे॑ दे॒वा ऊ॒र्जा। पू॒षा स्व॑गाक॒रेण॑। बृह॑स्पतिः
पुरो॑धया। प्र॒जाप॑तिरु॒द्गीथे॑न। अ॒न्तरि॑क्षं प॒वित्रे॑ण। वा॒युः
पात्रैः॑। अ॒हं श्रद्ध॑या॥१२॥

दी॒क्षया॑ पात्रै॑रेकं च॥[८]

सेनेन्द्रस्य। धेना बृहस्पतेः। पृथ्यां पूष्णः। वाग्वायोः।
दीक्षा सोमस्य। पृथिव्यग्नेः। वसूनां गायत्री। रुद्राणां त्रिष्टुक्।
आदित्यानां जगती। विष्णोरनुष्टुक्॥१३॥

वरुणस्य विराट्। यज्ञस्य पङ्क्तिः। प्रजापतेरनुमतिः।
मित्रस्य श्रद्धा। सवितुः प्रसूतिः। सूर्यस्य मरीचिः। चन्द्रमसो
रोहिणी। ऋषीणामरुन्धती। पर्जन्यस्य विद्युत्। चतस्रो
दिशः। चतस्रोऽवान्तरदिशाः। अहश्च रात्रिश्च। कृषिश्च
वृष्टिश्च। त्विषिश्चापचितिश्च। आपश्चौषधयश्च। ऊर्क् सूनृतां
च देवानां पत्नयः॥१४॥

अनुष्टुप्दिशः षट्॥ [९]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो
हस्ताभ्यां प्रतिगृह्णामि। राजा त्वा वरुणो नयतु देवि
दक्षिणेऽग्रये हिरण्यम्। तेनामृतत्वमंश्याम्। वयो दात्रे।
मयो मह्यमस्तु प्रतिग्रहीत्रे। क इदं कस्मा अदात्। कामः
कामाय। कामो दाता॥१५॥

कामः प्रतिग्रहीता। कामश्च समुद्रमाविश। कामेन
त्वा प्रतिगृह्णामि। कामैतत्तै। एषा तै काम दक्षिणा।
उत्तानस्त्वाङ्गीरसः प्रतिगृह्णातु। सोमाय वासः। रुद्राय गाम्।
वरुणायाश्वम्। प्रजापतये पुरुषम्॥१६॥

मनवे तल्पम्। त्वष्ट्रेऽजाम्। पूष्णेऽविम्। निर्ऋत्या

अश्वतरगर्दभौ। हिमवतो हस्तिनम्। गन्धर्वाप्सराम्यः स्रगलं
करणे। विश्वेभ्यो देवेभ्यो धान्यम्। वाचेऽन्नम्। ब्रह्मण
ओदनम्। समुद्रायाऽऽपः॥१७॥

उत्तानायाङ्गीरसायानः। वैश्वानराय रथम्। वैश्वानरः
प्रलथा नाकमारुहत्। दिवः पृष्ठं भन्दमानः सुमन्मभिः।
स पूर्ववज्जनयञ्जन्तवे धनम्। समानमज्मा परियाति
जागृविः। राजा त्वा वरुणो नयतु देवि दक्षिणे वैश्वानराय
रथम्। तेनामृतत्वमश्याम्। वयो दात्रे। मयो मह्यमस्तु
प्रतिग्रहीत्रे॥१८॥

क इदं कस्मा अदात्। कामः कामाय। कामो दाता।
कामः प्रतिग्रहीता। कामं समुद्रमा विश। कामेन
त्वा प्रतिगृह्णामि। कामैतत्तै। एषा तै काम दक्षिणा।
उत्तानस्त्वाङ्गीरसः प्रतिगृह्णातु॥१९॥

दाता पुरुषम्पः प्रतिग्रहीत्रे नव च॥—————[१०]

सुवर्णं घर्मं परिवेद वेनम्। इन्द्रस्याऽऽत्मानं
दशधा चरन्तम्। अन्तः समुद्रे मनसा चरन्तम्।
ब्रह्मान्वविन्ददशहोतारमर्णै। अन्तः प्रविष्टः शास्ता जनानाम्।
एकः सन्बहुधा विचारः। शतं शुक्राणि यत्रैकं भवन्ति।
सर्वे वेदा यत्रैकं भवन्ति। सर्वे होतारो यत्रैकं भवन्ति।
समानसीन आत्मा जनानाम्॥२०॥

अ॒न्तः प्र॒विष्टः शा॒स्ता जना॑नां॒५ सर्वा॑त्मा। सर्वाः
 प्र॒जा यत्रै॑कं भव॑न्ति। चतु॑र्होतारो॒ यत्र स॒म्पदं॑ गच्छ॑न्ति
 दे॒वैः। स॒मान॑सीन आ॒त्मा जना॑नाम्। ब्रह्मेन्द्र॑मग्निं
 जग॑तः प्रति॒ष्ठाम्। दि॒व आ॒त्मानं॑ सवि॒तारं॑ बृह॒स्पति॑म्।
 चतु॑र्होतारं प्र॒दिशोऽनु॑ क्लृप्तम्। वा॒चो वी॒र्यं तप॒साऽन्व॑विन्दत्।
 अ॒न्तः प्र॒विष्टं क॒र्तार॑मे॒तम्। त्वष्टा॑रं॒५ रूपा॑णि वि॒कुर्वन्त॑
 विप॒श्चिम्॥२१॥

अमृ॑तस्य प्रा॒णं य॒ज्ञमे॒तम्। चतु॑र्होतृणामा॒त्मानं॑ क॒वयो॑
 निचि॑क्युः। अ॒न्तः प्र॒विष्टं क॒र्तार॑मे॒तम्। दे॒वानां॑ बन्धु॒ निहि॑तं
 गुहा॑सु। अमृ॑तेन क्लृप्तं य॒ज्ञमे॒तम्। चतु॑र्होतृणामा॒त्मानं॑
 क॒वयो॑ निचि॑क्युः। श॒तं नि॒युतः॑ परि॒वेद॑ विश्वा॑ वि॒श्ववा॑रः।
 वि॒श्वमि॒दं वृ॑णाति। इन्द्र॑स्याऽऽत्मा निहि॑तः पञ्च॑होता। अमृ॑तं
 दे॒वाना॑मायुः प्र॒जाना॑म्॥२२॥

इन्द्र॒॑५ राजा॑नं॒५ सवि॒तार॑मे॒तम्। वा॒योरा॒त्मानं॑ क॒वयो॑
 निचि॑क्युः। र॒श्मिं॒५ र॑श्मीनां मध्ये तप॑न्तम्। ऋ॒तस्य॑ प॒दे
 क॒वयो॑ निपा॑न्ति। य आ॑ण्डको॒शे भुव॑नं बि॒भर्ति॑। अ॒निर्भि॑ण्णः
 सन्न॑थ॒ लोकान्॑ वि॒चष्टे॑। यस्या॑ऽऽण्डको॒शं॒५ शुष्म॑माहुः
 प्रा॒णमु॒ल्बम्॑। तेन॑ क्लृप्तोऽमृ॑तेना॒हम॑स्मि। सु॒वर्णं॑ को॒शं॒५
 रज॑सा॒ परी॑वृतम्। दे॒वानां॑ वसु॒धानी॑ वि॒राज॑म्॥२३॥

अमृ॑तस्य पूर्णा॑न्तामु॒ कलां॑ विच॑क्षते। पाद॒॑५ षड्भौ॑तुर्न

कि॒ला॒विवि॒थ्से। ये॒न॒र्त॒वः प॒ञ्च॒धो॒त क्लृ॒ताः। उ॒त वा॑ ष॒ड्धा
मन॒सो॒त क्लृ॒ताः। त॑ ष॒ड्धौ॒ता॒रमृ॒तुभिः॑ क॒ल्प॒मा॒नम्।
ऋ॒तस्य॑ प॒दे क॒वयो॑ नि॒पा॒न्ति। अ॒न्तः प्र॒विष्टं॑ क॒र्ता॒रमे॒तम्।
अ॒न्तश्च॒न्द्रम॑सि॒ मन॑सा॒ चर॑न्तम्। स॒है॒व स॒न्तं न॒ वि॒जा॑नन्ति
दे॒वाः। इ॒न्द्रस्या॑ऽऽ॒त्मा॒नं॑ श॒त॒धा च॑रन्तम्॥२४॥

इ॒न्द्रो रा॒जा जग॑तो॒ य ई॒शे। स॒प्तहो॑ता स॒प्त॒धा वि॒क्लृ॑तः।
पे॒रेण॑ त॒न्तुं परि॑षि॒च्यमा॑नम्। अ॒न्त॒रा॒दि॒त्ये मन॑सा॒ चर॑न्तम्।
दे॒वाना॑ं॒ हृद॑यं॒ ब्रह्मा॑न्व॒विन्द॑त्। ब्रह्मै॒तद्व॒ह्मण॑ उ॒ज्ज॑भा॒र। अ॒र्कं
श्चो॒त॒न्तं॑ स॒रि॒रस्य॑ म॒ध्ये। आ यस्मि॑न्स॒प्त पे॒रं॒वः। मे॒ह॑न्ति
ब॒हु॒लां॑ श्रि॒यम्। ब॒ह्व॒श्वामि॑न्द्र॒ गोम॑तीम्॥२५॥

अ॒च्यु॑तां ब॒हु॒लां॑ श्रि॒यम्। स ह॒रिर्व॑सु॒वि॒त्त॑मः। पे॒रु॒रि॒न्द्रा॒य
पि॒न्व॑ते। ब॒ह्व॒श्वामि॑न्द्र॒ गोम॑तीम्। अ॒च्यु॑तां ब॒हु॒लां॑ श्रि॒यम्।
म॒ह्यमि॑न्द्रो॒ निय॑च्छ॒तु। श॒तं॑ श॒ता अ॑स्य यु॒क्ता ह॑री॒णाम्।
अ॒र्वा॒डा या॑तु॒ वसु॑भी॒ र॒श्मि॒रि॒न्द्रः। प्र॒मं॑ ह॒मा॒णो ब॒हु॒लां॑
श्रि॒यम्। र॒श्मि॒रि॒न्द्रः स॒वि॒ता मे॒ निय॑च्छ॒तु॥२६॥

घृ॒तं ते॒जो म॑धु॒मदि॑न्द्रि॒यम्। म॒य्य॒यम॑ग्नि॒र्दधा॑तु। ह॒रिः प॑त॒ङ्गः
प॑ट॒री सु॑प॒र्णः। दि॒वि॒क्षयो॑ नभ॑सा॒ य ए॒ति। स न॒ इन्द्रः॑ का॒मव॑रं
द॑दातु। प॒ञ्चा॒रं च॒क्रं परि॑व॒र्त॑ते पृथु॑। हि॒र॒ण्य॒ज्योतिः॑ स॒रि॒रस्य॑
म॒ध्ये। अ॒ज॒स्रं ज्योति॑र्नभ॑सा॒ सर्प॑देति। स न॒ इन्द्रः॑ का॒मव॑रं
द॑दातु। स॒प्त यु॑ञ्जन्ति॒ रथ॑मे॒कच॑क्रम्॥२७॥

एको अश्वो वहति सप्तनामा। त्रिनाभिं चक्रमजरमनर्वम्।
येनेमा विश्वा भुवनानि तस्थुः। भद्रं पश्यन्त उपसेदुरग्रे। तपो
दीक्षामृषयः सुवर्विदः। ततः क्षत्रं बलमोजश्च जातम्। तदस्मै
देवा अभि सन्नमन्तु। श्वेतं रश्मिं बोभुज्यमानम्। अपां
नेतारं भुवनस्य गोपाम्। इन्द्रं निचिक्युः परमे व्योमन्॥२८॥

रोहिणीः पिङ्गला एकरूपाः। क्षरन्तीः पिङ्गला एकरूपाः।
शतं सहस्राणि प्रयुतानि नाव्यानाम्। अयं यः श्वेतो रश्मिः।
परि सर्वमिदं जगत्। प्रजां पशून्धनानि। अस्माकं ददातु।
श्वेतो रश्मिः परि सर्वं बभूव। सुवन्मह्यं पशून् विश्वरूपान्।
पतङ्गमक्तमसुरस्य मायया॥२९॥

हृदा पश्यन्ति मनसा मनीषिणः। समुद्रे अन्तः कवयो
विचक्षते। मरीचीनां पदमिच्छन्ति वेधसः। पतङ्गो वाचं मनसा
बिभर्ति। तां गन्धर्वोऽवदद्भर्मे अन्तः। तां द्योतमानां स्वयं
मनीषाम्। ऋतस्य पदे कवयो निपान्ति। ये ग्राम्याः पशवो
विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। अग्निस्तां अग्रे
प्रमुमोक्तु देवः॥३०॥

प्रजापतिः प्रजयां संविदानः। वीतं स्तुकेस्तुके।
युवमस्मासु नियच्छतम्। प्र प्र यज्ञपतिन्तिर। ये ग्राम्याः
पशवो विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। तेषां
सप्तानामिह रन्तिरस्तु। रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय

सुवीर्याय। य आरुण्याः पशवो विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो
 बहुधैकरूपाः। वायुस्ता९ अग्रे प्रमुमोक्तु देवः। प्रजापतिः
 प्रजया संविदानः। इडाये सृतं घृतवच्चराचरम्। देवा
 अन्वविन्दन्गुहां हितम्। य आरुण्याः पशवो विश्वरूपाः।
 विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। तेषा९ सप्तानामिह रन्तिरस्तु।
 रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय॥३१॥

आत्मा जनानां विकुर्वन्तं विपश्चिं प्रजानां वसुधानां विराजं चरन्तं गोमतीं मे नियच्छुत्वेकचक्रं
 व्योमन्मायया देव एकरूपा अष्टौ च॥ [११]

सहस्रशीर्षा पुरुषः। सहस्राक्षः सहस्रपात्। स भूमिं
 विश्वतो वृत्वा। अत्यतिष्ठदशाङ्गुलम्। पुरुष एवेद९ सर्वम्।
 यद्भूतं यच्च भव्यम्। उतामृतत्वस्येशानः। यदत्रेनातिरोहति।
 एतावानस्य महिमा। अतो ज्याया९श्च पूरुषः॥३२॥

पादोऽस्य विश्वा भूतानि। त्रिपादस्यामृतं दिवि। त्रिपादूर्ध्व
 उदैत्पुरुषः। पादोऽस्येहाभवात्पुनः। ततो विष्वङ्मक्रामत्।
 साशनानशने अभि। तस्माद्विराडजायत। विराजो अधि
 पूरुषः। स जातो अत्यरिच्यत। पश्चाद्भूमिमथो पुरः॥३३॥

यत्पुरुषेण हविषा। देवा यज्ञमतन्वत। वसन्तो अस्यासी-
 दाज्यम्। ग्रीष्म इध्मः शरद्धविः। सप्तास्यासन्परिधयः। त्रिः
 सप्त समिधः कृताः। देवा यद्यज्ञं तन्वानाः। अबध्नन्पुरुषं
 पशुम्। तं यज्ञं बरहिषि प्रौक्षन्। पुरुषं जातमग्रतः॥३४॥

तेन देवा अयंजन्त। साध्या ऋषयश्च ये। तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः।
 सम्भृतं पृषदाज्यम्। पशूँस्ताँश्चक्रे वायव्यान्।
 आरण्यान्ग्राम्याश्च ये। तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः। ऋचः
 सामानि जज्ञिरे। छन्दाँसि जज्ञिरे तस्मात्।
 यजुस्तस्मादजायत॥ ३५॥

तस्मादश्वा अजायन्त। ये के चौभयादतः। गावो ह जज्ञिरे
 तस्मात्। तस्माज्जाता अजावयः। यत्पुरुषं व्यदधुः। कतिधा
 व्यकल्पयन्। मुखं किमस्य कौ बाहू। कावूरू पादाबुच्येते।
 ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीत्। बाहू राजन्यः कृतः॥ ३६॥

ऊरू तदस्य यद्वैश्यः। पद्भ्याँ शूद्रो अजायत। चन्द्रमा
 मनसो जातः। चक्षोः सूर्यो अजायत। मुखादिन्द्रश्चाग्निश्च।
 प्राणाद्वायुरजायत। नाभ्याँ आसीदन्तरिक्षम्। शीर्ष्णो द्यौः
 समवर्तत। पद्भ्याँ भूमिर्दिशः श्रोत्रात्। तथा लोकाँ
 अकल्पयन्॥ ३७॥

वेदाहमेतं पुरुषं महान्तम्। आदित्यवर्णं तमसस्तु
 पारे। सर्वाणि रूपाणि विचित्य धीरः। नामानि
 कृत्वाऽभिवदन् यदास्तै। धाता पुरस्ताद्यमुदाजहार।
 शक्रः प्रविद्वान्प्रदिशश्चतस्रः। तमेवं विद्वानमृत इह भवति।
 नान्यः पन्था अयंनाय विद्यते। यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवाः।
 तानि धर्माणि प्रथमान्यासन्। ते ह नाकं महिमानः सचन्ते।

यत्र पूर्वे साध्याः सन्ति देवाः॥३८॥

पुरुषः पुरोऽग्रतोऽजायत कृतोऽकल्पयन्नासं द्वे च (ज्यायानधि पुरुषः। अन्यत्र पुरुषः॥)॥[१२]

अद्भ्यः सम्भूतः पृथिव्यै रसाच्च। विश्वकर्मणः
समवर्तताधि। तस्य त्वष्टा विदधद्रूपमैति। तत्पुरुषस्य
विश्वमाजानुमग्रे। वेदाहमेतं पुरुषं महान्तम्। आदित्यवर्णं
तमसः परस्तात्। तमेवं विद्वानमृतं इह भवति। नान्यः पन्था
विद्यतेऽयनाय। प्रजापतिश्चरति गर्भे अन्तः। अजायमानो
बहुधा विजायते॥३९॥

तस्य धीराः परिजानन्ति योनिम्। मरीचीनां पदमिच्छन्ति
वेधसः। यो देवेभ्य आतपति। यो देवानां पुरोहितः। पूर्वो यो
देवेभ्यो जातः। नमो रुचाय ब्राह्मणे। रुचं ब्राह्मं जनयन्तः।
देवा अग्रे तदब्रुवन्। यस्त्वैवं ब्राह्मणो विद्यात्। तस्य देवा
असन्वशे। ह्रीश्च ते लक्ष्मीश्च पत्न्यौ। अहोरात्रे पार्श्वे। नक्षत्राणि
रूपम्। अश्विनौ व्यात्तम्। इष्टं मनिषाण। अमुं मनिषाण।
सर्वं मनिषाण॥४०॥

जायते वशे सप्त च॥—————[१३]

भर्ता सन्प्रियमाणो बिभर्ति। एको देवो बहुधा निविष्टः।
यदा भारं तन्द्रयते स भर्तुम्। निधाय भारं पुनरस्तमेति।
तमेव मृत्युममृतं तमाहुः। तं भर्तारं तमु गोप्तारमाहुः। स
भृतो प्रियमाणो बिभर्ति। य एनं वेद सत्येन भर्तुम्। सद्यो

जा॒तमु॒त ज॑हात्ये॒षः। उ॒तो ज॑रन्तं न ज॑हात्ये॒कम्॥४१॥

उ॒तो ब॒हूने॑क॒मह॑र्जहार। अत॑न्द्रो दे॒वः स॒दमे॒व प्रा॑र्थः।
यस्त॑द्वेद॒ यत॑ आब॒भूव॑। स॒न्धां च॒ या॑ꣳ स॒न्दधे॑ ब्रह्म॒णैषः॑। रम॑ते
तस्मि॑न्नु॒त जी॒र्णे श॑या॒ने। नैनं॑ जहा॒त्यहः॑ सु पू॒र्व्येषु॑। त्वा॒मापो॑
अनु॑ सर्वा॑श्चरन्ति जा॒न॒तीः। व॒थ्सं प॑यसा पु॒ना॒नाः। त्वम॒ग्निꣳ
ह॑व्य॒वाहꣳ॑ स॒मिन्त्से॑। त्वं भ॒र्ता मा॑त॒रिश्वा॑ प्र॒जाना॑म्॥४२॥

त्वं य॒ज्ञस्त्वमु॑वे॒वासि॑ सोमः॑। तव॑ दे॒वा ह॑व॒माय॑न्ति॒ सर्वे॑।
त्वमे॒कोऽसि॑ ब॒हून्नु॑प्रविष्टः। नम॑स्ते अस्तु सु॒हवो॑ म॒ एधि॑।
नमो॑ वा॒मस्तु॑ शृणु॒तꣳ ह॑व॒ मे। प्रा॒णापा॑नावजि॒रꣳ स॒श्चर॑न्तौ।
ह्या॑मि वां ब्रह्म॒णा तू॑र्तमे॒तम्। यो मां॑ द्वेष्टि॒ तं ज॑हितं
यु॒वाना॑। प्रा॒णापा॑नौ संवि॒दानौ॑ ज॑हितम्। अ॒मुष्या॑सु॒नामा॑
सङ्ग॑सा॒थाम्॥४३॥

तं मे॑ दे॒वा ब्रह्म॒णा संवि॒दानौ॑। व॒धाय॑ दत्तं तम॒हꣳ॑ ह॒नामि॑।
असं॑ज्ज॒जान॑ स॒त आब॑भूव। यं यं॑ ज॒जान॑ स उ॒ गो॒पो अ॑स्य।
य॒दा भा॑रं त॒न्द्रय॑ते स भ॒र्तुम्। प॒रास्य॑ भा॒रं पु॑न॒रस्त॑मेति। तद्वे
त्वं प्रा॒णो अ॑भवः। म॒हान्मो॑गः प्र॒जाप॑तेः। भुजः॑ क॒रिष्य॑माणः।
यद्दे॒वान्प्रा॑ण॒यो न॑वः॥४४॥

एकं प्र॒जाना॑ङ्ग॒साथां॑ नवः॥ [१४]

हरि॑ꣳ हर॑न्त॒मनु॑यन्ति दे॒वाः। वि॒श्वस्ये॑शा॒नं वृष॑भं
म॑ती॒नाम्। ब्रह्म॑ स॒रूप॑म॒नुमे॑दमागा॑त्। अ॒यनं॑ मा

विवंधीर्विक्रमस्व। मा छिंदो मृत्यो मा वंधीः। मा मे
बलं विवृहो मा प्रमोषीः। प्रजां मा मे रीरिषु आयुरुग्र।
नृचक्षसं त्वा हविषा विधेम। सद्यश्चक्रमाप्ताय। प्रवेपानाय
मृत्यवै॥४५॥

प्रास्मा आशा अशृण्वन्। कामेनाजनयन्पुनः। कामेन मे
काम आगात्। हृदयाद्धृदयं मृत्योः। यदमीषामुदः प्रियम्।
तदैतूपमामभि। परं मृत्यो अनु परेहि पन्थाम्। यस्ते स्व
इतरो देवयानात्। चक्षुष्मते शृण्वते ते ब्रवीमि। मा नः प्रजां
रीरिषो मोत वीरान्। प्र पूर्वं मनसा वन्दमानः। नाधमानो
वृषभं चर्षणीनाम्। यः प्रजानामेकराण्मानुषीणाम्। मृत्युं
यजे प्रथमजामृतस्य॥४६॥

मृत्यवै वीरांश्चत्वारि च॥ [१५]

तरणिर्विश्वदर्शतो ज्योतिष्कृदसि सूर्य। विश्वमा भांसि
रोचनम्। उपयामगृहीतोऽसि सूर्याय त्वा भ्राजस्वत एष ते
योनिः सूर्याय त्वा भ्राजस्वते॥४७॥

[१६]

आ प्यायस्व मदिन्तम् सोम विश्वाभिरूतिभिः। भवां नः
सुप्रथस्तमः॥४८॥

[१७]

ईयुष्टे ये पूर्वतरामपश्यन् व्युच्छन्तीमुषसं मर्त्यासः।

अ॒स्माभि॑रू॒ नु प्र॑ति॒चक्ष्या॑ऽभू॒दो ते य॑न्ति॒ ये अ॑प॒रीषु॒
प॒श्यान्॑॥४९॥

[१८]

ज्योति॑ष्मतीं त्वा सादयामि ज्योति॑ष्कृतं त्वा सादयामि
ज्योति॑र्विदं त्वा सादयामि भास्व॑तीं त्वा सादयामि ज्वल॑न्तीं
त्वा सादयामि मल्मला॑भव॑न्तीं त्वा सादयामि दीप्य॑मानां
त्वा सादयामि रोच॑मानां त्वा सादया॑म्यज॑स्रां त्वा सादयामि
बृह॑ज्योतिषं त्वा सादयामि बो॒धय॑न्तीं त्वा सादयामि जाग्र॑तीं
त्वा सादयामि॥५०॥

[१९]

प्र॒या॒साय॒ स्वाहा॑ऽऽया॒साय॒ स्वाहा॑ वि॒या॒साय॒ स्वाहा॑
सं॒या॒साय॒ स्वाहा॑द्या॒साय॒ स्वाहा॑ऽव॒या॒साय॒ स्वाहा॑ शु॒चे
स्वाहा॒ शोका॑य॒ स्वाहा॑ तप्य॒त्वै स्वाहा॑ तप॑ते स्वाहा॑
ब्र॒ह्म॒ह॒त्यायै॒ स्वाहा॑ सर्व॑स्मै स्वाहा॑॥५१॥

[२०]

चित्॑ १ सं॒न्ता॒नेन॑ भ॒वं य॒क्रा रु॒द्रन्त॑नि॒म्ना प॑शुपति॑ऽ
स्थूल॑हृदयेना॒ग्निः॑ हृद॑येन रु॒द्रं लोहि॑तेन श॒र्व म॑र्त॒स्नाभ्या॑
महा॑दे॒व॒म॒न्तः पा॑र्श्वेनौषिष्ठ॒हनः॑ शिङ्गी॑निको॒श्याभ्या॑म्॥५२॥

[२१]

तच्छ्रं॑ योरावृणीमहे। गा॒तुं य॒ज्ञाय॑। गा॒तुं य॒ज्ञप॑तये। दैवीः॑

स्व॒स्तिर॑स्तु नः। स्व॒स्तिर्मानु॑षेभ्यः। ऊ॒र्ध्वं जि॑गातु भेष॒जम्।
शं नो॑ अस्तु द्वि॒पदे॑। शं चतु॑ष्पदे। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

नमो॑ वा॒चे या चो॑दिता या चानु॑दिता तस्यै॑ वा॒चे नमो॑ नमो॑
वा॒चे नमो॑ वा॒चस्पत॑ये नम॒ ऋषि॑भ्यो मन्त्र॑कृद्भ्यो मन्त्र॑पतिभ्यो
मा मामृष॑यो मन्त्र॑कृतो मन्त्र॑पत॑यः परा॑दुर्माहमृषी॑न्मन्त्र॑कृतो
मन्त्र॑पतीन्परा॑दां वैश्वदे॒वीं वाच॑मुद्यास॒ः शि॒वामद॑स्तां जुष्टा॑
दे॒वेभ्यः॑ शर्म॑ मे द्यौः शर्म॑ पृथि॒वी शर्म॑ विश्व॑मिदं जगत्।
शर्म॑ चन्द्रश्च॒ सूर्यश्च॒ शर्म॑ ब्रह्मप्रजाप॒ती। भूतं॑ वदिष्ये भुव॑नं
वदिष्ये तेजो॑ वदिष्ये यशो॑ वदिष्ये तपो॑ वदिष्ये ब्रह्म॑ वदिष्ये
सत्यं॑ वदिष्ये तस्मा॑ अ॒हमिदमु॑पस्तर॑णमुप॑स्तृण उप॑स्तर॑णं
मे प्र॒जायै॑ पशूनां भूयादुप॑स्तर॑णम॒हं प्र॒जायै॑ पशूनां भूयासं॑
प्राणा॑पानौ मृत्यो॑र्मा पातं॑ प्राणा॑पानौ मा मा॑ हासिष्टं मधु॑
मनिष्ये॑ मधु॑ जनिष्ये॑ मधु॑ वक्ष्यामि॑ मधु॑ वदिष्यामि॑ मधु॑मतीं
दे॒वेभ्यो॑ वाच॑मुद्यास॒ः शुश्रू॑षेण्या॑ मनुष्ये॑भ्यस्तं मा॑ दे॒वा अ॑वन्तु
शोभा॑यै॑ पि॒तरोऽनु॑मदन्तु। ॐ शान्तिः॑ शान्तिः॑ शान्तिः॑॥

नमो॑ वा॒चे या चो॑दिता या चानु॑दिता तस्यै॑ वा॒चे नमो॑ नमो॑
वा॒चे नमो॑ वा॒चस्पत॑ये नम॒ ऋषि॑भ्यो मन्त्र॑कृद्भ्यो मन्त्र॑पतिभ्यो
मा मामृष॑यो मन्त्र॑कृतो मन्त्र॑पत॑यः परा॑दुर्माहमृषी॑न्मन्त्र॑कृतो
मन्त्र॑पतीन्परा॑दां वैश्वदे॒वीं वाच॑मुद्यास॒ः शि॒वामद॑स्तां जुष्टा॑
दे॒वेभ्यः॑ शर्म॑ मे द्यौः शर्म॑ पृथि॒वी शर्म॑ विश्व॑मिदं जगत्।
शर्म॑ चन्द्रश्च॒ सूर्यश्च॒ शर्म॑ ब्रह्मप्रजाप॒ती। भूतं॑ वदिष्ये भुव॑नं

वदिष्ये तेजो वदिष्ये यशो वदिष्ये तपो वदिष्ये ब्रह्म वदिष्ये
 सत्यं वदिष्ये तस्मा अहमिदमुपस्तरणमुपस्तृण उपस्तरणं
 मे प्रजायै पशूनां भूयादुपस्तरणमहं प्रजायै पशूनां भूयासं
 प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं प्राणापानौ मा मा हासिष्टं मधु
 मनिष्ये मधु जनिष्ये मधु वक्ष्यामि मधु वदिष्यामि मधुमतीं
 देवेभ्यो वाचमुद्यासः शुश्रूषेण्यां मनुष्येभ्यस्तं मा देवा अवन्तु
 शोभायै पितरोऽनुमदन्तु॥१॥

[१]

युञ्जते मन उत युञ्जते धियः। विप्रा विप्रस्य बृहतो
 विपश्चितः। वि होत्रा दधे वयुनाविदेक इत्। मही
 देवस्य सवितुः परिष्टुतिः। देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे।
 अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्यामाददे। अभिरसि
 नारिरसि। अध्वरकृद्देवेभ्यः। उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पते॥२॥

देवयन्तस्त्वेमहे। उप प्रयन्तु मरुतः सुदानवः। इन्द्र
 प्राशूर्भवा सचा। प्रेतु ब्रह्मणस्पतिः। प्र देव्येतु सूनृता।
 अच्छा वीरं नर्यं पङ्क्तिराधसम्। देवा यज्ञं नयन्तु नः। देवी
 द्यावापृथिवी अनु मे मःसाथाम्। ऋद्ध्यासमद्या मखस्य
 शिरः॥३॥

मखाय त्वा। मखस्य त्वा शीर्ष्णो। इयत्यग्र आसीः।
 ऋद्ध्यासमद्या मखस्य शिरः। मखाय त्वा। मखस्य

त्वा शीर्ष्णे। देवीर्वम्रीरस्य भूतस्य प्रथमजा ऋतावरीः।
ऋद्ध्यासमद्य। मुखस्य शिरः॥४॥

मुखाय त्वा। मुखस्य त्वा शीर्ष्णे। इन्द्रस्यौजोऽसि।
ऋद्ध्यासमद्य। मुखस्य शिरः। मुखाय त्वा। मुखस्य त्वा
शीर्ष्णे। अग्निजा असि प्रजापते रेतः। ऋद्ध्यासमद्य। मुखस्य
शिरः॥५॥

मुखाय त्वा। मुखस्य त्वा शीर्ष्णे। आयुर्धेहि प्राणं धेहि।
अपानं धेहि व्यानं धेहि। चक्षुर्धेहि श्रोत्रं धेहि। मनो धेहि
वाचं धेहि। आत्मानं धेहि प्रतिष्ठां धेहि। मां धेहि मयि धेहि।
मधु त्वा मधुला करोतु। मुखस्य शिरोऽसि॥६॥

यज्ञस्य पदे स्थः। गायत्रेण त्वा छन्दसा करोमि। त्रैष्टुभेन
त्वा छन्दसा करोमि। जागतेन त्वा छन्दसा करोमि। मुखस्य
रास्नाऽसि। अदितिस्ते बिलं गृह्णातु। पाङ्केन छन्दसा। सूर्यस्य
हरसा श्राय। मुखोऽसि॥७॥

पते शिरं ऋतावरीरुद्ध्यासमद्य मुखस्य शिरः शिरः शिरोऽसि नवं च॥—————[२]

वृष्णो अश्वस्य निष्पदसि। वरुणस्त्वा धृतव्रत आधूपयतु।
मित्रावरुणयोर्ध्रुवेण धर्मणा। अर्चिषे त्वा। शोचिषे त्वा।
ज्योतिषे त्वा। तपसे त्वा। अभीमं महिना दिवम्। मित्रो
बभूव सप्रथाः। उत श्रवसा पृथिवीम्॥८॥

मित्रस्य चर्षणीधृतः। श्रवो देवस्य सानसिम्। द्युमं

चित्रश्रवस्तमम्। सिध्यै त्वा। देवस्त्वा सवितोद्वपतु। सुपाणिः
स्वङ्गुरिः। सुबाहुरुत शक्त्या। अपद्यमानः पृथिव्याम्। आशा
दिश आ पृण। उत्तिष्ठ बृहन्भव॥९॥

ऊर्ध्वस्तिष्ठद्धवस्त्वम्। सूर्यस्य त्वा चक्षुषाऽन्वीक्षे। ऋजवे
त्वा। साधवे त्वा। सुक्षित्यै त्वा भूत्यै त्वा। इदमहममुमा-
मुष्यायणं विशा पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन पर्यूहामि। गायत्रेण
त्वा छन्दसाऽऽच्छृणुमि। त्रैष्टुभेन त्वा छन्दसाऽऽच्छृणुमि।
जागतेन त्वा छन्दसाऽऽच्छृणुमि। छृणतु त्वा वाक्। छृणतु
त्वोर्क्। छृणतु त्वा हविः। छृन्धि वाचम्। छृन्ध्यूर्जम्। छृन्धि
हविः। देवं पुरश्चर सगध्यासं त्वा॥१०॥

पृथिवीं भवं वाख्यद्वा॥ [३]

ब्रह्मन् प्रवर्ग्येण प्रचरिष्यामः। होतर्धर्ममभिष्टुहि।
अग्नीद्रौहिणौ पुरोडाशावधिश्चय। प्रतिप्रस्थातर्विहर।
प्रस्तोतः सामानि गाय। यजुर्युक्तं सामभिराक्तं खन्त्वा।
विश्वैर्देवैरनुमतं मरुद्भिः। दक्षिणाभिः प्रततं पारयिष्णुम्।
स्तुभो वहन्तु सुमनस्यमानम्। स नो रुचं धेह्यहणीयमानः।
भूर्भुवः सुवः। ओमिन्द्रवन्तः प्रचरत॥११॥

अहणीयमानो द्वे च॥ [४]

ब्रह्मन्प्रचरिष्यामः। होतर्धर्ममभिष्टुहि। यमाय त्वा
मखाय त्वा। सूर्यस्य हरसे त्वा। प्राणाय स्वाहा व्यानाय

स्वाहा॑ऽपा॒नाय॒ स्वाहा॑। चक्षु॑षे स्वाहा॒ श्रोत्रा॑य स्वाहा॑।
मन॑से स्वाहा॑ वा॒चे सर॑स्वत्यै स्वाहा॑। दक्षा॑य स्वाहा॒ ऋत॑वे
स्वाहा॑। ओज॑से स्वाहा॒ बला॑य स्वाहा॑। दे॒वस्त्वा॑ सवि॒ता
मध्वा॑ऽनक्तु॑॥१२॥

पृ॒थि॒वीं तप॑सस्त्रायस्व। अ॒र्चिर॑सि शो॒चिर॑सि ज्योति॑रसि
तपो॑ऽसि। स॒सी॒दस्व॒ महा॑ः अ॒सि। शोच॑स्व दे॒ववी॑तमः।
वि॒धूम॑मग्ने अरु॒षं मि॑येध्या। सृ॒ज प्र॑शस्तदर्श॒तम्। अ॒ञ्जन्ति॑
यं प्र॒थय॑न्तो न वि॒प्राः। व॒पाव॑न्तं नाग्नि॒ना तप॑न्तः। पि॒तुर्न
पु॒त्र उ॑प॒सि प्रे॑ष्ठः। आ घ॒र्मो अ॒ग्निमृ॑तयन्नसादीत्॥१३॥

अ॒ना॒धृष्या॑ पु॒रस्ता॑त्। अ॒ग्नेराधि॑पत्ये। आयु॑र्मे दाः। पु॒त्रव॑ती
दक्षि॑णतः। इन्द्र॒स्याऽऽधि॑पत्ये। प्र॒जां मे॑ दाः। सु॒षदा॑ प॒श्चात्।
दे॒वस्य॑ सवि॒तुराधि॑पत्ये। प्रा॒णं मे॑ दाः। आश्रु॑तिरुत्तर॒तः॥१४॥

मि॒त्रावरु॑णयो॒राधि॑पत्ये। श्रोत्रं॑ मे दाः। वि॒धृतिरु॑परि॒ष्टात्।
बृ॒हस्प॑ते॒राधि॑पत्ये। ब्र॒ह्म मे॑ दाः। क्ष॒त्रं मे॑ दाः। तेजो॑ मे धा॒ वर्चो॑
मे धाः। यशो॑ मे धा॒स्तपो॑ मे धाः। मनो॑ मे धाः। मनो॒रश्वा॑ऽसि
भूरि॑पु॒त्रा। विश्वा॑भ्यो मा ना॒ष्ट्राभ्यः॑ पाहि॥१५॥

सृ॒प॒सदा॑ मे भू॒या मा मा॑ हि॒सीः। तपो॑ष्वग्ने अन्त॑राः
अ॒मि॒त्रान्। तपा॒शः स॑मरु॒षः पर॑स्य। तपा॑वसो चि॒कितानो॑
अ॒चित्तान्। वि ते॑ तिष्ठन्ताम॒जरा॑ अ॒यासः॑। चि॒तः स्थ
परि॑चितः। स्वाहा॑ म॒रुद्भिः॑ परि॒श्रय॑स्व। मा अ॒सि। प्र॒मा
अ॒सि। प्र॒ति॒मा अ॒सि॥१६॥

स॒म्मा अंसि॑। वि॒मा अंसि॑। उ॒न्मा अंसि॑। अ॒न्तरि॑क्षस्यान्त॒र्धि-
रंसि॑। दि॒वं तप॑सस्त्रायस्व। आ॒भिर्गी॑र्भिर्यदतो॑ न ऊ॒नम्।
आ॒प्याय॑य हरि॒वो वर्ध॑मानः। य॒दा स्तो॒तृभ्यो॑ महि॑ गो॒त्रा
रू॒जासि॑। भू॒यिष्ठ॑भाजो॒ अथ॑ ते स्याम। शु॒क्रं ते॑ अ॒न्यद्य॑ज॒तं
ते॑ अ॒न्यत्॥१७॥

विषु॑रूपे॒ अह॑नी॒ द्यौरि॑वासि। विश्वा॒ हि मा॒या अव॑सि
स्वधा॒वः। भ॒द्रा ते॑ पू॒षन्नि॒ह रा॒तिर॑स्तु। अ॒र॒ह॑न्बिभर्षि
साय॑कानि॒ धन्वा॑। अ॒र॒हं नि॒ष्कं य॑ज॒तं वि॒श्वरू॑पम्। अ॒र॒हं
नि॒द॒न्द॒यसे॑ वि॒श्वम॑भु॒वम्। न वा ओ॒र्जीयो॑ रु॒द्र त्वद॑स्ति।
गा॒य॒त्रम॑सि। त्रै॒ष्टुभ॑मसि। जा॒ग॒तम॑सि। मधु॒ मधु॒ मधु॑॥१८॥

अ॒न॒क्त॒सादी॑दु॒त्तर॑तः पा॒हि प्र॒ति॒मा अंसि॑ यज॒तन्ते॑ अ॒न्यज्जा॑ग॒तम॑स्येकं च॥—————[५]

द॒श प्रा॒चीर्द॒श भा॑सि दक्षि॒णा। द॒श प्र॒तीची॑र्द॒श
भा॒स्युदी॑चीः। द॒शोर्ध्वा भा॑सि सु॒मन॑स्यमा॒नः। स नो॒
रुचं॑ धे॒ह्यह॑णीयमा॒नः। अ॒ग्नि॒ष्ट्वा वसु॑भिः पु॒रस्ता॑द्रोचयतु
गा॒य॒त्रेण॑ छ॒न्द॒सा। स मा॑ रुचि॒तो रो॑चय। इन्द्र॑स्त्वा
रू॒द्रेर्दक्षि॑णतो रो॑चयतु त्रै॒ष्टुभे॑न॒ छ॒न्द॒सा। स मा॑ रुचि॒तो
रो॑चय। वरु॑णस्त्वादि॒त्यैः प॒श्चाद्रो॑चयतु जा॒ग॒तेन॑ छ॒न्द॒सा। स
मा॑ रुचि॒तो रो॑चय॥१९॥

द्यु॒ता॒नस्त्वा॑ मा॒रुतो॑ म॒रुद्वि॑रु॒त्तर॑तो रो॑चय॒त्वानु॑ष्टुभेन॒
छ॒न्द॒सा। स मा॑ रुचि॒तो रो॑चय। बृ॒ह॒स्पति॑स्त्वा

विश्वेदेवैरुपरिष्ठाद्रोचयतु पाङ्केन छन्दसा। स मां रुचितो
रोचय। रोचितस्त्वं देव घर्म देवेष्वसि। रोचिषीयाहं मनुष्येषु।
सम्राद्धर्म रुचितस्त्वं देवेष्वायुष्मास्तेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यसि।
रुचितोऽहं मनुष्येष्वायुष्मास्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी भूयासम्।
रुगसि। रुचं मयि धेहि॥२०॥

मयि रुक्। दश पुरस्ताद्रोचसे। दश दक्षिणा। दश प्रत्यङ्।
दशोदङ्। दशोर्ध्वो भांसि सुमनस्यमानः। स नः सम्राडिषमूर्जं
धेहि। वाजी वाजिनै पवस्व। रोचितो घर्मो रुचीय॥२१॥

रोचय धेहि नवं च॥ [६]

अपश्यं गोपामनिपद्यमानम्। आ च परां च
पथिभिश्चरन्तम्। स सध्रीचीः स विषूचीर्वसानः। आ
वरीवर्ति भुवनेष्वन्तः। अत्र प्रावीः। मधु माध्वीभ्यां मधु
माधूचीभ्याम्। अनु वां देववीतये। समग्रिरग्निना गत। सं
देवेन सवित्रा। स५ सूर्येण रोचते॥२२॥

स्वाहा समग्निस्तपसा गत। सं देवेन सवित्रा। स५
सूर्येणारोचिष्ट। धर्ता दिवो विभांसि रजसः। पृथिव्या धर्ता।
उरोरन्तरिक्षस्य धर्ता। धर्ता देवो देवानाम्। अमर्त्यस्तपोजाः।
हृदे त्वा मनसे त्वा। दिवे त्वा सूर्याय त्वा॥२३॥

ऊर्ध्वमिममध्वरं कृधि। दिवि देवेषु होत्रा यच्छ। विश्वासां
भुवां पते। विश्वस्य भुवनस्पते। विश्वस्य मनसस्पते। विश्वस्य

वचसस्पते। विश्वस्य तपसस्पते। विश्वस्य ब्रह्मणस्पते।
देवश्रूस्त्वं देव घर्म देवान्पाहि। तपोजां वाचमस्मे नियच्छ
देवायुवम्॥२४॥

गर्भो देवानाम्। पिता मतीनाम्। पतिः प्रजानाम्। मतिः
कवीनाम्। सं देवो देवेन सवित्रा यतिष्ठ। स२ सूर्येणारुक्त।
आयुर्दास्त्वमस्मभ्यं घर्म वर्चोदा असि। पिता नोऽसि
पिता नो बोधा। आयुर्धास्तनूधाः पयोधाः। वर्चोदा वरिवोदा
द्रविणोदाः॥२५॥

अन्तरिक्षप्र उरोर्वरीयान्। अशीमहि त्वा मा मा
हि२सीः। त्वमग्ने गृहपतिर्विशामसि। विश्वासां मानुषीणाम्।
शतं पूर्भिर्यविष्ठ पाह्य२हंसः। समेद्धार२ शत२ हिमाः।
तन्द्राविण२ हार्दिवानम्। इहैव रातयः सन्तु। त्वष्टीमती
ते सपेय। सुरेता रेतो दधाना। वीरं विंदेय तव सन्दृशि।
माऽह२ रायस्पोषेण वि योषम्॥२६॥

रोचते सूर्याय त्वा देवायुवं द्रविणोदा दधाना द्वे च॥—————[७]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो
हस्ताभ्यामाददे। अदित्यै रास्नासि। इड एहि। अदित एहि।
सरस्वत्येहि। असावेहि। असावेहि। असावेहि॥२७॥

अदित्या उष्णीषमसि। वायुरस्यैडः। पूषा त्वोपावसृजतु।
अश्विभ्यां प्रदापय। यस्ते स्तनः शशयो यो मयोभूः। येन

विश्वा पुष्यसि वार्याणि। यो रत्नधा वसुविद्यः सुदत्रः।
सरस्वति तमिह धातवेकः। उस्म घर्मं शिषा। उस्म घर्मं
पाहि॥२८॥

घर्माय शिषा। बृहस्पतिस्त्वोपसीदतु। दानवः स्थ
पेरवः। विष्वग्वृतो लोहितेन। अश्विभ्यां पिन्वस्व। सरस्वत्यै
पिन्वस्व। पूष्णे पिन्वस्व। बृहस्पतये पिन्वस्व। इन्द्राय
पिन्वस्व। इन्द्राय पिन्वस्व॥२९॥

गायत्रोऽसि। त्रैष्टुभोऽसि। जागंतमसि। सहोर्जो
भागेनोपमेहि। इन्द्राश्विना मधुनः सारघस्य। घर्मं पात
वसवो यजता वट्। स्वाहा त्वा सूर्यस्य रश्मये वृष्टिवनये
जुहोमि। मधुं हविरसि। सूर्यस्य तपस्तप। द्यावापृथिवीभ्यां
त्वा परिगृह्णामि॥३०॥

अन्तरिक्षेण त्वोपयच्छामि। देवानां त्वा पितृणामनुमतो
भर्तुः शकेयम्। तेजोऽसि। तेजोऽनु प्रेहि। दिविस्पृङ्गा मां
हिंसीः। अन्तरिक्षस्पृङ्गा मां हिंसीः। पृथिविस्पृङ्गा मां
हिंसीः। सुवरसि सुवर्मे यच्छ। दिवं यच्छ दिवो मां
पाहि॥३१॥

एहि पाहि पिन्वस्व गृह्णामि नवं च॥—————[८]

समुद्राय त्वा वाताय स्वाहा। सलिलाय त्वा वाताय
स्वाहा। अनाधृष्याय त्वा वाताय स्वाहा। अप्रतिधृष्याय

त्वा वाताय स्वाहा॥ अवस्यवे॑ त्वा वाताय स्वाहा॥ दुव॑स्वते
त्वा वाताय स्वाहा॥ शिमि॑द्वते त्वा वाताय स्वाहा॥ अ॒ग्नये॑
त्वा वसु॑मते स्वाहा॥ सोमा॑य त्वा रु॒द्रव॑ते स्वाहा॥ वरु॑णाय
त्वाऽऽदि॒त्यव॑ते स्वाहा॥ ३२॥

बृह॑स्पतये त्वा वि॒श्वदे॑व्यावते स्वाहा॥ स॒वित्रे॑ त्व॑भुमते
वि॒भुमते॑ प्र॒भुमते॑ वाज॑वते स्वाहा॥ य॒माय॑ त्वाऽङ्गि॑रस्वते
पि॒तृमते॑ स्वाहा॥ वि॒श्वा आशा॑ दक्षि॒णसत्। वि॒श्वा
दे॒वान॑याडिह। स्वाहा॑कृतस्य घ॒र्मस्य॑। मधो॑ः पि॒बत॑मश्विना।
स्वाहा॑ऽग्नये॑ य॒ज्ञिया॑य। शं यजु॑र्भिः। अश्वि॑ना घ॒र्म पा॑त९
हा॒र्दिवा॑नम्॥ ३३॥

अह॑र्दिवाभि॒रूति॑भिः। अनु॑ वां द्यावा॑पृथि॒वी म॑साताम्।
स्वाहे॑न्द्राय। स्वाहे॑न्द्रावद्। घ॒र्मम॑पातमश्विना हा॒र्दिवा॑नम्।
अह॑र्दिवाभि॒रूति॑भिः। अनु॑ वां द्यावा॑पृथि॒वी अ॑म॑साताम्।
तं प्रा॒व्य यथा॑ वद्। नमो॑ दि॒वे। नमः॑ पृथि॒व्यै॥ ३४॥

दि॒वि धा॑ इ॒मं य॒ज्ञम्। य॒ज्ञमि॑मं दि॒वि धा॑ः। दि॒वं गच्छ॑।
अ॒न्तरि॑क्षं गच्छ॑। पृथि॒वीं गच्छ॑। प॒ञ्च प्र॒दिशो॑ गच्छ॑।
दे॒वान्ध॑र्म॒पान्गच्छ॑। पि॒तृन्ध॑र्म॒पान्गच्छ॑॥ ३५॥

अ॒दि॒त्यव॑ते स्वाहा॑ हा॒र्दिवा॑नं पृथि॒व्या अ॒ष्टौ च॑॥—————[९]

इ॒षे पी॑पिहि। ऊ॒र्जे पी॑पिहि। ब्र॒ह्मणे॑ पीपिहि। क्ष॒त्राय॑
पीपिहि। अ॒द्भ्यः पी॑पिहि। ओष॑धीभ्यः पीपिहि। वन॑स्पति॒भ्यः

पी॒पिहि॑। द्या॒वापृ॑थि॒वीभ्या॑ पी॒पिहि॑। सु॒भू॒ताय॑ पी॒पिहि॑।
ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒साय॑ पी॒पिहि॑॥३६॥

यज॑मानाय पी॒पिहि॑। मह्यं॑ ज्यैष्ठ्याय पी॒पिहि॑। त्विष्यै॑ त्वा।
द्यु॒म्नाय॑ त्वा। इन्द्रि॒याय॑ त्वा भूत्यै॑ त्वा। धर्मा॑ऽसि सु॒धर्मा॑ मे॒
न्य॒स्मे। ब्र॒ह्मा॑णि धारय। क्ष॒त्राणि॑ धारय। वि॒शं धारय॑। ने॒त्वा
वा॒तः स्कु॒न्दया॑त्॥३७॥

अ॒मुष्य॑ त्वा प्रा॒णे सा॑दयामि। अ॒मुना॑ सह निरर्थं गच्छ।
यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मः। पू॒ष्णे शर॑से स्वाहा॑। ग्रा॒व॒भ्यः
स्वाहा॑। प्र॒ति॒रे॒भ्यः स्वाहा॑। द्या॒वापृ॑थि॒वीभ्या॑ऽ स्वाहा॑। पि॒तृ॒भ्यो
घ॒र्म॒पे॒भ्यः स्वाहा॑। रु॒द्राय॑ रु॒द्रहो॑त्रे स्वाहा॑॥३८॥

अ॒ह॒ज्योति॑ः के॒तुना॑ जुषताम्। सु॒ज्यो॒ति॒ज्योति॑षाऽ
स्वाहा॑। रा॒त्रि॒ज्योति॑ः के॒तुना॑ जुषताम्। सु॒ज्यो॒ति॒ज्योति॑षाऽ
स्वाहा॑। अ॒पी॒परो॒ माऽहो॑ रा॒त्रियै॑ मा पाहि। ए॒षा ते॑ अ॒ग्ने
स॒मि॒त्। तया॑ स॒मि॒ध्य॒स्व। आ॒यु॒र्मे दाः। व॒र्च॒सा मा॒ञ्जीः।
अ॒पी॒परो॒ मा रा॒त्रिया॑ अ॒हो मा पाहि॑॥३९॥

ए॒षा ते॑ अ॒ग्ने स॒मि॒त्। तया॑ स॒मि॒ध्य॒स्व। आ॒यु॒र्मे दाः।
व॒र्च॒सा मा॒ञ्जीः। अ॒ग्नि॒ज्योति॑ः सूर्यः स्वाहा॑। सूर्यो॑
ज्योति॑ः सूर्यः स्वाहा॑। भूः स्वाहा॑। हु॒तं ह॒विः। मधु॑
ह॒विः। इन्द्र॑तमेऽग्नौ॥४०॥

पि॒ता नो॑ऽसि मा मा॑ हि॒ंसीः। अ॒श्याम॑ ते दे॒वघ॑र्म।

मधु॑मतो वाज॑वतः पि॒तु॒मतः॑। अङ्गि॑रस्वतः स्वधा॒विनः॑।
अ॒शी॒महि॑ त्वा॒ मा मां हि॑सीः। स्वाहा॑ त्वा॒ सूर्य॑स्य
र॒श्मि॒भ्यः॑। स्वाहा॑ त्वा॒ नक्ष॑त्रेभ्यः॥४१॥

ब्रह्मवर्चसायं पीपिहि स्कन्दयाद्रुद्रायं रुद्रहोत्रे स्वाहाऽहो मा पाह्यग्नौ सप्त च॥—[१०]

घर्म॑ या ते॑ दि॒वि शुक्। या गा॑य॒त्रे छन्द॑सि। या ब्रा॑ह्म॒णे।
या ह॑वि॒र्धने॑। तान्तं॑ ए॒तेना॑व॒ यजे॑ स्वाहा॑। घर्म॑ या ते॒ऽन्तरि॑क्षे
शुक्। या त्रैष्टु॑भे॒ छन्द॑सि। या रा॑ज॒न्ये। याऽऽग्नी॑ध्रे। तान्तं॑
ए॒तेना॑व॒ यजे॑ स्वाहा॑॥४२॥

घर्म॑ या ते॑ पृ॒थि॒व्याः शुक्। या जा॑ग॒न्ते छन्द॑सि। या वैश्वे॑।
या स॑द॒सि। तान्तं॑ ए॒तेना॑व॒ यजे॑ स्वाहा॑। अनु॑नोऽद्यानु॑मतिः।
अन्वि॑द॒नुम॑ते॒ त्वम्। दि॒वस्त्वा॑ पर॒स्पायाः॑। अ॒न्तरि॑क्षस्य त॒नुवः॑
पाहि॑। पृ॒थि॒व्यास्त्वा॒ धर्म॑णा॥४३॥

व॒यमनु॑क्रामाम सुवि॒ताय॒ नव्य॑से। ब्रह्म॑णस्त्वा पर॒स्पायाः॑।
क्ष॒त्रस्य॑ त॒नुवः॑ पाहि॑। वि॒शस्त्वा॒ धर्म॑णा। व॒यमनु॑क्रामाम
सुवि॒ताय॒ नव्य॑से। प्रा॒णस्य॑ त्वा पर॒स्पायै॑। चक्षु॑षस्त॒नुवः॑
पाहि॑। श्रो॒त्रस्य॑ त्वा॒ धर्म॑णा। व॒यमनु॑क्रामाम सुवि॒ताय॒ नव्य॑से।
व॒ल्गुर॑सि शं यु॒धायाः॑॥४४॥

शि॒शुर्जन॑धायाः। शं च॒ वक्षि॑ परि॒ च वक्षि॑। चतुः॑
स्र॒क्तिर्नाभि॑र्ऋ॒तस्य॑। स॒दो वि॒श्वायुः॑ शर्म॑ स॒प्रथाः॑। अप॒ द्वेषो॑
अप॒ ह॒रः। अ॒न्यद्व॑तस्य स॒श्विमा॑। घ॒र्मेत॑त्तेऽन्न॑मे॒तत्पु॑रीषम्।

तेन॒ वर्ध॑स्व॒ चाऽऽ च॑ प्यायस्व। वर्धि॑षीमहि॒ च व॒यम्। आ
च॑ प्यासिषीमहि॑॥४५॥

रन्ति॑र्नामा॒सि दि॒व्यो ग॑न्धर्वः। तस्य॑ ते प॒द्वद्वि॑र्धानम्।
अ॒ग्नि॒रध्य॑क्षाः। रु॒द्रोऽधि॑पतिः। सम॒हमायु॑षा। सं प्रा॒णेन॑। सं
वर्च॑सा। सं पय॑सा। सं गौ॑पत्येन॑। स॒ रा॒यस्पोषे॑ण॥४६॥

व्य॑सौ। यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्वि॑ष्मः। अचि॑क्रद॒दृष्टा
हरिः॑। महान्मि॒त्रो न द॑र्शतः। स॒ सूर्ये॑ण रोचते। चिद॑सि
समु॒द्रयो॑निः। इ॒न्दुर्दक्षः॑ श्ये॒न ऋ॒तावा॑। हि॒रण्य॑पक्षः शकु॒नो
भु॒रण्युः। म॒हान्ध॒स॒धस्थे॑ ध्रुव॒ आनि॑षत्तः॥४७॥

नम॑स्ते अस्तु॒ मा मा॑ हि॒सीः। वि॒श्वाव॑सु॒ सोम॑ गन्धर्वम्।
आपो॑ द॒दृशु॑षीः। तदृ॒तेना॒व्याय॑न्। तद॒न्ववै॑त्। इन्द्रो॑ रारहाण
आ॑साम्। परि॒ सूर्य॑स्य परि॒धीः र॑पश्यत्। वि॒श्वाव॑सुर॒भि तन्नो॑
गृणा॑तु। दि॒व्यो ग॑न्धर्वो रज॑सो वि॒मानः॑। यद्वा॑ घा स॒त्यमु॑त
यन्न॑ वि॒द्म॥४८॥

धियो॑ हिन्वा॒नो धिय॑ इन्नो॑ अ॒व्यात्। सस्त्रि॑मवि॒न्दच्च॑रणे
न॒दीना॑म्। अ॒पावृ॑णो॒द्गुरो॑ अ॒श्म॑ब्रजानाम्। प्रासा॑न्गन्धर्वो
अ॒मृता॑नि वोचत्। इन्द्रो॑ दक्षं॒ परि॑जानाद॒हीन॑म्। ए॒तत्त्वं
दे॒व घ॑र्म दे॒वो दे॒वानु॑पा॒गाः। इ॒दम॑हं म॒नुष्यो॑ म॒नुष्या॑न्।
सोम॑पी॒थानु॑मेहि॑। स॒ह प्र॒जया॑ स॒ह रा॒यस्पोषे॑ण। सु॒मित्रा॑ न
आप॑ ओष॒धयः॑ सन्तु॥४९॥

दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुः। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः।
उद्वयं तमसस्परि। उदुत्यं चित्रम्। इममृषुत्यमस्मभ्यः
सनिम्। गायत्रं नवीयाःसम्। अग्रे देवेषु प्रवोचः॥५०॥

याऽऽग्रीध्रे तान्तं एतेनावं यजे स्वाहा धर्मणा शं युधायाः प्यासिषीमहि पोषेण निषत्तो विद्म
सन्त्वष्टौ॥ [११]

महीनां पयोऽसि विहितं देवत्रा। ज्योतिर्भा असि
वनस्पतीनामोषधीनाः रसः। वाजिनं त्वा वाजिनोऽवं
नयामः। ऊर्ध्वं मनः सुवर्गम्॥५१॥

[१२]

अस्कान्द्यौः पृथिवीम्। अस्कानृषभो युवागाः। स्कन्नेमा
विश्वा भुवना। स्कन्नो यज्ञः प्रजनयतु। अस्कानजनि प्राजनि।
आ स्कन्नाज्जायते वृषा। स्कन्नात् प्रजनिषीमहि॥५२॥

[१३]

या पुरस्ताद्विद्युदापतत्। तान्तं एतेनावं यजे स्वाहा।
या दक्षिणतः। या पश्चात्। योत्तरतः। योपरिष्ठाद्विद्युदापतत्।
तान्तं एतेनावं यजे स्वाहा॥५३॥

[१४]

प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहाऽपानाय स्वाहा। चक्षुषे
स्वाहा श्रोत्राय स्वाहा। मनसे स्वाहा वाचे सरस्वत्यै
स्वाहा॥५४॥

[१५]

पूष्णे स्वाहा॑ पूष्णे शर॑से स्वाहा॑। पूष्णे प्र॑प॒त्थ्याय॑ स्वाहा॑
पूष्णे न॒रन्धि॑षाय॑ स्वाहा॑। पूष्णेऽङ्घ्रि॑णये॑ स्वाहा॑ पूष्णे न॒रुणा॑य॑
स्वाहा॑। पूष्णे सा॑के॒ताय॑ स्वाहा॑॥५५॥

[१६]

उद॑स्य शुष्मा॑द्धानु॒नार्त॑ बिभ॑र्ति। भारं पृ॑थि॒वी न भू॑मः।
प्र शु॒क्रैतु॑ दे॒वी म॑नी॒षा। अ॒स्मत्सु॑त॒ष्टो रथो॑ न वा॒जी।
अर्च॑न्त॒ एके॒ महि॑ साम॑मन्वत। तेन॑ सूर्य॑मधारयन्। तेन॑
सूर्य॑मरोचयन्। घ॒र्मः शि॒रस्त॑द॒यम॑ग्निः। पुरी॑षमसि॒ सं
प्रि॑यं प्र॒जया॑ प॒शुभि॑र्भुवत्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑
दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सी॒द॥५६॥

[१७]

यास्ते॑ अ॒ग्न आ॒र्द्रा यो॑न॒यो याः कु॑ला॒यिनीः॑। ये ते॑
अ॒ग्न इ॒न्द॒वो या॑ उ॒ नाभ॑यः। यास्ते॑ अ॒ग्ने त॑नुव॒ ऊर्जो॑
नाम॑। ताभि॑स्त्वमु॒भयी॑भिः संवि॒दानः॑। प्र॒जाभि॑र॒ग्ने द्र॑वि॒णेह॑
सी॒द। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा
सी॒द॥५७॥

[१८]

अ॒ग्निर॑सि वैश्वान॒रोऽसि॑। सं॒व॒त्स॒रोऽसि॑ परि॒व॒त्स॒रोऽसि॑।
इ॒दा॒व॒त्स॒रोऽसी॑दु॒व॒त्स॒रोऽसि॑। इ॒द्व॒त्स॒रोऽसि॑ व॒त्स॒रोऽसि॑।
तस्य॑ ते वस॒न्तः शि॒रः। ग्री॒ष्मो दक्षि॑णः प॒क्षः। व॒र्षाः पु॑च्छ॒मः।

शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः
 पुरीषम्। अहोरात्राणीष्टकाः। तस्य ते मासाश्चार्धमासाश्च
 कल्पन्ताम्। ऋतवस्ते कल्पन्ताम्। संवत्सरस्ते कल्पताम्।
 अहोरात्राणि ते कल्पन्ताम्। एति प्रेति वीति समित्युदिति।
 प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवः
 सीद॥५८॥

चितयो नव च॥ [१९]

भूर्भुवः सुवः। ऊर्ध्व ऊ षु णं ऊतये। ऊर्ध्वो नः
 पाह्य९हंसः। विधुन्दद्राण९ समने बहूनाम्। युवान्९ सन्तं
 पलितो जंगार। देवस्य पश्य काव्यं महित्वाद्या ममार।
 सह्यः समान। यदृते चिदभिःश्रिषः। पुरा जर्तृभ्य आतृदः।
 सन्धाता सन्धिं मघवा पुरोवसुः॥५९॥

निष्कर्ता विहृतं पुनः। पुनरूर्जा सह रय्या। मा नो
 घर्म व्यथितो विव्यथो नः। मा नः परमधरं मा रजोऽनैः।
 मोष्वस्मा९ स्तमस्यन्तरा धाः। मा रुद्रियासो अभिगुर्वृधानः।
 मा नः क्रतुभिर्हीडितेभिरस्मान्। द्विषासुनीते मा परा दाः।
 मा नो रुद्रो निरृतिर्मा नो अस्ता। मा द्यावापृथिवी
 हीडिषाताम्॥६०॥

उप नो मित्रावरुणाविहावतम्। अन्वादीध्याथामिह नः
 सखाया। आदित्यानां प्रसितिरहेतिः। उग्रा शतापांष्ठा घविषा
 परि णो वृणक्तु। इमं मे वरुण तत्त्वा यामि। त्वं नो अग्ने

स त्वं नो अग्रे। त्वमग्रे अयासि। उद्वयं तमसस्परि। उदुत्यं
चित्रम्। वयः सुपर्णाः॥६१॥

पुरोवसुरहीडिषाता ५ सुपर्णाः॥ [२०]

भूर्भुवः सुवः। मयि त्यदिन्द्रियं महत्। मयि दक्षो
मयि क्रतुः। मयि धायि सुवीर्यम्। त्रिशुङ्घर्मो विभातु
मे। आकूत्या मनसा सह। विराजा ज्योतिषा सह।
यज्ञेन पयसा सह। ब्रह्मणा तेजसा सह। क्षत्रेण यशसा
सह। सत्येन तपसा सह। तस्य दोहमशीमहि। तस्य
सुम्नमशीमहि। तस्य भक्षमशीमहि। तस्य त इन्द्रेण पीतस्य
मधुमतः। उपहृतस्योपहतो भक्षयामि॥६२॥

यशसा सह षट्॥ [२१]

यास्ते अग्रे घोरास्तनुवः। क्षुच्च तृष्णा च। अस्रुक्रानाहुतिश्च।
अशनया च पिपासा च। सेदिश्वामतिश्च। एतास्ते अग्रे
घोरास्तनुवः। ताभिर्मुं गच्छ। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं
द्विष्मः॥६३॥

[२२]

स्त्रिक् स्त्रीहितिश्च स्त्रिहितिश्च। उष्णा च शीता च। उग्रा च
भीमा च। सदाग्री सेदिरनिरा। एतास्ते अग्रे घोरास्तनुवः।
ताभिर्मुं गच्छ। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः॥६४॥

[२३]

धुनिश्च ध्वान्तश्च ध्वनश्च ध्वनयश्च। निलिम्पश्च विलिम्पश्च

विक्षिपः॥६५॥

[२४]

उग्रश्च धुनिश्च ध्वान्तश्च ध्वनश्च ध्वनयश्च। सहस्रहाश्च
सहमानश्च सहस्वाश्च सहीयाश्च। एत्य प्रेत्य
विक्षिपः॥६६॥

[२५]

अहोरात्रे त्वोदीरयताम्। अर्धमासास्त्वोदी जयन्तु।
मासास्त्वा श्रपयन्तु। ऋतवस्त्वा पचन्तु। संवत्सरस्त्वा
हन्त्वसौ॥६७॥

[२६]

खट् फट् जहि। छिन्धी भिन्धी हन्धी कट्। इति वाचः
क्रूराणि॥६८॥

[२७]

विगा इन्द्र विचरन्त्स्पाशयस्व। स्वपन्तमिन्द्र
पशुमन्तमिच्छ। वज्रेणामुं बोधय दुर्विदत्रम्। स्वपतोऽस्य
प्रहर भोजनेभ्यः। अग्ने अग्निना संवदस्व। मृत्यो मृत्युना
संवदस्व। नमस्ते अस्तु भगवः। सकृत्ते अग्ने नमः। द्विस्ते
नमः। त्रिस्ते नमः। चतुस्ते नमः। पञ्चकृत्वस्ते नमः।
दशकृत्वस्ते नमः। शतकृत्वस्ते नमः। आसहस्रकृत्वस्ते
नमः। अपरिमितकृत्वस्ते नमः। नमस्ते अस्तु मा मा
हिंसीः॥६९॥

त्रिस्ते नमः सप्त च॥ [२८]

असृन्मुखो रुधिरेणाव्यक्तः। यमस्य दूतः श्वपाद्विधावसि।
गृध्रः सुपर्णः कुणपं निषेवसे। यमस्य दूतः प्रहितो भवस्य
चोभयोः॥ ७०॥

[२९]

यदेतद्वृकसो भूत्वा। वाग्देव्यभिरायसि। द्विषन्तं
मेऽभिराय। तं मृत्यो मृत्यवे नय। स आर्त्यार्तिमाच्छेत्तु॥ ७१॥

[३०]

यदीषितो यदि वा स्वकामी। भयेडको वदति
वाचमेताम्। तामिन्द्राग्नी ब्रह्मणा संविदानौ। शिवामस्मभ्यं
कृणुतं गृहेषु॥ ७२॥

[३१]

दीर्घमुखि दुरहेणु। मा स्म दक्षिणतो वदः। यदि दक्षिणतो
वदाद्विषन्तं मेऽव बाधासै॥ ७३॥

[३२]

इत्थादुलूक आपप्तत्। हिरण्याक्षो अयोमुखः। रक्षसां दूत
आगतः। तमितो नाशयाग्रे॥ ७४॥

[३३]

यदेतद्भूतान्यन्वाविश्य। दैवीं वाचं वदसि। द्विषतो नः
परावद। तान्मृत्यो मृत्यवे नय। त आर्त्याऽऽर्तिमाच्छेन्तु।

अग्निनाऽग्निः संवदताम्॥७५॥

[३४]

प्रसार्य सुक्थ्यौ पतंसि। सुव्यमक्षि निपेपि च। मेहकस्य
चुनाममत्॥७६॥

[३५]

अत्रिणा त्वा क्रिमे हन्मि। कण्वेन जुमदग्निना।
विश्वावसोर्ब्रह्मणा हतः। क्रिमीणां राजा। अप्येषां
स्थपतिरुतः। अथो माताऽथो पिता। अथो स्थूरा अथो
क्षुद्राः। अथो कृष्णा अथो श्वेताः। अथो आशातिका हताः।
श्वेताभिः सह सर्वे हताः॥७७॥

[३६]

आहूरावद्य। शृतस्य हविषो यथा। तत्सत्यम्।
यदमुं यमस्य जम्भयोः। आदधामि तथा हि तत्।
खण्फण्मसि॥७८॥

[३७]

ब्रह्मणा त्वा शपामि। ब्रह्मणस्त्वा शपथेन शपामि। घोरेण
त्वा भृगूणां चक्षुषा प्रेक्षे। रौद्रेण त्वाङ्गिरसां मनसा ध्यायामि।
अघस्य त्वा धारया विद्धामि। अधरो मत्पद्यस्वासौ॥७९॥

[३८]

उत्तुद शिमिजावरि। तल्पेजे तल्प उत्तुद। गिरीं रनु

प्रवेशय। मरीचीरुपं सन्नुद। यावदितः पुरस्तादुदयाति सूर्यः।
तावदितोऽमुं नाशय। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः॥८०॥

[३९]

भूर्भुवः सुवो भूर्भुवः सुवो भूर्भुवः सुवः। भुवोऽद्धायि
भुवोऽद्धायि भुवोऽद्धायि। नृम्णायि नृम्णं नृम्णायि नृम्णं
नृम्णायि नृम्णम्। निधाय्यो वायि निधाय्यो वायि निधाय्यो
वायि। ए अस्मे अस्मे। सुवर्नं ज्योतीः॥८१॥

[४०]

पृथिवी समित्। तामग्निः समिन्धे। साऽग्निः समिन्धे।
तामहः समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा। वर्चसा
श्रिया। यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन समिन्ताः स्वाहा।
अन्तरिक्षः समित्॥८२॥

तां वायुः समिन्धे। सा वायुः समिन्धे। तामहः समिन्धे।
सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा। वर्चसा श्रिया। यशसा
ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन समिन्ताः स्वाहा। द्यौः समित्।
तामादित्यः समिन्धे॥८३॥

साऽऽदित्यः समिन्धे। तामहः समिन्धे। सा मा
समिद्धा। आयुषा तेजसा। वर्चसा श्रिया। यशसा
ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन समिन्ताः स्वाहा। प्राजापत्या मे
समिदसि सपत्नक्षयणी। भ्रातृव्यहा मेऽसि स्वाहा। अग्ने

व्रतपते व्रतं चरिष्यामि॥८४॥

तच्छुकेयं तन्मे राध्यताम्। वायौ व्रतपतु आदित्य व्रतपते।
व्रतानां व्रतपते व्रतं चरिष्यामि। तच्छुकेयं तन्मे राध्यताम्।
द्यौः समित्। तामादित्यः समिन्धे। साऽऽदित्यः समिन्धे।
तामहः समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा॥८५॥

वर्चसा श्रिया। यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन समिन्ताः स्वाहा।
अन्तरिक्षः समित्। तां वायुः समिन्धे। सा वायुः समिन्धे।
तामहः समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा।
वर्चसा श्रिया॥८६॥

यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन समिन्ताः स्वाहा। पृथिवी
समित्। तामग्निः समिन्धे। साऽग्निः समिन्धे। तामहः
समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा। वर्चसा श्रिया।
यशसा ब्रह्मवर्चसेन॥८७॥

अन्नाद्येन समिन्ताः स्वाहा। प्राजापत्या मे समिदसि
सपत्नक्षयणी। भ्रातृव्यहा मेऽसि स्वाहा। आदित्य
व्रतपते व्रतमचारिषम्। तदशकं तन्मेऽराधि। वायौ
व्रतपतेऽग्रे व्रतपते। व्रतानां व्रतपते व्रतमचारिषम्। तदशकं
तन्मेऽराधि॥८८॥

समिध्समिन्धे व्रतं चरिष्याम्यायुषा तेजसा वर्चसा श्रिया यशसा ब्रह्मवर्चसेनाद्यौ च॥[४१]

शं नो वातः पवतां मातरिश्वा शं नस्तपतु सूर्यः।

अहांनि॒शं भ॑वन्तु नः॒ श॑ रा॒त्रिः प्र॑तिधीयताम्। शमु॒षा
नो॒ व्यु॑च्छतु शमा॑दित्य उदे॑तु नः। शि॒वा नः॒ शन्त॑मा भव
सुमृ॒डीका॒ सर॑स्वति। मा ते॒ व्यो॑म स॒न्दृशि॑। इडा॑यै वास्त्व॑सि
वास्तु॑मद्वास्तु॑मन्तो॑ भूयास्म॒ मा वास्तो॑श्छि॒थ्स्मह्य॑वास्तुः
स भू॒याद्यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॒ यं च॑ व॒यं द्वि॑ष्मः। प्र॒ति॒ष्ठासि॑
प्रति॒ष्ठाव॑न्तो भूयास्म॒ मा प्र॑ति॒ष्ठाया॑श्छि॒थ्स्मह्य॑प्रति॒ष्ठः स
भू॒याद्यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॒ यं च॑ व॒यं द्वि॑ष्मः। आ वा॑त वा॒हि भे॑ष॒जं
वि वा॑त वा॒हि यद्र॑पः। त्व॑ हि वि॒श्वभे॑ष॒जो दे॒वानां॑ दू॒त
ई॒य॑से। द्वावि॒मौ वा॒तौ वा॒त आ॒ सिन्धो॒रा प॑रा॒वतः॑॥८९॥

दक्ष॑ मे अ॒न्य आ॒वातु॒ परा॒न्यो वा॑तु॒ यद्र॑पः। यद॒दो
वा॑तते गृ॒होऽमृ॑तस्य नि॒धिर्हि॑तः। ततो॑ नो दे॒हि जी॒वसे॒
ततो॑ नो धे॒हि भे॑ष॒जम्। ततो॑ नो म॒ह आ॒व॒ह वा॒त आ॒वातु॒
भे॑ष॒जम्। श॒म्भूर्म॑यो॒भूर्नो॑ हृ॒दे प्र॒ ण॒ आयू॑ऽषि॒ तारि॑षत्।
इन्द्र॑स्य गृ॒होऽसि॒ तं त्वा॒ प्रप॑द्ये स॒गुः सा॒श्वः। स॒ह यन्मे॒
अ॒स्ति ते॒न। भूः प्र॑पद्ये भुवः॒ प्रप॑द्ये सुवः॒ प्रप॑द्ये भूर्भुवः॒
सुवः॒ प्रप॑द्ये वा॒युं प्र॑पद्येऽना॑र्ता॒ दे॒वतां॑ प्र॒पद्ये॑ऽश्मा॒नमा॑खणं
प्र॒पद्ये॑ प्र॒जाप॑तेर्ब्रह्म॒कोशं॑ ब्रह्म॒ प्रप॑द्य॒ ओं प्र॑पद्ये। अ॒न्तरि॑क्षं
म उ॒र्वन्तरं॑ बृ॒हद॑ग्नयः पर्व॒ताश्च॒ यया॑ वा॒तः स्व॑स्त्या
स्व॑स्ति॒मान्त॑या॒ स्व॑स्त्या स्व॑स्ति॒मान॑सानि। प्रा॒णापा॑नौ
मृ॒त्योर्मा॑ पा॒तं प्रा॑णा॒पानौ॒ मा मा॑ हा॒सिष्टं॑ मयि॒ मेधां॑ मयि॒

प्र॒जां म॒य्य॒ग्नि॒स्तेजो॑ दधातु मयि॑ मे॒धां मयि॑ प्र॒जां मयीन्द्र॑
इन्द्रि॒यं द॑धातु मयि॑ मे॒धां मयि॑ प्र॒जां मयि॑ सूर्यो॑ भ्राजो॑
दधातु॥१०॥

द्यु॒भिर्॒क्तुभिः॑ परि॒पात॑म॒स्मान॑रि॒ष्टेभि॑र॒श्विना॑ सौभ॑गेभिः।
तन्नो॑ मि॒त्रो वरु॑णो मा॒मह॑न्ता॒मदि॑तिः सिन्धुः॑ पृथि॒वी
उ॒त द्यौः। कया॑ नश्चि॒त्र आ भु॑वद॒ती स॒दावृ॑धः सखा॑।
कया॑ शचि॑ष्ठया वृ॒ता। कस्त्वा॑ स॒त्यो मदा॑नां म॒हि॒ष्ठो
म॒थ्स॒दन्ध॑सः। दृ॒ढाचि॑दा॒रुजे॑ वसु॑। अ॒भी षु णः॑ सखा॑नामवि॒ता
ज॑रि॒तृणा॑म्। श॒तं भ॑वा॒स्यूति॑भिः। वयः॑ सु॒पर्णा उप॑सेदु॒रिन्द्रं
प्रि॒यमे॑धा ऋष॑यो नाध॑मानाः। अप॑ ध्वा॒न्तमूर्णु॑हि पू॒र्धि
चक्षु॑र्मु॒मुग्ध्य॑स्मान्नि॒धये॑व ब॒द्धान्॥११॥

शं नो॑ दे॒वीर॒भिष्ट॑य॒ आपो॑ भवन्तु पी॒तये॑। शं यो॒रभि॑स्र॒वन्तु
नः। ईशा॑ना॒ वार्या॑णां क्षय॑न्तीश्च॒र्षणी॑नाम्। अ॒पो या॑चामि
भे॒षज॑म्। सु॒मित्रा॑ न॒ आप॑ ओष॒धयः॑ सन्तु दु॒र्मित्रा॑स्तस्मै
भूया॑सु॒र्योऽस्मान्द्वेष्टि॑ यं च॑ व॒यं द्वि॑ष्मः। आपो॑ हि ष्ठा
म॒योभु॑व॒स्ता न ऊ॒र्जे द॑धात॒न। म॒हे रणा॑य॒ चक्ष॑से। यो वः॑
शि॒वत॑मो॒ रस॑स्तस्य॒ भाज॑यते॒ह नः॑। उ॒श॒तीरि॑व मा॒तरः॑।
तस्मा॑ अर॑ ग॒माम वो॑ यस्य॒ क्षया॑य॒ जिन्व॑थ॥१२॥

आपो॑ ज॒नय॑था च नः। पृथि॒वी शा॒न्ता साऽग्नि॑ना
शा॒न्ता सा मे॑ शा॒न्ता शुच॑ श॒मय॑तु। अ॒न्तरि॑क्ष॒

शान्तं तद्वायुना शान्तं तन्मै शान्तं शुचं शमयतु।
 द्यौः शान्ता साऽऽदित्येन शान्ता सा मै शान्ता शुचं
 शमयतु। पृथिवी शान्तिरन्तरिक्षं शान्तिर्द्यौः शान्तिर्दिशः
 शान्तिरवान्तरदिशाः शान्तिरग्निः शान्तिर्वायुः शान्तिरादित्यः
 शान्तिश्चन्द्रमाः शान्तिर्नक्षत्राणि शान्तिरापः शान्तिरोषधयः
 शान्तिर्वनस्पतयः शान्तिर्गौः शान्तिरजा शान्तिरश्वः शान्तिः
 पुरुषः शान्तिर्ब्रह्म शान्तिर्ब्राह्मणः शान्तिः शान्तिरेव शान्तिः
 शान्तिर्मे अस्तु शान्तिः। तयाहं शान्त्या सर्वशान्त्या मह्यं
 द्विपदे चतुष्पदे च शान्तिं करोमि शान्तिर्मे अस्तु शान्तिः। एह
 श्रीश्च ह्रीश्च धृतिश्च तपो मेधा प्रतिष्ठा श्रद्धा सत्यं धर्मश्चैतानि
 मोत्तिष्ठन्तमनूत्तिष्ठन्तु मा मां श्रीश्च ह्रीश्च धृतिश्च तपो मेधा
 प्रतिष्ठा श्रद्धा सत्यं धर्मश्चैतानि मा मां हांसिषुः। उदायुषा
 स्वायुषोदोषधीनां रसेनोत्पर्जन्यस्य शुष्मेणोदस्थाममृतां
 अनु। तच्चक्षुर्देवहितं पुरस्ताच्छुक्रमुच्चरत्। पश्येम शरदः
 शतं जीवेम शरदः शतं नन्दाम शरदः शतं मोदाम
 शरदः शतं भवाम शरदः शतं शृण्वाम शरदः शतं
 प्रब्रवाम शरदः शतमजीताः स्याम शरदः शतं ज्योक्त्र
 सूर्यं दृशे। य उदगान्महतोऽर्णवा द्विभ्राजमानः सरिरस्य
 मध्यात्स मां वृषभो लोहिताक्षः सूर्यो विपश्चिन्मनसा पुनातु।
 ब्रह्मणश्चोतन्यसि ब्रह्मण आणी स्थो ब्रह्मण आवपनमसि
 धारितेयं पृथिवी ब्रह्मणा मही धारितमेनेन महदन्तरिक्षं

दिवं दाधार पृथिवी॥ सदेवां यदहं वेद तदहं धारयाणि
 मा मद्देदोऽधिविस्त्रसत्। मेधामनीषे माविशता॥ समीचीं
 भूतस्य भव्यस्यावरुध्यै सर्वमायुरयाणि सर्वमायुरयाणि।
 आभिर्गीर्भिर्यदतो न ऊनमाप्यायय हरिवो वर्धमानः। यदा
 स्तोतृभ्यो महि गोत्रा रुजासि भूयिष्ठभाजो अध ते स्याम।
 ब्रह्म प्रावादिष्म तन्नो मा हासीत्। ॐ शान्तिः शान्तिः
 शान्तिः॥१३॥

प्रावर्तो दधातु बद्धां जिन्वथ दृशे सप्त च॥—————[४२]

नमो वाचे या चोदिता या चानुदिता तस्यै वाचे नमो नमो
 वाचे नमो वाचस्पतये नम ऋषिभ्यो मन्त्रकृद्भ्यो मन्त्रपतिभ्यो
 मा मामृषयो मन्त्रकृतो मन्त्रपतयः परादुर्माहमृषीन्मन्त्रकृतो
 मन्त्रपतीन्परादां वैश्वदेवीं वाचमुद्यास॥ शिवामदस्तां जुष्टां
 देवेभ्यः शर्म मे द्यौः शर्म पृथिवी शर्म विश्वमिदं जगत्।
 शर्म चन्द्रश्च सूर्यश्च शर्म ब्रह्मप्रजापती। भूतं वदिष्ये भुवनं
 वदिष्ये तेजो वदिष्ये यशो वदिष्ये तपो वदिष्ये ब्रह्म वदिष्ये
 सत्यं वदिष्ये तस्मा अहमिदमुपस्तरणमुपस्तृण उपस्तरणं
 मे प्रजायै पशूनां भूयादुपस्तरणमहं प्रजायै पशूनां भूयासं
 प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं प्राणापानौ मा मा हासिष्टं मधु
 मनिष्ये मधु जनिष्ये मधु वक्ष्यामि मधु वदिष्यामि मधुमतीं
 देवेभ्यो वाचमुद्यास॥ शुश्रूषेण्यां मनुष्येभ्यस्तं मा देवा अवन्तु

शोभायै पितरोऽनुमदन्तु। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

ॐ शं न॒स्तन्नो॒ मा हा॑सीत्॥ ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

दे॒वा वै स॒त्रमा॑सत्। ऋ॒द्धि॑परि॒मितं॑ यश॑स्का॒माः। ते॑ऽब्रुवन्।
यन्नः॑ प्रथ॒मं यश॑ ऋ॒च्छात्। सर्वे॑षां न॒स्तत्स॒हास॑दिति॑। तेषां॑
कुरु॒क्षेत्रं॑ वेदि॑रासीत्। तस्यै॑ खाण्ड॒वो दक्षि॑णार्धं आ॑सीत्।
तूर्ध्वमु॑त्तरार्धः। प॒रीण॑ज्जघनार्धः। म॒रुव॑ उत्क॒रः॥१॥

तेषां॑ म॒खं वैष्ण॑वं यश॑ आर्च्छत्। तन्न्य॑कामयत्।
तेनापा॑क्रामत्। तं दे॒वा अन्वा॑यन्। यशो॑ऽव॒रुरु॑त्समा॒नाः।
तस्या॑न्वा॒गत॑स्य। स॒व्याद्ध॑नुरजा॒यत्। दक्षि॑णादिष॒वः।
तस्मा॑दिषुध॒न्वं पु॒ण्य॑जन्म। य॒ज्ञज॑न्मा॒ हि॥२॥

तमेक॑ऽ सन्तम्। ब॒हवो॑ नाभ्य॑धृष्णुवन्। तस्मा॑देक॑मिषुध॒न्वि॒-
नम्। ब॒हवो॑ऽनिषुध॒न्वा नाभि॑धृष्णुवन्ति। सो॑ऽस्मयत्। एकं॑
मा सन्तं ब॒हवो॑ नाभ्य॑धर्षिषुरिति॑। तस्य॑ सिष्मि॒याण॑स्य
तेजो॑ऽपा॑क्रामत्। तद्दे॒वा ओष॑धीषु न्य॑मृजुः। ते श्या॒माका॑
अभवन्। स्म॒याका॒ वै ना॑मैते॥३॥

तथ्स्म॒याका॑नाऽ स्म॒याक॑त्वम्। तस्मा॑दीक्षितेना॒पि॒गृह्यं
स्मेत॒व्यम्। तेज॑सो धृ॒त्यै। स ध॒नुः प्र॑तिष्क॒भ्याति॑ष्ठत्। ता
उ॒पदी॑का अब्रुवन्वरं वृ॒णाम॑है। अथ॑ व इ॒मः र॑न्धयाम। यत्र॑
क्व॒ च॒ खना॑म। तद॒पोऽभि॑तृणदा॒मेति॑। तस्मा॑दुप॒दीका॒ यत्र॑
क्व॒ च॒ खन॑न्ति। तद॒पोऽभि॑तृन्दन्ति॥४॥

वारैवृत्तुं ह्यासाम्। तस्य ज्यामप्यादन्। तस्य
धनुर्विप्रवमाणं शिर उदवर्तयत्। तद्वावापृथिवी
अनुप्रावर्तत। यत्प्रावर्तत। तत्प्रवर्ग्यस्य प्रवर्ग्यत्वम्।
यद्वाँ(४)इत्यपतत्। तद्घर्मस्य घर्मत्वम्। महतो
वीर्यमपत्तदिति। तन्महावीरस्य महावीरत्वम्॥५॥

यदस्याः समभरन्। तत्सम्राज्ञः सम्राट्त्वम्। तं स्तुतं
देवतांस्त्रेधा व्यंगृह्यत। अग्निः प्रातः सवनम्। इन्द्रो माध्यं
दिनं सवनम्। विश्वेदेवास्तृतीयसवनम्। तेनापशीर्ष्णा यज्ञेन
यजमानाः। नाशिषोऽवारुन्धत। न सुवर्गं लोकमभ्यजयन्।
ते देवा अश्विनावब्रुवन्॥६॥

भिषजौ वै स्थः। इदं यज्ञस्य शिरः प्रतिधत्तमिति।
तावब्रूतां वरं वृणावहै। ग्रहं एव नावत्रापि गृह्यतामिति।
ताभ्यामेतमाश्विनमंगृह्णन्। तावेतद्यज्ञस्य शिरः प्रत्यधत्ताम्।
यत्प्रवर्ग्यः। तेन सशीर्ष्णा यज्ञेन यजमानाः। अवाशिषो-
ऽरुन्धत। अग्निं सुवर्गं लोकमजयन्। यत्प्रवर्ग्यं प्रवृणक्ति।
यज्ञस्यैव तच्छिरः प्रतिदधाति। तेन सशीर्ष्णा यज्ञेन
यजमानाः। अवाशिषो रुन्धे। अग्निं सुवर्गं लोकं जयति।
तस्मादेष आश्विनप्रवया इव। यत्प्रवर्ग्यः॥७॥

उत्करो ह्येते तृन्दन्ति महावीरत्वमंब्रुवन्नजयन्त्स च॥ [१]

सावित्रं जुहोति प्रसूत्यै। चतुर्गृहीतेन जुहोति। चतुष्पादः

प॒शवः॑। प॒शून्वाव॑रुन्धे। चत॑स्रो दि॒शः। दि॒क्ष्वे॒व प्र॒ति॑तिष्ठति।
छन्दा॑ंसि दे॒वेभ्योऽपा॑क्रामन्। न वोऽभा॒गानि॑ ह॒व्यं
व॑क्ष्याम इति॑। तेभ्य॑ ए॒तच्च॑तुर्गृही॒तम॑धारयन्। पु॒रोनु॒वाक्या॑यै
याज्या॑यै॥८॥

दे॒वता॑यै वष॑ट्काराय। यच्च॑तुर्गृही॒तं जु॒होति॑। छन्दा॑ंस्ये॒व
तत् प्री॑णाति। तान्य॑स्य प्री॒तानि॑ दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यं व॑हन्ति।
ब्र॒ह्म॒वादि॒नो व॑दन्ति। हो॒तव्यं॑ दी॒क्षित॑स्य॒ गृहा॑(३)इ न
हो॒तव्या॑(३)मिति॑। ह॒विर्वै दी॑क्षितः। य॒जुहु॑यात्। ह॒विष्कृतं॑
यज॑मानम॒ग्नौ प्र॑दध्यात्। यन्न जु॑हुयात्॥९॥

य॒ज्ञप॒रुरन्त॑रियात्। य॒जुरे॒व व॑देत्। न ह॒विष्कृतं॑
यज॑मानम॒ग्नौ प्र॑दधाति। न य॒ज्ञप॒रुरन्त॑रेति। गा॒यत्री
छन्दा॑ंस्यत्य॑मन्यत। तस्यै॑ वष॑ट्कारोऽभ्य॒य्य शिरो॑ऽच्छिनत्।
तस्यै॑ द्वेधा र॒सः परा॑पतत्। पृ॒थि॒वीम॒र्धः प्रावि॑शत्। प॒शून्धः॑।
यः पृ॑थि॒वीं प्रावि॑शत्॥१०॥

स ख॑दिरोऽभवत्। यः प॒शून्। सोऽजा॑म्। यत्खा॑दिर्य॒भिर्भ॑-
वति। छ॒न्द॑सामे॒व रसे॑न य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः सम्भ॑रति। यदौदु॑म्बरी।
ऊ॒र्वा उ॑दु॒म्बरः॑। ऊ॒र्जे॒व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः सम्भ॑रति। यद्वै॒णवी॑।
तेजो॑ वै वे॒णुः॥११॥

तेज॑सै॒व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः सम्भ॑रति। यद्वैक॑ङ्कती। भा
ए॒वाव॑रुन्धे। दे॒वस्य॑ त्वा स॒वितुः॑ प्र॒स॒व इत्य॑भि॒माद॑त्ते

प्रसूत्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्या॒ह। अ॒श्विनौ॒ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यू
आस्ता॑म्। पू॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्या॑मित्या॒ह य॒त्यै। वज्रं॑ इ॒व वा ए॒षा।
यद॒ग्निः। अ॒ग्निर॑सि॒ नारि॑र॒सीत्या॑ह॒ शान्त्यै॑॥१२॥

अ॒ध्व॒र॒कृ॒द्दे॒वेभ्य॑ इत्या॒ह। य॒ज्ञो वा अ॑ध्व॒रः। य॒ज्ञ॒कृ॒द्दे॒वेभ्य॑
इति॒ वावै॑तदा॒ह। उ॒त्तिष्ठ॑ ब्रह्म॒णस्प॑त॒ इत्या॑ह। ब्रह्म॒णैव
य॒ज्ञस्य॑ शिरोऽ॒च्छैति॑। प्रै॒तु ब्रह्म॑ण॒स्पति॑रित्या॒ह। प्रेत्यै॒व
य॒ज्ञस्य॑ शिरोऽ॒च्छैति॑। प्र दे॒व्यैतु॑ सू॒नृते॑त्या॒ह। य॒ज्ञो वै
सू॒नृता॑। अ॒च्छा वी॒रं न॑र्यं प॒ङ्क्ति॑रा॒धस॑मित्या॒ह॥१३॥

पा॒ङ्क्तो हि य॒ज्ञः। दे॒वा य॒ज्ञं न॑यन्तु न॒ इत्या॑ह।
दे॒वाने॒व य॑ज्ञ॒नियः॑ कुरुते। दे॒वीं द्या॒वापृ॑थि॒वी अ॒नु मे
म॑सा॒थामि॑त्या॒ह। आ॒भ्यामे॒वानु॑मतो य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः
स॒म्भ॑रति। ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्य म॒खस्य॑ शि॒र इत्या॑ह। य॒ज्ञो वै
म॒खः। ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्य य॒ज्ञस्य॑ शि॒र इति॑ वावै॒तदा॑ह। म॒खाय॑
त्वा म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्ण इत्या॑ह। नि॒र्दिश्यै॒वैन॑द्धरति॥१४॥

त्रि॒र॒ह॑रति। त्रयं इ॒मे लो॒काः। ए॒भ्य ए॒व लो॒केभ्यो॑ य॒ज्ञस्य॑
शि॒रः स॒म्भ॑रति। तू॒ष्णीं च॑तु॒र्थं ह॑रति। अ॒प॒रि॒मि॒तादे॒व
य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः स॒म्भ॑रति। मृ॒त्ख॒नाद॑ग्रे ह॑रति। तस्मा॑न्मृ॒त्ख॒नः
के॒रु॒ण्ये॒तरः। इ॒य॒त्यग्रं॑ आसी॒रित्या॑ह। अ॒स्यामे॒वा॒च्छ॑म्ब॒द्वारं
य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः स॒म्भ॑रति। ऊ॒र्जं वा ए॒तं र॑सं पृथि॒व्या
उ॒प॒दी॒का उ॒द्दि॑हन्ति॥१५॥

यद्वल्मीकम्। यद्वल्मीकवपा सम्भारो भवति।
 ऊर्जमेव रसं पृथिव्या अवरुन्धे। अथो श्रोत्रमेव।
 श्रोत्रं ह्येतत्पृथिव्याः। यद्वल्मीकः। अबधिरो भवति।
 य एवं वेद। इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत्। स यत्र यत्र
 पराक्रमत॥१६॥

तत्राद्वियत। स पूतीकस्तम्बे पराक्रमत। सोऽद्वियत।
 सोऽब्रवीत्। ऊतिं वै मे धा इति। तदूतीकानामूतीकत्वम्।
 यदूतीका भवन्ति। यज्ञायैवोतिं दधति। अग्निजा असि
 प्रजापते रेत इत्याह। य एव रसः पशून्प्राविशत्॥१७॥

तमेवावरुन्धे। पञ्चैते सम्भारा भवन्ति। पाङ्क्तो यज्ञः।
 यावानेव यज्ञः। तस्य शिरः सम्भरति। यद्ग्राम्याणां
 पशूनां चर्मणा सम्भरेत्। ग्राम्यान्पशूञ्छुचाऽर्पयेत्।
 कृष्णाजिनेन सम्भरति। आरण्यानेव पशूञ्छुचारपयति।
 तस्मात्समावत्पशूनां प्रजायमानानाम्॥१८॥

आरण्याः पशवः कनीयाः सः। शुचा ह्यृताः। लोमतः
 सम्भरति। अतो ह्यस्य मेध्यम्। परिगृह्या यन्ति।
 रक्षसामपहत्यै। बहवो हरन्ति। अपचितिमेवास्मिन्दधति।
 उद्धते सिकतोपोसे परिश्रिते निदधति शान्त्यै। मदन्तीभिरुप
 सृजति॥१९॥

तेज एवास्मिन्दधाति। मधु त्वा मधुला करोत्वित्याह।

ब्रह्मणैवास्मिन्तेजो दधाति। यद्ब्राम्याणां पात्राणां कृपालैः
 स०सृजेत्। ग्राम्याणि पात्राणि शुचाऽर्पयेत्। अ०र्मकृपालैः
 स०सृजति। एतानि वा अनुपजीवनीयानि। तान्येव
 शुचारपयति। शर्कराभिः स०सृजति धृत्यै। अथो शन्त्वाय।
 अ०जलोमैः स०सृजति। एषा वा अ०ग्नेः प्रिया तनूः। यदजा।
 प्रिययैवेन तनुवा स०सृजति। अथो तेजसा। कृष्णाजिनस्य
 लोमभिः स०सृजति। यज्ञो वै कृष्णाजिनम्। यज्ञेनैव यज्ञ०
 स०सृजति॥२०॥

याज्याये न जुहुयादविशद्वेणुः शान्त्यै प०ङ्किराधसमित्याह हरति दिहन्ति पराक्रमताविशत्
 प्रजायमानानां सृजति शन्त्वायाष्टौ च॥ [२]

परिश्रिते करोति। ब्रह्मवर्चसस्य परिगृहीत्यै। न कुर्वन्नभि
 प्राण्यात्। यत्कुर्वन्नभि प्राण्यात्। प्राणाञ्छुचारपयेत्। अपहाय
 प्राणिति। प्राणानां गोपीथाय। न प्रवर्ग्यं चादित्यं चान्तरेयात्।
 यदन्तरेयात्। दुश्चर्मा स्यात्॥२१॥

तस्मान्नान्तरायम्। आत्मनो गोपीथाय। वेणुना करोति।
 तेजो वै वेणुः। तेजः प्रवर्ग्यः। तेजसैव तेजः समर्धयति।
 मुखस्य शिरोऽसीत्याह। यज्ञो वै मुखः। तस्यैतच्छिरः।
 यत्प्रवर्ग्यः॥२२॥

तस्मादेवमाह। यज्ञस्य पदे स्थ इत्याह। यज्ञस्य ह्येते
 पदे। अथो प्रतिष्ठित्यै। गायत्रेण त्वा छन्दसा करोमीत्याह।

छन्दोभिरेवैनं करोति। त्र्युद्धिं करोति। त्रयं इमे लोकाः। एषां लोकानामाप्त्यै। छन्दोभिः करोति॥२३॥

वीर्यं वै छन्दांसि। वीर्येणैवैनं करोति। यजुषा बिलं करोति व्यावृत्यै। इयं तं करोति। प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मितम्। इयं तं करोति। यज्ञपुरुषा सम्मितम्। इयं तं करोति। एतावद्वै पुरुषे वीर्यम्। वीर्यसम्मितम्॥२४॥

अपरिमितं करोति। अपरिमितस्यावरुद्धौ। परिग्रीवं करोति धृत्यै। सूर्यस्य हरसा श्रायेत्याह। यथायजुरेवैतत्। अश्वशकेन धूपयति। प्राजापत्यो वा अश्वः सयोनित्वाय। वृष्णो अश्वस्य निष्पदसीत्याह। असौ वा आदित्यो वृषाऽश्वः। तस्य छन्दांसि निष्पत्॥२५॥

छन्दोभिरेवैनं धूपयति। अर्चिषे त्वा शोचिषे त्वेत्याह। तेज एवास्मिन्दधाति। वारुणोऽभीद्धः। मैत्रियोपैति शान्त्यै। सिद्धौ त्वेत्याह। यथायजुरेवैतत्। देवस्त्वा सवितोद्वपत्वित्याह। सवितृप्रसूत एवैनं ब्रह्मणा देवताभिरुद्वपति। अपद्यमानः पृथिव्यामाशा दिश आपृणेत्याह॥२६॥

तस्मादग्निः सर्वा दिशोऽनु विभाति। उत्तिष्ठ बृहन्मवोर्ध्वस्तिष्ठ ध्रुवस्त्वमित्याह प्रतिष्ठित्यै। ईश्वरो वा एषोऽन्धो भवितोः। यः प्रवर्ग्यमन्वीक्षते। सूर्यस्य त्वा चक्षुषाऽन्वीक्ष इत्याह। चक्षुषो गोपीथाय। ऋजवे त्वा

साधवे॑ त्वा सु॒क्षित्यै॑ त्वा॒ भूत्यै॑ त्वेत्या॑ह। इ॒यं वा ऋ॒जुः।
अ॒न्तरि॑क्षं सा॒धु। अ॒सौ सु॒क्षितिः॑॥२७॥

दि॒शो भू॒तिः। इ॒माने॑वास्मै॒ लोकान्क॑ल्पयति। अथो॒
प्रति॑ष्ठित्यै। इ॒दम॒हम॒मुमा॑मुष्याय॒णं वि॒शा प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॑
पर्य॑हामीत्या॑ह। वि॒शैवे॑नं प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॑ पर्य॑हति। वि॒शेति॑
राज॒न्यस्य॑ ब्रूयात्। वि॒शैवे॑नं पर्य॑हति। प॒शुभिरि॑ति॒ वैश्य॑स्य।
प॒शुभिरे॑वेनं पर्य॑हति। अ॒सुर्य॑ पात्र॒मना॑च्छृण्णम्॥२८॥

आच्छृ॑णत्ति। दे॒वत्रा॑कः। अ॒ज॒क्षीरे॑णाऽऽच्छृ॑णत्ति। प॒रमं॑
वा ए॒तत्प॑यः। यद॑ज॒क्षीर॑म्। प॒रमे॑णै॒वेनं॑ प॒यसा॑ऽऽच्छृ॑णत्ति।
यजु॑षा॒ व्यावृ॑त्यै। छ॒न्दोभि॑राच्छृ॑णत्ति। छ॒न्दोभि॑र्वा ए॒ष
क्रि॑यते। छ॒न्दोभिरे॑व छ॒न्दाः॑ऽस्याच्छृ॑णत्ति। छृ॒न्धि
वाच॑मित्या॑ह। वाच॑मे॒वावरु॑न्धे। छृ॒न्ध्यूर्ज॑मित्या॑ह।
ऊ॒र्जमे॑वावरु॑न्धे। छृ॒न्धि ह॒विरि॑त्या॑ह। ह॒विरे॑वाकः।
दे॒व पुर॑श्चर स॒ध्यास॑न्त्वेत्या॑ह। य॒थाय॑जुरे॒वैतत्॑॥२९॥

स्याद्यत्प्रवर्ग्यश्छन्दोभिः करोति वीर्यसम्मितं छन्दांसि निष्पत्पृणेत्याह सुक्षितिरनाच्छृण्वच्छन्दाः स्याच्छृणत्यष्टौ च॥

[३]

ब्र॒ह्मन्प्र॑चरिष्यामो॒ होत॑र्ध॒र्मम॒भिष्टु॑हीत्या॑ह। ए॒ष वा ए॒तर॑हि
बृ॒हस्प॑तिः। यद्वृ॒ह्मा। तस्मा॑ ए॒व प्र॑तिप्रोच्य॒ प्रच॑रति।
आ॒त्मनो॑ऽना॒त्यै। य॒माय॑ त्वा म॒खाय॑ त्वेत्या॑ह। ए॒ता वा
ए॒तस्य॑ दे॒वताः॑। ताभि॑रे॒वेन॑ संम॑र्धयति। म॒दन्ती॑भिः

प्रोक्षति। तेजं एवास्मिन्दधाति॥ ३०॥

अभिपूर्वं प्रोक्षति। अभिपूर्वमेवास्मिन्तेजो दधाति। त्रिः प्रोक्षति। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। होताऽन्वाह। रक्षसामपहत्यै। अनवानम्। प्राणानां सन्तत्यै। त्रिष्टुभः सतीर्गायत्रीरिवान्वाह॥ ३१॥

गायत्रो हि प्राणः। प्राणमेव यजमाने दधाति। सन्ततमन्वाह। प्राणानामन्नाद्यस्य सन्तत्यै। अथो रक्षसामपहत्यै। यत्परिमिता अनुब्रूयात्। परिमितमवरुन्धीत। अपरिमिता अन्वाह। अपरिमितस्यावरुद्धौ। शिरो वा एतद्यज्ञस्य॥ ३२॥

यत्प्रवर्ग्यः। ऊर्ध्वञ्जः। यन्मौञ्जो वेदो भवति। ऊर्जैव यज्ञस्य शिरः समर्धयति। प्राणाहुतीर्जुहोति। प्राणानेव यजमाने दधाति। सप्त जुहोति। सप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः। प्राणानेवास्मिन्दधाति। देवस्त्वां सविता मध्वाऽनक्तित्याह॥ ३३॥

तेजसैवैनमनक्ति। पृथिवीं तपसस्त्रायस्वेति हिरण्यमुपास्यति। अस्या अनतिदाहाय। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। अग्निः सर्वा देवताः। प्रलवानादीप्योपास्यति। देवतास्वेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति। अप्रतिशीर्णाग्रं भवति। एतद्वरहिरह्येषः॥ ३४॥

अ॒र्चि॒र॒सि शो॒चि॒र॒सी॒त्या॒ह। तेजं॑ ए॒वास्मि॑न्ब्रह्मवर्च॒सं
द॑धाति। स॒सी॒दस्व॑ म॒हा॒ अ॒सी॒त्या॒ह। म॒हान् ह्ये॑षः।
ब्र॒ह्म॒वा॒दि॒नो वद॑न्ति। ए॒ते वाव॑ त ऋ॒त्विजः॑। ये
दर्श॑पूर्णमा॒सयोः॑। अथ॑ क॒था होता॑ यज॑मानायाऽऽशिषो
नाशा॑स्तु इति॑। पु॒रस्ता॑दाशीः खलु॑ वा अ॒न्यो य॒ज्ञः।
उ॒परि॑ष्ठादाशीर॒न्यः॥ ३५॥

अ॒ना॒धृ॒ष्या पु॒रस्ता॑दि॒ति यदे॒तानि॑ यजू॒ष्या॒ह।
शी॒र॒ष॒त ए॒व य॒ज्ञस्य॑ यज॑मान आ॒शिषो॑ऽवरु॒न्धे। आयुः॑
पु॒रस्ता॑दाह। प्र॒जां दक्षि॑णतः। प्रा॒णं प॒श्चात्। श्रोत्र॑मुत्त॒रतः॑।
वि॒धृ॒तिमु॒परि॑ष्ठात्। प्रा॒णाने॒वास्मै॑ स॒मीचो॑ दधाति। ई॒श्वरो॑ वा
ए॒ष दि॒शोऽनु॑न्म॒दितोः॑। यं दि॒शोऽनु॑ व्यास्था॒पय॑न्ति॥ ३६॥

म॒नो॒र॒श्वा॒सि भू॒रि॒पु॒त्रेती॒माम॒भि॒मृ॑शति। इ॒यं वै म॒नो॒र॒श्वा
भू॒रि॒पु॒त्रा। अ॒स्यामे॒व प्र॒ति॒ति॒ष्ठत्यनु॑न्मादाय। सू॒प॒सदा॑ मे भू॒या
मा मा॑ हि॒सी॒रि॒त्या॒हाहि॑सायै। चि॒तः स्थ॑ परि॒चित॑ इत्या॒ह।
अ॒प॒चि॒तिमे॒वास्मि॑न्दधाति। शि॒रो वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यत्प्र॑व॒र्ग्यः।
अ॒सौ खलु॑ वा आ॒दित्यः॑ प्र॑व॒र्ग्यः। तस्य॑ म॒रुतो॑ र॒श्मयः॑॥ ३७॥

स्वाहा॑ म॒रुद्भिः॑ परि॑श्रय॒स्वेत्या॑ह। अ॒मुमे॒वाऽऽदि॒त्यः
र॒श्मि॒भिः पर्यू॑हति। तस्मा॑द॒सावा॑दि॒त्योऽमु॑ष्मि॒ल्लोके॑ र॒श्मि॒भिः
पर्यू॑ढः। तस्मा॑द्राजा॑ वि॒शा पर्यू॑ढः। तस्मा॑द्दाम॒णीः संजा॑तैः
पर्यू॑ढः। अ॒ग्नेः सृ॑ष्टस्य॑ य॒तः। वि॒क॒ङ्क॒तं भा॑ आ॒र्च्छ॑त्।

यद्वैकङ्कताः परिधयो भवन्ति। भा एवावरुन्धे। द्वादश भवन्ति॥३८॥

द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरमेवावरुन्धे। अस्ति त्रयोदशो मास इत्याहुः। यत्र त्रयोदशः परिधिर्भवति। तेनैव त्रयोदशं मासमवरुन्धे। अन्तरिक्षस्यान्तर्धिरसीत्याहु व्यावृत्तै। दिवं तपसस्त्रायस्वेत्युपरिष्ठाद्धिरण्यमधि निदधाति। अमुष्या अनतिदाहाय। अथो आभ्यामेवैनमुभयतः परिगृह्णाति। अर्हन् बिभर्षि सायकानि धन्वेत्याहु॥३९॥

स्तौत्येवैनमेतत्। गायत्रमसि त्रैष्टुभमसि जागतमसीति धुवित्राण्यादत्ते। छन्दोभिरेवैनान्यादत्ते। मधु मध्विति धूनोति। प्राणो वै मधु। प्राणमेव यजमाने दधाति। त्रिः परियन्ति। त्रिवृद्धि प्राणः। त्रिः परियन्ति। त्र्यावृद्धि यज्ञः॥४०॥

अथो रक्षसामपहत्यै। त्रिः पुनः परियन्ति। षट्त्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतुष्वेव प्रतिष्ठन्ति। यो वै घर्मस्य प्रियां तनुवमाक्रामति। दुश्चर्मा वै स भवति। एष ह वा अस्य प्रियां तनुवमाक्रामति। यन्त्रिः परीत्य चतुर्थं पर्येति। एतां ह वा अस्योग्रदेवो राजनिराचक्राम॥४१॥

ततो वै स दुश्चर्माऽभवत्। तस्मात्त्रिः परीत्य न चतुर्थं परीयात्। आत्मनो गोपीथाय। प्राणा वै धुवित्राणि। अव्यतिषङ्गं धून्वन्ति। प्राणानामव्यतिषङ्गाय कृत्यै। विनिषद्य

धून्वन्ति। दिक्ष्वैव प्रतिंतिष्ठन्ति। ऊर्ध्वं धून्वन्ति। सुवर्गस्य
लोकस्य समंष्ट्यै। सर्वतो धून्वन्ति। तस्मादयं सर्वतः
पवते॥४२॥

दधातीवान्वाह यज्ञस्याहैष उपरिंष्टादाशीरन्यो व्यास्थापयन्ति रश्मयो भवन्ति धन्वेत्याह यज्ञश्चक्राम
समंष्ट्यै द्वे च॥ [४]

अग्निष्वा वसुभिः पुरस्ताद्रोचयतु गायत्रेण छन्दसेत्याह।
अग्निरेवैनं वसुभिः पुरस्ताद्रोचयति गायत्रेण छन्दसा। स
मा रुचितो रोचयेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। इन्द्रस्त्वा
रुद्रैर्दक्षिणतो रोचयतु त्रैष्टुभेन छन्दसेत्याह। इन्द्र एवैनं
रुद्रैर्दक्षिणतो रोचयति त्रैष्टुभेन छन्दसा। स मा रुचितो
रोचयेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। वरुणस्त्वाऽऽदित्यैः
पश्चाद्रोचयतु जागतेन छन्दसेत्याह। वरुण एवैनमादित्यैः
पश्चाद्रोचयति जागतेन छन्दसा॥४३॥

स मा रुचितो रोचयेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते।
द्युतानस्त्वा मारुतो मरुद्भिर्रुत्तरतो रोचयत्वानुष्टुभेन
छन्दसेत्याह। द्युतान एवैनं मारुतो मरुद्भिर्रुत्तरतो
रोचयत्वानुष्टुभेन छन्दसा। स मा रुचितो रोचयेत्याह।
आशिषमेवैतामा शास्ते। बृहस्पतिस्त्वा विश्वैर्देवैरुपरिंष्टा-
द्रोचयतु पाङ्क्तेन छन्दसेत्याह। बृहस्पतिरेवैनं विश्वैर्देवै-
रुपरिंष्टाद्रोचयति पाङ्क्तेन छन्दसा। स मा रुचितो रोचयेत्याह।

आशिषंमेवैतामा शास्ते॥४४॥

रोचि॒तस्त्वं दे॒व घ॒र्म दे॒वेष्व॑सीत्या॒ह। रोचि॒तो ह्ये॒ष दे॒वेषु॑।
रोचि॒षी॒याहं म॑नुष्ये॒ष्वित्या॑ह। रोच॑त ए॒वैष म॑नुष्ये॒षु। स॒म्रा॑द्धर्म
रुचि॒तस्त्वं दे॒वेष्वायु॑ष्मा॒स्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒स्यसी॑त्या॒ह।
रुचि॒तो ह्ये॒ष दे॒वेष्वायु॑ष्मा॒स्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒सी। रुचि॒तोऽहं
म॑नुष्ये॒ष्वायु॑ष्मा॒स्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒सी भू॒यास॑मित्या॒ह।
रुचि॒त ए॒वैष म॑नुष्ये॒ष्वायु॑ष्मा॒स्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒सी भ॑वति।
रु॒गसि॒ रुचं॑ मयि॒ धेहि॒ मयि॒ रुगि॑त्या॒ह। आ॒शिषंमे॒वैता॒मा
शा॑स्ते। तं यदे॒तैर्य॑जुर्भि॒ररो॑चयित्वा। रुचि॒तो घ॒र्म इति॑
प्रब्रू॒यात्। अरो॑चुकोऽध्व॒र्युः स्यात्। अरो॑चुको॒ यज॑मानः।
अथ॒ यदे॑नमे॒तैर्य॑जुर्भी॒रोच॑यित्वा। रुचि॒तो घ॒र्म इति॑ प्राह॑।
रोचु॑कोऽध्व॒र्युर्भव॑ति। रोचु॑को॒ यज॑मानः॥४५॥

पश्चाद्रोचयति जागतेन छन्दसा पाङ्केन छन्दसा स मां रुचितो रोचयेत्याहाशिषंमेवैतामाशास्ते
शास्तेऽष्टौ च॥

[५]

शिरो॒ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यत्प्र॑व॒र्ग्यः। ग्री॒वा उ॑प॒सदः॑।
पु॒रस्ता॑दुप॒सदा॑ प्रव॒र्ग्यं प्र॑वृणक्ति। ग्री॒वास्वे॒व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः
प्रति॑दधाति। त्रिः प्रवृणक्ति। त्रयं इ॒मे लो॒काः। ए॒भ्य ए॒व
लो॒केभ्यो॑ य॒ज्ञस्य॑ शिरोऽव॑रुन्धे। षट्थ॑सम्पद्यन्ते। षड्वा
ऋ॒तवः॑॥४६॥

ऋ॒तुभ्य॑ ए॒व य॒ज्ञस्य॑ शिरोऽव॑रुन्धे। द्वाद॑श॒कृत्वः॑ प्रवृणक्ति।
द्वाद॑श॒ मासाः॑ संव॒त्सरः॑। संव॒त्सरा॑दे॒व य॒ज्ञस्य॑ शिरोऽव॑रुन्धे।

चतुर्विंशतिः सम्पद्यन्ते। चतुर्विंशतिरर्धमासाः।
अर्धमासेभ्य एव यज्ञस्य शिरोऽवरुन्धे। अथो खलु।
सकृदेव प्रवृज्यः। एकं हि शिरः॥४७॥

अग्निष्टोमे प्रवृणक्ति। एतावान् वै यज्ञः। यावानग्निष्टोमः।
यावानेव यज्ञः। तस्य शिरः प्रतिदधाति। नोक्थ्ये" प्रवृज्यात्।
प्रजा वै पशवं उक्थानि। यदुक्थ्ये" प्रवृज्यात्। प्रजां पशूनस्य
निर्दहेत्। विश्वजिति सर्वपृष्ठे प्रवृणक्ति॥४८॥

पृष्ठानि वा अच्युतं च्यावयन्ति। पृष्ठैरेवास्मा अच्युतं
च्यावयित्वाऽवरुन्धे। अपश्यं गोपामित्याह। प्राणो वै गोपाः।
प्राणमेव प्रजासु वियांतयति। अपश्यं गोपामित्याह। असौ
वा आदित्यो गोपाः। स हीमाः प्रजा गोपायति। तमेव
प्रजानां गोप्तरं कुरुते। अनिपद्यमानमित्याह॥४९॥

न ह्येष निपद्यते। आ च परां च पृथिभिश्चरन्तमित्याह।
आ च ह्येष परां च पृथिभिश्चरति। स सध्रीचीः स
विषूचीर्वसान् इत्याह। सध्रीचीश्च ह्येष विषूचीश्च वसानः
प्रजा अभि विपश्यति। आवरीवर्ति भुवनेष्वन्तरित्याह। आ
ह्येष वरीवर्ति भुवनेष्वन्तः। अत्र प्रावीर्मधु माध्वीभ्यां मधु
माधूचीभ्यामित्याह। वासन्तिकावेवास्मा ऋतू कल्पयति।
समग्निरग्निना गतेत्याह॥५०॥

ग्रेष्मावेवास्मा ऋतू कल्पयति। समग्निरग्निना गतेत्याह।

अ॒ग्निर्ह्ये॒वैषोऽग्नि॑ना॒ सङ्गच्छ॑ते। स्वाहा॒ सम॒ग्निस्तप॑सा
ग॒तेत्या॑ह। पू॒र्वमे॒वोदि॑तम्। उत्त॑रेणा॒भिगृ॑णाति। ध॒र्ता दि॒वो
विभा॑सि रज॑सः पृथि॒व्या इत्या॑ह। शा॒रदा॑वे॒वास्मा॑ ऋ॒तू
क॑ल्पयति॥५१॥

दि॒वि दे॒वेषु॑ हो॒त्रा य॒च्छेत्या॑ह। हो॒त्राभि॑रे॒वेमाँल्लो॒कान्थ्सन्दि॑-
धाति। वि॒श्वासां॑ भु॒वां पत॑ इत्या॑ह। हैम॑न्तिका॒वेवास्मा॑
ऋ॒तू क॑ल्पयति। दे॒वश्रू॑स्त्वं दे॒व घ॑र्म दे॒वान्पा॒हीत्या॑ह।
शै॒शिरा॑वे॒वास्मा॑ ऋ॒तू क॑ल्पयति। त॒पोजां॑ वाच॑म॒स्मे निय॑च्छ
दे॒वायु॑व॒मित्या॑ह। या वै मे॒ध्या वाक्। सा त॑पो॒जाः।
तामे॒वाव॑रुन्धे॥५२॥

ग॒र्भो दे॒वाना॑मि॒त्याह। ग॒र्भो ह्ये॒ष दे॒वाना॑म्। पि॒ता
म॑ती॒नामि॒त्याह। प्र॒जा वै म॒तयः॑। तासा॑मे॒ष ए॒व पि॒ता।
यत्प्र॑व॒र्ग्यः। तस्मा॑दे॒वमा॑ह। पतिः॑ प्र॒जाना॑मि॒त्याह। पति॑र्ह्ये॒ष
प्र॒जाना॑म्। मतिः॑ क॒वीना॑मि॒त्याह॥५३॥

मति॑र्ह्ये॒ष क॑वी॒नाम्। सं दे॒वो दे॒वेन॑ सवि॒त्रा य॑तिष्ठ॒ स॒
सूर्ये॑णारु॒क्तेत्या॑ह। अ॒मुं चै॒वाऽऽदि॒त्यं प्र॑व॒र्ग्यं च॒ स॒शा॑स्ति।
आ॒यु॒र्दास्त्वम॒स्मभ्य॑ घ॒र्म व॑र्चो॒दा अ॑सीत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैता॑मा
शा॑स्ते। पि॒ता नो॑ऽसि पि॒ता नो॑ बो॒धेत्या॑ह। बो॒धय॑त्ये॒वैनम्।
न वै ते॑ऽवका॒शा भ॑वन्ति। पत्न्यै॑ दश॒मः। न॒व वै पु॑रुषे
प्रा॒णाः॥५४॥

नाभिर्दशमी। प्राणानेव यजमाने दधाति। अथो
दशाक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमवरुन्धे।
यज्ञस्य शिरोऽच्छिद्यत। तद्देवा होत्राभिः प्रत्यंदधुः।
ऋत्विजोऽवैक्षन्ते। एता वै होत्राः। होत्राभिरेव यज्ञस्य शिरः
प्रतिदधाति॥५५॥

रुचितमवैक्षन्ते। रुचिताद्वै प्रजापतिः प्रजा असृजत।
प्रजानां सृष्ट्यै। रुचितमवैक्षन्ते। रुचिताद्वै पर्जन्यो वर्षति।
वर्षुकः पर्जन्यो भवति। सं प्रजा एधन्ते। रुचितमवैक्षन्ते।
रुचितं वै ब्रह्मवर्चसम्। ब्रह्मवर्चसिनो भवन्ति॥५६॥

अधीयन्तोऽवैक्षन्ते। सर्वमायुर्यन्ति। न पत्यवैक्षेत।
यत्पत्यवेक्षेत। प्रजायेत। प्रजां त्वंस्यै निर्दहेत्। यन्नावेक्षेत।
न प्रजायेत। नास्यै प्रजां निर्दहेत्। तिरस्कृत्य यजुर्वाचयति।
प्रजायते। नास्यै प्रजां निर्दहति। त्वष्टीमती ते सपेयेत्याह।
सपाद्धि प्रजाः प्रजायन्ते॥५७॥

ऋतवो हि शिरः सर्वपृष्ठे प्रवृणक्त्यनिपद्यमानमित्याह गतेत्याह शारदावेवास्मां ऋतू कल्पयति
रुन्धे कवीनामित्याह प्राणाः प्रतिदधाति भवन्ति वाचयति चत्वारि च॥—[६]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति रशनामादत्ते प्रसूत्यै।
अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानां मध्वर्यू
आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। आददेऽदित्यै
रास्नाऽसीत्याह यजुष्कृत्यै। इड एह्यदित एहि
सरस्वत्येहीत्याह। एतानि वा अस्यै देवनामानि।

दे॒वना॒मैरे॒वैना॒माह्व॑यति। असा॒वेह्यसा॒वेह्यसा॒वेहीत्या॑ह।
ए॒तानि॒ वा अ॑स्यै मनुष्यना॒मानि॑॥५८॥

मनु॒ष्यना॒मैरे॒वैना॒माह्व॑यति। षट्थसम्प॑द्यन्ते। षड्वा ऋ॒तवः॑।
ऋ॒तुभिरे॒वैना॒माह्व॑यति। अदि॑त्या उ॒ष्णीष॑म॒सीत्या॑ह।
यथा॒यजुरे॒वैतत्। वा॒युर॑स्यै॒ड इत्या॑ह। वा॒युदे॒वत्यो॑ वै व॒त्सः।
पू॒षा त्वोपा॑व॒सृज॒त्वित्या॑ह। पौ॒ष्णा वै दे॒वत॑या प॒शवः॑॥५९॥

स्वयै॒वैनं॑ दे॒वत॑योपा॒वसृ॑जति। अ॒श्विभ्यां॑ प्रदा॑प॒येत्या॑ह।
अ॒श्विनौ॒ वै दे॒वानां॑ भि॒षजौ॑। ताभ्या॑मे॒वास्मै॑ भेष॒जं क॑रोति।
यस्ते॒ स्तनः॑ शश॒य इत्या॑ह। स्तौत्ये॒वैन॑म्। उ॒स्रं घ॒र्मः
शि॒ःषो॒स्रं घ॒र्मं पा॑हि घ॒र्माय॑ शि॒ःषेत्या॑ह। यथा॑ ब्रूयाद्मु॒ष्मै
दे॒हीति॑। ता॒दृगे॒व तत्। बृह॒स्पति॒स्त्वोप॑ सीद॒त्वित्या॑ह॥६०॥

ब्रह्म॒ वै दे॒वानां॑ बृह॒स्पतिः॑। ब्रह्म॑णै॒वैना॒मुप॑सीदति।
दान॑वः स्थ॒ पेर॑व॒ इत्या॑ह। मे॒ध्याने॒वैन॑न्करोति। वि॒ष्वग्वृ॑तो
लोहि॑ते॒नेत्या॑ह व्यावृ॑त्यै। अ॒श्विभ्यां॑ पि॒न्वस्व॑ सर॑स्वत्यै
पि॒न्वस्व॑ पू॒ष्णे पि॒न्वस्व॑ बृह॒स्पत॑ये पि॒न्वस्वेत्या॑ह। ए॒ताभ्यो॑
ह्येषा॑ दे॒वता॑भ्यः पि॒न्वते॑। इन्द्रा॑य पि॒न्वस्वेन्द्रा॑य पि॒न्वस्वेत्या॑ह।
इन्द्र॑मे॒व भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्धयति। द्वि॒रिन्द्रा॑येत्या॑ह॥६१॥

तस्मादिन्द्रो॑ दे॒वता॑नां भूयिष्ठ॒भाक्त॑मः। गा॒यत्रो॑ऽसि
त्रैष्टु॑भोऽसि जाग॑तम॒सीति॑ शफोपय॒मानाद॑त्ते। छन्दो॑भि॒
रे॒वैना॒नाद॑त्ते। स॒होर्जो॑ भा॒गेनोप॑मेहीत्या॑ह। ऊ॒र्ज ए॒वैनं॑
भा॒गम॑कः। अ॒श्विनौ॒ वा ए॒तद्य॑ज्ञस्य शि॒रः प्र॑ति॒दध॑तावब्रूताम्।

आ॒वा॒भ्यामे॒व पूर्वा॑भ्यां वष॑ट्क्रियाता॒ इति॑। इन्द्रा॑श्विना॒ मधु॑नः
सार॒घस्ये॒त्याह॑। अ॒श्विभ्या॑मे॒व पूर्वा॑भ्यां वष॑ट्करोति। अथो॑
अ॒श्विना॑वे॒व भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्धयति॥६२॥

घ॒र्म पा॑त वसवो॒ यज॑ता॒ वडि॑त्याह। वसू॑ने॒व भा॑ग॒धेये॑न॒
सम॑र्धयति। यद्व॑षट्कुर्यात्। या॒तया॑मा॒ऽस्य वष॑ट्कारः स्या॑त्। यन्न
व॑षट्कुर्यात्। रक्षा॑सि॒ यज्ञ॑ ह॒न्युः। वडि॑त्याह। प॒रोक्ष॑मे॒व
वष॑ट्करोति। नास्य॑ या॒तया॑मा वष॑ट्कारो भव॑ति। न य॒ज्ञः
रक्षा॑सि घ्नन्ति॥६३॥

स्वाहा॑ त्वा॒ सूर्य॑स्य र॒श्मये॑ वृष्टि॒वन॑ये जुहोमीत्याह। यो
वा अ॑स्य॒ पुण्यो॑ र॒श्मिः। स वृष्टि॒वनिः॑। तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति।
मधु॑ ह॒विर॒सीत्या॑ह। स्व॒दय॑त्ये॒वैनम्॑। सूर्य॑स्य॒ तप॑स्त॒पेत्या॑ह।
यथा॑य॒जुरे॒वैतत्। द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑ त्वा॒ परि॑गृह्णामीत्याह।
द्यावा॑पृथि॒वीभ्यामे॒वैनं॑ परि॑गृह्णाति॥६४॥

अ॒न्तरि॑क्षेण॒ त्वोप॑यच्छामीत्याह। अ॒न्तरि॑क्षेणै॒वैन॑मुप॑यच्छति।
न वा ए॒तं म॑नु॒ष्यो भ॑र्तुम॒र्हति॑। दे॒वानां॑ त्वा पि॒तृणा॑मनु॒मतो॑
भ॑र्तु॑ श॒केय॑मित्याह। दे॒वैरे॒वैनं॑ पि॒तृभि॑रनु॒मत॑ आद॑त्ते। वि
वा ए॒नमे॒तद॑र्धयन्ति। यत्प॒श्चात्प्र॑वृज्य॑ पुरो जुह॑ति। तेजो॑ऽसि
तेजो॑ऽनु॒ प्रेही॑त्याह। तेजं॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। दि॒विस्पृ॑ङ्गा
मां हि॑सीरन्तरि॒क्षस्पृ॑ङ्गा मां हि॑सीः पृथि॒विस्पृ॑ङ्गा मां
हि॑सीरित्या॒हाहि॑सायै॥६५॥

सुव॑रसि॒ सुव॑र्मे॒ यच्छ॒ दिवं॑ यच्छ॒ दिवो॑ मा॒ पा॒हीत्या॑ह।
 आ॒शिष॑मे॒वैता॒मा शा॑स्ते। शिरो॒ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यत्प्र॑व॒र्ग्यः।
 आ॒त्मा वा॒युः। उ॒द्यत्य॑ वातना॒मान्या॑ह। आ॒त्मन्ने॒व य॒ज्ञस्य॑
 शिरः॑ प्र॒ति॒दधा॑ति। अन॑वानम्। प्रा॒णाना॒ं सन्त॑त्यै।
 पश्चा॑ह॥६६॥

पाङ्क्तौ॑ य॒ज्ञः। यावा॑ने॒व य॒ज्ञः। तस्य॑ शिरः॑ प्र॒ति॒दधा॑ति।
 अ॒ग्नये॑ त्वा॒ वसु॑मते॒ स्वाहे॑त्या॒ह। असौ॑ वा आ॒दित्यो॑ऽग्निर्वसु॑-
 मान्। तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। सोमा॑य त्वा रु॒द्रव॑ते॒ स्वाहे॑त्या॒ह।
 च॒न्द्रमा॒ वै सोमो॑ रु॒द्रवान्। तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। वरु॑णाय
 त्वाऽऽदि॒त्यव॑ते॒ स्वाहे॑त्या॒ह॥६७॥

अ॒प्सु वै वरु॑ण आ॒दि॒त्यवान्। तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति।
 बृह॒स्पत॑ये त्वा वि॒श्वदै॑व्यावते॒ स्वाहे॑त्या॒ह। ब्रह्म॒ वै
 दे॒वानां॑ बृह॒स्पतिः॑। ब्रह्म॑णै॒वैनं॑ जुहोति। स॒वित्रे॑ त्वंभु॑मते
 वि॒भुमते॑ प्र॒भुमते॑ वाज॑वते॒ स्वाहे॑त्या॒ह। सं॒व॒त्स॒रो वै
 सं॒वि॒त॒र्भु॒मान् वि॒भु॒मान्प्र॒भु॒मान् वाज॑वान्। तस्मा॑ ए॒वैनं॑
 जुहोति। य॒माय॑ त्वाऽङ्गि॑रस्वते पि॒तृमते॑ स्वाहेत्या॒ह। प्रा॒णो
 वै य॒मोऽङ्गि॑रस्वान्पि॒तृमान्॥६८॥

तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। ए॒ताभ्य॑ ए॒वैनं॑ दे॒वता॑भ्यो
 जुहोति। दश॑ सम्प॑द्यन्ते। दशा॑क्षरा वि॒राट्। अन्नं॑ वि॒राट्।
 वि॒राजै॒वान्नाद्य॑मवरु॒न्धे। रौहि॑णाभ्यां॒ वै दे॒वाः सु॒वर्गं॑

लो॒कमा॑यन्। तद्रौ॑हि॒ण्यो रौ॑हि॒णत्व॑म्। यद्रौ॑हि॒णौ भ॑वतः।
 रौ॑हि॒णाभ्या॑मे॒व तद्य॑ज॒मानः॑ सु॒वर्गं॑ लो॒कमे॑ति। अ॒ह॒ज्यो॑तिः
 के॒तुना॑ जुष॒ताः सु॒ज्यो॒तिर्ज्यो॑तिषा॒ऽऽ स्वा॒हा रा॒त्रिर्ज्यो॑तिः
 के॒तुना॑ जुष॒ताः सु॒ज्यो॒तिर्ज्यो॑तिषा॒ऽऽ स्वा॒हेत्या॑ह। आ॒दि॒त्य-
 मे॒व तद॑मु॒ष्मि॑ल्लो॒केऽह्ना॑ प॒रस्ता॑द्वा॒धार। रा॒त्रि॒या अ॒वस्ता॑त्।
 तस्मा॑द्सा॒वादि॒त्योऽमु॒ष्मि॑ल्लो॒केऽहो॒रा॒त्राभ्या॑ धृतः॥६९॥

मनुष्यनामानि पशवः सीदत्वित्याहेन्द्रायेत्याहार्ययति घ्नन्ति गृह्णात्यहिंसायै पश्चाद्वादित्यवन्ते
 स्वाहेत्याह पितृमानेति चत्वारि च॥ [७]

वि॒श्वा आ॑शा दक्षि॒णस॑दि॒त्याह॑। वि॒श्वाने॒व दे॒वान्प्री॑णाति।
 अथो॒ दुरि॑ष्ट्या ए॒वैनं॑ पाति। वि॒श्वा दे॒वान॑याडि॒हेत्या॑ह।
 वि॒श्वाने॒व दे॒वान्भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्धयति। स्वा॒हाकृ॑तस्य घ॒र्मस्य॑
 म॒धोः पि॑बतमश्चि॒नेत्या॑ह। अ॒श्विना॑वे॒व भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्धयति।
 स्वा॒हाऽग्न॑ये॒ यज्ञि॑या॒य शं॑ यजु॒र्भिरि॑त्याह। अ॒भ्ये॒वैनं॑ घा॒रय॑ति।
 अथो॒ ह॒विरे॒वाकः॑॥७०॥

अ॒श्विना॑ घ॒र्मं पा॑तः॒ हार्दि॑वान॒मह॑र्दि॒वाभि॑रू॒तिभि॑रि॒त्याह॑।
 अ॒श्विना॑वे॒व भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्धयति। अनु॒ वां द्या॒वापृ॑थि॒वी
 म॑सा॒तामि॒त्याहा॑नु॒मत्यै॑। स्वा॒हेन्द्रा॑य॒ स्वा॒हेन्द्रा॑वडि॒त्याह॑।
 इन्द्रा॑य॒ हि पु॒रो हू॑यते॑। आ॒श्राव्या॑ह घ॒र्मस्य॑ य॒जेति॑।
 वष॑ट्कृते जुहोति। रक्ष॑सामप॒हत्यै॑। अनु॒यज॑ति स्व॒गाकृ॑त्यै।
 घ॒र्मम॑पातमश्चि॒नेत्या॑ह॥७१॥

पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभिगृणाति। अनु वां द्यावापृथिवी
अमंसातामित्याहानुमत्यै। तं प्राव्यं यथावण्णमो दिवे
नमः पृथिव्या इत्याह। यथायजुरेवैतत्। दिविधा इमं यज्ञं
यज्ञमिमं दिविधा इत्याह। सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति। दिवं
गच्छान्तरिक्षं गच्छ पृथिवीं गच्छेत्याह। एष्वेवैनं लोकेषु
प्रतिष्ठापयति। पञ्च प्रदिशो गच्छेत्याह॥ ७२॥

दिक्ष्वेवैनं प्रतिष्ठापयति। देवान्धर्मपान्गच्छ पितृन्धर्म-
पान्गच्छेत्याह। उभयेष्वेवैनं प्रतिष्ठापयति। यत्पिन्वते।
वर्षुकः पर्जन्यो भवति। तस्मात्पिन्वमानः पुण्यः।
यत्प्राङ्पिन्वते। तद्देवानाम्। यदक्षिणा। तत्पितृणाम्॥ ७३॥

यत्प्रत्यक्। तन्मनुष्याणाम्। यदुदङ्। तद्बुद्धाणाम्।
प्राञ्चमुदञ्चं पिन्वयति। देवत्राकः। अथो खलु। सर्वा अनु
दिशः पिन्वयति। सर्वा दिशः समेधन्ते। अन्तःपरिधि
पिन्वयति॥ ७४॥

तेजसोऽस्कन्दाय। इषे पीपिहूर्जे पीपिहीत्याह।
इषमेवोर्जं यजमाने दधाति। यजमानाय पीपिहीत्याह।
यजमानायैवैतामाशिषमा शास्ते। मह्यं ज्यैष्ठ्याय
पीपिहीत्याह। आत्मन एवैतामाशिषमा शास्ते। त्विष्यै त्वा
द्युम्नाय त्वेन्द्रियाय त्वा भूत्यै त्वेत्याह। यथायजुरेवैतत्।
धर्मासि सुधर्मा मे न्यस्मे ब्रह्माणि धारयेत्याह॥ ७५॥

ब्रह्मन्नेवैनं प्रतिष्ठापयति। नेत्वा वातः स्कन्दयादिति यद्यभिचरेत्। अमुष्यं त्वा प्राणे सादयाम्यमुना सह निरर्थं गच्छेति ब्रूयाद्यं द्विष्यात्। यमेव द्वेष्टि। तेनैनं सह निरर्थं गमयति। पूष्णे शरसे स्वाहेत्याह। या एव देवता हुतभागाः। ताभ्यं एवैनं जुहोति। ग्रावभ्यः स्वाहेत्याह। या एवान्तरिक्षे वाचः॥ ७६॥

ताभ्यं एवैनं जुहोति। प्रतिरेभ्यः स्वाहेत्याह। प्राणा वै देवाः प्रतिराः। तेभ्यं एवैनं जुहोति। द्यावापृथिवीभ्यां स्वाहेत्याह। द्यावापृथिवीभ्यामेवैनं जुहोति। पितृभ्यो घर्मपेभ्यः स्वाहेत्याह। ये वै यज्वानः। ते पितरो घर्मपाः। तेभ्यं एवैनं जुहोति॥ ७७॥

रुद्राय रुद्रहोत्रे स्वाहेत्याह। रुद्रमेव भागधेयेन समर्धयति। सर्वतः समनक्ति। सर्वत एव रुद्रं निरवदयते। उदञ्चं निरस्यति। एषा वै रुद्रस्य दिक्। स्वायामेव दिशि रुद्रं निरवदयते। अप उपस्पृशति मेध्यत्वाय। नान्वीक्षेत। यदन्वीक्षेत॥ ७८॥

चक्षुरस्य प्रमायुकं स्यात्। तस्मान्नान्वीक्ष्यः। अपीपरो माऽहो रात्रियै मा पाह्येषा ते अग्ने समित्तया समिध्यस्वायुर्मे दा वर्चसा माऽऽजीरित्याह। आयुरेवास्मिन्वर्चो दधाति। अपीपरो मा रात्रिया अहो मा पाह्येषा ते अग्ने

स॒मित्तया॒ समि॑ध्य॒स्वाऽऽयु॑र्मे दा॒ वर्च॑सा माऽऽञ्जीरि॒त्याह॑।
 आयु॑रे॒वास्मि॒न्वर्चो॑ दधाति। अ॒ग्निज्यो॑ति॒ज्योति॑र॒ग्निः
 स्वाहा॒ सूर्यो॑ ज्योति॒ज्योतिः॑ सूर्यः स्वाहे॒त्याह॑।
 य॒थाय॑जुरे॒वैतत्। ब्र॒ह्मवा॑दि॒नो वद॑न्ति। होत॒व्यम॑ग्निहो॒त्रा(३)न्न
 होत॒व्या(३)मि॑ति॒॥ ७९॥

यद्यजु॑षा जुहुयात्। अय॑थापूर्व॒माहु॑ती जुहुयात्। यन्न
 जुहुयात्। अ॒ग्निः परा॑भवेत्। भूः स्वाहेत्ये॒व होत॒व्यम्।
 य॒थापूर्व॑माहु॑ती जुहोति॑। नाग्निः परा॑भवति। हुत॑ ह॒विर्मधु॑
 ह॒विरि॑त्याह। स्व॒दय॑त्ये॒वैनम्। इन्द्र॑तमे॒ऽग्नावि॑त्याह॥ ८०॥

प्रा॒णो वा इन्द्र॑तमो॒ऽग्निः। प्रा॒ण ए॒वैन॑मिन्द्र॑तमे॒ऽग्नौ
 जु॑होति। पि॒ता नो॑ऽसि॒ मा मां हि॑स्रीरि॒त्याहा॑हि॑सायै।
 अ॒श्याम॑ ते देव घ॒र्म मधु॑मतो॒ वाज॑वतः पितु॑मत॒ इत्या॑ह।
 आ॒शिष॑मे॒वैता॑मा शा॒स्ते। स्व॒धावि॑नो॒ऽशी॑महि॒ त्वा मा मां
 हि॑स्रीरि॒त्याहा॑हि॑सायै। तेज॑सा॒ वा ए॒ते व्य॑ध्यन्ते। ये
 प्र॒वर्ग्ये॑ण॒ चर॑न्ति। प्राश्न॑न्ति। तेज॑ ए॒वात्म॑न्दधते॥ ८१॥

स॒व॒त्स॒रं न मा॒सम॑श्नीयात्। न रा॒मामु॑पेयात्। न
 मृ॒न्मये॑न पिबेत्। नास्य॑ रा॒म उच्छि॑ष्टं पिबेत्। तेज
 ए॒व तत्स॑श्यति। दे॒वा॒सुराः॑ संय॑न्ता आसन्। ते दे॒वा
 वि॑ज॒यमु॑प॒यन्तः। वि॒भ्राजि॑ सौ॒र्ये ब्र॒ह्मस॑न्त्य॒दध॑त। यत्किं
 च॑ दि॒वाकी॒र्त्यम्। तदे॒तेनै॒व व्र॑तेना॒गोपा॑यत्। तस्मा॑दे॒तद्व्र॑तं

चा॒र्यम्। तेज॑सो गोपी॒थाय॑। तस्मा॑दे॒तानि॒ यजूं॑षि वि॒भ्राजः॑
सौ॒र्यस्ये॒त्याहुः॑। स्वाहा॑ त्वा॒ सूर्य॑स्य र॒श्मिभ्य॑ इति॑ प्रा॒तः
स॒सा॑दयति। स्वाहा॑ त्वा॒ नक्ष॑त्रेभ्य॑ इति॑ सा॒यम्। ए॒ता वा
ए॒तस्य॑ दे॒वताः॑। ताभि॑रे॒वैन॑ सम॑र्धयति॥८२॥

अ॒क॒र॒श्चि॒ने॒त्याह॑ प्र॒दिशो॑ ग॒च्छे॒त्याह॑ पि॒तृणा॑म॒न्तःप॒रिधि॑ पि॒न्वय॑ति धा॒रये॒त्याह॑ वा॒चो॑ घ॒र्मपा॑स्तेभ्यं
ए॒वैनं॑ जु॒होत्य॑न्वी॒क्षेत॑ हो॒त॒व्या(३)मि॒त्य॒ग्रावि॒त्याह॑ द॒धते॒ऽगो॑पाय॒त्स च॑॥—————[८]

घ॒र्म या ते॑ दि॒वि शु॒गिति॑ ति॒स्र आहु॑तीर्जु॒होति॑।
छ॒न्दो॑भि॒रे॒वास्यै॒भ्यो लो॒केभ्यः॑ शु॒चम॑व॒ यज॑ते। इ॒यत्य॑ग्रे
जु॒होति॑। अथे॒यत्यथे॑यति। त्रयं॑ इ॒मे लो॒काः। अ॒नु नो॑ऽद्या॒नु॒म॒तिरि॒त्या॒हानु॑म॒त्यै। दि॒वस्त्वा॑ पर॒स्पाया॑ इ॒त्याह॑। दि॒व
ए॒वेमाँ॑लो॒कान्दा॑धार। ब्र॒ह्मण॑स्त्वा पर॒स्पाया॑ इ॒त्याह॑॥८३॥

ए॒ष्वेव॑ लो॒केषु॑ प्र॒जा दा॑धार। प्रा॒णस्य॑ त्वा पर॒स्पाया॑
इ॒त्याह॑। प्र॒जास्वे॒व प्रा॒णान्दा॑धार। शि॒रो वा ए॒तद्य॑ज्ञस्य॑।
यत्प्र॑व॒र्ग्यः। अ॒सौ खलु॑ वा आ॒दित्यः॑ प्र॑व॒र्ग्यः। तं यद्दक्षि॑णा
प्र॒त्यश्च॒मुद॑श्चमु॒द्वासये॑त्। जि॒ह्वं य॒ज्ञस्य॑ शि॒रो ह॑रेत्।
प्राश्च॒मुद्वास॑यति। पु॒रस्ता॑दे॒व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः प्र॑ति॒दधा॑ति॥८४॥

प्राश्च॒मुद्वास॑यति। तस्मा॑द॒सावा॑दि॒त्यः पु॒रस्ता॑दुदे॒ति।
श॒फोप॑य॒मान्ध॒वित्रा॑णि धृ॒ष्टी इ॒त्यन्व॑व॒हर॑न्ति। सा॒त्मा॒नमे॒वैन॑
स॒तनुं॑ करोति। सा॒त्माऽमु॒ष्मिँ॑लो॒के भ॑वति। य ए॒वं वेद॑।
औदु॑म्बराणि भवन्ति। ऊ॒र्वा उ॑दु॒म्बरः॑। ऊ॒र्जमे॒वाव॑रुन्धे।

वर्त्मना वा अन्वित्य॥८५॥

यज्ञः रक्षांसि जिघांसन्ति। साम्नां प्रस्तोताऽन्ववैति।
साम् वै रक्षोहा। रक्षसामपहत्यै। त्रिर्निधनमुपैति। त्रयं इमे
लोकाः। एभ्य एव लोकेभ्यो रक्षांस्यपहन्ति। पुरुषः पुरुषो
निधनमुपैति। पुरुषः पुरुषो हि रक्षस्वी। रक्षसामपहत्यै॥८६॥

यत्पृथिव्यामुद्वासयेत्। पृथिवीं शुचाऽर्पयेत्।
यदप्सु। अपः शुचारपयेत्। यदोषधीषु। ओषधीः
शुचाऽर्पयेत्। यद्वनस्पतिषु। वनस्पतींश्छुचारपयेत्। हिरण्यं
निधायोद्वासयति। अमृतं वै हिरण्यम्॥८७॥

अमृतं एवैनं प्रतिष्ठापयति। वल्गुरसि शं युधाया
इति त्रिः परिषिञ्चन्पर्येति। त्रिवृद्धा अग्निः। यावानेवाग्निः।
तस्य शुचं शमयति। त्रिः पुनः पर्येति। षट्त्सम्पद्यन्ते।
षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवास्य शुचं शमयति। चतुः
सक्तिर्नाभिर्ऋतस्येत्याह॥८८॥

इयं वा ऋतम्। तस्या एष एव नाभिः। यत्प्रवर्ग्यः।
तस्मादेवमाह। सदो विश्वायुरित्याह। सदो हीयम्। अप द्वेषो
अप ह्वर इत्याह भ्रातृव्यापनुत्यै। घर्मैतत्तेऽन्नमेतत्पुरीषमिति
दध्ना मधुमिश्रेण पूरयति। ऊर्वा अन्नाद्यं दधि।
ऊर्जैवैनमन्नाद्यैः समर्धयति॥८९॥

अनशनायुको भवति। य एवं वेद। रन्तिर्नामांसि दिव्यो

गन्धर्व इत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमान् रन्ति बन्धुतां
 व्याचष्टे। समहमायुषा सं प्राणेनेत्याह। आशिषमेवैतामा
 शास्ते। व्यसौ योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्याह।
 अभिचार एवास्यैषः। अचिक्रदद्वृषा हरिरित्याह। वृषा
 ह्येषः॥९०॥

वृषा हरिः। महान्मित्रो न दर्शत इत्याह।
 स्तौत्येवैनमेतत्। चिदसि समुद्रयोनिरित्याह। स्वामेवैनं योनिं
 गमयति। नमस्ते अस्तु मा मां हिंसीरित्याहाहिंसायै।
 विश्वावसुः सोम गन्धर्वमित्याह। यदेवास्य क्रियमाण-
 स्यान्तर्यन्ति। तदेवास्यैतेनाप्याययति। विश्वावसुरभि तन्नो
 गृणात्वित्याह॥९१॥

पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभि गृणाति। धियो हिन्वानो
 धिय इन्नो अव्यादित्याह। ऋतूनेवास्मै कल्पयति। प्राऽऽसां
 गन्धर्वो अमृतानि वोचदित्याह। प्राणा वा अमृताः।
 प्राणानेवास्मै कल्पयति। एतत्त्वं देव घर्म देवो देवानुपांगा
 इत्याह। देवो ह्येष सं देवानुपैति। इदमहं मनुष्यो
 मनुष्यानित्याह॥९२॥

मनुष्यो हि। एष सन्मनुष्यानुपैति। ईश्वरो वै
 प्रवर्ग्यमुद्वासयन्। प्रजां पशून्सोमपीथमनुद्वासः सोमं
 पीथानुमेहि। सह प्रजया सह रायस्पोषेणेत्याह। प्रजामेव

प॒शून्सोम॑पी॒थमा॒त्मन्ध॑त्ते। सु॒मित्रा॑ न॒ आप॒ ओष॑धयः
 स॒न्त्वित्या॑ह। आ॒शिषं॑मे॒वैता॑मा शा॒स्ते। दु॒र्मित्रा॑स्तस्मै
 भूया॑सु॒र्योऽस्मान्द्वेष्टि॑ यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्म इत्या॑ह।
 अ॒भिचा॑र ए॒वास्यै॑षः। प्र॒वा ए॒षोऽस्माल्लो॒काच्च॑वते। यः
 प्र॒व॒र्ग्यमु॒द्वास॑यति। उ॒दुत्यं चि॒त्रमि॑ति सौ॒रीभ्या॑मृ॒ग्भ्यां पु॒नरे॒त्य
 गा॒र्हप॑त्ये जुहोति। अ॒यं वै लो॒को गा॒र्हप॑त्यः। अ॒स्मिन्ने॒व
 लो॒के प्र॑ति॒तिष्ठ॑ति। अ॒सौ खलु॑ वा आ॒दित्यः॑ सु॒व॒र्गो लो॒कः।
 य॒थ्सौ॒री भ॑वतः। तेनै॒व सु॒व॒र्गाल्लो॒कान्नै॑ति॥९३॥

ब्रह्मणस्त्वा परस्पाया इत्याह दधात्यन्वित्यं रक्षस्वी रक्षसामपहत्यै वै हिरण्यमाहार्धयति ह्येष
 गृणात्वित्याह मनुष्यानित्याहास्यैषोऽष्टौ च॥ [९]

प्र॒जाप॑तिं वै दे॒वाः शु॒क्रं प॑र्योऽदु॒हन्। तदै॒भ्यो न॑ व्य॒भवत्।
 तद॒ग्निर्व्य॑करोत्। तानि॒ शु॒क्रिया॑णि॒ सामा॑न्यभवन्। तेषां
 यो र॒सोऽत्य॑क्षरत्। तानि॒ शु॒क्रय॑जू॒र्ष्यभ॑वन्। शु॒क्रिया॑णां
 वा ए॒तानि॒ शु॒क्रिया॑णि। सा॒म॒प॒य॒सं वा ए॒तयो॑र॒न्यत्।
 दे॒वाना॑म॒न्यत्प॑यः। यद्गोः प॑यः॥९४॥

तथ्साम्नः पयः। यदजायै पयः। तद्देवानां पयः।
 तस्माद्यत्रैतैर्यजुर्भिश्चरन्ति। तत्पयसा चरन्ति। प्रजापतिमेव
 तत्पयसाऽन्नाद्यैर्न समर्धयन्ति। एष ह त्वै साक्षात्प्रवर्ग्य
 भक्षयति। यस्यैवं विदुषः प्रवर्ग्यः प्रवृज्यते। उत्तरवेद्यामुद्वास-
 येत्तेजस्कामस्य। तेजो वा उत्तरवेदिः॥९५॥

तेजः प्रवर्ग्यः। तेजसैव तेजः समर्धयति। उत्तरवेद्यामुद्वासये-
दन्नकामस्य। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः।
मुखमुत्तरवेदिः। शीर्ष्णैव मुखं सन्दधात्यन्नाद्याय।
अन्नाद एव भवति। यत्र खलु वा एतमुद्वासितं वयांसि
पर्यासते। परि वै तां समां प्रजा वयांस्यस्यते॥१६॥

तस्मादुत्तरवेद्यामेवोद्वासयेत्। प्रजानां गोपीथाय।
पुरो वा पश्चाद्वोद्वासयेत्। पुरस्ताद्वा एतज्ज्योतिरुदेति।
तत्पश्चान्निम्रोचति। स्वामेवैनं योनिमनूद्वासयति। अपां मध्य
उद्वासयेत्। अपां वा एतन्मध्याज्ज्योतिरजायत। ज्योतिः
प्रवर्ग्यः। स्वयैवैनं योनौ प्रतिष्ठापयति॥१७॥

यं द्विष्यात्। यत्र स स्यात्। तस्यां दिश्युद्वासयेत्। एष
वा अग्निर्वैश्वानरः। यत्प्रवर्ग्यः। अग्निनैवैनं वैश्वानरेणाभि
प्रवर्तयति। औदुम्बर्यां शाखायामुद्वासयेत्। ऊर्ग्व
उदुम्बरः। अन्नं प्राणः। शुग्धर्मः॥१८॥

इदमहममुष्यामुष्यायणस्य शुचा प्राणमपि दहामीत्याह।
शुचैवास्यं प्राणमपि दहति। ताजगार्तिमार्च्छति। यत्र
दर्भा उपदीकसन्तताः स्युः। तदुद्वासयेद्वृष्टिकामस्य। एता
वा अपामनूज्झावर्यो नाम। यद्दर्भाः। असौ खलु वा
आदित्य इतो वृष्टिमुदीरयति। असावेवास्मा आदित्यो वृष्टिं
नियच्छति। ता आपो नियता धन्वंना यन्ति॥१९॥

गोः पर्यं उत्तरवेदिरांसते स्थापयति घर्मो यन्ति॥ [१०]

प्रजापतिः सम्प्रियमाणः। सम्राट्सम्भृतः। घर्मः प्रवृत्तः।
महावीर उद्भासितः। असौ खलु वावैष आदित्यः। यत्प्रवर्ग्यः।
स एतानि नामान्यकुरुत। य एवं वेद। विदुरेनं नाम्ना।
ब्रह्मवादिनो वदन्ति॥१००॥

यो वै वसीयांसं यथानाममुपचरति। पुण्यातिं वै स तस्मै
कामयते। पुण्यातिमस्मै कामयन्ते। य एवं वेद। तस्मादेवं
विद्वान्। घर्म इति दिवाऽऽचक्षीत। सम्राडिति नक्तम्। एते
वा एतस्य प्रिये तनुवौ। एते अस्य प्रिये नामनी। प्रिययैवैनं
तनुवौ॥१०१॥

प्रियेण नाम्ना समर्धयति। कीर्तिरस्य पूर्वागच्छति
जनतामायतः। गायत्री देवेभ्योऽपक्रामत्। तां देवाः
प्रवर्ग्यैवानु व्यभवन्। प्रवर्ग्येणाऽऽप्नुवन्। यच्चतुर्विंशतिकृत्वः
प्रवर्ग्यं प्रवृणक्ति। गायत्रीमेव तदनु विभवति। गायत्रीमाप्नोति।
पूर्वाऽस्य जनं यतः कीर्तिर्गच्छति। वैश्वदेवः स संसन्नः॥१०२॥

वसवः प्रवृत्तः। सोमोऽभिकीर्यमाणः। आश्विनः
पर्यस्यानीयमाने। मारुतः कथन्। पौष्ण उदन्तः।
सारस्वतो विष्यन्दमानः। मैत्रः शरो गृहीतः। तेज उद्यतः।
वायुर्हियमाणः। प्रजापतिरहूयमानो वाग्धुतः॥१०३॥

असौ खलु वावैष आदित्यः। यत्प्रवर्ग्यः। स एतानि

नामान्यकुरुत। य एवं वेद। विदुरेनं नाम्ना। ब्रह्मवादिनो
वदन्ति। यन्मृन्मयमाहुतिं नाश्नुतेऽथ। कस्मादेषोऽश्नुत
इति। वागेष इति ब्रूयात्। वाच्येव वाचं दधाति॥१०४॥

तस्मादश्नुते। प्रजापतिर्वा एष द्वादशधा विहितः।
यत्प्रवर्ग्यः। यत्प्रागवकाशेभ्यः। तेन प्रजा असृजत।
अवकाशैर्देवासुरानसृजत। यदूर्ध्वमवकाशेभ्यः। तेनान्नम-
सृजत। अन्नं प्रजापतिः। प्रजापतिर्वैषः॥१०५॥

वदन्ति तनुवा स०संज्ञो हूयमानो वाग्धुतो दधात्येषः॥—————[११]

सविता भूत्वा प्रथमेऽहंन्प्रवृज्यते। तेन कामा० एति।
यद्वितीयेऽहंन्प्रवृज्यते। अग्निर्भूत्वा देवानेति। यत्तृतीयेऽहंन्प्र-
वृज्यते। वायुर्भूत्वा प्राणानेति। यच्चतुर्थेऽहंन्प्रवृज्यते।
आदित्यो भूत्वा रश्मीनेति। यत्पञ्चमेऽहंन्प्रवृज्यते। चन्द्रमा
भूत्वा नक्षत्राण्येति॥१०६॥

यत्षष्ठेऽहंन्प्रवृज्यते। ऋतुर्भूत्वा संवत्सरमेति।
यत्सप्तमेऽहंन्प्रवृज्यते। धाता भूत्वा शक्ररीमेति।
यदष्टमेऽहंन्प्रवृज्यते। बृहस्पतिर्भूत्वा गायत्रीमेति।
यन्नवमेऽहंन्प्रवृज्यते। मित्रो भूत्वा त्रिवृतं इमाँल्लोकानेति।
यद्विंशमेऽहंन्प्रवृज्यते। वरुणो भूत्वा विराजमेति॥१०७॥

यदेकादशेऽहंन्प्रवृज्यते। इन्द्रो भूत्वा त्रिष्टुभमेति।
यद्द्वादशेऽहंन्प्रवृज्यते। सोमो भूत्वा सुत्यामेति।

यत्पु॒रस्ता॑दुप॒सदा॑ प्रवृ॒ज्यते॑। तस्मा॑दि॒तः प॒राङ्मू॑ल्लो॒काङ्-
 स्तप॑न्नेति। यदुप॑रि॒ष्टादुप॒सदा॑ प्रवृ॒ज्यते॑। तस्मा॑दमु॒तोऽर्वा॑-
 ङि॒माँल्लो॒काङ्स्तप॑न्नेति। य ए॒वं वेद॑। ऐ॒व त॑पति॥१०८॥

नक्ष॑त्राण्येति वि॒राज॑मेति तपति॥—————[१२]

ॐ शं न॒स्तन्नो॒ मा हा॑सीत्॥ ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥ षष्ठः प्रश्नः ॥

ॐ सन्त्वा॑ सि॒श्चामि॑ य॒जुषा॑ प्र॒जामा॑यु॒र्धनं॑ च॥ ॐ शान्तिः॑
शान्तिः॑ शान्तिः॑॥

प॒रे॒यु॒वा॑सं॒ प्र॒वतो॑ म॒हीर॑नु॒ बहु॑भ्यः पन्था॑मनपस्प॒शान॑म्।
वै॒व॒स्व॒त॑सं॒ स॒ङ्ग॑म॒नं॒ ज॒ना॒नां॒ य॒म॑सं॒ रा॒जा॒न॑सं॒ ह॒वि॒षा॑
दुव॑स्यत। इ॒दं त्वा॒ व॒स्रं॑ प्रथ॒म॒न्वा॒ग॒न्न॒पै॒त॒दू॒ह॒ यदि॑हा॒वि॒भः
पु॒रा। इ॒ष्टा॒पूर्त॑मनु॒ सम्प॑श्य॒ दक्षि॑णां॒ यथा॑ ते॒ दत्तं॑ ब॒हु॒धा
वि॒ब॒न्धु॑षु। इ॒मौ यु॑न॒ज्मि॒ ते व॒ह्नी॑ अ॒सु॒नी॒था॒य वो॒ढवै॑।
या॒भ्यां॑ य॒म॒स्य॒ सा॒दन॑सं॒ सु॒कृ॒तां॑ चा॒पि॒ गच्छ॑तात्। पू॒षा
त्वे॒तश्चा॑व॒यतु॑ प्र॒वि॒द्वान॑न॒ष्ट॒प॒शु॒र्भु॒व॒न॒स्य॒ गो॒पाः। स॒ त्वे॒ते॒भ्यः
परि॑द॒दात्पि॒तृ॒भ्यो॒ऽग्नि॑र्दे॒वे॒भ्यः॒ सु॒वि॒द॒त्रे॒भ्यः। पू॒षे॒मा आ॒शा
अ॒नु॒वे॒द॒ सर्वाः॑ सो अ॒स्मा॑सं॒ अ॒भ॒य॒त॒मे॒न ने॑षत्। स्व॒स्ति॒दा
अ॒घृ॒णिः॒ सर्व॑वी॒रो॒ऽप्र॑युच्छन्पु॒र ए॒तु प्र॑वि॒द्वान्॥१॥

आ॒यु॒र्वि॒श्वा॒युः॒ परि॑पा॒सति॑ त्वा पू॒षा त्वा॑ पा॒तु प्र॑प॒थे
पु॒र॒स्ता॑त्। यत्रा॒ऽऽस॑ते सु॒कृ॒तो॒ यत्र॒ ते य॒यु॒स्तत्र॑ त्वा दे॒वः
सं॒वि॒ता द॑धातु। भु॒व॒न॒स्य॒ प॒त इ॒द॑सं॒ ह॒विः। अ॒ग्नये॑ र॒यि॒म॒ते
स्वा॒हा॑। पु॒रु॑ष॒स्य॒ स॒या॒व॒र्य॑पे॒द॒घा॒नि मृ॑ज्महे। यथा॑ नो अ॒त्र
ना॒प॒रः पु॒रा ज॒र॒स आ॑य॒ति। पु॒रु॑ष॒स्य॒ स॒या॒व॒रि॒ वि ते॑
प्रा॒णम॑सि स्र॒सम्। शरी॑रेण म॒हीमि॑हि॒ स्व॒धये॑हि॒ पि॒तृनु॑पं
प्र॒जया॑ऽस्मा॒नि॒हाव॑ह। मै॒वं मा॒ऽस्ता प्रि॑ये॒ऽहं दे॒वी स॒ती

पितृलो॒कं यदैषि॑। वि॒श्ववा॑रा॒ नभ॑सा॒ संव्य॑यन्त्यु॒भौ नो॑ लो॒कौ
पय॑साऽभ्याव॑वृ॒थ्स्व॥ २॥

इ॒यं ना॑री॒ पति॑लो॒कं वृ॑णा॒ना नि॑प॒द्यत॒ उप॑ त्वा म॒र्त्यं
प्रेत॑म्। वि॒श्वं पु॑रा॒णम॑नु॒ पा॒लय॑न्ती॒ तस्यै॑ प्र॒जां द्र॑वि॒णं चे॒ह
धै॒हि। उ॒दी॒र्ष्व ना॑र्य॒भि जी॑वलो॒कमि॑ता॒सुमे॑तमु॒प॒शेष॑ ए॒हि।
ह॒स्तग्रा॑भस्य॒ दिधि॑षो॒स्त्वमे॑तत्प॒त्युर्ज॑नित्वम॒भि सम्ब॑भू॒वा।
सुव॑र्ण॒ः ह॒स्ता॑दा॒ददा॑ना मृ॒तस्य॑ श्रि॒यै ब्र॑ह्म॒णे तेज॑से॒ बला॑य।
अ॒त्रैव॑ त्वमि॒ह व॒यः सु॑शे॒वा वि॒श्वाः स्पृ॑धो॒ अ॒भिमा॑ती॒र्जये॑म।
ध॒नुर॑ह॒स्ता॑दा॒ददा॑ना मृ॒तस्य॑ श्रि॒यै क्ष॑त्रा॒यौज॑से॒ बला॑य। अ॒त्रैव॑
त्वमि॒ह व॒यः सु॑शे॒वा वि॒श्वाः स्पृ॑धो॒ अ॒भिमा॑ती॒र्जये॑म। म॒णिः
ह॒स्ता॑दा॒ददा॑ना मृ॒तस्य॑ श्रि॒यै वि॒शे पु॒ष्ट्यै॒ बला॑य। अ॒त्रैव॑
त्वमि॒ह व॒यः सु॑शे॒वा वि॒श्वाः स्पृ॑धो॒ अ॒भिमा॑ती॒र्जये॑म॥ ३॥

इ॒मम॑ग्रे च॒मसं॑ मा वि॒जी॒ह्वरः॑ प्रि॒यो दे॒वाना॑मु॒त
सो॒म्याना॑म्। ए॒ष यश्च॑म॒सो दे॑व॒पान॒स्तस्मि॑न्दे॒वा अ॒मृता॑
माद॑यन्ता॒म्। अ॒ग्नेर्व॑र्म॒ परि॒ गोभि॑र्व्ययस्व॒ सं प्रो॑र्णु॒ष्व
मेद॑सा॒ पीव॑सा॒ च। ने॒त्वा धृ॑ष्णु॒रहर॑सा॒ जर्ह॑षा॒णो
दध॑द्विध॒क्ष्यन्प॑र्य॒ङ्ग्या॑तै। मै॒नम॑ग्रे वि॒दहो॑ माऽभि॒शोचो॑ माऽस्य॒
त्वचं॑ चि॒क्षिपो॑ मा शरी॑रम्। य॒दा शृ॒तं क॑र॒वो जा॑तवे॒दोऽथे॑मे॒नं
प्रहि॑णु॒तात्पि॒तृभ्यः॑। शृ॒तं य॒दा क॑र॒सि जा॑तवे॒दोऽथे॑मे॒नं
परि॑दत्तात्पि॒तृभ्यः॑। य॒दा ग॑च्छा॒त्यसु॑नी॒तिमे॒ताम॑था॒ दे॒वाना॑

व॒शनी॑र्भ॒वाति॑ । सू॒र्यं ते॒ चक्षु॑र्गच्छ॒तु वा॒तमा॒त्मा द्यां च॒
गच्छ॑ पृथि॒वीं च॒ धर्म॑णा । अपो वा॑ गच्छ॒ यदि॒ तत्र॑ ते
हि॒तमोष॑धीषु॒ प्रति॑तिष्ठा॒ शरी॑रैः । अ॒जो भा॒गस्त॑पसा॒ तं
त॑पस्व॒ तं ते॒ शोचि॑स्त॒पतु॒ तं ते॒ अ॒र्चिः । यास्ते॑ शि॒वास्त॑नुवो
जा॒तवे॑द॒स्ताभि॑र्वहे॒मः सु॒कृतां॑ यत्र॒ लो॒काः । अ॒यं वै
त्व॒मस्मा॑दधि॒ त्वमे॑तद॒यं वै तद॑स्य॒ योनि॑रसि । वै॒श्वान॒रः पु॒त्रः
पि॒त्रे लो॒ककृ॑ज्जा॒तवे॑दो॒ वहे॑मः सु॒कृतां॑ यत्र॒ लो॒काः ॥ ४ ॥

वि॒द्वान॒भ्याव॑वृ॒ध्स्वा॒भिमा॑ती॒र्जये॑म॒ शरी॑रैश्च॒त्वारि॑ च ॥ [१]

य ए॒तस्य॑ प॒थो गो॒प्तार॒स्तेभ्यः॑ स्वाहा॒ य ए॒तस्य॑ प॒थो
र॑क्षि॒तार॒स्तेभ्यः॑ स्वाहा॒ य ए॒तस्य॑ प॒थोभि॑र॒क्षि॒तार॒स्तेभ्यः॑
स्वाहा॑ऽऽख्या॒त्रे स्वाहा॑ऽपाख्या॒त्रे स्वाहा॑ऽभि॒लाल॑प॒ते
स्वाहा॑ऽप॒लाल॑प॒ते स्वाहा॑ऽग्नये॑ कर्म॒कृते॒ स्वाहा॑ यम॒त्र
ना॒धीम॑स्तस्मै॒ स्वाहा॑ । यस्तं॑ इ॒ध्मं ज॒भर॑त्सि॒ष्विदा॑नो मूर्धा॒नं
वा॒त त॑प॒ते त्वा॒या । दि॒वो वि॒श्वस्मा॑त्सीम॒घाय॑त उ॒रुष्यः॑ ।
अ॒स्मात्त्व॑मधि॒ जा॒तोऽसि॑ त्वद॒यं जा॑यतां पुनः । अ॒ग्नये॑
वै॒श्वान॒राय॑ सुव॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहा॑ ॥ ५ ॥

य ए॒तस्य॑ त्वत्पञ्च॑ ॥ [२]

प्र के॒तुना॑ बृ॒हता॑ भा॒त्यग्निरा॒विर्वि॑श्वानि वृष॒भो रौर॑वीति ।
दि॒वश्चि॑दन्ता॒दुप॑ मामु॒दानं॑ड॒पामु॑प॒स्थे महि॑षो व॒वर्ध॑ । इ॒दं
त॒ एकं॑ प॒र ऊ॑त॒ एकं॑ तृतीये॒न ज्योति॑षा॒ संवि॑शस्व ।

संवेशनस्तनुवै चारुरेधि प्रियो देवानां परमे सधस्थै।
 नाके सुपर्णमुप यत्पतन्तः हृदा वेनन्तो अभ्यचक्षत त्वा।
 हिरण्यपक्षं वरुणस्य दूतं यमस्य योनौ शकुनं भुरण्युम्।
 अतिद्रव सारमेयौ श्वानौ चतुरक्षौ शबलौ साधुना पथा।
 अथा पितृन्सुविदत्राः अपीहि यमेन ये संधमादं मदन्ति।
 यौ ते श्वानौ यमरक्षितारौ चतुरक्षौ पथिरक्षी नृचक्षसा।
 ताभ्याः राजन्परि देह्येनः स्वस्ति चास्मा अनमीवं च
 धेहि॥६॥

उरुणसावसुतृपावुलुम्बलौ यमस्य दूतौ चरतो वशाः
 अनु। तावस्मभ्यं दृशये सूर्याय पुनर्दत्ता वसुमद्येह भद्रम्।
 सोम एकैभ्यः पवते घृतमेक उपासते। येभ्यो मधु प्रधावति
 ताःश्चिदेवापि गच्छतात्। ये युध्यन्ते प्रधनेषु शूरासो ये
 तनुत्यजः। ये वा सहस्रदक्षिणास्ताःश्चिदेवापि गच्छतात्।
 तपसा ये अनाधृष्यास्तपसा ये सुवर्गताः। तपो ये
 चक्रिरे महत्ताःश्चिदेवापि गच्छतात्। अशमन्वती रेवतीः
 सः रभध्वमुत्तिष्ठत प्रतरता सखायः। अत्रा जहाम ये
 असन्नशैवाः शिवान् वयमभि वाजानुत्तरेम॥७॥

यद्वै देवस्य सवितुः पवित्रः सहस्रधारं विततमन्तरिक्षे।
 येनापुनादिन्द्रमनार्तमार्त्यं तेनाहं माः सर्वतनुं पुनामि। या
 राष्ट्रात्पन्नादप यन्ति शाखा अभिमृता नृपतिमिच्छमानाः।
 धातुस्ताः सर्वाः पवनेन पूताः प्रजयास्मान्नय्या वर्चसा

सः सृजाथ। उद्वयं तमसस्परि पश्यन्तो ज्योतिरुत्तरम्।
देवं देवत्रा सूर्यमगन्म् ज्योतिरुत्तमम्। धाता पुनातु सविता
पुनातु। अग्नेस्तेजसा सूर्यस्य वर्चसा॥८॥

धेह्युत्तरेमाष्टौ च॥ [३]

यन्ते अग्निममन्थाम वृषभायेव पक्तवे। इमन्तः
शमयामसि क्षीरेण चोदकेन च। यन्त्वमग्ने समदहस्त्वमु
निर्वापया पुनः। क्याम्बूरत्र जायतां पाकदूर्वा व्यल्कशा।
शीतिके शीतिकावति ह्लादुके ह्लादुकावति। मण्डूक्या
सुसङ्गमयेमः स्वग्निः शमय। शं ते धन्वन्या आपः शमु ते
सन्त्वनूक्याः। शं ते समुद्रिया आपः शमु ते सन्तु वर्ष्याः।
शं ते स्रवन्तीस्तनुवे शमु ते सन्तु कूप्याः। शन्ते नीहरो
वर्षतु शमु पृष्ठाऽवशीयताम्॥९॥

अव सृज पुनरग्ने पितृभ्यो यस्त आहुतश्चरति स्वधाभिः।
आयुर्वसान् उप यातु शेषः सङ्गच्छतां तनुवां जातवेदः।
सङ्गच्छस्व पितृभिः सः स्वधाभिः समिष्टापूतेन परमे
व्योमन्। यत्र भूम्यै वृणसे तत्र गच्छ तत्र त्वा देवः
सविता दधातु। यत्तै कृष्णः शकुन आतुतोद पिपीलः
सर्प उत वा श्वापदः। अग्निष्टद्विश्वादनृणं कृणोतु सोमश्च
यो ब्राह्मणमाविवेश। उत्तिष्ठातस्तनुवः सम्भरस्व मेह
गात्रमवहा मा शरीरम्। यत्र भूम्यै वृणसे तत्र गच्छ तत्र

त्वा देवः सविता दधातु। इदं त एकं पर ऊत एकं
 तृतीयेन ज्योतिषा संविशस्व। संवेशनस्तनुवै चारुरेधि
 प्रियो देवानां परमे सधस्थे। उत्तिष्ठ प्रेहि प्रद्रवौकः कृणुष्व
 परमे व्योमन्। यमेन त्वं यम्यां संविदानोत्तमं नाकमधि
 रोहेमम्। अश्मन्वती रेवतीर्यद्वै देवस्य सवितुः पवित्रं या
 राष्ट्रात्पन्नादुद्वयं तमसस्परि धाता पुनातु। अस्मात्त्वमधि
 जातोऽस्ययं त्वदधिजायताम्। अग्रये वैश्वानराय सुवर्गाय
 लोकाय स्वाहा॥१०॥

अवशीयताः सधस्थे पञ्च च॥ [४]

आयातु देवः सुमनाभिरूतिभिर्यमो हवेह प्रयन्ताभिरुक्ता।
 आसीदताः सुप्रयतेह बर्हिष्यूजाय जात्यै मम शत्रुहत्यै।
 यमे इव यतमाने यदैतं प्रवांम्भरन्मानुषा देवयन्तः।
 आसीदतः स्वमु लोकं विदाने स्वासस्थे भवतमिन्दवे
 नः। यमाय सोमः सुनुत यमाय जुहुता हविः। यमः
 ह यज्ञो गच्छत्यग्निदूतो अरङ्कृतः। यमाय घृतवद्धविर्जुहोत
 प्र च तिष्ठत। स नो देवेष्वायमदीर्घमायुः प्र जीवसे।
 यमाय मधुमत्तमः राज्ञे हव्यं जुहोतन। इदं नम ऋषिभ्यः
 पूर्वजेभ्यः पूर्वभ्यः पथिकृद्भ्यः॥११॥

योऽस्य कौष्ठ्य जगतः पार्थिवस्यैकं इद्वशी। यमं
 भङ्गुश्रवो गाय यो राजानपरोध्यः। यमङ्गाय भङ्गुश्रवो

यो राजानपरोध्यः। येनापो नद्यो धन्वानि येन द्यौः
पृथिवी दृढा। हिरण्यकक्ष्यान् सुधुरान् हिरण्याक्षानयः
शफान्। अश्वाननश्यतो दानं यमो राजाभि तिष्ठति। यमो
दाधार पृथिवीं यमो विश्वमिदं जगत्। यमाय सर्वमित्रस्थे
यत्प्राणद्वायुरक्षितम्। यथा पञ्च यथा षड्यथा पञ्च दशर्षयः।
यमं यो विद्यात्स ब्रूयाद्यथैक ऋषिर्विजानते॥१२॥

त्रिकद्रुकेभिः पतति षडुर्वीरेकमिद्धृहत्। गायत्री
त्रिष्टुप्छन्दांसि सर्वा ता यम आहिता। अहरहर्नयमानो
गामश्वं पुरुषं जगत्। वैवस्वतो न तृप्यति पञ्चभिर्मानवैर्यमः।
वैवस्वते विविच्यन्ते यमे राजानि ते जनाः। ये
चेह सत्येनेच्छन्ते य उ चानृतवादिनः। ते राजन्निह
विविच्यन्तेऽथा यन्ति त्वामुप। देवाश्च ये नमस्यन्ति
ब्राह्मणाश्चापचित्यति। यस्मिन्वृक्षे सुपलाशे देवैः सम्पिबन्ते
यमः। अत्रा नो विश्वपतिः पिता पुराणा अनुवेनति॥१३॥

पृथिकृद्द्यौं विजानतेऽनु वेनति॥ [५]

वैश्वानरे हविरिदं जुहोमि साहस्रमुत्सं शतधारमेतम्।
तस्मिन्नेष पितरं पितामहं प्रपितामहं बिभरत्पिन्वमाने।
द्रप्सश्चस्कन्द पृथिवीमनु द्यामिमं च योनिमनु यश्च पूर्वः।
तृतीयं योनिमनु सञ्चरन्तं द्रप्सं जुहोम्यनु सप्त होत्राः।
इमं समुद्रं शतधारमुत्संव्यच्यमानं भुवनस्य मध्ये।
घृतं दुहानामदिति जनायाग्ने मा हिंसीः परमे व्योमन्।

अपैतु वीतु वि च सर्पतातो येऽत्र स्थ पुराणा ये च
नूतनाः। अहोभिरद्विरक्तुभिर्व्यक्तं यमो ददात्ववसानमस्मै।
सवितैतानि शरीराणि पृथिव्यै मातुरुपस्थ आदधे।
तेभिर्युज्यन्तामघ्नियाः॥१४॥

शुनं वाहाः शुनं नाराः शुनं कृषतु लाङ्गलम्। शुनं वरत्रा
बध्यन्ताः शुनमष्टामुदिङ्गय शुनासीरा शुनमस्मासु धत्तम्।
शुनासीराविमां वाचं यद्विवि चक्रथुः पयः। तेनेमामुप
सिञ्चतम्। सीते वन्दांमहे त्वाऽर्वाची सुभगे भव। यथा
नः सुभगा संसि यथा नः सुफला संसि। सवितैतानि
शरीराणि पृथिव्यै मातुरुपस्थ आदधे। तेभिरदिते शं भव।
विमुच्यध्वमघ्निया देवयाना अतारिष्म तमसस्पा रमस्य।
ज्योतिरापाम सुवरगन्म॥१५॥

प्र वाता वान्ति पतयन्ति विद्युत उदोषधीर्जिहते पिन्वते
सुवः। इरा विश्वस्मै भुवनाय जायते यत्पर्जन्यः पृथिवीः
रेतसाऽवति। यथा यमाय हार्म्यमवपन्यश्च मानवाः। एवं
वंपामि हार्म्यं यथासाम जीवलोके भूरयः। चितः स्थ परिचितं
ऊर्ध्वचितः श्रयध्वं पितरो देवता। प्रजापतिर्वः सादयतु तया
देवतया। आप्यायस्व सन्ते॥१६॥

अघ्निया अंगन्म सप्त च॥ ————— [६]

उत्ते तन्नोमि पृथिवीं त्वत्परीमं लोकं निदधन्मो अहः
रिषम्। एताः स्थूणां पितरो धारयन्तु तेऽत्रा यमः

साद॑नात्ते॒ मि॒नो॒तु। उ॒प॑स॒र्प मा॒तरं॒ भूमि॑मे॒तामु॑रु॒व्यच॑सं
 पृथि॒वीः सु॒शेवा॑म्। ऊ॒र्णम्र॑दा यु॒वति॑र्दक्षि॒णाव॑त्येषा त्वा
 पा॒तु नि॒र्ऋ॑त्या उ॒प॒स्थै। उ॒द्ध॑श्च॒स्व पृथि॒वि मा वि॒बा॑धि॒थाः
 सू॒पाय॑नास्मै॒ भव॑ सू॒पव॑श्च॒ना। मा॒ता पु॒त्रं यथा॑सि॒चाभ्ये॑नं
 भूमि॑ वृणु। उ॒द्ध॑श्च॒माना॑ पृथि॒वी हि तिष्ठ॑सि स॒हस्रं॑ मि॒तु
 उ॒प॒ हि श्रय॑न्ताम्। ते गृ॒हासौ॑ मधु॒श्रुतो॑ वि॒श्वाहा॑स्मै शर॒णाः
 स॒न्त्वत्र॑। ए॒णी॑र्धा॒ना हरि॑णी॒रर्जु॑नीः स॒न्तु धे॒नवः॑। ति॒लव॑त्सा
 ऊ॒र्जम॑स्मै दु॒हाना॑ वि॒श्वाहा॑ स॒न्त्वन॑प॒स्फुर॑न्तीः॥१७॥

ए॒षा ते॑ यम॒साद॑ने स्व॒धा नि॒धीय॑ते गृ॒हे। अक्षि॑ति॒र्नाम॑
 ते अ॒सौ। इ॒दं पि॒तृभ्यः॑ प्र॒भरे॑म ब॒र्हिर्दे॒वेभ्यो॑ जी॒वन्तु॑ उत्त॑रं
 भरे॑म। तत्त्व॑मा॒रोहा॑सो मे॒घ्यो भव॑ य॒मेन॒ त्वं य॒म्या सं॑वि॒दानः॑।
 मा त्वा॑ वृ॒क्षौ सम्बा॑धि॒ष्टां मा मा॒ता पृथि॒वि त्वम्। पि॒तृन्
 हि यत्र॑ गच्छा॒स्येधा॑सं यम॒राज्ये॑। मा त्वा॑ वृ॒क्षौ सम्बा॑धि॒थां
 मा मा॒ता पृथि॒वी म॒ही। वैव॑स्व॒तः हि गच्छा॑सि यम॒राज्ये॑
 वि॒राज॑सि। न॒ळं प्ल॒वमा॑रो॒हैतं॑ न॒ळेन॑ प॒थोऽन्वि॑हि। स त्वं
 न॒ळप्ल॑वो भू॒त्वा स॒न्त॑र॒ प्रत॑रोत्त॑र॥१८॥

स॒वि॒तैता॑नि॒ शरी॑राणि पृथि॒व्यै मा॒तुरु॑प॒स्थ आ॑द॒धे। तेभ्यः॑
 पृथि॒वि शं भ॑व। षड्भो॑ता॒ सूर्य॑ ते चक्षु॑र्गच्छ॒तु वा॒तमा॑त्मा द्यां
 च गच्छ॑ पृथि॒वीं च ध॑र्म॒णा। अ॒पो वा॑ गच्छ॒ यदि॑ तत्र॑ ते
 हि॒तमोष॑धीषु॒ प्र॒ति॑ति॒ष्ठा शरी॑रैः। परं॑ मृ॒त्यो अनु॑परे॒हि प॒न्थां

यस्ते॒ स्व इत॑रो दे॒व॒याना॑त्। चक्षु॑ष्मते शृ॒ण्व॒ते ते॑ ब्रवी॒मि मा॒
नः॑ प्र॒जा॒ः री॑रिषो॒ मोत॑ वी॒रान्। शं वा॒तः श॑ हि ते॒ घृ॒णिः
श॒मु ते॒ स॒न्त्वोष॑धीः। क॒ल्प॑न्तां मे दि॒शः श॒ग्माः। पृ॒थि॒व्यास्त्वा
लो॒के सा॑दया॒म्यमु॒ष्य श॒र्मा॑सि पि॒तरो॑ दे॒वता॑। प्र॒जाप॑तिस्त्वा
सा॒दय॑तु॒ तया॑ दे॒वत॑या। अ॒न्तरि॑क्षस्य त्वा दि॒वस्त्वा॑ दि॒शां त्वा
नाक॑स्य त्वा पृ॒ष्ठे ब्र॒ध्नस्य॑ त्वा वि॒ष्टपे॑ सा॒दया॒म्यमु॒ष्य श॒र्मा॑सि
पि॒तरो॑ दे॒वता॑। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सा॒दय॑तु॒ तया॑ दे॒वत॑या॥१९॥

अ॒पूप॑वा॒न्धृत॑वा॒श्चरु॑रेह सी॒दतू॑त्त॒भ्रुवन् पृ॑थि॒वीं
द्या॒मुतो॑परि॒। यो॒नि॒कृतः॑ पथि॒कृतः॑ स॒पर्य॑त॒ ये दे॒वाना॑
घृ॒तभा॑गा इ॒ह स्थ। ए॒षा ते॑ यम॒साद॑ने स्व॒धा नि॒धीय॑ते
गृ॒हेऽसौ॑। दशा॑क्षरा॒ ता॒ रक्ष॑स्व॒ तां गो॑पायस्व॒ तां
ते॒ परि॑द॒दामि॒ तस्यां॑ त्वा॒ मा द॑भ॒न्पि॒तरो॑ दे॒वता॑।
प्र॒जाप॑तिस्त्वा सा॒दय॑तु॒ तया॑ दे॒वत॑या। अ॒पूप॑वा॒ञ्छृत॑वा॒न्
क्षी॒रवा॑न्ध॒धिवा॑न्मधु॒माश्चरु॑रेह सी॒दतू॑त्त॒भ्रुवन् पृ॑थि॒वीं
द्या॒मुतो॑परि॒। यो॒नि॒कृतः॑ पथि॒कृतः॑ स॒पर्य॑त॒ ये दे॒वाना॑
शृ॒तभा॑गाः क्षी॒रभा॑गा॒ दधि॑भागा॒ मधु॑भागा इ॒ह स्थ।
ए॒षा ते॑ यम॒साद॑ने स्व॒धा नि॒धीय॑ते गृ॒हेऽसौ॑। श॒ताक्ष॑रा
स॒हस्रा॑क्षरा॒ऽयुता॑क्षरा॒ऽच्यु॑ताक्षरा॒ ता॒ रक्ष॑स्व॒ तां गो॑पायस्व॒ तां
ते॒ परि॑द॒दामि॒ तस्यां॑ त्वा॒ मा द॑भ॒न्पि॒तरो॑ दे॒वता॑।
प्र॒जाप॑तिस्त्वा सा॒दय॑तु॒ तया॑ दे॒वत॑या॥२०॥

ए॒तास्ते॑ स्व॒धा अ॒मृताः॑ करोमि॒ यास्ते॑ धा॒नाः
 प॑रि॒किरा॒म्यत्र॑। तास्ते॑ य॒मः पि॒तृभिः॑ संवि॒दानोऽत्र॑ धे॒नूः
 का॑म॒दुघाः॑ करोतु। त्वा॒मर्जु॑नौष॒धीनां॑ प॒यो ब्र॒ह्माण॑ इ॒द्विदुः॑।
 तासां॑ त्वा॒ मध्या॒दाद॑दे च॒रुभ्यो॑ अपि॒धात॑वे। दूर्वा॑णां
 स्त॒म्बमा॑ह॒रैतां॑ प्रि॒यत॑मां॒ मम॑। इ॒मां दि॒शं म॒नुष्या॑णां
 भूयि॒ष्ठानु॑ वि रो॒हतु॑। काशा॑नां स्त॒म्बमा॑ह॒र रक्ष॑साम॒प॒हत्यै॑।
 य ए॒तस्यै॑ दि॒शः प॒राभ॑वन्नघा॒यवो॑ यथा॒ तेना॑भ॒वान्पुनः॑।
 दर्भा॑णां स्त॒म्बमा॑ह॒र पि॒तृणा॑मोष॒धीं प्रि॒याम्। अ॒न्वस्ये॑ मूलं
 जीवा॑दनु॒ काण्ड॑मथो॒ फल॑म्॥२१॥

लो॒कं पृ॒ण ता अ॑स्य॒ सूद॑दोहसः। शं वा॒तः श॑ हि
 ते घृ॒णिः श॒मु ते स॒न्त्वोष॑धीः। क॒ल्पन्तां॑ ते दि॒शः सर्वाः॑।
 इ॒दमे॒व मेतो॑ऽप॒रा॒मा॒र्ति॒मा॒राम् का॒ञ्च॒न। तथा॒ तद॑श्चि॒भ्यां कृ॑तं
 मि॒त्रेण॑ वरु॒णेन॑ च। व॒र॒णो वा॑रयादि॒दं दे॒वो व॒न॒स्पतिः॑। आ॒र्त्यै
 नि॒र्ऋत्यै॑ द्वे॒षाच्च॑ व॒न॒स्पतिः॑। वि॒धृति॑रसि॒ विधा॑रया॒स्मद॑घा
 द्वे॒षांसि॑ श॒मि श॒मया॑स्मद॒घा द्वे॒षांसि॑ य॒व य॒वया॑स्मद॒घा
 द्वे॒षांसि॑। पृ॒थि॒वीं ग॑च्छा॒न्तरि॑क्षं गच्छ॒ दिवं॑ गच्छ॒ दिशो॑
 गच्छ॒ सुव॑र्गच्छ॒ सुव॑र्गच्छ॒ दिशो॑ गच्छ॒ दिवं॑ गच्छा॒न्तरि॑क्षं
 गच्छ॒ पृ॒थि॒वीं ग॑च्छा॒ऽऽपो॑ वा गच्छ॒ यदि॑ तत्र॒ ते हि॒तमो॑ष॒धीषु॑
 प्र॒ति॒ति॒ष्ठा शरी॑रैः। अ॒श्म॒न्वती॑ रेवतीर्यद्वे दे॒वस्य॑ स॒वितुः॑ प॒वित्रं॑
 या रा॒ष्ट्रात्प॒न्नादु॒द्वयं॑ तम॑स॒स्परि॑ धा॒ता पु॑नातु॥२२॥

फलं पुनातु॥ _____[८]

आ रौहताऽऽयुर्जरसं गृणाना अनुपूर्वं यतमाना यतिष्टा।
 इह त्वष्टा सुजनिमा सुरत्नो दीर्घमायुः करतु जीवसे वः।
 यथाऽहान्यनुपूर्वं भवन्ति यथर्तव ऋतुभिर्यन्ति क्लृप्ताः। यथा
 न पूर्वमपरो जहात्येवा धातरायूँषि कल्पयैषाम्। न हि ते
 अग्ने तनुवै क्रूरं चकार मर्त्यः। कपिर्बभस्ति तेजं पुनर्जरायु
 गौरिव। अप नः शोशुचदधमग्ने शुशुध्या रयिम्। अप नः
 शोशुचदधं मृत्यवे स्वाहा। अनुद्वाहमन्वारभामहे स्वस्त्यै।
 स न इन्द्र इव देवेभ्यो वह्निः सम्पारणो भव॥२३॥

इमे जीवा वि मृतैराववर्तिन्नभूद्भद्रा देवहूतिं नो अद्या।
 प्राञ्जोगामानृतये हसाय द्राघीय आयुः प्रतरां दधानाः।
 मृत्योः पदं योपयन्तो यदैम द्राघीय आयुः प्रतरां दधानाः।
 आप्यायमानाः प्रजया धनेन शुद्धाः पूता भवथ यज्ञियासः।
 इमं जीवेभ्यः परिधिं दधामि मा नोऽनुगादपरो अर्धमेतम्।
 शतं जीवन्तु शरदः पुरूचीस्तिरो मृत्युं दद्वहे पर्वतेन।
 इमा नारीरविधवाः सुपत्नीराञ्जनेन सर्पिषा सम्मृशन्ताम्।
 अनश्रवो अनमीवाः सुशेवा आरौहन्तु जनयो योनिमग्ने।
 यदाञ्जनं त्रैककुदं जातं हिमवतस्परि। तेनामृतस्य
 मूलेनारातीर्जम्भयामसि। यथा त्वमुद्धिनथस्योषधे पृथिव्या
 अधि। एवमिम उद्धिन्दन्तु कीर्त्या यशसा ब्रह्मवर्चसेन।
 अजोऽस्यजास्मदघा द्वेषाँसि यवोऽसि यवयास्मदघा

द्वेषांसि॥२४॥

भव जम्भयामसि त्रीणि च॥ [९]

अपं नः शोशुचदधमग्ने शशुध्या रयिम्। अपं नः
शोशुचदधम्। सुक्षेत्रिया सुगातुया वंसूया च यजामहे। अपं
नः शोशुचदधम्। प्रयद्वन्दिष्ठ एषां प्रास्माकांसश्च सूरयः।
अपं नः शोशुचदधम्। प्रयदग्नेः सहस्वतो विश्वतो यन्ति
सूरयः। अपं नः शोशुचदधम्। प्रयत्ते अग्ने सूरयो जायेमहि
प्र ते वयम्। अपं नः शोशुचदधम्॥२५॥

त्व९ हि विश्वतोमुख विश्वतः परिभूरसि। अपं
नः शोशुचदधम्। द्विषो नो विश्वतोमुखाऽति नावेवं
पारय। अपं नः शोशुचदधम्। स नः सिन्धुमिव
नावयाति पर्षा स्वस्तये। अपं नः शोशुचदधम्।
आपः प्रवणादिव यतीरपास्मथ्स्यन्दतामघम्। अपं नः
शोशुचदधम्। उद्वनादुदकानीवापास्मथ्स्यन्दतामघम्। अपं
नः शोशुचदधम्। आनन्दाय प्रमोदाय पुनरागाऽऽ स्वान्गृहान्।
अपं नः शोशुचदधम्। न वै तत्र प्रमीयते गौरश्वः पुरुषः
पशुः। यत्रेदं ब्रह्म क्रियते परिधिर्जीवनायकमपं नः
शोशुचदधम्॥२६॥

अघमघं चत्वारि च॥ [१०]

अपश्याम युवतिमाचरन्तीं मृताय जीवां परिणीयमानाम्।
अन्धेन या तमसा प्रावृताऽसि प्राचीमवाचीमवयन्नरिष्ट्यै।

मयैतां मा॒ङ्स्तां भ्रियमा॑णा दे॒वी स॒ती पि॑तृलोकं यदैषि।
वि॒श्ववा॑रा नभ॑सा संव्य॑यन्त्युभौ नो लो॒कौ पय॑साऽऽवृ॑णीहि।
रयि॑ष्ठाम॒ग्निं मधु॑मन्तमूर्मि॒णमूर्जः॑ सन्तं त्वा पय॑सोप॒
स॑स॒देम। स॑ र॒य्या समु॑ वर्च॑सा सच॑स्वा नः स्व॒स्तये॑।
ये जी॒वा ये च॑ मृ॒ता ये जा॒ता ये च॑ जन्त्याः॑। तेभ्यो॑ घृ॒तस्य॑
धारयितुं मधु॑धारा व्युन्द॒ती। मा॒ता रु॒द्राणां॑ दुहि॒ता वसू॑नाऽ॒
स्वसा॑ऽऽदित्याना॑म॒मृत॑स्य नाभिः॑। प्रणु॑वोचं चि॒कितु॑षे
जना॑य॒ मागा॑मना॒गाम॑दि॒तिं वधि॑ष्ट। पिब॑तूदकं तृणा॑न्यत्तु।
ओमु॑त्सृजत॥ २७ ॥

वधि॑ष्ट द्वे च॑॥—————[११]

सन्त्वा॑ सि॒ञ्चामि॒ यजु॑षा प्र॒जामा॑यु॒र्धनं॑ च॥ ॐ शान्तिः॒
शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

सु॒म॒ङ्गली॒रियं॑ व॒धूरि॒मा॑ संमे॒त पश्य॑त। सौभा॑ग्यम॒स्यै
द॒त्त्वाया॑थास्तं वि॒ परे॑तन। इ॒मां त्वमि॑न्द्र मी॒ढ्वः सु॑पु॒त्रा॑
सु॒भगा॑ कुरु। दशा॑स्यां पु॒त्राणा॑ धेहि॒ पति॑मेकाद॒शं कृ॑धि॥
आ॒वह॑न्ती वि॒तन्वा॒ना। कु॒र्वा॒णा ची॒रमा॑त्मनः॑। वासा॑सि॒ मम॑
गाव॑श्च। अ॒न्नपा॒ने च॑ सर्व॒दा। ततो॑ मे॒ श्रिय॑माव॒ह।

ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावल्ली॥

शं नो मि॒त्रः शं वरु॑णः। शं नो भव॑त्व॒र्य॒मा। शं न॒ इन्द्रो॑
 बृ॒हस्प॑तिः। शं नो वि॒ष्णुरु॑रु॒क्रमः। नमो॑ ब्र॒ह्म॑णे। नम॑स्ते वा॒यो।
 त्वमे॒व प्र॒त्यक्षं॑ ब्र॒ह्मा॑सि। त्वमे॒व प्र॒त्यक्षं॑ ब्र॒ह्म॑ वदि॒ष्यामि। ऋ॒तं
 वदि॒ष्यामि। स॒त्यं वदि॒ष्यामि। तन्मा॑म॒वतु। तद्व॒क्तार॑म॒वतु।
 अ॒वतु॑ मा॒म्। अ॒वतु॑ व॒क्तार॑म्। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥१॥

स॒त्यं वदि॒ष्यामि पञ्च॑ च॥ [१]

शीक्षां व्याख्यास्यामः। वर्णः स्वरः। मात्रा बलम्। सामं
 सन्तानः। इत्युक्तः शीक्षाध्यायः॥२॥

शीक्षां पञ्च॥ [२]

स॒ह नो॑ यशः। स॒ह नो॑ ब्र॒ह्मव॑र्च॒सम्। अथा॑तः
 स॒ं॒हि॒ताया॑ उप॒निष॑दं व्याख्यास्यामः। पञ्च॒स्वधि॑क॒रणेषु॑।
 अधि॒लोक॑मधि॒ज्यौति॑षमधि॒विद्य॑मधि॒प्रज॑म॒ध्यात्म॑म्। ता
 महा॑स॒ं॒हि॒ता इ॒त्याच॑क्षते। अथा॑धि॒लोक॑म्। पृथि॒वी
 पूर्॒वरूप॑म्। द्यौरु॒त्तर॑रूपम्। आका॑शः स॒न्धिः॥३॥

वायुः स॒न्धा॒नम्। इत्य॑धि॒लोक॑म्। अथा॑धि॒ज्यौति॑षम्।
 अग्निः पूर्॒वरूप॑म्। आ॒दित्य॑ उ॒त्तर॑रूपम्। आ॒पः स॒न्धिः।
 वैद्यु॑तः स॒न्धा॒नम्। इत्य॑धि॒ज्यौति॑षम्। अथा॑धि॒विद्य॑म्।
 आचार्यः पूर्॒वरूप॑म्॥४॥

अन्ते॒वास्यु॑त्तररूपम्। वि॒द्या स॒न्धिः। प्र॒वच॑न॒ं
 स॒न्धा॒नम्। इत्य॑धि॒विद्य॑म्। अथा॑धि॒प्रज॑म्। मा॒ता पूर्॒व-

रूपम्। पितोत्तररूपम्। प्रजा सन्धिः। प्रजननं सन्धानम्।
इत्यधिप्रजम्॥५॥

अथाध्यात्मम्। अधराहनुः पूर्वरूपम्। उत्तराहनुत्तर-
रूपम्। वाक्सन्धिः। जिह्वा सन्धानम्। इत्यध्यात्मम्। इतीमा
महासंहिताः। य एवमेता महासंहिता व्याख्याता वेद।
सन्धीयते प्रजया पशुभिः। ब्रह्मवर्चसेनात्राद्येन सुवर्गेण
लोकेन॥६॥

सन्धिराचार्यः पूर्वरूपमित्यधिप्रजं लोकेन॥—————[३]

यश्छन्दसामृषभो विश्वरूपः। छन्दोभ्योऽध्यमृतात्सम्बभूव।
स मेन्द्रो मेधया स्पृणोतु। अमृतस्य देवधारणो भूयासम्।
शरीरं मे विचरषणम्। जिह्वा मे मधुमत्तमा। कर्णाभ्यां
भूरि विश्रुवम्। ब्रह्मणः कोशोऽसि मेधयाऽपिहितः। श्रुतं मे
गोपाय। आवहन्ती वितन्वाना॥७॥

कुर्वाणा चीरमात्मनः। वासांसि मम गावश्च। अन्नपाने
च सर्वदा। ततो मे श्रियमावह। लोमशां पशुभिः सह
स्वाहा। आ मां यन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा। वि मांऽऽयन्तु
ब्रह्मचारिणः स्वाहा। प्र मांऽऽयन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा।
दमायन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा। शमायन्तु ब्रह्मचारिणः
स्वाहा॥८॥

यशो जनेऽसानि स्वाहा। श्रेयान् वस्यसोऽसानि स्वाहा।
तं त्वा भग प्रविशानि स्वाहा। स मां भग प्रविश स्वाहा।

तस्मिन्सहस्रशाखे। निभंगाहं त्वयि मृजे स्वाहा। यथाऽऽपुः
प्रवता यन्ति। यथा मासा अहर्जुरम्। एवं मां ब्रह्मचारिणः।
धातरायन्तु सर्वतः स्वाहा। प्रतिवेशोऽसि प्र मां भाहि प्र मां
पद्यस्व॥९॥

[४]

भूर्भुवः सुवरिति वा एतास्त्रिस्तो व्याहृतयः। तासामुहस्मै
तां चतुर्थीम्। माहाचमस्यः प्रवेदयते। मह इति। तद्ब्रह्म। स
आत्मा। अङ्गान्यन्या देवताः। भूरिति वा अयं लोकः। भुव
इत्यन्तरिक्षम्। सुवरित्यसौ लोकः॥१०॥

मह इत्यादित्यः। आदित्येन वाव सर्वे लोका महीयन्ते।
भूरिति वा अग्निः। भुव इति वायुः। सुवरित्यादित्यः।
मह इति चन्द्रमाः। चन्द्रमसा वाव सर्वाणि ज्योतीरपि
महीयन्ते। भूरिति वा ऋचः। भुव इति सामानि। सुवरिति
यजूरपि॥११॥

मह इति ब्रह्म। ब्रह्मणा वाव सर्वे वेदा महीयन्ते। भूरिति
वै प्राणः। भुव इत्यपानः। सुवरिति व्यानः। मह इत्यन्नम्।
अन्नेन वाव सर्वे प्राणा महीयन्ते। ता वा एताश्चतस्रश्चतुर्धा।
चतस्रश्चतस्रो व्याहृतयः। ता यो वेद। स वेद ब्रह्म। सर्वेऽस्मै
देवा बलिमावहन्ति॥१२॥

असौ लोको यजूरपि वेद द्वे च॥

[५]

स य ए॒षोऽन्तर॑हृदय आका॒शः। तस्मि॑न्न॒यं पुरु॑षो
मनो॒मयः॑। अमृ॑तो हिर॒ण्मयः॑। अन्त॑रेण॒ तालु॑के। य ए॒ष
स्तन॑ इवाव॒लम्ब॑ते। सै॒न्द्रयो॒निः। यत्रा॒सौ के॑शान्तो विवर्तते।
व्य॒पोह्य॑ शी॒र्षक॑पा॒ले। भूरि॑त्य॒ग्नौ प्र॑ति॒तिष्ठ॑ति। भुव॒ इति॑
वा॒यौ॥१३॥

सुव॑रित्या॒दित्ये। मह॑ इति॒ ब्रह्म॑णि। आ॒प्नोति॒ स्वरा॑ज्यम्।
आ॒प्नोति॒ मन॑स॒स्पति॑म्। वाक्प॑तिश्चक्षु॑ष्पतिः। श्रोत्र॑पतिर्वि॒
ज्ञान॑पतिः। ए॒तत्ततो॑ भवति। आ॒काश॑शरी॒रं ब्रह्म॑।
स॒त्यात्म॑प्रा॒णारा॑मं॒ मन॑ आनन्दम्। शा॒न्ति॑समृद्धम॒मृत॑म्।
इति॑ प्राचीनयो॒ग्योपा॑स्व॥१४॥

वा॒याव॑मृतमेकं च॥ _____ [६]

पृ॒थि॒व्यन्तरि॑क्षं द्यौर्दि॒शोऽवा॑न्तरदि॒शाः। अ॒ग्नि॒र्वा॒युरा॑दित्य॒
श्चन्द्र॑मा नक्ष॑त्राणि। आप॒ ओष॑धयो वन॒स्पत॑य आका॒श
आ॒त्मा। इत्य॑धिभू॒तम्। अथा॑ध्या॒त्मम्। प्रा॒णो व्या॒नोऽपान॑
उ॒दानः॑ स॒मानः॑। चक्षुः॑ श्रोत्रं॒ मनो॑ वाक्चक्षुः। चर्म॑ मा॒सः
स्ना॒वास्थि॑ म॒ज्जा। ए॒तद॑धि वि॒धाय॑र्षि॒रवो॑चत्। पाङ्क्तुं॑ वा इ॒दं
सर्व॑म्। पाङ्क्तुं॑ नैव पाङ्क्तुं॑ स्पृ॒णोती॑ति॥१५॥

सर्व॑मेकं च॥ _____ [७]

ओमि॑ति॒ ब्रह्म॑। ओमि॑ती॒दं सर्व॑म्। ओमि॑त्येतदनुकृति
ह स्म॒ वा अ॒प्योश्रा॑वयेत्याश्रावयन्ति। ओमि॑ति॒
सा॒मा॒नि गाय॑न्ति। ओ॒ंशोमि॑ति॒ श॒स्त्राणि॑ श॒सन्ति॑।

ओमित्यध्वर्युः प्रतिगुरं प्रतिगृणाति। ओमिति ब्रह्मा प्रसौति।
ओमित्यग्निहोत्रमनुजानाति। ओमिति ब्राह्मणः प्रवक्ष्यन्नाह
ब्रह्मोपाप्रवानीति। ब्रह्मैवोपाप्रोति॥१६॥

ओन्दश॥—————[८]

ऋतं च स्वाध्यायप्रवचने च। सत्यं च स्वाध्यायप्रवचने च।
तपश्च स्वाध्यायप्रवचने च। दमश्च स्वाध्यायप्रवचने च। शमश्च
स्वाध्यायप्रवचने च। अग्नयश्च स्वाध्यायप्रवचने च। अग्निहोत्रं
च स्वाध्यायप्रवचने च। अतिथयश्च स्वाध्यायप्रवचने च।
मानुषं च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजा च स्वाध्यायप्रवचने
च। प्रजनश्च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजातिश्च स्वाध्यायप्रवचने
च। सत्यमिति सत्यवचा राथीतरः। तप इति तपोनित्यः
पौरुशिष्टिः। स्वाध्यायप्रवचने एवेति नाको मौद्गल्यः। तद्धि
तपस्तद्धि तपः॥१७॥

प्रजा च स्वाध्यायप्रवचने च षट्॥—————[९]

अहं वृक्षस्य रेरिवा। कीर्तिः पृष्ठं गिरेरिवा। ऊर्ध्वपवित्रो
वाजिनीव स्वमृतमस्मि। द्रविणः सर्वर्चसम्। सुमेधा
अमृतोक्षितः। इति त्रिशङ्कोर्वेदानुवचनम्॥१८॥

अहं षट्॥—————[१०]

वेदमनूच्याऽऽचार्योऽन्तेवासिनमनुशास्ति। सत्यं वद। धर्मं
चर। स्वाध्यायान्मा प्रमदः। आचार्याय प्रियं धनमाहृत्य
प्रजातन्तुं मा व्यवच्छेत्सीः। सत्यान्न प्रमदितव्यम्। धर्मान्न

प्रमदितुव्यम्। कुशलान्न प्रमदितुव्यम्। भूत्यै न प्रमदितुव्यम्।
स्वाध्यायप्रवचनाभ्यां न प्रमदितुव्यम्॥१९॥

देवपितृकार्याभ्यां न प्रमदितुव्यम्। मातृदेवो भव। पितृदेवो
भव। आचार्यदेवो भव। अतिथिदेवो भव। यान्यनवद्यानि
कर्माणि। तानि सेवितव्यानि। नो इतराणि। यान्यस्माकं
सुचरितानि। तानि त्वयोपास्यानि॥२०॥

नो इतराणि। ये के चास्मच्छ्रेयांसो ब्राह्मणाः।
तेषां त्वयाऽऽसनेन प्रश्वसितुव्यम्। श्रद्धया देयम्।
अश्रद्धयाऽदेयम्। श्रिया देयम्। ह्रिया देयम्। भिया
देयम्। संविदा देयम्। अथ यदि ते कर्मविचिकित्सा वा
वृत्तविचिकित्सा वा स्यात्॥२१॥

ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मृशिनः। युक्ता आयुक्ताः। अलूक्षा
धर्मकामाः स्युः। यथा ते तत्र वर्तेरन्। तथा तत्र वर्तेथाः।
अथाभ्याख्यातेषु। ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मृशिनः। युक्ता
आयुक्ताः। अलूक्षा धर्मकामाः स्युः। यथा ते तेषु वर्तेरन्।
तथा तेषु वर्तेथाः। एष आदेशः। एष उपदेशः। एषा
वेदोपनिषत्। एतदनुशासनम्। एवमुपासितुव्यम्। एवमु
चैतदुपास्यम्॥२२॥

स्वाध्यायप्रवचनाभ्यान्न प्रमदितुव्यं तानि त्वयोपास्यानि स्यात्तेषु वर्तेरन्त्यस्य च॥—[११]

शं नो मित्रः शं वरुणः। शं नो भवत्वयमा। शं

न॒ इन्द्रो॑ बृह॒स्पतिः॑। शं नो॒ विष्णु॑रुरु॒क्रमः॑। नमो॒
ब्रह्म॑णे। नम॑स्ते वा॒यो। त्वमे॒व प्र॒त्यक्षं॑ ब्रह्मा॑सि। त्वामे॒व
प्र॒त्यक्षं॑ ब्रह्मा॑वादिषम्। ऋ॒तम॑वादिषम्। स॒त्यम॑वादिषम्।
तन्मा॑मा॒वीत्। तद्व॒क्तार॑मा॒वीत्। आ॒वीन्मा॑म्। आ॒वीद्व॒क्तार॑म्।
ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥२३॥

स॒त्यम॑वादिषं पञ्च च॥—————[१२]

॥अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली॥

ॐ स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नौ॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ करवावहै।
ते॒ज॒स्वि ना॒वधी॑तमस्तु॒ मा वि॑द्विषा॒वहै॑। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒
शान्तिः॑॥

ब्रह्म॒विदा॑प्रोति॒ पर॑म्। तदे॒षाभ्यु॑क्ता। स॒त्यं ज्ञा॑नम॒नन्तं॑
ब्रह्म॑। यो वेद॒ निहि॑तं गुहा॒यां पर॑मे व्यो॒मन्। सौ॑ऽश्नुते
सर्वा॑न्का॒माँन्स॒ह। ब्रह्म॑णा विप॒श्चिते॑ति। तस्मा॒द्वा ए॒तस्मा॑-
दा॒त्मन॑ आका॒शः सम्भू॑तः। आ॒का॒शाद्वा॒युः। वा॒यो र॒ग्निः।
अ॒ग्नेरा॑पः। अ॒द्भ्यः पृ॑थि॒वी। पृ॒थि॒व्या ओष॑धयः। ओष॑धी॒भ्योऽ-
न्न॑म्। अन्ना॒त्पुरु॑षः। स वा एष पुरु॑षोऽन्न॑रस॒मयः॑। तस्ये॒दमे॒व
शि॒रः। अयं॑ दक्षि॑णः प॒क्षः। अय॑मुत्त॑रः प॒क्षः। अय॑मा॒त्मा।
इदं॑ पुच्छं॑ प्रति॒ष्ठा। तद॑प्येष श्लो॒को भ॒वति॑॥१॥

अन्ना॒द्वै प्र॒जाः प्र॒जाय॑न्ते। याः काश्च॑ पृथि॒वीः श्रि॒ताः।
अथो॒ अन्नै॑नै॒व जी॒वन्ति॑। अथै॒नदपि॑ यन्त्यन्त॒तः। अन्न॑ः

हि भूतानां ज्येष्ठम्। तस्मात्सर्वोषधमुच्यते। सर्वं वै तेऽन्नमाप्नुवन्ति। येऽन्नं ब्रह्मोपासन्ते। अन्नं हि भूतानां ज्येष्ठम्। तस्मात्सर्वोषधमुच्यते। अन्नाद्भूतानि जायन्ते। जातान्यन्नैर्न वर्धन्ते। अद्यतेऽस्ति च भूतानि। तस्मादन्नं तदुच्यत इति। तस्माद्वा एतस्मादन्नं रसमयात्। अन्योऽन्तर आत्मा प्राणमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य प्राण एव शिरः। व्यानो दक्षिणः पक्षः। अपान उत्तरः पक्षः। आकाश आत्मा। पृथिवी पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥२॥

प्राणं देवा अनु प्राणन्ति। मनुष्याः पशवश्च ये। प्राणो हि भूतानामायुः। तस्मात्सर्वायुषमुच्यते। सर्वमेव त आयुरयन्ति। ये प्राणं ब्रह्मोपासन्ते। प्राणो हि भूतानामायुः। तस्मात्सर्वायुषमुच्यत इति। तस्यैष एव शरीर आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा एतस्मात् प्राणमयात्। अन्योऽन्तर आत्मा मनोमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य यजुरेव शिरः। ऋग्दक्षिणः पक्षः। सामोत्तरः पक्षः। आदेश आत्मा। अथर्वाङ्गिरसः पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥३॥

यतो वाचो निर्वर्तन्ते। अप्राप्य मनसा सह। आनन्दं ब्रह्मणो विद्वान्। न बिभेति कदाचनेति। तस्यैष एव शरीर आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा एतस्मान्मनोमयात्।

अन्योऽन्तर आत्मा विज्ञानमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष
पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः।
तस्य श्रद्धैव शिरः। ऋतं दक्षिणः पक्षः। सत्यमुत्तरः पक्षः।
योग आत्मा। महः पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको
भवति॥४॥

विज्ञानं यज्ञं तनुते। कर्माणि तनुतेऽपि च। विज्ञानं देवाः
सर्वे। ब्रह्म ज्येष्ठमुपासते। विज्ञानं ब्रह्म चेद्वेद। तस्माच्चेन्न
प्रमाद्यति। शरीरं पाप्मनो हित्वा। सर्वान्कामान्त्समश्नुत
इति। तस्यैष एव शरीर आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा
एतस्माद्विज्ञानमयात्। अन्योऽन्तर आत्माऽऽनन्दमयः। तेनैष
पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं
पुरुषविधः। तस्य प्रियमेव शिरः। मोदो दक्षिणः पक्षः। प्रमोद
उत्तरः पक्षः। आनन्द आत्मा। ब्रह्म पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष
श्लोको भवति॥५॥

असन्नेव स भवति। असद्ब्रह्मेति वेद चेत्। अस्ति
ब्रह्मेति चेद्वेद। सन्तमेनं ततो विदुरिति। तस्यैष एव
शरीर आत्मा। यः पूर्वस्य। अथातोऽनुप्रश्नाः। उता
विद्वानमुं लोकं प्रेत्य। कश्चन गच्छती(३)॥ आहो विद्वानमुं
लोकं प्रेत्य। कश्चित्समश्नुता(३) उ। सोऽकामयत। बहु
स्यां प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा। इदं

सर्वमसृजत। यदिदं किं च। तत्सृष्ट्वा। तदेवानु प्राविशत्। तदनुप्रविश्य। सच्च त्यच्चाभवत्। निरुक्तं चानिरुक्तं च। निलयनं चानिलयनं च। विज्ञानं चाविज्ञानं च। सत्यं चानृतं च सत्यमभवत्। यदिदं किं च। तत्सत्यमित्याचक्षते। तदप्येष श्लोको भवति॥६॥

असद्वा इदमग्र आसीत्। ततो वै सदजायत। तदात्मानं स्वयमकुरुत। तस्मात्तत्सुकृतमुच्यत इति। यद्वै तत्सुकृतम्। रसो वै सः। रसं ह्येवायं लब्ध्वाऽऽनन्दी भवति। को ह्येवान्यात्कः प्राण्यात्। यदेष आकाश आनन्दो न स्यात्। एष ह्येवानन्दयाति। यदा ह्येवैष एतस्मिन्नदृश्येऽनात्म्येऽनिरुक्तेऽनिलयनेऽभयं प्रतिष्ठां विन्दते। अथ सोऽभयं गतो भवति। यदा ह्येवैष एतस्मिन्नुदरमन्तरं कुरुते। अथ तस्य भयं भवति। तत्त्वेव भयं विदुषोऽमन्वानस्य। तदप्येष श्लोको भवति॥७॥

भीषाऽस्माद्वातः पवते। भीषोदेति सूर्यः। भीषाऽस्मादग्नि-
श्चेन्द्रश्च। मृत्युर्धावति पञ्चम इति। सैषाऽऽनन्दस्य मीमांसा
भवति। युवा स्यात्साधु युवाऽध्यायकः। आशिष्ठो दृढिष्ठो
बलिष्ठः। तस्येयं पृथिवी सर्वा वित्तस्य पूर्णा स्यात्। स एको
मानुष आनन्दः। ते ये शतं मानुषा आनन्दाः। स एको
मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।

ते ये शतं मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दाः। स एको

देवगन्धर्वाणामानुन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहृतस्य।

ते ये शतं देवगन्धर्वाणामानुन्दाः। स एकः पितृणां चिरलोकलोकानामानुन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहृतस्य।

ते ये शतं पितृणां चिरलोकलोकानामानुन्दाः। स एकः आजानजानां देवानामानुन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहृतस्य।

ते ये शतमाजानजानां देवानामानुन्दाः। स एकः कर्मदेवानां देवानामानुन्दः। ये कर्मणा देवानपियन्ति। श्रोत्रियस्य चाकामहृतस्य।

ते ये शतं कर्मदेवानां देवानामानुन्दाः। स एको देवानामानुन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहृतस्य।

ते ये शतं देवानामानुन्दाः। स एक इन्द्रस्याऽऽनुन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहृतस्य।

ते ये शतमिन्द्रस्याऽऽनुन्दाः। स एको बृहस्पतैरानुन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहृतस्य।

ते ये शतं बृहस्पतैरानुन्दाः। स एकः प्रजापतैरानुन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहृतस्य।

ते ये शतं प्रजापतैरानुन्दाः। स एको ब्रह्मण आनुन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहृतस्य।

स यश्चायं पुरुषे। यश्चासावादित्ये। स एकः। स य एवंवित्। अस्माल्लोकात्प्रेत्य। एतमन्नमयमात्मानमुपसङ्गामति।

एतं प्राणमयमात्मानमुपसङ्कामति। एतं मनोमयमात्मानमुपसङ्कामति। एतं विज्ञानमयमात्मानमुपसङ्कामति। एतमानन्दमयमात्मानमुपसङ्कामति। तदप्येष श्लोको भवति॥८॥

यतो वाचो निर्वर्तन्ते। अप्राप्य मनसा सह। आनन्दं ब्रह्मणो विद्वान्। न बिभेति कुतश्चनेति। एतं ह वाचं न तपति। किमहं साधुं नाकरवम्। किमहं पापमकरवमिति। स य एवं विद्वानेते आत्मानं स्पृणुते। उभे ह्येवैष एते आत्मानं स्पृणुते। य एवं वेद। इत्युपनिषत्॥९॥

सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहै। तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहै। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥नवमः प्रश्नः — भृगुवल्ली॥

ॐ सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहै। तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहै। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

भृगुर्वै वारुणिः। वरुणं पितरमुपससारा। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। तस्मा एतत्प्रोवाच। अन्नं प्राणं चक्षुः श्रोत्रं मनो वाचमिति। तं ह्योवाच। यतो वा इमानि भूतानि जायन्ते। येन जातानि जीवन्ति। यत्प्रयन्त्यभि संविशन्ति। तद्विजिज्ञासस्व। तद्ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स

तपस्तत्त्वा॥१॥

अन्नं ब्रह्मेति व्यजानात्। अन्नाद्धैव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। अन्नेन जातानि जीवन्ति। अन्नं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। त९ होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तत्त्वा॥२॥

प्राणो ब्रह्मेति व्यजानात्। प्राणाद्धैव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। प्राणेन जातानि जीवन्ति। प्राणं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। त९ होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तत्त्वा॥३॥

मनो ब्रह्मेति व्यजानात्। मनसो ह्यैव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। मनसा जातानि जीवन्ति। मनः प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। त९ होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तत्त्वा॥४॥

विज्ञानं ब्रह्मेति व्यजानात्। विज्ञानाद्धैव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। विज्ञानेन जातानि जीवन्ति। विज्ञानं

प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं
पितरमुपससार। अर्धोहि भगवो ब्रह्मेति। त२ हौवाच।
तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत।
स तपस्तप्त्वा॥५॥

आनन्दो ब्रह्मेति व्यजानात्। आनन्दाद्धैव खल्विमानि
भूतानि जायन्ते। आनन्देन जातानि जीवन्ति। आनन्दं
प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। सैषा भार्गवी वारुणी विद्या।
पुरमे व्योमन् प्रतिष्ठिता। य एवं वेद प्रतितिष्ठति।
अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन।
महान्कीर्त्या॥६॥

अन्नं न निन्द्यात्। तद्वृतम्। प्राणो वा अन्नम्।
शरीरमन्नादम्। प्राणे शरीरं प्रतिष्ठितम्। शरीरे प्राणः
प्रतिष्ठितः। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य एतदन्नमन्ने
प्रतिष्ठितं वेद प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति
प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥७॥

अन्नं न परिचक्षीत। तद्वृतम्। आपो वा अन्नम्।
ज्योतिरन्नादम्। अप्सु ज्योतिः प्रतिष्ठितम्। ज्योतिष्यापः
प्रतिष्ठिताः। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य एतदन्नमन्ने
प्रतिष्ठितं वेद प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति
प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥८॥

अन्नं बहु कुर्वीत। तद्वृतम्। पृथिवी वा अन्नम्।

आकाशोऽन्नादः। पृथिव्यामाकाशः प्रतिष्ठितः। आकाशे
 पृथिवी प्रतिष्ठिता। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य
 एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद प्रतिष्ठिति। अन्नवानन्नादो भवति।
 महान्भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥९॥

न कश्चन वसतौ प्रत्याचक्षीत। तद्वृतम्। तस्माद्यया कया
 च विधया बह्वन्नं प्राप्नुयात्। अराध्यस्मा अन्नमित्याचक्षते।
 एतद्वै मुखतोऽन्नं राद्धम्। मुखतोऽस्मा अन्नं राध्यते।
 एतद्वै मध्यतोऽन्नं राद्धम्। मध्यतोऽस्मा अन्नं राध्यते।
 एतद्वा अन्ततोऽन्नं राद्धम्। अन्ततोऽस्मा अन्नं राध्यते।
 य एवं वेद। क्षेम इति वाचि। योगक्षेम इति प्राणापानयोः।
 कर्मेति हस्तयोः। गतिरिति पादयोः। विमुक्तिरिति
 पायौ। इति मानुषीः समाज्ञाः। अथ दैवीः। तृप्तिरिति
 वृष्टौ। बलमिति विद्युति। यश इति पशुषु। ज्योतिरिति
 नक्षत्रेषु। प्रजातिरमृतमानन्द इत्युपस्थे। सर्वमित्याकाशे।
 तत्प्रतिष्ठेत्युपासीत। प्रतिष्ठावान्भवति। तन्मह इत्युपासीत।
 महान्भवति। तन्मन इत्युपासीत। मानवान्भवति। तन्नम
 इत्युपासीत। नम्यन्तैः स्मै कामाः। तद्ब्रह्मेत्युपासीत।
 ब्रह्मवान्भवति। तद्ब्रह्मणः परिमर इत्युपासीत। पर्येणं
 म्रियन्ते द्विषन्तः सपत्नाः। परि येऽप्रिया भ्रातृव्याः। स
 यश्चायं पुरुषे। यश्चासावादित्ये। स एकः। स य एवंवित्।
 अस्माल्लोकात्प्रेत्या। एतमन्नमयमात्मानमुपसङ्कम्य। एतं

प्राणमयमात्मानमुपसङ्कम्य। एतं मनोमयमात्मानमुप-
 सङ्कम्य। एतं विज्ञानमयमात्मानमुपसङ्कम्य। एतमानन्दमय-
 मात्मानमुपसङ्कम्य। इमाँल्लोकान्कामात्री कामरूप्यनु-
 सञ्चरन्। एतत्साम गायत्रास्ते। हा(३) वु हा(३) वु हा(३)
 वु। अहमन्नमहमन्नमहमन्नम्। अहमन्नादो(२)ऽहमन्नादो(२)-
 ऽहमन्नादः। अहं श्लोककृदहं श्लोककृदहं श्लोककृत्।
 अहमस्मि प्रथमजा ऋता(३) स्य। पूर्वं देवेभ्यो अमृतस्य
 ना(३) भाइ। यो मा ददाति स इदेव मा(३) वाः।
 अहमन्नमन्नमदन्तमा(३) द्वि। अहं विश्वं भुवंनमभ्यभवाम्।
 सुवर्न ज्योतीः। य एवं वेद। इत्युपनिषत्॥१०॥

सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहे।
 तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहे। ॐ शान्तिः शान्तिः
 शान्तिः॥

॥दशमः प्रश्नः — महानारायणोपनिषत्॥

ॐ सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहे।
तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहे। ॐ शान्तिः शान्तिः
शान्तिः॥

॥अम्भस्य पारे॥

अम्भस्य पारे भुवनस्य मध्ये नाकस्य पृष्ठे महतो
महीयान्। शुक्रेण ज्योतींषि समनुप्रविष्टः प्रजापतिश्चरति
गर्भे अन्तः॥ यस्मिन्निदं सं च विचैति सर्वं यस्मिन्देवा
अधि विश्वे निषेदुः। तदेव भूतं तदु भव्यमा इदं तदक्षरे परमे
व्योमन्॥ येनाऽऽवृतं खं च दिवं महीं च येनाऽऽदित्यस्तपति
तेजसा भ्राजसा च। यमन्तः समुद्रे कवयो वयन्ति यदक्षरे
परमे प्रजाः॥ यतः प्रसूता जगतः प्रसूती तोयेन जीवान्
व्यसंसर्ज भूम्याम्। यदोषधीभिः पुरुषान्पशूँश्च विवेश
भूतानि चराचराणि॥ अतः परं नान्यदणीयसं हि परात्परं
यन्महतो महान्तम्। यदेकमव्यक्तमनन्तरूपं विश्वं पुराणं
तमसः परस्तात्॥१॥

तदेवर्तं तदु सत्यमाहुस्तदेव ब्रह्म परमं कवीनाम्।
इष्टापूर्तं बहुधा जातं जायमानं विश्वं बिभर्ति भुवनस्य
नाभिः॥ तदेवाग्निस्तद्वायुस्तत्सूर्यस्तदु चन्द्रमाः। तदेव
शुक्रममृतं तद्वह्म तदापः स प्रजापतिः॥ सर्वे निमेषा

ज॒ज्ञिरे॑ वि॒द्युतः॑ पु॒रुषा॑दधि। क॒ला मु॑हूर्ताः का॒ष्ठाश्चा॑होरा॒त्राश्च॑
सर्व॑शः॥ अ॒र्धमा॑सा मासा॑ ऋ॒तवः॑ सं॒वत्स॑रश्च॑ कल्पन्ताम्।
स आपः॑ प्रदु॒घे उ॒भे इ॒मे अ॒न्तरि॑क्षमथो सु॒वः॥ नैन॑मूर्ध्वं न
तिर्य॑श्च॑ न मध्ये॒ परि॑जग्रभत्। न तस्ये॑शे कश्च॒न तस्य॑ नाम
म॒हद्य॑शः॥ २॥

न स॒न्दृशे॑ तिष्ठति॒ रूप॑मस्य॒ न चक्षु॑षा पश्यति॒ कश्च॑नैनम्।
हृ॒दा म॑नी॒षा मन॑सा॒ऽभिक्लृ॑प्तो य ए॑नं वि॒दुरमृ॑तास्ते भ॒वन्ति॥
अ॒द्भ्यः सम्भू॑तो हिरण्यग॒र्भ इत्य॑ष्टौ॥ ए॒ष हि दे॒वः
प्र॒दिशोऽनु॑ सर्वाः॒ पूर्वा॑ हि जा॒तः स उ॒ गर्भे॑ अ॒न्तः।
स वि॒जाय॑मानः स जनि॒ष्यमा॑णः प्र॒त्यङ्मुखा॑स्तिष्ठति
वि॒श्वतो॑मुखः॥ वि॒श्वत॑श्चक्षुरु॒त वि॒श्वतो॑मुखो वि॒श्वतो॑हस्त
उ॒त वि॒श्वत॑स्पात्। सं बा॒हुभ्या॑ नम॑ति॒ सं पत॑त्रैर्द्यावा॒पृथि॒वी
ज॒नय॑न्दे॒व एकः॥ वे॒नस्त॑त्पश्य॒न्विश्वा॑ भुव॑नानि वि॒द्वान् यत्र॑
वि॒श्वं भव॑त्येक॑नीलम्। यस्मि॑न्नि॒दं सं च॒ विचै॑क॒ं स ओ॒तः
प्रो॒तश्च॑ वि॒भुः प्र॒जासु॑। प्र तद्वो॑चे अ॒मृतं॒ नु वि॒द्वान्ान्य॑र्वो
नाम॒ निहि॑तं गुहा॑सु॥ ३॥

त्रीणि॑ प॒दा निहि॑ता गुहा॑सु यस्तद्वे॒द सवि॑तुः
पि॒ताऽस॑त्। स नो बन्धु॑र्जनि॒ता स वि॑धा॒ता धामा॑नि
वे॒द भुव॑नानि वि॒श्वा। यत्र॑ दे॒वा अ॒मृत॑मानशा॒नास्तृ॑तीये
धामा॑न्यभ्यैर॑यन्त। परि॒ द्यावा॑पृथि॒वी य॑न्ति स॒द्यः परि॑
लो॒कान् परि॑ दि॒शः परि॑ सु॒वः। ऋ॒तस्य॑ तन्तुं॑ वित॑तं

विचृत्य तदपश्यत्तदभवत् प्रजासु। पुरीत्य लोकान्पुरीत्य
 भूतानि पुरीत्य सर्वाः प्रदिशो दिशश्च। प्रजापतिः प्रथमजा
 ऋतस्याऽऽत्मनाऽऽत्मानमभिसम्बभूव। सदसस्पतिमद्भुतं
 प्रियमिन्द्रस्य काम्यम्। सनि मेधामयासिषम्। उद्दीप्यस्व
 जातवेदोऽपघ्नन्निर्ऋतिं मम॥४॥

पशूँश्च मह्यमावह जीवनं च दिशो दिश। मा नो
 हिंसीज्जातवेदो गामश्वं पुरुषं जगत्। अबिभ्रदग्न आगंहि
 श्रिया मा परिपातय।

॥ गायत्रीमन्त्राः ॥

पुरुषस्य विद्म सहस्राक्षस्य महादेवस्य धीमहि। तन्नो
 रुद्रः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे महादेवाय धीमहि। तन्नो
 रुद्रः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे वक्रतुण्डाय धीमहि।
 तन्नो दन्तिः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे चक्रतुण्डाय
 धीमहि॥५॥

तन्नो नन्दिः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे महासेनाय
 धीमहि। तन्नः षण्मुखः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे
 सुवर्णपक्षाय धीमहि। तन्नो गरुडः प्रचोदयात्। वेदात्मनाय
 विद्महे हिरण्यगर्भाय धीमहि। तन्नो ब्रह्म प्रचोदयात्।
 नारायणाय विद्महे वासुदेवाय धीमहि। तन्नो विष्णुः
 प्रचोदयात्। वज्रनखाय विद्महे तीक्ष्णदंष्ट्राय धीमहि॥६॥

तन्नो नारसिंहः प्रचोदयात्। भास्कराय विद्महे
महद्युतिकराय धीमहि। तन्नो आदित्यः प्रचोदयात्।
वैश्वानराय विद्महे लालीलाय धीमहि। तन्नो अग्निः
प्रचोदयात्। कात्यायनाय विद्महे कन्यकुमारि धीमहि। तन्नो
दुर्गिः प्रचोदयात्।

॥ दूर्वासूक्तम् ॥

सहस्रपरमा देवी शतमूला शताङ्कुरा। सर्वं हरतु मे पापं
दूर्वा दुःस्वप्ननाशनी। काण्डात्काण्डात् प्ररोहन्ती परुषः परुषः
परि॥ ७ ॥

एवानो दूर्वे प्रतनु सहस्रेण शतेन च। या शतेन प्रतनोषि
सहस्रेण विरोहसि। तस्यास्ते देवीष्टके विधेम हविषा
वयम्। अश्वक्रान्ते रथक्रान्ते विष्णुक्रान्ते वसुन्धरा। शिरसा
धारयिष्यामि रक्षस्व मां पदे पदे।

॥ मृत्तिकासूक्तम् ॥

भूमिर्धेनुर्धरणी लोकधारिणी। उद्धृताऽसि वराहेण कृष्णेन
शतबाहुना। मृत्तिके हन मे पापं यन्मया दुष्कृतं कृतम्।
मृत्तिके ब्रह्मदत्ताऽसि काश्यपेनाभिमन्त्रिता। मृत्तिके देहि मे
पुष्टिं त्वयि सर्वं प्रतिष्ठितम्॥ ८ ॥

मृत्तिके प्रतिष्ठिते सर्वं तन्मे निर्णुद मृत्तिके। तया हतेन
पापेन गच्छामि परमां गतिम्।

॥ शत्रुजयमन्त्राः ॥

यत॑ इन्द्र॒ भया॑महे ततो॑ नो॒ अभयं॑ कृधि। मघ॑वन्छु॒ग्धि तव॑
तन्न॑ ऊ॒तये॑ वि॒द्विषो॑ वि॒मृधो॑ जहि। स्व॒स्ति॒दा वि॒शस्पति॑र्वृ॒त्रहा
वि॒मृधो॑ व॒शी। वृ॒षेन्द्रः॑ पु॒र ए॑तु नः स्व॒स्ति॒दा अ॑भयङ्क॒रः।
स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृ॒द्धश्र॑वाः स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः।
स्व॒स्ति न॒स्ताक्ष्यो॑ अ॒रि॒ष्टने॑मिः स्व॒स्ति नो॑ बृ॒हस्पति॑र्दधातु।
आ॒पा॒न्तम॑न्युस्तृ॒पल॑प्र॒भर्मा॑ धुनिः॒ शिमी॑वाञ्छ॒रुमा॑ ऋ॒जीषी॑।
सोमो॑ वि॒श्वान्य॑त॒सावना॑नि॒ नार्वा॑गिन्द्रं॒ प्रति॑माना॒निदे॑भुः॥९॥

ब्रह्म॑जज्ञानं प्रथ॒मं पु॒रस्ता॑द्वि॒सीम॑तः सु॒रुचो॑ वे॒न आ॑वः।
सबु॒धिया॑ उप॒मा अ॑स्य वि॒ष्ठाः स॒तश्च॒ योनि॑मस॒तश्च॒ विवः॑।
स्यो॒ना पृ॑थिवि भवा॑ऽनृ॒क्षरा॑ नि॒वेश॑नी। यच्छा॑नः शर्म॑ सप्र॒थाः।
गन्ध॑द्वा॒रां दु॑राध॒र्षां नि॒त्यपु॑ष्टां करी॒षिणी॑म्। ई॒श्वरी॑
सर्व॑भू॒तानां॑ तामि॒होप॑ह्वये श्रियम्। श्री॑र्मे भ॒जतु॑। अल॑क्ष्मी॒र्मे
न॒श्यतु॑। विष्णु॑मुखा॒ वै दे॒वाश्छ॒न्दोभि॑रि॒मालो॑कान॒नप॑-
ज॒य्यम॑भ्य॒जयन्॑। म॒हाः इन्द्रो॑ वज्र॒बाहुः॑ षोड॒शी शर्म॑
यच्छ॑तु॥१०॥

स्व॒स्ति नो॑ म॒घवा॑ करोतु॒ हन्तु॑ पा॒प्मानं॒ योऽस्मान्
द्वेष्टि॑। सो॒मानः॑ स्व॒रणं॑ कृणु॒हि ब्र॑ह्मणस्पते। क॒क्षीव॑न्तं
य औ॒शिज॑म्। शरी॑रं यज्ञ॒शम॑लं कुसी॑दं तस्मि॑न्त्सीदतु
योऽस्मान् द्वेष्टि॑। च॒रणं॑ प॒वित्रं॒ वित॑तं पु॒राणं॒ येन॑ पू॒तस्तर॑ति

दुष्कृतानि। तेनं पवित्रेण शुद्धेन पूता अतिं पाप्मानमरातिं
 तरेम। सजोषा इन्द्र सगणो मरुद्भिः सोमं पिब वृत्रहञ्छूर
 विद्वान्। जहि शत्रूँ रप मृधो नुदस्वाथाभयं कृणुहि
 विश्वतो नः। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु दुर्मित्रास्तस्मै
 भूयासुर्योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। आपो हि ष्ठा मयो
 भुवस्ता न ऊर्जे दधातन॥११॥

मृहेरणाय चक्षसे। यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह
 नः। उशतीरिव मातरः। तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयाय
 जिन्वथ। आपो जनयथा च नः।

॥ अघमर्षणसूक्तम् ॥

हिरण्यशृङ्गं वरुणं प्रपद्ये तीर्थं मे देहि याचितः। यन्मया
 भुक्तमसाधूनां पापेभ्यश्च प्रतिग्रहः। यन्मे मनसा वाचा कर्मणा
 वा दुष्कृतं कृतम्। तन्न इन्द्रो वरुणो बृहस्पतिः सविता
 च पुनन्तु पुनः पुनः। नमोऽग्नयेऽप्सुमते नम इन्द्राय नमो
 वरुणाय नमो वारुण्यै नमोऽद्ध्यः॥१२॥

यदपां क्रूरं यदमेध्यं यदशान्तं तदपगच्छतात्।
 अत्याशनादतीपानाद्यच्च उग्रात् प्रतिग्रहात्। तन्नो वरुणो
 राजा पाणिना ह्यवमर्शतु। सोऽहमपापो विरजो निर्मुक्तो
 मुक्तकिल्बिषः। नाकस्य पृष्ठमारुह्य गच्छेद्ब्रह्मसलोकताम्।
 यश्चाप्सु वरुणः स पुनात्वघमर्षणः। इमं मे गङ्गे यमुने

सरस्वति॑ शु॒तु॒द्रि॑ स्तोम॑ꣳ सच॒ता पर॑ष्णि॒या। अ॒सि॒क्रि॒या
म॑रु॒द्वृ॒धे वि॒तस्त॒याऽऽर्जी॑की॒ये शृ॒णु॒ह्या सु॒षोम॑या। ऋ॒तं च
स॒त्यं चा॒भी॒द्धा॒त्तप॒सोऽध्य॑जायत। ततो॒ रात्रि॑रजायत॒ ततः
स॒मु॒द्रो अ॑र्ण॒वः॥१३॥

स॒मु॒द्रा॒दर्ण॑वा॒दधि॑ संव॒त्स॒रो अ॑जायत। अ॒हो॒रा॒त्राणि॑
वि॒दध॑द्वि॒श्वस्य॑ मि॒षतो॒ व॒शी। सूर्या॑च॒न्द्रम॑सौ धा॒ता
य॑थापूर्वम॑कल्पयत्। दि॒वं च पृ॑थि॒वीं चा॒न्तरि॑क्ष॒मथो॒
सु॒वः। यत्पृ॑थि॒व्याꣳ रजः॑ स्व॒मान्तरि॑क्षे वि॒रोद॑सी।
इ॒माꣳस्तदा॑पो व॑रुणः पु॒नात्व॑घम॒र्षणः। पु॒नन्तु॑ वस॑वः
पु॒नातु॑ वरुणः पु॒नात्व॑घम॒र्षणः। ए॒ष भू॒तस्य॑ म॒ध्ये भु॒वन॑स्य
गो॒प्ता। ए॒ष पु॒ण्यकृ॑तां लो॒का॒नेष॑ मृ॒त्योर्हि॑र॒ण्मय॑म्।
द्या॒वापृ॑थि॒व्योर्हि॑र॒ण्मय॑ꣳ सꣳश्रि॑तꣳ सु॒वः॥१४॥

स नः॑ सु॒वः सꣳशि॑शाधि। आ॒र्द्रं ज्व॑ल॒न्ति ज्योति॑र॒हम॑स्मि।
ज्योति॑र्ज्वल॒न्ति ब्र॑ह्मा॒हम॑स्मि। योऽह॑म॒स्मि ब्र॑ह्मा॒हम॑स्मि।
अ॒हम॑स्मि ब्र॒ह्मा॒हम॑स्मि। अ॒हमे॒वाहं मां जु॑होमि
स्वाहा॑। अ॒का॒र्य॒का॒र्यव॑की॒र्णी स्ते॒नो भ्रू॑ण॒हा गु॑रु॒तल्प॑गः।
वरु॑णोऽपा॒मघ॑म॒र्षण॑स्तस्मा॑त्पा॒पात् प्र॑मुच्यते। र॒जो
भूमि॑स्त्व॒माꣳ रो॑दयस्व॒ प्रव॑दन्ति॒ धीराः॑। आ॒क्रान्॑त्समु॒द्रः
प्र॑थ॒मे वि॒धर्मं॑ जनय॒न्म॒जा भु॑वनस्य॒ राजा॑। वृ॒षा प॒वित्रे॑
अधि॑ सानो॒ अव्ये॑ बृ॒हत्सो॑मो वावृ॒धे सु॒वा॒न इ॒न्दुः॥१५॥

॥ दुर्गासूक्तम् ॥

जा॒तवे॑द॒से सु॒नवा॑म॒ सोम॑म॒राती॑य॒तो निज॑हाति॒ वेदः॑ । स
नः॑ प॒र॒ष॒दति॑ दु॒र्गाणि॑ वि॒श्वा ना॒वेव॑ सि॒न्धुं दु॒रि॒ताऽत्य॑ग्निः ।
ताम॒ग्निव॑र्णा॒ तप॑सा ज्वल॒न्तीं वै॒रोच॑नीं क॒र्मफ॑लेषु जुष्टा॑म् ।
दु॒र्गा दे॒वीः श॑रण॒महं॑ प्रप॑द्ये सु॒तर॑सि तर॒से नमः॑ । अ॒ग्ने त्वं
पा॒रया॑ न॒व्यो अ॒स्मान्ध॒स्वस्ति॑भिरति॒ दुर्गा॑णि वि॒श्वा । पू॒श्च
पृ॒थ्वी ब॑हु॒ला न॑ उ॒र्वी भ॒वा तो॒काय॑ तन॒याय॑ शं योः । वि॒श्वानि॑
नो दु॒र्गहा॑ जा॒तवे॑दः सि॒न्धुं न ना॒वा दु॒रि॒ताति॑ प॒र॒षि ।
अ॒ग्ने अ॒त्रि॒वन्म॑न॒सा गृ॒णा नो॑ऽस्माकं बो॒ध्यवि॑ता त॒नूना॑म् ।
पृ॒तना॑जि॒तः स॑ह॒मान॑म॒ग्निमु॒ग्रः हु॑वेम प॒रमा॑ध॒स्थीत् । स
नः॑ प॒र॒ष॒दति॑ दु॒र्गाणि॑ वि॒श्वा क्षा॑म॒द्दे॒वो अ॒ति दु॒रि॒ताऽत्य॑ग्निः ।
प्र॒लोषि॑ क॒मीड्यो॑ अध्व॒रेषु॑ स॒नाच्च॑ होता॒ नव्य॑श्च स॒त्सि ।
स्वाश्चा॑ग्ने त॒नुव॑ पि॒प्रय॑स्वा॒स्मभ्य॑ च सौ॒भ॒गमा॑य॒जस्वा॑ ।
गोभि॑र्जुष्ट॒मयु॑जो निषि॑क्तं तवे॑न्द्र वि॒ष्णो र॒नुस॑श्च॒रेम॑ । नाक॑स्य
पृ॒ष्ठम॑भि॒ संव॑सानो॒ वैष्ण॑वीं लो॒क इ॒ह मा॑दयन्ताम् ॥ १६ ॥

[२]

॥ व्याहृतिहोमन्त्राः ॥

भूर॑न्न॒म॒ग्रये॑ पृथि॒व्यै स्वा॒हा भु॒वोऽन्नं॑ वा॒यवे॑ऽन्तरि॑क्षाय॒
स्वा॒हा सु॒व॒र॒न्नमा॑दि॒त्याय॑ दि॒वे स्वा॒हा भूर्भु॒वः सु॒व॒र॒न्नं
च॒न्द्रम॑से दि॒ग्भ्यः॑ स्वा॒हा नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पि॒तृभ्यो॑ भूर्भु॒वः

सुव॒रन्न॒मोम्॥१७॥

[३]

भूर॒ग्रये॑ पृथि॒व्यै स्वाहा॒ भुवो॑ वा॒यवे॒ऽन्तरि॑क्षाय॒ स्वाहा॒
सुव॑रादि॒त्याय॑ दि॒वे स्वाहा॒ भूर्भुवः॑ सुव॑श्च॒न्द्रम॑से दि॒ग्भ्यः॑ स्वाहा॒
नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पि॒तृभ्यो॑ भूर्भुवः॑ सुव॒रग्र॒ ओम्॥१८॥

[४]

भूर॒ग्रये॑ च पृथि॒व्यै च॑ मह॒ते च॒ स्वाहा॒ भुवो॑ वा॒यवे॑
चा॒न्तरि॑क्षाय च मह॒ते च॒ स्वाहा॒ सुव॑रादि॒त्याय॑ च दि॒वे
च॑ मह॒ते च॒ स्वाहा॒ भूर्भुवः॑ सुव॑श्च॒न्द्रम॑से च॒ नक्ष॑त्रेभ्यश्च
दि॒ग्भ्यश्च॑ मह॒ते च॒ स्वाहा॒ नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पि॒तृभ्यो॑ भूर्भुवः॑
सुव॒र्मह॑रोम्॥१९॥

[५]

॥ ज्ञानप्राप्त्यर्थहोममन्त्राः ॥

पाहि॑ नो अ॒ग्र ए॒नसे॑ स्वाहा॒ पाहि॑ नो वि॒श्ववे॑दसे
स्वाहा॒ यज्ञं॑ पाहि॑ वि॒भाव॑सो स्वाहा॒ सर्वं॑ पाहि॑ शत॒क्रतो॑
स्वाहा॥२०॥

[६]

पाहि॑ नो अ॒ग्र ए॒कया॑ पा॒ह्युत॑ द्विती॒यया॑ पा॒ह्यूर्जं॑
तृती॒यया॑ पा॒हि गी॒र्भिश्च॑ त॒सृभि॑र्वसो॒ स्वाहा॑॥२१॥

[७]

॥ वेदविस्मरणाय जपमन्त्राः ॥

यश्छन्दसामृषभो विश्वरूपश्छन्दोभ्यश्छन्दां स्याविवेश।
सतां शिष्यः पुरोवाचोपनिषदिन्द्रो ज्येष्ठ इन्द्रियाय
ऋषिभ्यो नमो देवेभ्यः स्वधा पितृभ्यो भूर्भुवः सुवश्छन्द-
ओम्॥ २२॥

[८]

नमो ब्रह्मणे धारणं मे अस्त्वनिराकरणं धारयिता भूयासं
कर्णयोः श्रुतं मा च्योद्वं ममामुष्य ओम्॥ २३॥

[९]

॥ तपः प्रशंसा ॥

ऋतं तपः सत्यं तपः श्रुतं तपः शान्तं तपो
दमस्तपः शमस्तपो दानं तपो यज्ञं तपो भूर्भुवः
सुवर्ब्रह्मेतदुपास्यैतत्तपः॥ २४॥

[१०]

॥ विहिताचरणप्रशंसा निषिद्धाचरणनिन्दा च ॥

यथा वृक्षस्य सम्पुष्पितस्य दूराद्गन्धो वात्येवं
पुण्यस्य कर्मणो दूराद्गन्धो वाति यथाऽसिधारां
कर्तेऽवहितामवक्रामे यद्युवे युवे ह वा विहयिष्यामि
कर्तं पतिष्यामीत्येवमनृतादात्मानं जुगुप्सैत्॥ २५॥

[११]

॥ दहरविद्या ॥

अ॒णोरणी॑यान्म॒हतो म॑ही॒याना॒त्मा गु॒हायां॑ नि॒हि॒तोऽस्य॑
ज॒न्तोः। तम॑क्र॒तुं प॑श्यति वी॒तशो॑को धा॒तुः प्र॒सादा॑न्महि॒मान॑-
मी॒शम्। स॒प्त प्रा॒णाः प्र॒भव॑न्ति॒ तस्मा॑त्स॒प्तार्चि॑षः स॒मिधः॑
स॒प्त जि॒ह्वाः। स॒प्त इ॒मे लो॒का येषु॑ चर॑न्ति प्रा॒णा
गु॒हाश॑यां नि॒हि॒ताः स॒प्त स॑प्त। अतः॑ स॒मुद्रा गि॒रय॑श्च
सर्वे॑ऽस्मात्स्यन्द॑न्ते सि॒न्धवः॑ सर्व॑रूपाः। अत॑श्च वि॒श्वा
ओष॑धयो रसा॑च्च येनैष भू॒तस्तिष्ठ॑त्यन्तरा॒त्मा। ब्र॒ह्मा दे॒वानां॑
पद॒वीः क॑वी॒नामृषि॑र्विप्रा॒णां महि॑षो मृ॒गाणा॑म्। श्ये॒नो
गृ॒ध्राणा॑ꣳ स्व॒धिति॑र्वि॒नाना॑ꣳ सोमः॑ प॒वित्र॑मत्ये॒ति रेभ॑न्।
अ॒जामे॑कां लो॒हित॑शुक्ल॒कृष्णां ब॒र्हीं प्र॒जां ज॒नय॑न्तीꣳ
सरू॑पाम्। अ॒जो ह्ये॒को जुष॑माणोऽनु॒शेते॒ जहा॑त्ये॒नां
भु॒क्तभो॑गा॒मजो॑ऽन्यः॥ २६॥

हꣳसः शु॒चिष॑द्वसु॒रन्तरि॑क्ष॒सद्धो॑ता वेदि॒षदति॑थिर्दुरो॒णस॑त्।
नृष॑द्वर॒सद॑त॒सद्धो॑म॒सद॑ब्जा गो॒जा ऋ॒तजा॑ अ॒द्रिजा॑ ऋ॒तं
बृ॒हत्। घृ॒तं मि॑मिक्षिरे घृ॒तम॑स्य॒ योनि॑र्घृ॒ते श्रि॒तो घृ॒तमु॑वस्य॒
धा॒म। अ॒नुष्व॑धमाव॒ह मा॒दय॑स्व॒ स्वाहा॑कृतं वृषभ
वक्षि॑ ह॒व्यम्। स॒मुद्रादूर्मि॑र्मधु॒माꣳ उ॒दार॑दुपाꣳ शु॒ना
सम॑मृ॒तत्व॑मान॒ट्। घृ॒तस्य॑ नाम॒ गुह्यं॑ यदस्ति॒ जि॒ह्वा
दे॒वाना॑म॒मृ॒तस्य॑ नाभिः॑। व॒यं नाम॑ प्रब्र॒वामा॑ घृ॒तेना॑स्मिन्
य॒ज्ञे धा॑रयामा॒ नमो॑भिः। उप॑ ब्र॒ह्मा शृ॑णवच्छ॒स्यमा॑नं चतुः

शृङ्गोऽवमीद्गौर एतत्। चत्वारि शृङ्गा त्रयो अस्य पादा द्वे
शीर्षे सप्त हस्तासो अस्य। त्रिधा बद्धो वृषभो रौरवीति
महो देवो मर्त्याः आविवेश॥२७॥

त्रिधा हितं पुनिभिर्गुह्यमानं गवि देवासो घृतमन्वविन्दन्।
इन्द्र एकं सूर्य एकं जजान वेनादेकं स्वधया
निष्टतक्षुः। यो देवानां प्रथमं पुरस्ताद्विश्वाधियो रुद्रो
महर्षिः। हिरण्यगर्भं पश्यत् जायमानं स नो
देवः शुभया स्मृत्या संयुनक्तु। यस्मात्परं नापरमस्ति
किञ्चिद्यस्मान्नाणीयो न ज्यायोऽस्ति कश्चित्। वृक्ष इव
स्तब्धो दिवि तिष्ठत्येकस्तेनेदं पूर्णं पुरुषेण सर्वम्। न
कर्मणा न प्रजया धनेन त्यागेनैके अमृतत्वमानुशुः।
परेण नाकं निहितं गुहायां विभ्राजते यद्यतयो विशन्ति।
वेदान्तविज्ञानसुनिश्चितार्थाः सन्त्यासयोगाद्यतयः शुद्धसत्त्वाः।
ते ब्रह्मलोके तु परान्तकाले परामृतात्परिमुच्यन्ति सर्वे।
दहं विपापं परमेश्वरभूतं यत्पुण्डरीकं पुरमध्यसं स्थम्।
तत्रापि दहं गुगनं विशोकस्तस्मिन् यदन्तस्तदुपासितव्यम्।
यो वेदादौ स्वरः प्रोक्तो वेदान्तै च प्रतिष्ठितः। तस्य
प्रकृतिं लीनस्य यः परः स महेश्वरः॥२८॥

॥ नारायणसूक्तम् ॥

स॒हस्र॒शीर्षं॑ दे॒वं वि॒श्वाक्षं॑ वि॒श्वश॑म्भुवम्। वि॒श्वं
ना॒राय॑णं दे॒वम॒क्षरं॑ पर॒मं प॒दम्। वि॒श्वतः॑ पर॒मान्नि॒त्यं वि॒श्वं
ना॒राय॑णं ह॒रिम्। वि॒श्वमे॒वेदं॑ पु॒रुष॑स्तद्वि॒श्वमु॑प॒जीव॑ति।
पतिं॑ वि॒श्वस्या॒ऽऽत्मे॒श्वर॑ः शाश्व॑तः शि॒वम॑च्युतम्। ना॒राय॑णं
महा॑ज्ञेयं वि॒श्वात्मा॑नं पु॒राय॑णम्। ना॒राय॑णप॒रो ज्यो॒तिरा॒त्मा
ना॒राय॑णः प॒रः। ना॒राय॑ण प॒रं ब्र॒ह्म त॒त्त्वं ना॒राय॑णः
प॒रः। ना॒राय॑णप॒रो ध्या॒ता ध्या॑नं ना॒राय॑णः प॒रः। यच्च॑
किञ्चि॒ज्जग॑त्सर्वं दृश्यते॑ श्रूय॑तेऽपि॑ वा॥ अन्त॑र्ब॒हिश्च॑ तत्सर्वं
व्याप्य॑ ना॒राय॑णः स्थि॑तः॥२९॥

अन॑न्तमव्ययं क॒विः स॑मु॒द्रेऽन्तं॑ वि॒श्वश॑म्भुवम्।
पद्म॒कोश॑ प्र॒तीका॒शः हृ॒दयं॑ चाप्य॒धोमु॑खम्। अधो॑ नि॒ष्ट्या
वि॒तस्त्या॑न्ते ना॒भ्यामु॑परि॒ तिष्ठ॑ति। ज्वा॒लमा॒लाकु॑लं
भा॒ती वि॒श्वस्या॑ऽऽय॒तनं॑ मह॑त्। सन्त॑तः शि॒लाभि॑स्तु॒-
लम्ब॑त्याकोश॒सन्नि॑भम्। तस्या॑न्ते सु॒षिरः॑ सू॒क्ष्मं तस्मि॑न्सर्वं
प्रति॑ष्ठितम्। तस्य॑ मध्ये॑ म॒हान॑ग्निर्वि॒श्वार्चि॑र्वि॒श्वतो॑मुखः।
सोऽग्रं॑भु॒ग्विभ॑जन्तिष्ठ॒न्नाहा॑रमज॒रः क॒विः। ति॒र्यगूर्ध्व॑मधः
शा॒यी र॒श्मय॑स्तस्य॒ सन्त॑ता। स॒न्ताप॑यति॒ स्वं दे॒हमा॑पोदतल॒-
मस्त॑कः। तस्य॑ मध्ये॑ वह्नि॑शिखा॒ अणी॑योर्ध्वा व्य॒वस्थि॑तः।
नी॒लतो॑यदमध्य॒स्थाद्वि॒द्युल्ले॑खेव भास्व॑रा। नी॒वार॑शूकवत्तन्वी॒-
पी॒ता भा॑स्वत्य॒णूप॑मा। तस्याः॑ शिखा॒या मध्ये॑ प॒रमा॑त्मा

व्यवस्थितः। स ब्रह्म स शिवः स हरिः सेन्द्रः सोऽक्षरः
परमः स्वराट्॥३०॥

नारायणः स्थितो व्यवस्थितश्चत्वारिं च॥—————[१३]

॥ आदित्यमण्डले परब्रह्मोपासनम् ॥

आदित्यो वा एष एतन्मण्डलं तपति तत्र ता
ऋचस्तट्टचा मण्डलं स ऋचां लोकोऽथ य एष
एतस्मिन्मण्डलेऽर्चिर्दीप्यते तानि सामानि स साम्नां
मण्डलं स साम्नां लोकोऽथ य एष एतस्मिन्मण्डलेऽर्चिषि
पुरुषस्तानि यजूंषि स यजुषा मण्डलं स यजुषां लोकः
सैषा त्रय्येव विद्या तपति य एषोऽन्तरादित्ये हिरण्मयः
पुरुषः॥३१॥

—————[१४]

॥ आदित्यपुरुषस्य सर्वात्मकत्वप्रदर्शनम् ॥

आदित्यो वै तेज ओजो बलं यशश्चक्षुः श्रोत्रमात्मा मनो
मन्युर्मनुर्मृत्युः सत्यो मित्रो वायुराकाशः प्राणो लोकपालः
कः किं कं तत्सत्यमन्नमृतौ जीवो विश्वः कतमः स्वयम्भु
ब्रह्मेतदमृत एष पुरुष एष भूतानामधिपतिर्ब्रह्मणः सायुज्यं
सलोकतामाप्नोत्येतासामेव देवतानां सायुज्यं सार्ष्टितां
समानलोकतामाप्नोति य एवं वेदैत्युपनिषत्॥३२॥

—————[१५]

॥ शिवोपासनमन्त्राः ॥

निधनपतये नमः। निधनपतान्तिकाय नमः। ऊर्ध्वाय नमः। ऊर्ध्वलिङ्गाय नमः। हिरण्याय नमः। हिरण्यलिङ्गाय नमः। सुवर्णाय नमः। सुवर्णलिङ्गाय नमः। दिव्याय नमः। दिव्यलिङ्गाय नमः। भवाय नमः। भवलिङ्गाय नमः। शर्वाय नमः। शर्वलिङ्गाय नमः। शिवाय नमः। शिवलिङ्गाय नमः। ज्वलाय नमः। ज्वललिङ्गाय नमः। आत्माय नमः। आत्मलिङ्गाय नमः। परमाय नमः। परमलिङ्गाय नमः। एतत्सोमस्य सूर्यस्य सर्वलिङ्गं स्थापयति पाणिमन्त्रं पवित्रम्॥ ३३॥

[१६]

॥ पश्चिमवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

सद्योजातं प्रपद्यामि सद्योजाताय वै नमो नमः। भवे भवे नार्ति भवे भवस्व माम्। भवोद्भवाय नमः॥ ३४॥

[१७]

॥ उत्तरवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

वामदेवाय नमो ज्येष्ठाय नमः श्रेष्ठाय नमो रुद्राय नमः कालाय नमः कलविकरणाय नमो बलविकरणाय नमो बलाय नमो बलप्रमथनाय नमः सर्वभूतदमनाय नमो मनोन्मनाय नमः॥ ३५॥

[१८]

॥ दक्षिणवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

अ॒घोरे॑भ्योऽथ॒ घोरे॑भ्यो॒ घोर्घो॑र॒तरे॑भ्यः। सर्वे॑भ्यः
सर्व॑शर्वे॑भ्यो॒ नम॑स्ते अस्तु रु॒द्ररू॑पेभ्यः॥ ३६॥

[१९]

॥ प्राग्वक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

तत्पु॑रुषाय वि॒द्महे॑ महादे॒वाय॑ धीमहि। तन्नो॑ रुद्रः
प्रचो॑दयात्॥ ३७॥

[२०]

॥ ऊर्ध्ववक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

ई॒शानः॑ सर्व॑विद्या॒नामी॑श्वरः सर्व॑भू॒तानां॑ ब्रह्माधि॑पतिर्ब्रह्म॒णो-
ऽधि॑पतिर्ब्रह्मा॑ शिवो॒ मे अस्तु॑ सदाशिवोम्॥ ३८॥

[२१]

॥ नमस्कारमन्त्राः ॥

नमो॑ हिरण्यबा॒हवे॑ हिरण्यवर्णा॒य हिरण्य॑रूपाय
हिरण्य॑पतयेऽम्बिकापत॒य उ॒माप॑तये पशुपतये॑ नमो॒
नमः॑॥ ३९॥

[२२]

ऋ॒तं स॒त्यं प॑रं ब्र॒ह्म पु॑रुषं कृष्ण॒पिङ्ग॑लम्। ऊ॒र्ध्वरे॑तं

वि॒रूपा॒क्षं वि॒श्वरू॒पाय॒ वै नमो॒ नमः॑॥४०॥

[२३]

सर्वो॒ वै रु॒द्रस्तस्मै॑ रु॒द्राय॒ नमो॒ अस्तु। पुरु॑षो॒ वै रु॒द्रः
सन्म॒हो नमो॒ नमः॑। वि॒श्वं भू॒तं भुव॑नं चि॒त्रं बहु॑धा जा॒तं
जाय॑मानं च॒ यत्। सर्वो॒ ह्येष॑ रु॒द्रस्तस्मै॑ रु॒द्राय॒ नमो॒
अस्तु॥४१॥

[२४]

कद्रु॑द्राय॒ प्रचे॑तसे मी॒ढुष्ट॑माय॒ तव्य॑से। वो॒ चेम॒ शन्त॑म॒
हृदे। सर्वो॒ ह्येष॑ रु॒द्रस्तस्मै॑ रु॒द्राय॒ नमो॒ अस्तु॥४२॥

[२५]

॥ अ॒ग्नि॒हो॒त्रह॒वण्याः॑ उ॒पयु॑क्तस्य वृक्षविशेषस्याभिधानम्॥

यस्य॒ वैक॑ङ्क॒त्यग्नि॒हो॒त्रह॒वणी॑ भवति॒ प्रत्ये॒वास्याहु॑तय॒
स्तिष्ठ॑न्त्यथो॒ प्रति॑ष्ठित्यै॥४३॥

[२६]

कृ॒णुष्व॒ पाज॒ इति॒ पञ्च॑॥४४॥

[२७]

॥ भूदे॒वता॑कमन्त्रः ॥

अदि॑तिर्दे॒वा ग॑न्ध॒र्वा म॑नु॒ष्याः पि॒तरोऽसु॑रास्तेषां॑
सर्व॑भू॒तानां॑ मा॒ता मे॒दिनी॑ म॒हता॑ म॒ही सा॑वि॒त्री गा॑य॒त्री
जग॑त्यु॒र्वी पृ॒थ्वी बहु॑ला वि॒श्वा भू॒ता क॑त॒मा का॒ या सा॑

स॒त्ये॒त्य॒मृ॒तेति॑ वसि॒ष्ठः॥४५॥

[२८]

॥सर्वदेवता आपः॥

आपो॒ वा इ॒दं सर्वं॑ वि॒श्वा भू॒तान्यापः॑ प्रा॒णा वा
आपः॑ प॒शव॑ आपोऽन्न॒मापोऽमृ॒तमापः॑ स॒म्राडापो॑ वि॒राडापः॑
स्व॒राडाप॑श्छन्दा॒ऽस्यापो॒ ज्योती॑ऽ॒ष्यापो॒ यजू॑ऽ॒ष्यापः॑
स॒त्यमापः॑ सर्वा॑ दे॒वता॒ आपो॒ भूर्भुवः॑ सुव॒राप् ओम्॥४६॥

[२९]

॥सन्ध्यावन्दनमन्त्राः॥

आपः॑ पुनन्तु पृथि॒वीं पृथि॒वी पू॒ता पु॑नातु॒ माम्। पुनन्तु॑
ब्रह्म॑ण॒स्पति॑र्ब्रह्म॑पू॒ता पु॑नातु॒ माम्। यदुच्छि॑ष्ट॒मभौ॑ज्यं॒ यद्वा
दुश्च॑रितं॒ मम॑। सर्वं॑ पुनन्तु॒ मामापो॑ऽस॒तां च॑ प्रति॒ग्रह॑ऽ
स्वाहा॑॥४७॥

[३०]

अग्नि॑श्च मा मन्यु॑श्च मन्यु॑पतयश्च मन्यु॑कृतेभ्यः। पापेभ्यो॑
रक्ष॑न्ताम्। यद॒ह्मा पाप॑मका॒रिष॑म्। मनसा॑ वाचा॑ हस्ता॒भ्याम्।
प॒द्भ्यामु॑दरेण शि॒श्जा। अह॑स्तद॒वलु॑म्पतु। यत्किं॑ च॒ दुरि॑तं
मयि॑। इद॑महं॒ माम॑मृ॒तयो॒नौ। सत्ये॑ ज्योतिषि जुहो॑मि
स्वाहा॑॥४८॥

[३१]

सूर्यश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः। पापेभ्यो
रक्षन्ताम्। यद्रात्रिया पापमकारिषम्। मनसा वाचा
हस्ताभ्याम्। पञ्चामुदरेण शिश्ना। रात्रिस्तदवलुम्पतु।
यत्किं च दुरितं मयि। इदमहं माममृतयोनौ। सूर्ये ज्योतिषि
जुहोमि स्वाहा॥४९॥

[३२]

॥ प्रणवस्य ऋष्यादिविवरणम् ॥

ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म। अग्निर्देवता ब्रह्म इत्यार्षम्। गायत्रं
छन्दं परमात्मं सरूपम्। सायुज्यं विनियोगम्॥५०॥

[३३]

॥ गायत्र्यावाहनमन्त्राः ॥

आयातु वरदा देवी अक्षरं ब्रह्मसम्मितम्। गायत्रीं छन्दसां
मातेदं ब्रह्म जुषस्व मे। यदह्नात्कुरुते पापं तदह्नात्प्रतिमुच्यते।
यद्रात्रियात्कुरुते पापं तद्रात्रियात्प्रतिमुच्यते। सर्वं वर्णे
महादेवि सन्ध्याविद्ये सरस्वति॥५१॥

[३४]

ओजोऽसि सहोऽसि बलमसि भ्राजोऽसि देवानां धाम
नामांसि विश्वमसि विश्वायुः सर्वमसि सर्वायुरभिभूरो
गायत्रीमावाहयामि सावित्रीमावाहयामि सरस्वतीमावाह-
यामि छन्दऋषीणावाहयामि श्रियमावाहयामि गायत्रिया

गायत्रीच्छन्दो विश्वामित्र ऋषिः सविता देवताऽग्निर्मुखं
 ब्रह्मा शिरो विष्णुर्हृदयं रुद्रः शिखा पृथिवी
 योनिः प्राणापानव्यानोदानसमाना सप्राणा श्वेतवर्णा
 साङ्ख्यायनसगोत्रा गायत्री चतुर्विंशत्यक्षरा त्रिपदा षट्शुक्तिः
 पञ्चशीर्षोपनयने विनियोग् ओं भूः। ओं भुवः। ओं
 सुवः। ओं महः। ओं जनः। ओं तपः। ओं सत्यम्।
 ओं तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि। धियो यो
 नः प्रचोदयात्। ओमापो ज्योतीरसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः
 सुवरोम्॥५२॥

[३५]

॥ गायत्री उपस्थानमन्त्राः ॥

उत्तमे शिखरे जाते भूम्यां पर्वतमूर्धनि। ब्राह्मणेभ्योऽभ्यनु-
 ज्ञाता गुच्छ देवि यथासुखम्। स्तुतो मया वरदा वैदमाता
 प्रचोदयन्ती पवनै द्विजाता। आयुः पृथिव्यां द्रविणं ब्रह्मवर्चसं
 मह्यं दत्वा प्रजातुं ब्रह्मलोकम्॥५३॥

[३६]

॥ आदित्यदेवतामन्त्रः ॥

घृणिः सूर्य आदित्यो न प्रभा वात्यक्षरम्। मधु क्षरन्ति
 तद्रसम्। सत्यं वै तद्रसमापो ज्योतीरसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः
 सुवरोम्॥५४॥

[३७]

॥ त्रिसुपर्णमन्त्राः ॥

ब्रह्ममेतु माम्। मधुमेतु माम्। ब्रह्ममेव मधुमेतु माम्।
 यास्ते सोम प्रजावत्सोभि सो अहम्। दुःस्वप्रहन्दुरुष्वह।
 यास्ते सोम प्राणांस्तं जुहोमि। त्रिसुपर्णमयाचितं ब्राह्मणाय
 दद्यात्। ब्रह्महत्यां वा एते घ्नन्ति। ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं पठन्ति।
 ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनन्ति। ओम्॥५५॥

[३८]

ब्रह्म मेधया। मधु मेधया। ब्रह्ममेव मधु मेधया। अद्या नो
 देव सवितः प्रजावत्सावीः सौभगम्। परां दुःष्वप्रियं सुव।
 विश्वानि देव सवितर्दुरितानि परां सुव। यद्भद्रं तन्म आ
 सुव। मधु वाता ऋतायते मधु क्षरन्ति सिन्धवः। माध्वीर्नः
 सन्त्वोषधीः। मधु नक्तमुतोषसि मधुमत्पार्थिवं रजः। मधु
 द्यौरस्तु नः पिता। मधुमान्नो वनस्पतिर्मधुमा अस्तु सूर्यः।
 माध्वीर्गावो भवन्तु नः। य इमं त्रिसुपर्णमयाचितं ब्राह्मणाय
 दद्यात्। भ्रूणहत्यां वा एते घ्नन्ति। ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं पठन्ति।
 ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनन्ति। ओम्॥५६॥

[३९]

ब्रह्म मेधवा। मधु मेधवा। ब्रह्ममेव मधु मेधवा। ब्रह्मा
 देवानां पदवीः कवीनामृषिर्विप्राणां महिषो मृगाणाम्। श्येनो

गृध्राणां॑ स्वधितिर्वनानां॑ सोमः॑ पवित्रमत्येति॑ रेभन्।
 हु॑सः शुचिषद्वसुरन्तरिक्षसद्धोता॑ वेदिषदतिथिर्दुरोणसत्।
 नृषद्वरसदृतसद्धोमसदब्जा गो॒जा ऋ॒तजा अ॒द्रिजा ऋ॒तं
 बृ॒हत्। ऋ॒चे त्वा रु॒चे त्वा समि॒ध्वन्वन्ति स॒रितो न
 धेनाः॑। अ॒न्तर॒हृदा मन॑सा पू॒यमा॑नाः। घृ॒तस्य॒ धारा॑
 अ॒भिचा॑कशीमि। हि॒र॒ण्ययो वेत॑सो म॒ध्य आ॑साम्।
 तस्मिन्सु॒पर्णो म॑धुकृत्कुला॒यी भज॑न्नास्ते मधु॒देवता॑भ्यः।
 तस्या॑सते ह॒रयः स॒प्तती॑रे स्व॒धां दुहा॑ना अ॒मृत॑स्य॒ धारा॑म्।
 य इ॒दं त्रि॑सु॒पर्णम॑याचितं ब्राह्म॒णाय॑ दद्यात्। वी॒र॒ह॒त्यां वा
 ए॒ते घ्न॑न्ति। ये ब्रा॒ह्म॒णास्त्रि॑सु॒पर्णं प॑ठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति।
 आ॒स॒ह॒स्रात्प॒ङ्क्तिं पु॑नन्ति। ओम्॥५७॥

[४०]

॥ मेधासूक्तम् ॥

मे॒धा दे॒वी जु॒षमा॑णा न॒ आगा॑द्वि॒श्वार्ची॑ भ॒द्रा
 सु॒मन॑स्यमा॒ना। त्वया॒ जुष्टा॑ जु॒षमा॑णा दुरु॒क्ता॑न्बृ॒हद्व॑दे॒म
 वि॒दथे॑ सु॒वीराः॑॥ त्वया॒ जुष्टं॑ ऋ॒षिर्भव॑ति दे॒वि त्वया॒
 ब्र॒ह्माऽऽग॑तश्रीरु॒त त्वया॑। त्वया॒ जुष्टं॑श्चि॒त्रं वि॑न्दते वसु॒ सा
 नो॑ जुषस्व॒ द्रवि॑णो न मेधे॥५८॥

[४१]

मे॒धां म॒ इन्द्रो॑ ददातु मे॒धां दे॒वी सर॑स्वती। मे॒धां मे॑
 अ॒श्विना॑वु॒भावा॑धत्तां पुष्कर॒स्रजा॑। अ॒प्स॒रासु॑ च॒ या मे॒धा

गन्धर्वेषु च यन्मनः। दैवीं मेधा सरस्वती सा मां मेधा
सुरभिर्जुषतां स्वाहा॥५९॥

[४२]

आ मां मेधा सुरभिर्विश्वरूपा हिरण्यवर्णा जगती
जगम्या। ऊर्जस्वती पयसा पिबन्माना सा मां मेधा
सुप्रतीका जुषन्ताम्॥६०॥

[४३]

मयि मेधां मयि प्रजां मय्यग्निस्तेजो दधातु मयि मेधां
मयि प्रजां मयीन्द्र इन्द्रियं दधातु मयि मेधां मयि प्रजां
मयि सूर्यो भ्राजो दधातु॥६१॥

[४४]

॥ मृत्युनिवारणमन्त्राः ॥

अपैतु मृत्युरमृतं न आगन्वैवस्वतो नो अभयं कृणोतु।
पूर्णं वनस्पतैरिवाभिः शीयतां रयिः स च तान्नः
शचीपतिः॥६२॥

[४५]

परं मृत्यो अनु परेहि पन्थां यस्ते स्व इतरो देवयानात्।
चक्षुष्मते शृण्वते ते ब्रवीमि मा नः प्रजां रीरिषो मोत
वीरान्॥६३॥

[४६]

वातं प्राणं मनसाऽन्वा रभामहे प्रजापतिं यो भुवनस्य
गोपाः। स नो मृत्योस्त्रायतां पात्वहंसो ज्योग्जीवा
जरामशीमहि॥६४॥

[४७]

अमुत्र भूयादध यद्यमस्य बृहस्पते अभिशस्तेरमुंश्चः।
प्रत्यौहतामश्विना मृत्युमस्माद्देवानामग्रे भिषजा शचीभिः॥६५॥

[४८]

हरिः हरन्तमनुयन्ति देवा विश्वस्येशानं वृषभं मंतीनाम्।
ब्रह्म सरूपमनुमेदमागादयनं मा विवंधीर्विक्रमस्व॥६६॥

[४९]

शलकैरग्निमिन्ध्यान उभौ लोकौ संनेमहम्। उभयोर्लोकयोर्-
ऋध्वाऽति मृत्युं तराम्यहम्॥६७॥

[५०]

मा छिंदो मृत्यो मा वंधीर्मा मे बलं विवृहो मा प्रमोषीः।
प्रजां मा मे रीरिष आयुरुग्र नृचक्षसं त्वा हविषा विधेम॥६८॥

[५१]

मा नो महान्तमुत मा नो अर्भकं मा न उक्षन्तमुत मा
न उक्षितम्। मा नोऽवधीः पितरं मोत मातरं प्रिया मा

न॑स्त॒नुवो॑ रु॒द्र रीरिषः॥६९॥

[५२]

मा न॑स्तो॒के तन॑ये मा न॒ आयु॑षि मा नो गोषु मा नो
अश्वे॑षु रीरिषः। वी॒रान्मा नो॑ रु॒द्र भामि॑तोऽव॒धीर्ह॒विष्म॑न्तो
नम॑सा विधेम ते॥७०॥

[५३]

॥ प्रजापतिप्रार्थनामन्त्रः ॥

प्रजा॑पते न त्वदे॒तान्य॒न्यो विश्वा॑ जा॒तानि॑ परि॒ता
ब॑भूव। यत्का॑मास्ते जुहु॒मस्तन्नो॑ अस्तु व॒यः॑ स्या॒म पत॑यो
रयी॑णाम्॥७१॥

[५४]

॥ इन्द्रप्रार्थनामन्त्रः ॥

स्व॒स्ति॒दा वि॒शस्पति॑र्वृ॒त्रहा विमृ॑धो व॒शी। वृषे॑न्द्रः पुर ए॒तु
नः स्व॒स्ति॒दा अभ॑यङ्क॒रः॥७२॥

[५५]

॥ मृत्युञ्जयमन्त्रः ॥

त्र्य॑म्बकं यजामहे सुग॒न्धिं पु॑ष्टि॒वर्ध॑नम्। उ॒र्वारु॑कमि॒व
बन्ध॑नान्मृ॒त्योर्मु॑क्षीय॒ माऽमृ॑ता॒त्॥७३॥

[५६]

ये ते स॒हस्र॑म॒युतं॑ पा॒शा मृ॒त्यो म॒र्त्याय॑ ह॒न्त॑वे। तान्
य॒ज्ञस्य॑ मा॒यया॑ सर्वा॒नव॑ यजामहे॥ ७४॥

[५७]

मृ॒त्यवे॒ स्वाहा॑ मृ॒त्यवे॒ स्वाहा॑॥ ७५॥

[५८]

॥ पापनिवारक-मन्त्राः ॥

दे॒वकृ॑त॒स्यै॒नसो॑ ऽव॒यज॑न॒मसि॑ स्वाहा॑। म॒नुष्य॑कृ॒त॒स्यै॒नसो॑
ऽव॒यज॑न॒मसि॑ स्वाहा॑। पि॒तृकृ॑त॒स्यै॒नसो॑ ऽव॒यज॑न॒मसि॑
स्वाहा॑। आ॒त्मकृ॑त॒स्यै॒नसो॑ ऽव॒यज॑न॒मसि॑ स्वाहा॑।
अ॒न्यकृ॑त॒स्यै॒नसो॑ ऽव॒यज॑न॒मसि॑ स्वाहा॑। अ॒स्मत्कृ॑त॒स्यै॒नसो॑
ऽव॒यज॑न॒मसि॑ स्वाहा॑। यद्वि॒वा च॑ न॒क्तं चै॑न॒श्चकृ॑म
तस्या॑व॒यज॑न॒मसि॑ स्वाहा॑। यथ॑स्व॒पन्त॑श्च जाग्र॑त॒श्चै॑न॒श्चकृ॑म
तस्या॑व॒यज॑न॒मसि॑ स्वाहा॑। यथ्सु॑षु॒प्तश्च॑ जाग्र॑त॒श्चै॑न॒श्चकृ॑म
तस्या॑व॒यज॑न॒मसि॑ स्वाहा॑। यद्वि॒द्वाँसु॑श्चावि॒द्वाँसु॑श्चै॑न॒श्चकृ॑म
तस्या॑व॒यज॑न॒मसि॑ स्वाहा॑। ए॒नस॑ ए॒नसो॑ ऽव॒यज॑न॒मसि॑
स्वाहा॑॥ ७६॥

[५९]

॥ वसुप्रार्थनामन्त्रः ॥

यद्वो॑ दे॒वाश्च॑कृ॒म जि॒ह्वाया॑ गु॒रुम॑न॒सो वा॒ प्रयु॑ती दे॒व हे॒डंन॑म्।
अ॒रा॒वा यो नो॑ अ॒भि दु॑च्छुना॒यते॑ तस्मि॒न्तदे॒नो व॑सवो॒ निधे॑त॒न

स्वाहा॥७७॥

[६०]

॥ कामोऽकार्षीत्-मन्युरकार्षीत् मन्त्रः ॥

कामोऽकार्षीन्ममो नमः। कामोऽकार्षीत्कामः करोति
नाहं करोमि कामः कर्ता नाहं कर्ता कामः कारयिता नाहं
कारयिता एष ते काम कामाय स्वाहा॥७८॥

[६१]

मन्युरकार्षीन्ममो नमः। मन्युरकार्षीन्मन्युः करोति
नाहं करोमि मन्युः कर्ता नाहं कर्ता मन्युः कारयिता नाहं
कारयिता एष ते मन्यो मन्यवे स्वाहा॥७९॥

[६२]

॥ विराजहोममन्त्राः ॥

तिलाञ्जुहोमि सरसां सपिष्टान् गन्धार मम चित्ते रमन्तु
स्वाहा। गावो हिरण्यं धनमन्नपानं सर्वेषां श्रियै स्वाहा।
श्रियं च लक्ष्मीं च पुष्टिं च कीर्तिं चानृण्यताम्। ब्रह्मण्यं
बहुपुत्रताम्। श्रद्धामेधे प्रजाः सन्ददातु स्वाहा॥८०॥

[६३]

तिलाः कृष्णास्तिलाः श्वेतास्तिलाः सौम्या वंशानुगाः।
तिलाः पुनन्तु मे पापं यत्किञ्चिद्दुरितं मयि स्वाहा। चोरस्यान्नं
नवश्राद्धं ब्रह्महा गुरुतल्पगः। गोस्तेयं सुरापानं भ्रूणहत्या

तिला शान्तिः शमयन्तु स्वाहा। श्रीश्च लक्ष्मीश्च पुष्टीश्च कीर्तिं
चानृण्यताम्। ब्रह्मण्यं बहुपुत्रताम्। श्रद्धामेधे प्रज्ञा तु जातवेदः
सन्ददातु स्वाहा॥८१॥

—[६४]

प्राणापानव्यानोदानसमाना मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां
विपाप्मा भूयासुः स्वाहा। वाङ्मनश्चक्षुःश्रोत्रजिह्वाघ्राणरेतो-
बुद्ध्याकूतिःसङ्कल्पा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा
भूयासुः स्वाहा। त्वक्कर्ममांसरुधिरमेदोमज्जास्नायवो-
ऽस्थीनि मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः
स्वाहा। शिरःपाणिपादपार्श्वपृष्ठोरुदरजङ्घशिशोपस्थपायवो
मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा।
उत्तिष्ठ पुरुष हरित पिङ्गल लोहिताक्षि देहि देहि
ददापयिता मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा
भूयासुः स्वाहा॥८२॥

—[६५]

पृथिव्यापस्तेजोवायुराकाशा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं
विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा। शब्दस्पर्शरूपरसगन्धा
मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा।
मनोवाक्कायकर्माणि मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा
भूयासुः स्वाहा। अव्यक्तभावैरहङ्कारैर्ज्योतिरहं विरजां
विपाप्मा भूयासुः स्वाहा। आत्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं

वि॒रजा॑ वि॒पाप्मा॑ भू॒यास॑ꣳ स्वाहा॑। अ॒न्तरा॑त्मा मे॑ शु॒द्ध्यन्तां॑
 ज्योति॑र॒हं वि॒रजा॑ वि॒पाप्मा॑ भू॒यास॑ꣳ स्वाहा॑। पर॑मात्मा
 मे॑ शु॒द्ध्यन्तां॑ ज्योति॑र॒हं वि॒रजा॑ वि॒पाप्मा॑ भू॒यास॑ꣳ स्वाहा॑।
 क्षु॒धे स्वाहा॑। क्षु॒त्पि॑पा॒साय॑ स्वाहा॑। वि॒वि॒ट्यै स्वाहा॑।
 ऋ॒ग्वि॑धाना॒य स्वाहा॑। क॒षौ॒त्का॒य स्वाहा॑। क्षु॒त्पि॑पा॒साम॑लं
 ज्ये॒ष्ठाम॑ल॒क्ष्मी॑र्ना॒शया॑म्यहम्। अ॒भू॒ति॒मस॑मृ॒द्धिं च॑ सर्वा॒न्नि॑र्णुद
 मे पा॒प्मान॑ꣳ स्वाहा॑। अ॒न्नम॑य-प्रा॒णम॑य-म॒नोम॑य-वि॒ज्ञान॑मय-
 मा॒नन्द॑मय-मा॒त्मा मे॑ शु॒द्ध्यन्तां॑ ज्योति॑र॒हं वि॒रजा॑ वि॒पाप्मा॑
 भू॒यास॑ꣳ स्वाहा॑॥८३॥

[६६]

॥ वैश्वदेवमन्त्राः ॥

अ॒ग्नये॑ स्वाहा॑। वि॒श्वेभ्यो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्वाहा॑। ध्रु॒वाय॑ भू॒माय॑
 स्वाहा॑। ध्रु॒वक्षि॑तये॒ स्वाहा॑। अ॒च्यु॒तक्षि॑तये॒ स्वाहा॑। अ॒ग्नये॑
 स्वि॒ष्टकृ॑ते॒ स्वाहा॑ ॥ ध॒र्माय॑ स्वाहा॑। अ॒ध॒र्माय॑ स्वाहा॑। अ॒द्ध्यः
 स्वाहा॑। ओ॒षधि॑व॒नस्प॑ति॒भ्यः स्वाहा॑॥८४॥

र॒क्षोदे॑व॒जने॑भ्यः॒ स्वाहा॑। गृ॒ह्याभ्यः॑ स्वाहा॑। अ॒व॒साने॑भ्यः
 स्वाहा॑। अ॒व॒सान॑पति॒भ्यः स्वाहा॑। स॒र्वभू॑तेभ्यः॒ स्वाहा॑।
 का॒माय॑ स्वाहा॑। अ॒न्तरि॑क्षा॒य स्वाहा॑। यदे॒जति॑ जग॑ति
 यच्च॑ चेष्ट॑ति॒ नाम्नो॑ भा॒गोऽयं॑ नाम्ने॒ स्वाहा॑। पृ॒थिव्यै॑ स्वाहा॑।
 अ॒न्तरि॑क्षा॒य स्वाहा॑॥८५॥

दिवे स्वाहा॥ सूर्याय स्वाहा॥ चन्द्रमसे स्वाहा॥ नक्षत्रेभ्यः
स्वाहा॥ इन्द्राय स्वाहा॥ बृहस्पतये स्वाहा॥ प्रजापतये स्वाहा॥
ब्रह्मणे स्वाहा॥ स्वधा पितृभ्यः स्वाहा॥ नमो रुद्राय पशुपतये
स्वाहा॥ ८६॥

देवेभ्यः स्वाहा॥ पितृभ्यः स्वधाऽस्तु। भूतेभ्यो नमः।
मनुष्येभ्यो हन्ता॥ प्रजापतये स्वाहा॥ परमेष्ठिने स्वाहा॥ यथा
कूपः शतधारः सहस्रधारो अक्षितः। एवा मे अस्तु धान्यं
सहस्रधारमक्षितम्। धनं धान्यै स्वाहा॥ ये भूताः प्रचरन्ति
दिवानक्तं बलिमिच्छन्तो वितुदस्य प्रेष्याः। तेभ्यो बलिं
पुष्टिकामो हरामि मयि पुष्टिं पुष्टिपतिर्दधातु स्वाहा॥ ८७॥

[६७]

ओं तद्ब्रह्म। ओं तद्वायुः। ओं तदात्मा। ओं तत्सत्यम्।
ओं तत्सर्वम्। ओं तत्पुरोर्नमः॥ अन्तश्चरति भूतेषु गुहायां
विश्वमूर्तिषु। त्वं यज्ञस्त्वं वषट्कारस्त्वमिन्द्रस्त्वं रुद्रस्त्वं
विष्णुस्त्वं ब्रह्म त्वं प्रजापतिः। त्वं तदाप आपो ज्योती
रसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवस्सुवरोम्॥ ८८॥

[६८]

॥ प्राणाहुतिमन्त्राः ॥

श्रद्धायां प्राणे निविष्टोऽमृतं जुहोमि। श्रद्धायामपाने
निविष्टोऽमृतं जुहोमि। श्रद्धायां व्याने निविष्टोऽमृतं जुहोमि।

श्रद्धाया॑मु॒दा॒ने नि॒वि॒ष्टो॒ऽमृतं॑ जुहोमि। श्रद्धाया॑ः॒ स॒मा॒ने
 नि॒वि॒ष्टो॒ऽमृतं॑ जुहोमि। ब्रह्म॑णि म आ॒त्माऽमृत॑त्वाय॑॥
 अ॒मृतो॒प॒स्तर॑णमसि॥ श्रद्धाया॑ प्रा॒णे नि॒वि॒ष्टो॒ऽमृतं॑ जुहोमि।
 शि॒वो मां वि॒शाप्र॑दाहाय। प्रा॒णाय॑ स्वाहा॑॥ श्रद्धाया॑म॒पा॒ने
 नि॒वि॒ष्टो॒ऽमृतं॑ जुहोमि। शि॒वो मां वि॒शाप्र॑दाहाय। अ॒पा॒नाय॑
 स्वाहा॑॥ श्रद्धाया॑ व्या॒ने नि॒वि॒ष्टो॒ऽमृतं॑ जुहोमि। शि॒वो
 मां वि॒शाप्र॑दाहाय। व्या॒नाय॑ स्वाहा॑॥ श्रद्धाया॑मु॒दा॒ने
 नि॒वि॒ष्टो॒ऽमृतं॑ जुहोमि। शि॒वो मां वि॒शाप्र॑दाहाय। उ॒दा॒नाय॑
 स्वाहा॑॥ श्रद्धाया॑ः॒ स॒मा॒ने नि॒वि॒ष्टो॒ऽमृतं॑ जुहोमि।
 शि॒वो मां वि॒शाप्र॑दाहाय। स॒मा॒नाय॑ स्वाहा॑॥ ब्रह्म॑णि म
 आ॒त्माऽमृत॑त्वाय॑। अ॒मृता॒पि॒धान॑मसि॥८९॥

[६९]

॥ भुक्तान्नाभिमन्त्रणमन्त्राः ॥

श्रद्धाया॑ प्रा॒णे नि॒वि॒श्या॒मृतं॑ हु॒तम्। प्रा॒णम॑न्त्रे॒नाप्या॑यस्व।
 श्रद्धाया॑म॒पा॒ने नि॒वि॒श्या॒मृतं॑ हु॒तम्। अ॒पा॒नम॑न्त्रे॒नाप्या॑यस्व।
 श्रद्धाया॑ व्या॒ने नि॒वि॒श्या॒मृतं॑ हु॒तम्। व्या॒नम॑न्त्रे॒नाप्या॑यस्व।
 श्रद्धाया॑मु॒दा॒ने नि॒वि॒श्या॒मृतं॑ हु॒तम्। उ॒दा॒नम॑न्त्रे॒नाप्या॑यस्व।
 श्रद्धाया॑ः॒ स॒मा॒ने नि॒वि॒श्या॒मृतं॑ हु॒तम्। स॒मा॒नम॑न्त्रे॒नाप्या॑यस्व॥९०॥

[७०]

॥ भोजनान्ते आत्मानुसन्धानमन्त्राः ॥

अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषोऽङ्गुष्ठं च समाश्रितः। ईशः सर्वस्य
जगतः प्रभुः प्रीणति विश्वभुक्॥११॥

[७१]

॥ अवयवस्वस्थता-प्रार्थनामन्त्रः ॥

वाङ्मासन्। नसोः प्राणः। अक्षयोश्चक्षुः। कर्णयोः श्रोत्रम्।
बाहुवोर्बलम्। ऊरुवोरोजः। अरिष्टा विश्वान्यङ्गानि तनूः।
तनुवा मे सह नमस्ते अस्तु मा मा हिंसीः॥१२॥

[७२]

॥ इन्द्रसप्तर्षि-संवादमन्त्रः ॥

वयं सुपूर्णा उप सेदुरिन्द्रं प्रियमैधा ऋषयो नाधमानाः।
अप ध्वान्तमूर्णुहि पूरि चक्षुर्मुमुग्ध्यस्मान्निधयेऽव बद्धान्।

[७३]

॥ हृदयालम्बनमन्त्रः ॥

प्राणानां ग्रन्थिरसि रुद्रो मा विशान्तकः। तेनान्तेनाप्या-
यस्व॥१३॥

[७४]

॥ देवताप्राणनिरूपणमन्त्रः ॥

नमो रुद्राय विष्णवे मृत्युर्मे पाहि॥१४॥

[७५]

॥ अग्निस्तुतिमन्त्रः ॥

त्वम॑ग्ने द्युभि॑स्त्वमा॑शुशु॒क्षणि॑स्त्वम॒द्भ्यस्त्वम॑श्मन्॒स्पति॑ । त्वं
वने॑भ्यस्त्वमोष॑धीभ्यस्त्वं नृ॒णां नृप॑ते जायसे शुचिः॑ ॥ १५ ॥

[७६]

॥ अभीष्टयाचनामन्त्राः ॥

शिव॑ने मे सन्ति॑ष्ठस्व स्यो॒नेन॑ मे सन्ति॑ष्ठस्व सुभू॒तेन॑
मे सन्ति॑ष्ठस्व ब्रह्मव॑र्चसेन॑ मे सन्ति॑ष्ठस्व य॒ज्ञस्य॑र्धिमनु
सन्ति॑ष्ठस्वोप॑ ते यज्ञ॒ नम॒ उप॑ ते नम॒ उप॑ ते नमः॑ ॥ १६ ॥

[७७]

॥ परतत्त्व-निरूपणम् ॥

स॒त्यं परं॑ परं॑ स॒त्यं स॒त्येन॑ न सु॒वर्गा॑ल्लो॒काच्च॑वन्ते
क॒दाच॑न स॒तां हि स॒त्यं तस्मा॑त्स॒त्ये र॑मन्ते । तप॒ इति॑ तपो
नान॑श॒नात्परं॑ यद्धि परं॑ तप॒स्तदु॑र्ध॒र्षं तदु॑रा॒धर्षं॑ तस्मा॒त्तप॑सि
रमन्ते॑ । दम॒ इति॑ निय॑तं ब्रह्मचा॒रिण॑स्तस्मा॒द्धमे॑ रमन्ते॑ ।
शम॒ इत्य॑र॒ण्ये मु॑नय॒स्तस्मा॑च्छ॒मे रमन्ते॑ । दान॑मिति॑ सर्वा॒णि
भू॒तानि॑ प्र॒शंस॑न्ति दाना॒न्नाति॑ दुष्करं॑ तस्मा॑द्दाने॑ रमन्ते॑
। ध॒र्म इति॑ धर्मे॑ण॒ सर्व॑मिदं परि॑गृहीतं ध॒र्मा॒न्नाति॑ दुष्करं॑
तस्मा॑द्ध॒र्मे र॑मन्ते॑ । प्र॒जन॒ इति॑ भूयां॑ स॒स्तस्मा॑द्भूयि॒ष्टाः
प्रजा॑यन्ते॒ तस्मा॑द्भूयि॒ष्टाः प्र॒जन॑ने रमन्ते॒ऽग्नय॑ । इत्या॑हुः

तस्माद्ग्रय आधातव्या अग्निहोत्रमित्याहु तस्मादग्निहोत्रे
रमन्ते । यज्ञ इति यज्ञो हि देवास्तस्माद्यज्ञे रमन्ते ।
मानसमिति विद्वांसस्तस्माद्विद्वांस एव मानसे रमन्ते
। न्यास इति ब्रह्मा ब्रह्मा हि परः परो हि ब्रह्मा तानि
वा एतान्यवराणि परांसि न्यास एवात्यरेचयद्य एवं
वेदैत्युपनिषत् ॥ १७ ॥

[७८]

॥ ज्ञानसाधन-निरूपणम् ॥

प्राजापत्यो हारुणिः सुपुर्ण्यः प्रजापतिं पितरमुपससार
किं भगवन्तः परमं वदन्तीति तस्मै प्रोवाच । सत्येन
वायुरावाति सत्येनाऽऽदित्यो रोचते दिवि सत्यं वाचः प्रतिष्ठा
सत्ये सर्वं प्रतिष्ठितं तस्मात्सत्यं परमं वदन्ति । तपसा
देवा देवतामग्र आयन्तपसर्षयः सुवरन्वविन्दन् तपसा
सपत्नान् प्रणुदामारातीस्तपसि सर्वं प्रतिष्ठितं तस्मात्तपः
परमं वदन्ति । दमेन दान्ताः किल्बिषमवधून्वन्ति
दमेन ब्रह्मचारिणः सुवरगच्छन्दमो भूतानां दुराधर्षं
दमे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्दमः परमं वदन्ति । शमेन
शान्ताः शिवमाचरन्ति शमेन नाकं मुनयोऽन्वविन्दच्छमो
भूतानां दुराधर्षच्छमे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माच्छमः परमं
वदन्ति । दानं यज्ञानां वरूथं दक्षिणा लोके दातारं
सर्वभूतान्युपजीवन्ति दानेनारातीरपानुदन्त दानेन द्विषन्तो

मित्रा भवन्ति दाने सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्दानं परमं वदन्ति । धर्मो विश्वस्य जगतः प्रतिष्ठा लोके धर्मिष्ठं प्रजा उपसर्पन्ति धर्मेण पापमपनुदति धर्मे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्धर्मं परमं वदन्ति । प्रजननं वै प्रतिष्ठा लोके साधु प्रजायास्तन्तुं तन्वानः पितृणामनृणो भवन्ति तदेव तस्यानृणं तस्मात् प्रजननं परमं वदन्त्यग्नयो वै त्रयीं विद्या । देवयानः पन्थां गार्हपत्य ऋक्पृथिवी रथन्तरमन्वाहार्यपचनं यजुरन्तरिक्षं वामदेव्यमाहवनीयः सामं सुवर्गो लोको बृहत्तस्मादग्नीन्परमं वदन्त्यग्निहोत्रं सायं प्रातर्गृहाणां निष्कृतिः स्विष्टं सुहुतं यज्ञक्रतूनां प्रायणं सुवर्गस्य लोकस्य ज्योतिस्तस्मादग्निहोत्रं परमं वदन्ति । यज्ञ इति यज्ञेन हि देवा दिवं गता यज्ञेनासुरानपानुदन्त यज्ञेन द्विषन्तो मित्रा भवन्ति यज्ञे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्यज्ञं परमं वदन्ति । मानसं वै प्राजापत्यं पवित्रं मानसेन मनसा साधु पश्यति मानसा ऋषयः प्रजा असृजन्त मानसे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्मान्मानसं परमं वदन्ति । न्यास इत्याहुर्मनीषिणो ब्रह्माणं ब्रह्मा विश्वः कतमः स्वयम्भुः प्रजापतिः संवत्सर इति संवत्सरोऽसावादित्यो य एष आदित्ये पुरुषः स परमेष्ठी ब्रह्मात्मा । याभिरादित्यस्तपति रश्मिभिस्ताभिः पर्जन्यो वर्षति पर्जन्येनौषधिवनस्पतयः प्रजायन्त ओषधिवनस्पतिभिरन्नं भवत्यन्नं प्राणाः प्राणैर्बलं

बलेन॑ तप॒स्तप॑सा श्रद्धा॑ श्रद्धया॑ मे॒धा मे॒धया॑ मनी॒षा
मनी॒षया॑ मनो॒ मन॑सा॒ शान्तिः॑ शान्त्या॑ चित्तं॑ चित्तेन॑ स्मृतिः॑
स्मृत्या॑ स्मारः॑ स्मारेण॑ वि॒ज्ञानं॑ वि॒ज्ञाने॑नाऽऽत्मानं॑ वेदयति॑
तस्मा॑दन्नं दद॒न्त्सर्वा॑ण्येतानि॑ ददात्यन्नात् प्रा॒णा भ॑वन्ति ।
भू॒तानां॑ प्रा॒णैर्मनो॑ मन॑सश्च वि॒ज्ञानं॑ वि॒ज्ञाना॑दानन्दो ब्र॒ह्मयो॑निः
स वा ए॒ष पु॑रुषः पञ्च॒धा पञ्चा॑त्मा येन॒ सर्व॑मिदं प्रोतं
पृथि॒वी चा॒न्तरि॑क्षं च॒ द्यौश्च॒ दिश॑श्चावा॒न्तर॑दिशाश्च॒ स वै
सर्व॑मिदं जग॒त्स च॒ भूत॑ः स भ॒व्यं जि॑ज्ञासकृ॒त ऋ॑त॒जा
रयि॑ष्ठा । श्रद्धा॑ स॒त्यो मह॑स्वान्त॒पसो॒ वरि॑ष्ठाद्वा॒त्वा तमे॒वं
मन॑सा हृ॒दा च॒ भूयो॑ न मृत्युमुप॑याहि वि॒द्वान्तस्मा॑न्त्या॒समे॑षां
तप॑सामतिरि॒क्तमाहु॑र्वसु॒र॒ण्वो वि॒भूर॑सि प्रा॒णे त्वम॑सि
सन्धा॒ता । ब्र॒ह्मन् त्वम॑सि वि॒श्वधृ॑त्तेजो॒दास्त्वम॑स्य॒ग्निर॑सि
वर्चो॑दास्त्वम॑सि सूर्य॑स्य द्यु॒म्नोदा॑स्त्वम॑सि च॒न्द्रम॑स
उप॑या॒मगृ॑हीतोऽसि ब्र॒ह्मणो॑ त्वा । मह॑स॒ ओमि॒त्यात्मानं॑
यु॒ञ्जीतै॒तद्वै महो॑पनिष॑दं दे॒वानां॑ गु॒ह्यं य ए॒वं वेद॑ ब्र॒ह्मणो॑
महि॑मानमाप्नोति॒ तस्मा॑द्ब्र॒ह्मणो॑ महि॑मानमित्युप॑निषत् ॥ १८ ॥

[७९]

॥ ज्ञानयज्ञः ॥

तस्यै॒वं वि॒दुषो॑ य॒ज्ञस्याऽऽत्मा॑ यज॑मानः श्रद्धा
पत्नी॑ शरी॑रमि॒ध्ममुरो॑ वेदि॒र्लोमा॑नि ब॒र्हिर्वे॒दः शि॒खा

हृदयं यूपः काम आज्यं मन्युः पशुस्तपोऽग्निर्दमः
 शमयिता दक्षिणा वाग्धोता प्राण उद्राता चक्षुरध्वर्युर्मनो
 ब्रह्मा । श्रोत्रमग्नीद्यावद्वियते सा दीक्षा यदश्नाति
 तद्धविर्यत्पिबति तदस्य सोमपानं यद्रमते तदुपसदो
 यत्सश्चरत्युपविशत्युत्तिष्ठते च स प्रवर्ग्यो यन्मुखं
 तदाहवनीयो या व्याहृतिराहुतिर्यदस्य । विज्ञानं तज्जुहोति
 यत्सायं प्रातरत्ति तत्समिधं यत्प्रातर्मध्यं दिनं सायं च
 तानि सर्वानि ये अहोरात्रे ते दर्शपूर्णमासौ येऽर्धमासाश्च
 मासाश्च ते चातुर्मास्यानि य ऋतवस्ते पशुबन्धा ये
 संवत्सराश्च परिवत्सराश्च तेऽहर्गणाः सर्ववेदसं वा ।
 एतत्सत्रं यन्मरणं तदवभृथ एतद्वै जरामर्यमग्निहोत्रं
 सत्रं य एवं विद्वानुदगयने प्रमीयते देवानामेव महिमानं
 गत्वाऽऽदित्यस्य सायुज्यं गच्छत्यथ । यो दक्षिणे
 प्रमीयते पितृणामेव महिमानं गत्वा चन्द्रमसः सायुज्यं
 सलोकतामाप्नोत्येतौ वै सूर्याचन्द्रमसौ महिमानौ ब्राह्मणो
 विद्वानभिजयति तस्माद्ब्राह्मणो महिमानमाप्नोति तस्माद्ब्राह्मणो
 महिमानमित्युपनिषत् ॥ १९ ॥

[८०]

ॐ सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहै।
 तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहै। ॐ शान्तिः शान्तिः
 शान्तिः॥

॥ कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम् ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

संज्ञानं विज्ञानं प्रज्ञानं जानदभिजानत्। सङ्कल्पमानं
प्रकल्पमानमुपकल्पमानमुपकृतं कृतम्। श्रेयो वसीय
आयथ्सम्भूतं भूतम्। चित्रः केतुः प्रभानाभान्थ्सम्भान्।
ज्योतिष्माऽस्तेजस्वानातपऽस्तपन्नभितपन्। रोचनो
रोचमानः शोभनः शोभमानः कल्याणः। दर्शा दृष्टा दर्शता
विश्वरूपा सुदर्शना। आप्यायमाना प्यायमाना प्याया
सूनृतेरा। आपूर्यमाणा पूर्यमाणा पूरयन्ती पूर्णा पौर्णमासी।
दाता प्रदाताऽऽनन्दो मोदः प्रमोदः॥१॥

आवेशयन्निवेशयन्थ्संवेशनः सः शान्तः शान्तः।
आभवन्प्रभवन्थ्सम्भवन्थ्सम्भूतो भूतः। प्रस्तुतं विष्टुतं
सऽस्तुतं कल्याणं विश्वरूपम्। शुक्रममृतं तेजस्वि
तेजः समिद्धम्। अरुणं भानुमन्मरीचिमदभितपत्तपस्वत्।
सविता प्रसविता दीप्तो दीपयन्दीप्यमानः। ज्वलञ्ज्वलिता
तपन्वितपन्थ्सन्तपन्। रोचनो रोचमानः शुम्भूः शुम्भमानो
वामः। सुता सुन्वती प्रसुता सूयमानाऽभिषूयमाणा। पीती
प्रपा सम्पा तृप्तिस्तर्पयन्ती॥२॥

कान्ता काम्या कामजाताऽऽयुष्मती कामदुघा।
अभिशास्ताऽनुमन्ताऽऽनन्दो मोदः प्रमोदः। आसादयन्निषा-
दयन्थ्ससादनः सः सन्नः सन्नः। आभूर्विभूः प्रभूः

शम्भूर्भुवः। पवित्रं पवयिष्यन्पूतो मेध्यः। यशो
 यशस्वानायुरमृतः। जीवो जीविष्यन्स्वर्गो लोकः।
 सहस्वान्त्सहीयानोजस्वान्त्सहमानः। जयन्त्रभिजयन्त्सु-
 द्रविणो द्रविणोदाः। आर्द्रपवित्रो हरिकेशो मोदः प्रमोदः॥३॥

अरुणोऽरुणरजाः पुण्डरीको विश्वजिदभिजित्।
 आर्द्रः पिन्वमानोऽन्नवान्नसवानिरावान्। सर्वोषधः सम्भरो
 महस्वान्। एजत्का जोवत्काः। क्षुल्लकाः शिपिविष्टकाः।
 सरिस्रराः सुशेरवः। अजिरासो गमिष्णवः। इदानीं
 तदानीमेतर्हि क्षिप्रमजिरम्। आशुनिमेषः फणो
 द्रवन्त्रतिद्रवन्। त्वरः स्त्वरमाण आशुराशीयाञ्जवः। अग्निष्टोम
 उक्थ्योऽतिरात्रो द्विरात्रस्त्रिरात्रश्चतूरात्रः। अग्निर्ऋतुः सूर्य
 ऋतुश्चन्द्रमा ऋतुः। प्रजापतिः संवत्सरो महान्कः॥४॥

[१]

भूरग्निं च पृथिवीं च मां च। त्रींश्च लोकान्त्संवत्सरं च।
 प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद।
 भुवो वायुं चान्तरिक्षं च मां च। त्रींश्च लोकान्त्संवत्सरं च।
 प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद।
 स्वरादित्यं च दिवं च मां च। त्रींश्च लोकान्त्संवत्सरं
 च। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा
 सीद। भूर्भुवः स्वश्चन्द्रमसं च दिशश्च मां च। त्रींश्च

लो॒कान्त्सं॑वत्स॒रं च॑। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑
दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॑वा सीद॥५॥

[२]

त्वमे॒व त्वां वै॑त्थ॒ योऽसि॒ सोऽसि॑। त्वमे॒व त्वाम॑चैषीः।
चि॒तश्चा॑सि॒ सञ्चित॑श्चास्यग्रे। ए॒तावा॑ऽश्चासि॒ भूया॑ऽश्चास्यग्रे।
यत्ते॑ अ॒ग्रे न्यूनं॑ यदु॒ तेऽति॑रिक्तम्। आ॒दि॒त्यास्तदङ्गि॑रस-
श्चिन्वन्तु। वि॒श्वे ते॑ दे॒वाश्चि॑तिमापूरयन्तु। चि॒तश्चा॑सि॒
सञ्चित॑श्चास्यग्रे। ए॒तावा॑ऽश्चासि॒ भूया॑ऽश्चास्यग्रे। मा ते॑ अ॒ग्रे
च॒ येन॒ माऽति॑ च॒ येनाऽऽयु॑रावृक्षि। सर्व॑ेषां॒ ज्योति॑षां॒
ज्योति॑र्यद॒दावु॑देति॑। तप॑सो जा॒तम॑नि॒भृष्ट॑मोजः। तत्ते॑
ज्योति॑रिष्टके। तेन॑ मे तप। तेन॑ मे ज्वल। तेन॑ मे दीदिहि।
याव॑द्दे॒वाः। याव॑दसा॒ति सूर्यः॑। याव॑दु॒तापि॒ ब्रह्म॑॥६॥

[३]

सं॒वत्स॒रोऽसि॑ परि॒वत्स॒रोऽसि॑। इ॒दाव॑त्स॒रोऽसी॑दुवत्स॒रो-
ऽसि॑। इ॒द्वत्स॒रोऽसि॑ वत्स॒रोऽसि॑। तस्य॑ ते वस॒न्तः शि॒रः।
ग्री॒ष्मो दक्षि॑णः प॒क्षः। व॒रुषाः॑ पुच्छ॒म्। श॒रदु॑त्तरः प॒क्षः। हे॒मन्तो॑
मध्य॒म्। पूर्॒वप॒क्षाश्चि॑तयः। अ॒पर॒पक्षाः॑ पु॒रीष॑म्॥७॥

अ॒हो॒रा॒त्राणी॑ष्टकाः। ऋष॒भोऽसि॑ स्व॒र्गो लो॒कः। यस्या॑
दि॒शि म॒हीय॑से। ततो॑ नो॒ मह॑ आ॒वह॑। वा॒युर्भू॑त्वा सर्वा॑ दि॒श
आ॒वा॒हि। सर्वा॑ दि॒शोऽनु॑विवा॒हि। सर्वा॑ दि॒शोऽनु॑संवा॒हि।

चित्त्वा॒ चिति॒मापृ॑ण। अचि॑त्त्वा॒ चिति॒मापृ॑ण। चिद॑सि
समु॒द्रयो॑निः॥८॥

इ॒न्दुर्दक्षः॑ श्ये॒न ऋ॒तावा॑। हि॒र॑ण्यपक्षः शकु॒नो भु॑र॒ण्युः।
म॒हान्ध॒स॒धस्थे॑ ध्रु॒व आ॒निष॑त्तः। नम॑स्ते अस्तु मा मा॑ हि॒ःसीः।
एति॑ प्रेति॒ वीति॑ समि॒त्युदि॑ति। दि॒वं मे यच्छ॑। अ॒न्तरि॑क्षं मे
यच्छ॑। पृ॒थि॒वीं मे यच्छ॑। पृ॒थि॒वीं मे यच्छ॑। अ॒न्तरि॑क्षं मे
यच्छ॑। दि॒वं मे यच्छ॑। अ॒ह्ना प्र॑सार॒य। रा॒त्र्या॒ सम॑च। रा॒त्र्या॒
प्र॑सार॒य। अ॒ह्ना॒ सम॑च। का॒मं प्र॑सार॒य। का॒मं॒ सम॑च॥९॥

[४]

भूर्भु॒वः स्वः॑। ओजो॒ बल॑म्। ब्र॒ह्म क्ष॒त्रम्। यशो॑ म॒हत्।
स॒त्यं तपो॑ नाम॑। रू॒पम॒मृत॑म्। चक्षुः श्रो॒त्रम्। मन॒ आयुः॑।
वि॒श्वं यशो॑ म॒हः। स॒मं तपो॑ ह॒रो भाः॑। जा॒तवे॑दा॒ यदि॑ वा
पाव॑कोऽसि॑। वै॒श्वान॒रो यदि॑ वा वैद्यु॒तोऽसि॑। शं प्र॒जाभ्यो॑
यज॑मानाय लो॒कम्। ऊ॒र्जं पु॒ष्टिं दद॑द्भ्याव॑वृ॒थस्व॥१०॥

[५]

रा॒ज्ञीं वि॒राज्ञी॑। स॒म्राज्ञी॑ स्व॒राज्ञी॑। अ॒र्चिः शो॒चिः। तपो॑ ह॒रो
भाः। अ॒ग्निरि॒न्द्रो बृ॒हस्प॑तिः। वि॒श्वे दे॒वा भुव॑नस्य गो॒पाः। ते
मा॒ सर्वे॑ यश॑सा॒ स॒सृज॑न्तु॥११॥

[६]

अस॑वे॒ स्वाहा॒ वस॑वे॒ स्वाहा॑। वि॒भुवे॒ स्वाहा॒ विव॑स्वते॒

स्वाहा॥ अ॒भि॒भु॒वे॒ स्वाहाऽधि॑पतये॒ स्वाहा॥ दि॒वां पत॑ये॒
 स्वाहाऽह॑स्प॒त्याय॒ स्वाहा॥ चा॒क्षुष्म॒त्याय॒ स्वाहा॥
 ज्योति॑ष्म॒त्याय॒ स्वाहा॥ रा॒ज्ञे स्वाहा॑ वि॒रा॒ज्ञे स्वाहा॑॥
 स॒म्रा॒ज्ञे स्वाहा॑ स्व॒रा॒ज्ञे स्वाहा॑॥ शू॒षा॒य स्वाहा॑ सू॒र्या॒य
 स्वाहा॑॥ च॒न्द्रम॑से॒ स्वाहा॑ ज्योति॑षे॒ स्वाहा॑॥ स॒र्प॒ाय स्वाहा॑
 क॒ल्या॒णाय॒ स्वाहा॑॥ अ॒र्जु॒नाय॒ स्वाहा॑॥१२॥

[७]

वि॒प॒श्चिते॒ पव॑मानाय गायत। म॒ही न धा॑राऽत्य॒न्धो
 अ॒र्षति॑। अहि॑र॒ह जी॒र्णाम॑ति॒सर्प॑ति॒ त्वच॑म्। अत्यो॒ न
 क्रीड॑न्न॒सर॒द्वषा॒ हरिः॑। उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसि मृ॒त्यवे॑ त्वा जुष्टं
 गृह्णामि। ए॒ष ते योनि॑र्मृ॒त्यवे॑ त्वा। अप॑मृ॒त्युम॑प॒क्षुध॑म्।
 अपे॑तः श॒पथं॑ जहि। अधा॑ नो अ॒ग्र आव॑ह। रा॒यस्पोष॑
 सह॑स्त्रिणम्॥१३॥

ये ते॑ स॒हस्र॑म॒युतं॒ पाशाः॑। मृ॒त्यो म॑र्त्या॒य ह॑न्त॒वे। तान्
 य॒ज्ञस्य॑ मा॒यया॑। सर्वा॒नव॑य॒जाम॑हे। भ॒क्षोऽस्य॑मृत॒भक्षः॑।
 तस्य॑ ते मृ॒त्युपी॑तस्या॒मृत॑वतः। स्व॒गाकृ॑तस्य॒ मधु॑मतः।
 उप॑हृत॒स्योप॑हृतो भक्षयामि। म॒न्द्राऽभि॑भूतिः के॒तुर्य॑ज्ञानां
 वाक्। असा॒वेहि॑॥१४॥

अ॒न्धो जा॑गृ॒विः प्रा॑ण। असा॒वेहि॑। ब॒धिर आ॑क्र॒न्दयि॑तर॒पान॑।
 असा॒वेहि॑। अ॒ह॒स्तो॒स्त्वा चक्षुः॑। असा॒वेहि॑। अ॒पा॒दा॒शो मनः॑।

असावेहिं। कवे विप्रचित्ते श्रोत्रं। असावेहिं॥१५॥

सुहस्तः सुवासाः। शूषो नामास्यमृतो मर्त्येषु। तं त्वाऽहं
तथा वेदं। असावेहिं। अग्निर्मे वाचि श्रितः। वाग्धृदये। हृदयं
मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। वायुर्मे प्राणे श्रितः॥१६॥

प्राणो हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि।
सूर्यो मे चक्षुषि श्रितः। चक्षुर्हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै।
अमृतं ब्रह्मणि। चन्द्रमा मे मनसि श्रितः॥१७॥

मनो हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। दिशो
मे श्रोत्रे श्रिताः। श्रोत्रं हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं
ब्रह्मणि। आपो मे रेतसि श्रिताः॥१८॥

रेतो हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। पृथिवी
मे शरीरे श्रिता। शरीरं हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै।
अमृतं ब्रह्मणि। ओषधिवनस्पतयो मे लोमसु श्रिताः॥१९॥

लोमानि हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि।
इन्द्रो मे बले श्रितः। बलं हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै।
अमृतं ब्रह्मणि। पर्जन्यो मे मूर्ध्नि श्रितः॥२०॥

मूर्धा हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि।
ईशानो मे मन्यौ श्रितः। मन्युर्हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै।
अमृतं ब्रह्मणि। आत्मा मे आत्मनि श्रितः॥२१॥

आत्मा हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि।

पुनर्म आत्मा पुनरायुरागात्। पुनः प्राणः पुनराकूतमागात्।
 वैश्वानरो रश्मिभिर्वावृधानः। अन्तस्तिष्ठत्वमृतस्य
 गोपाः॥२२॥

[८]

प्रजापतिर्देवान्सृजत। ते पाप्मना सन्दिता अजायन्त।
 तान्व्यद्यत्। यद्व्यद्यत्। तस्माद्विद्युत्। तमवृश्चत्। यदवृश्चत्।
 तस्माद्वृष्टिः। तस्माद्यत्रैते देवते अभिप्राप्तुतः। वि च हैवास्य
 तत्र पाप्मानं द्यतः॥२३॥

वृश्चतश्च। सैषा मीमांसाऽग्निहोत्र एव सम्पन्ना। अथो
 आहुः। सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। होष्यन्नप उपस्पृशेत्। विद्युदसि
 विद्यं मे पाप्मानमिति। अथ हुत्वोपस्पृशेत्। वृष्टिरसि वृश्च
 मे पाप्मानमिति। यक्ष्यमाणो वेष्ट्वा वा। वि च हैवास्यैते देवते
 पाप्मानं द्यतः॥२४॥

वृश्चतश्च। अत्यहो हाऽऽरुणिः। ब्रह्मचारिणे प्रश्नान्प्रोच्य
 प्रजिघाया। परेहि। प्लक्षं दय्याम्पातिं पृच्छ। वेत्थं
 सावित्रा(३)न्न वेत्था(३) इति। तमागत्य पप्रच्छ। आचार्यो
 मा प्राहैषीत्। वेत्थं सावित्रा(३)न्न वेत्था(३) इति। स
 होवाच वेदेति॥२५॥

स कस्मिन्प्रतिष्ठित इति। पुरोरंजसीति। कस्तद्यत्पुरोरंजा
 इति। एष वाव स पुरोरंजा इति होवाच। य एष तपति।
 एषोऽर्वाग्रंजा इति। स कस्मिन्त्वेष्ट इति। सत्य इति। किं

तत्सत्यमिति। तप इति॥२६॥

कस्मिन्नु तप इति। बल इति। किं तद्वलमिति। प्राण इति। मा स्म प्राणमतिपृच्छ इति माऽऽचार्योऽब्रवीदिति होवाच ब्रह्मचारी। स होवाच प्लक्षो दय्याम्पातिः। यद्वै ब्रह्मचारिन्प्राणमत्यप्रक्ष्यः। मूर्धा ते व्यपतिष्यत्। अहमुत आचार्याच्छ्रेयांन्भविष्यामि। यो मा सावित्रे समवादिष्टेति॥२७॥

तस्मात्सावित्रे न संवदेत। स यो ह वै सावित्रं विदुषां सावित्रे संवदेते। सहास्मिञ्छ्रियं दधाति। अनु ह वा अस्मा असौ तपञ्छ्रियं मन्यते। अन्वस्मै श्रीस्तपो मन्यते। अन्वस्मै तपो बलं मन्यते। अन्वस्मै बलं प्राणं मन्यते। स यदाहं संज्ञानं विज्ञानं दर्शा दृष्टेति। एष एव तत्॥२८॥

अथ यदाहं। प्रस्तुतं विष्टुतं सुता सुन्वतीति। एष एव तत्। एष ह्येव तान्यहानि। एष रात्रयः। अथ यदाहं। चित्रः केतुर्दाता प्रदाता सविता प्रसविताऽभिशास्ताऽनुमन्तेति। एष एव तत्। एष ह्येव तेऽहो मुहूर्ताः। एष रात्रैः॥२९॥

अथ यदाहं। पवित्रं पवयिष्यन्त्सहस्वान्त्सहीयानरुणोऽरुणरजा इति। एष एव तत्। एष ह्येव तेऽर्धमासाः। एष मासाः। अथ यदाहं। अग्निष्टोम उक्थ्योऽग्निर्ऋतुः प्रजापतिः संवत्सर इति। एष एव तत्। एष ह्येव ते यज्ञक्रतवः। एष

ऋतवः॥३०॥

ए॒ष सं॒वत्स॒रः। अथ॒ यदा॑हं। इ॒दानीं॑ त॒दानी॑मि॒ति। ए॒ष
ए॒व तत्। ए॒ष ह्ये॒व ते मु॑हूर्तानां॑ मु॒हूर्ताः। ज॒न॒को ह॒ वैदे॑हः।
अ॒होरा॒त्रैः स॒माज॑गाम। त॒५ हो॑चुः। यो वा अ॒स्मान् वेद॑।
वि॒जह॑त्पा॒प्मान॑मेति॥३१॥

सर्व॑मायुरेति। अ॒भि स्व॒र्गं लो॒कं ज॑यति। नास्यामु॒ष्मिँल्लो॒के-
ऽन्नं॑ क्षीय॒त इति॑। वि॒जह॑द्ध॒ वै पा॒प्मान॑मेति। सर्व॑मायुरेति।
अ॒भि स्व॒र्गं लो॒कं ज॑यति। नास्यामु॒ष्मिँल्लो॒केऽन्नं॑ क्षीयते। य
ए॒वं वेद॑। अ॒हीना॒ हाऽऽश्व॑थ्यः। सा॒वि॒त्रं वि॒दां च॑कार॥३२॥

स ह॑ ह॒५सो हि॑र॒ण्मयो॑ भू॒त्वा। स्व॒र्गं लो॒कमि॑याय।
आ॒दि॒त्यस्य॑ सायु॑ज्यम्। ह॒५सो ह॒ वै हि॑र॒ण्मयो॑ भू॒त्वा।
स्व॒र्गं लो॒कमे॑ति। आ॒दि॒त्यस्य॑ सायु॑ज्यम्। य ए॒वं वेद॑।
दे॒वभा॑गो ह॑ श्रौत॒रूषः॑। सा॒वि॒त्रं वि॒दां च॑कार। त॒५ ह॒
वाग॑दृश्यमा॒नाऽभ्यु॑वाच॥३३॥

सर्व॑ बत गौत॒मो वेद॑। यः सा॒वि॒त्रं वेदे॑ति। स हो॑वाच। कैषा
वाग॑सीति। अ॒यम॒ह॒५ सा॒वि॒त्रः। दे॒वाना॑मुत्त॒मो लो॒कः। गुह्यं
महो॑ बिभ्र॒दिति॑। ए॒ताव॑ति ह॒ गौत॑मः। य॒ज्ञोप॑वी॒तं कृ॑त्वाऽधो
निप॑पात। नमो॒ नम् इति॑॥३४॥

स हो॑वाच। मा भै॒षीगौ॑तम। जि॒तो वै ते॑ लो॒क इति॑।
तस्मा॑द्ये के च॑ सा॒वि॒त्रं वि॒दुः। सर्वे॑ ते जि॒तलो॑काः। स यो

ह॒ वै सा॒वि॒त्रस्या॒ष्टाक्ष॑रं प॒दः॑ श्रि॒याऽभिषि॑क्तं वेद॑। श्रि॒या
है॒वाभिषि॑च्यते। घृ॒णिरि॑ति॒ द्वे अ॒क्षरे॑। सूर्य॒ इति॒ त्रीणि॑।
आ॒दि॒त्य इति॒ त्रीणि॑॥३५॥

ए॒तद्वै सा॒वि॒त्रस्या॒ष्टाक्ष॑रं प॒दः॑ श्रि॒याऽभिषि॑क्तम्। य ए॒वं
वेद॑। श्रि॒या है॒वाभिषि॑च्यते। तदे॒तदृचा॑ऽभ्यु॒क्तम्। ऋ॒चो अ॒क्षरे॑
पर॒मे व्यो॑मन्। यस्मि॒न्दे॒वा अधि॒ विश्वे॑ निषे॒दुः। यस्तं न वेद॑
कि॒मृचा॑ क॑रिष्यति। य इ॒त्तद्वि॒दुस्त॒ इमे॒ समा॑सत् इति॑। न
ह॒ वा ए॒तस्य॑र्चा न यजु॑षा न साम्नाऽर्थोऽस्ति॑। यः सा॒वि॒त्रं
वेद॑॥३६॥

तदे॒तत्प॑रि॒ यद्वै॒वच॑क्रम्। आ॒र्द्रं पि॒न्व॑मानः॒ स्वर्गे॑ लो॒क
ए॑ति। वि॒जह॑द्वि॒श्वा भू॑तानि॒ सम्प॑श्यत्। आ॒र्द्रो ह॒ वै पि॒न्व॑मानः।
स्व॒र्गे लो॒क ए॑ति। वि॒जह॑न्वि॒श्वा भू॑तानि॒ सम्प॑श्यन्। य
ए॒वं वेद॑। शू॒षो ह॒ वै वा॑र्ष्णे॒यः। आ॒दि॒त्येन॑ समाज॑गाम।
त॒ ५ हो॑वाच। एहि॑ सा॒वि॒त्रं वि॑द्धि। अ॒यं वै स्व॒र्ग्योऽग्निः॑
पा॑रयि॒ष्णुर॒मृता॒थ्सम्भू॑त इति॑। ए॒ष वा॒व स॑ सा॒वि॒त्रः। य ए॒ष
त॑प॑ति। एहि॑ मां वि॑द्धि। इति॑ है॒वेन॑ तदु॑वाच॥३७॥

[९]

इ॒यं वा॒व स॒रघा॑। तस्या॑ अ॒ग्निरे॒व सा॑र॒घं म॑धु। या ए॒ताः
पू॑र्व॒पक्षा॑पर॒पक्षयो॑ रा॒त्रयः॑। ता म॑धु॒कृतः॑। या॒न्यहा॑नि। ते
म॑धुवृ॒षाः। स यो ह॒ वा ए॒ता म॑धु॒कृत॑श्च मधुवृ॒षाश्च॒ वेद॑।
कु॑र्वन्ति॒ हास्ये॒ता अ॒ग्नौ म॑धु। ना॒स्ये॑ष्टापूर्तं ध॑यन्ति। अथ॒ यो

न वेद॥३८॥

न हा॑स्ये॒ता अ॒ग्नौ म॒धुं कुर्व॑न्ति। ध॒यन्त्य॑स्येष्टा॒पूर्तम्। यो ह॒
वा अ॑हो॒रा॒त्राणां॑ नाम॒धेया॑नि॒ वेद॑। नाहो॑रा॒त्रेष्वार्ति॑मा॒र्च्छति॑।
सं॒ज्ञानं॑ वि॒ज्ञानं॑ द॒र्शा दृ॒ष्टेति॑। ए॒ताव॑नुवा॒कौ पू॒र्वप॒क्षस्या॑-
हो॒रा॒त्राणां॑ नाम॒धेया॑नि। प्र॒स्तुतं॑ वि॒ष्टुतं॑ सु॒ता
सु॒न्वती॑ति। ए॒ताव॑नुवा॒काव॑पर॒पक्ष॑स्या॒हो॒रा॒त्राणां॑ नाम॒-
धेया॑नि। नाहो॑रा॒त्रेष्वार्ति॑मा॒र्च्छति॑। य ए॒वं वेद॑॥३९॥

यो ह॒ वै मु॑हूर्तानां॑ नाम॒धेया॑नि॒ वेद॑। न मु॑हूर्तेष्वार्ति॑मा॒र्च्छति॑।
चि॒त्रः के॒तुर्दा॒ता प्र॑दा॒ता सं॒विता प्र॑स॒विताऽभि॑शा॒स्ताऽनु॑-
म॒न्तेति॑। ए॒तेऽनुवा॒का मु॑हूर्तानां॑ नाम॒धेया॑नि। न
मु॑हूर्तेष्वार्ति॑मा॒र्च्छति॑। य ए॒वं वेद॑। यो ह॒ वा
अ॑र्धमा॒सानां॑ च॒ मासा॑नां च॒ नाम॒धेया॑नि॒ वेद॑।
ना॒र्धमा॑सेषु न मा॒सेष्वार्ति॑मा॒र्च्छति॑। प॒वित्रं॑ प॒वयि॑ष्यन्त्सह॑-
स्वा॒न्त्सही॑यान॒रुणो॑ऽरु॒णर॑जा॒ इति॑। ए॒तेऽनुवा॒का
अ॑र्धमा॒सानां॑ च॒ मासा॑नां च॒ नाम॒धेया॑नि॥४०॥

ना॒र्धमा॑सेषु न मा॒सेष्वार्ति॑मा॒र्च्छति॑। य ए॒वं वेद॑। यो ह॒
वै य॑ज्ञक्र॒तूनां॑ च॒र्तूनां॑ च॒ संव॑त्स॒रस्य॑ च॒ नाम॒धेया॑नि॒ वेद॑।
न य॑ज्ञक्र॒तुषु॑ न॒र्तुषु॑ न संव॑त्स॒र आ॒र्तिमा॒र्च्छति॑। अ॒ग्नि॒ष्टोम॑
उ॒क्थ्यो॑ऽग्नि॒र्ऋतुः॑ प्र॒जाप॑तिः संव॑त्स॒र इति॑। ए॒तेऽनुवा॒का

यज्ञक्रतूनां चर्तूनां च संवत्सरस्य च नामधेयानि॥४१॥

न यज्ञक्रतुषु नर्तुषु न संवत्सर आर्तिमाच्छति।
य एवं वेद। यो ह वै मुहूर्तानां मुहूर्तान् वेद। न
मुहूर्तानां मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति। इदानीं तदानीमिति। एते
वै मुहूर्तानां मुहूर्ताः। न मुहूर्तानां मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति।
य एवं वेद। अथो यथा क्षेत्रज्ञो भूत्वाऽनुप्रविश्यान्नमत्ति।
एवमेवैतान्क्षेत्रज्ञो भूत्वाऽनुप्रविश्यान्नमत्ति। स एतेषामेव
संलोकतां सायुज्यमश्नुते। अप पुनर्मृत्युं जयति। य एवं
वेद॥४२॥

[१०]

कश्चिद्ध वा अस्माल्लोकात्प्रेत्य। आत्मानं वेद। अयमहम-
स्मीति। कश्चित्स्वं लोकं न प्रतिप्रजानाति। अग्निमुग्धो
हैव धूमतान्तः। स्वं लोकं न प्रतिप्रजानाति। अथ यो
हैवैतमग्निं सावित्रं वेद। स एवास्माल्लोकात्प्रेत्य। आत्मानं
वेद। अयमहमस्मीति॥४३॥

स स्वं लोकं प्रतिप्रजानाति। एष उ वेवेनं तत्सावित्रः।
स्वर्गं लोकमभिवहति। अहोरात्रैर्वा इदं सयुग्भिः
क्रियते। इतिरात्रायादीक्षिषत। इतिरात्राय व्रतमुपागुरिति।
तानिहानेवं विदुषः। अमुष्मिल्लोके शैवधिं धयन्ति। धीतं
हैव स शैवधिमनु परैति। अथ यो हैवैतमग्निं सावित्रं

वेद॥४४॥

तस्य हैवाहोरात्राणि। अमुष्मिल्लोके शैवधिं न धयन्ति।
अधीतः हैव स शैवधिमनु परैति। भरद्वाजो ह
त्रिभिरायुर्भिर्ब्रह्मचर्यमुवास। तः ह जीर्णिः स्थविरः
शयानम्। इन्द्र उपब्रज्योवाच। भरद्वाज। यत्ते
चतुर्थमायुर्दद्याम्। किमेनेन कुर्या इति। ब्रह्मचर्यमेवैनेन
चरेयमिति होवाच॥४५॥

तः ह त्रीन्गिरिरूपानविज्ञातानिव दर्शयां चकार। तेषां
हैकैकस्मान्मुष्टिनाऽऽदे। स होवाच। भरद्वाजेत्यामन्त्र्य। वेदा
वा एते। अनन्ता वै वेदाः। एतद्वा एतैस्त्रिभिरायुर्भिरन्व-
वोचथाः। अथ त इतरदननूक्तमेव। एहीमं विद्धि। अयं वै
सर्वविद्येति॥४६॥

तस्मै हैतमग्निः सावित्रमुवाच। तः स विदित्वा। अमृतो
भूत्वा। स्वर्गं लोकमियाय। आदित्यस्य सायुज्यम्। अमृतो
हैव भूत्वा। स्वर्गं लोकमेति। आदित्यस्य सायुज्यम्। य एवं
वेद। एषो एव त्रयीं विद्या॥४७॥

यावन्तः ह वै त्रय्या विद्यया लोकं जयति। तावन्तं लोकं
जयति। य एवं वेद। अग्नेर्वा एतानि नामधेयानि। अग्नेरेव
सायुज्यः सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। वायोर्वा एतानि
नामधेयानि। वायोरेव सायुज्यः सलोकतामाप्नोति। य एवं

वेदं। इन्द्रस्य वा एतानि नामधेयानि॥४८॥

इन्द्रस्यैव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं वेदं। बृहस्पतेर्वा एतानि नामधेयानि। बृहस्पतेरेव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं वेदं। प्रजापतेर्वा एतानि नामधेयानि। प्रजापतेरेव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं वेदं। ब्रह्मणो वा एतानि नामधेयानि। ब्रह्मण एव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं वेदं। स वा एषोऽग्निरपक्षपुच्छो वायुरेव। तस्याग्निमुखम्। असावादित्यः शिरः। स यदेते देवते अन्तरेण। तत्सर्वं सीव्यति। तस्मात्सावित्रः॥४९॥

[११]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके प्रथमः प्रश्नः समाप्तः॥१॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

लोकोऽसि स्वर्गोऽसि। अनन्तोऽस्यपारोऽसि। अक्षितोऽस्यक्षय्योऽसि। तपसः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१॥

तपोऽसि लोके श्रितम्। तेजसः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तृ विश्वस्य

जनयितु। तत्त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥२॥

तेजोऽसि तपसि श्रितम्। समुद्रस्य प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः।
विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तु विश्वस्य
जनयितु। तत्त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥३॥

समुद्रोऽसि तेजसि श्रितः। अपां प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः।
विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य
जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥४॥

आपः स्थ समुद्रे श्रिताः। पृथिव्याः प्रतिष्ठा युष्मासु।
इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्।
विश्वस्य भर्त्र्यो विश्वस्य जनयित्र्यः। ता व उपदधे
कामदुघा अक्षिताः। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥५॥

पृथिव्यस्यप्सु श्रिता। अग्नेः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं
यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्री विश्वस्य
जनयित्री। तां त्वोपदधे कामदुघामक्षिताम्। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥६॥

अ॒ग्नि॒र॒सि पृ॒थि॒व्याऽं श्रि॒तः। अ॒न्त॒रि॒क्षस्य॑ प्र॒ति॒ष्ठा।
 त्वयी॒दम॒न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं सु॒भू॒तम्। वि॒श्वस्य॑
 भ॒र्ता वि॒श्वस्य॑ ज॒नयि॒ता। तं त्वोप॑दधे का॒मदु॒घम॑क्षि॒तम्।
 प्र॒जाप॑तिस्त्वा सा॒दय॑तु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒र॒स्वद्ध्रु॒वा
 सी॒द॥७॥

अ॒न्त॒रि॒क्षम॑स्य॒ग्नौ श्रि॒तम्। वा॒योः प्र॒ति॒ष्ठा। त्वयी॒दम॒न्तः।
 वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं सु॒भू॒तम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्तु वि॒श्वस्य॑
 ज॒नयि॒तु। तत्त्वोप॑दधे का॒मदु॒घम॑क्षि॒तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा
 सा॒दय॑तु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒र॒स्वद्ध्रु॒वा सी॒द॥८॥

वा॒युर॑स्य॒न्त॒रि॒क्षे श्रि॒तः। दि॒वः प्र॒ति॒ष्ठा। त्वयी॒दम॒न्तः। वि॒श्वं
 य॒क्षं वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं सु॒भू॒तम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्ता वि॒श्वस्य॑
 ज॒नयि॒ता। तं त्वोप॑दधे का॒मदु॒घम॑क्षि॒तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा
 सा॒दय॑तु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒र॒स्वद्ध्रु॒वा सी॒द॥९॥

द्यौ॒र॒सि वा॒यौ श्रि॒ता। आ॒दि॒त्यस्य॑ प्र॒ति॒ष्ठा। त्वयी॒दम॒न्तः।
 वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं सु॒भू॒तम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्त्री वि॒श्वस्य॑
 ज॒नयि॒त्री। तां त्वोप॑दधे का॒मदु॒घम॑क्षि॒ताम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा
 सा॒दय॑तु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒र॒स्वद्ध्रु॒वा सी॒द॥१०॥

आ॒दि॒त्योऽसि॑ दि॒वि श्रि॒तः। च॒न्द्रम॑सः प्र॒ति॒ष्ठा।
 त्वयी॒दम॒न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं सु॒भू॒तम्। वि॒श्वस्य॑
 भ॒र्ता वि॒श्वस्य॑ ज॒नयि॒ता। तं त्वोप॑दधे का॒मदु॒घम॑क्षि॒तम्।

प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा
सीद॥११॥

चन्द्रमा अस्यादित्ये श्रितः। नक्षत्राणां प्रतिष्ठा।
त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य
भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्।
प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा
सीद॥१२॥

नक्षत्राणि स्थ चन्द्रमसि श्रितानि। संवत्सरस्य प्रतिष्ठा
युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्।
विश्वस्य भर्तृणि विश्वस्य जनयितृणि। तानि व उपदधे
कामदुघान्यक्षितानि। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१३॥

संवत्सरौऽसि नक्षत्रेषु श्रितः। ऋतूनां प्रतिष्ठा।
त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य
भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्।
प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा
सीद॥१४॥

ऋतवः स्थ संवत्सरे श्रिताः। मासानां प्रतिष्ठा
युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं
सुभूतम्। विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य जनयितारः। तान् व

उप॑दधे काम॒दुघा॒नक्षि॑तान्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑
दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सीद॥१५॥

मासाः॑ स्थ॒र्तषु॑ श्रि॒ताः। अ॒र्धमा॒सानां॑ प्रति॒ष्ठा युष्मा॑सु।
इ॒दम॑न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॑तं वि॒श्वं सु॒भूत॑म्।
वि॒श्वस्य॑ भ॒र्तारो॑ वि॒श्वस्य॑ जनयि॒तारः॑। तान् व॒ उप॑दधे
काम॒दुघा॒नक्षि॑तान्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑
दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सीद॥१६॥

अ॒र्धमा॒साः स्थ॑ मा॒सु श्रि॒ताः। अ॒होरा॒त्रयोः॑ प्रति॒ष्ठा
युष्मा॑सु। इ॒दम॑न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॑तं वि॒श्वं
सु॒भूत॑म्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्तारो॑ वि॒श्वस्य॑ जनयि॒तारः॑। तान् व॒
उप॑दधे काम॒दुघा॒नक्षि॑तान्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑
दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सीद॥१७॥

अ॒होरा॒त्रे स्थो॑ऽर्धमा॒सेषु॑ श्रि॒ते। भू॒तस्य॑ प्रति॒ष्ठे भव्य॑स्य
प्रति॒ष्ठे। यु॒वयो॑रि॒दम॑न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॑तं वि॒श्वं
सु॒भूत॑म्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्त्र्यो॑ वि॒श्वस्य॑ जनयि॒त्र्यो॑। ते
वा॒मुप॑दधे काम॒दुघे॒ अक्षि॑ते। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑
दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सीद॥१८॥

पौ॒र्णमा॒स्यष्ट॑काऽमा॒वास्या॑। अ॒न्ना॒दाः स्थो॑ऽन्न॒दुघो॑ युष्मा॑सु।
इ॒दम॑न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॑तं वि॒श्वं सु॒भूत॑म्।

विश्वस्य भूय्यो विश्वस्य जनयित्रीः। ता व उपदधे
कामदुघा अक्षिताः। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१९॥

राडसि बृहती श्रीरसीन्द्रपत्नी धर्मपत्नी। विश्वं
भूतमनुप्रभूता। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं
विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भूत्री विश्वस्य जनयित्री। तां
त्वोपदधे कामदुघामक्षिताम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥२०॥

ओजोऽसि सहोऽसि। बलमसि भ्राजोऽसि। देवानां
धामामृतम्। अमर्त्यस्तपोजाः। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं
भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भूर्ता विश्वस्य जनयिता। तं
त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥२१॥

[१]

त्वमग्ने रुद्रो असुरो महो दिवः। त्वं शर्धो मारुतं पृक्ष
ईशिषे। त्वं वातैररुणैर्यासि शङ्गयः। त्वं पूषा विधृतः पांसि
नु त्मना। देवां देवेषु श्रयध्वम्। प्रथमा द्वितीयेषु श्रयध्वम्।
द्वितीयास्तृतीयेषु श्रयध्वम्। तृतीयाश्चतुर्थेषु श्रयध्वम्। चतुर्थाः
पञ्चमेषु श्रयध्वम्। पञ्चमाः षष्ठेषु श्रयध्वम्॥२२॥

षष्ठाः सप्तमेषु श्रयध्वम्। सप्तमा अष्टमेषु श्रयध्वम्। अष्टमा

न॒व॒मे॒षु श्रय॑ध्वम्। न॒व॒मा द॑श॒मे॒षु श्रय॑ध्वम्। द॒श॒मा ए॑काद॒शे॒षु
श्रय॑ध्वम्। ए॒का॒द॒शा द्वा॑द॒शे॒षु श्रय॑ध्वम्। द्वा॒द॒शास्त्र॑योद॒शे॒षु
श्रय॑ध्वम्। त्र॒यो॒द॒शाश्च॑तुर्द॒शे॒षु श्रय॑ध्वम्। च॒तु॒र्द॒शाः प॑ञ्चद॒शे॒षु
श्रय॑ध्वम्। प॒ञ्च॒द॒शाः षोड॑शे॒षु श्रय॑ध्वम्॥ २३ ॥

षोड॒शाः स॑प्तद॒शे॒षु श्रय॑ध्वम्। स॒प्त॒द॒शा अ॑ष्टाद॒शे॒षु
श्रय॑ध्वम्। अ॒ष्टा॒द॒शा ए॑कान्नवि॒ंशे॒षु श्रय॑ध्वम्। ए॒का॒न्न॒वि॒ं॒शा
वि॒ं॒शे॒षु श्रय॑ध्वम्। वि॒ं॒शा ए॑कवि॒ंशे॒षु श्रय॑ध्वम्।
ए॒क॒वि॒ं॒शा द्वा॑वि॒ंशे॒षु श्रय॑ध्वम्। द्वा॒वि॒ं॒शास्त्र॑योवि॒ंशे॒षु
श्रय॑ध्वम्। त्र॒यो॒वि॒ं॒शाश्च॑तुर्वि॒ंशे॒षु श्रय॑ध्वम्। च॒तु॒र्वि॒ं॒शाः
प॑ञ्चवि॒ंशे॒षु श्रय॑ध्वम्। प॒ञ्च॒वि॒ं॒शाः षड्वि॑ं॒शे॒षु श्रय॑ध्वम्॥ २४ ॥

षड्वि॑ं॒शाः स॑प्तवि॒ंशे॒षु श्रय॑ध्वम्। स॒प्त॒वि॒ं॒शा
अ॑ष्टावि॒ंशे॒षु श्रय॑ध्वम्। अ॒ष्टा॒वि॒ं॒शा ए॑कान्नत्रि॒ंशे॒षु
श्रय॑ध्वम्। ए॒का॒न्न॒त्रि॒ं॒शास्त्रि॑ं॒शे॒षु श्रय॑ध्वम्। त्रि॒ं॒शा
ए॑कत्रि॒ंशे॒षु श्रय॑ध्वम्। ए॒क॒त्रि॒ं॒शा द्वा॑त्रि॒ंशे॒षु श्रय॑ध्वम्।
द्वा॒त्रि॒ं॒शास्त्र॑यस्त्रि॒ंशे॒षु श्रय॑ध्वम्। दे॒वास्त्रि॑रेकाद॒शास्त्रि॑य-
स्त्रि॒ं॒शाः। उत्त॑रे भवत। उत्त॑रव॒र्त्मान् उत्त॑रसत्त्वानः। यत्का॑म
इ॒दं जु॒होमि॑। तन्मे॒ समृ॑ध्यताम्। व॒यं स्या॑म॒ पत॑यो
र॒यी॒णाम्। भूर्भु॑वः स्वः स्वाहा॥ २५ ॥

[२]

अ॒ग्ना॒विष्णू॑ स॒जोष॑सा। इ॒मा वर्ध॑न्तु वां गि॒रः।
द्यु॒मैर्वा॑जेभिरा॒गत॑म्। रा॒ज्ञी वि॒रा॒ज्ञी। स॒म्रा॒ज्ञी स्व॒रा॒ज्ञी।

अ॒र्चिः शो॒चिः। तपो॒ हरो॒ भाः। अ॒ग्निः सोमो॒ बृह॒स्पतिः॑। वि॒श्वे
दे॒वा भुव॑नस्य गो॒पाः। ते सर्वे॑ स॒ङ्गत्य॑। इ॒दं मे॒ प्राव॑न्ता॒ वचः॑।
व॒य॑ꣳ स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। भूर्भुवः॑ स्वः॒ स्वाहा॑॥२६॥

[३]

अन्न॑प॒तेऽन्न॑स्य नो देहि। अ॒न॒मी॒वस्य॑ शु॒ष्मिणः॑। प्र प्र॑दा॒तारं॑
तारि॑षः। ऊ॒र्जं नो॑ धेहि द्वि॒पदे॒ चतु॑ष्पदे। अ॒ग्ने पृ॑थि॒वीप॑ते।
सोमं॑ वीरु॒धां प॑ते। त्वष्टः॑ स॒मिधां॑ पते। वि॒ष्णावा॑शानां पते।
मि॒त्रं स॒त्यानां॑ पते। वरु॑ण ध॒र्मणां॑ पते॥२७॥

म॒रुतो॑ ग॒णानां॑ पतयः। रु॒द्रं प॑शूनां पते। इन्द्रो॑जसां पते।
बृह॑स्पते ब्र॒ह्मण॑स्पते। आ रु॒चा रो॑चेऽह॑ꣳ स्व॒यम्। रु॒चा
रु॒रुचे॒ रोच॑मानः। अ॒तीत्या॑दः स्व॒राभ॑रेह। तस्मि॒न् यो॒नौ
प्र॒ज॒नौ प्र॒जाये॑य। व॒य॑ꣳ स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। भूर्भुवः॑
स्वः॒ स्वाहा॑॥२८॥

[४]

स॒प्त ते॑ अ॒ग्ने स॒मिधः॑ स॒प्त जि॒ह्वाः। स॒प्त र्ष॑यः स॒प्त
धा॒र्म प्रि॒याणि॑। स॒प्त हो॒त्रा अनु॑विद्वान्। स॒प्त यो॒नीरा॑पृणस्वा
घृ॒तेन॑। प्राची॒ दिक्। अ॒ग्निर्दे॒वता॑। अ॒ग्निꣳ स दि॒शां दे॒वं
दे॒वता॑नामृच्छतु। यो मै॒तस्यै॑ दि॒शोऽभि॑दास॒ति। द॒क्षिणा
दिक्। इन्द्रो॑ दे॒वता॑॥२९॥

इन्द्रꣳ स दि॒शां दे॒वं दे॒वता॑नामृच्छतु। यो मै॒तस्यै॑

दि॒शोऽभि॒दास॑ति। प्र॒तीची॒ दिक्। सोमो॑ दे॒वता॑। सोम॒ः स
दि॒शां दे॒वं दे॒वता॑नामृच्छतु। यो मे॒तस्यै॑ दि॒शोऽभि॒दास॑ति।
उ॒दीची॒ दिक्। मि॒त्रावरु॑णौ दे॒वता॑। मि॒त्रावरु॑णौ स दि॒शां
दे॒वो दे॒वता॑नामृच्छतु। यो मे॒तस्यै॑ दि॒शोऽभि॒दास॑ति॥३०॥

ऊ॒र्ध्वा दिक्। बृ॒हस्प॑तिर्दे॒वता॑। बृ॒हस्प॑ति॒ः स दि॒शां दे॒वं
दे॒वता॑नामृच्छतु। यो मे॒तस्यै॑ दि॒शोऽभि॒दास॑ति। इ॒यं दिक्।
अ॒दि॒तिर्दे॒वता॑। अ॒दि॒ति॒ः स दि॒शां दे॒वीं दे॒वता॑नामृच्छतु।
यो मे॒तस्यै॑ दि॒शोऽभि॒दास॑ति। पु॒रुषो॑ दिक्। पु॒रुषो॑ मे
का॒मा॒न्त्सम॑र्धयतु॥३१॥

अ॒न्यो जा॒गृ॒विः प्रा॒ण। अ॒सा॒वेहि॑। ब॒धि॒र आ॑क्रन्दयितरपान।
अ॒सा॒वेहि॑। उ॒षसं॑मुषसमशीय। अ॒हम॑सो॒ ज्योति॑रशीय।
अ॒हम॑सोऽपोऽशीय। व॒यः॒ स्याम॑ पत॒यो रयी॑णाम्। भूर्भुवः
स्वः स्वाहा॑॥३२॥

[५]

यत्तेऽचि॑तं॒ यदु॑ चि॒तं ते॑ अ॒ग्ने। यत्त॑ ऊ॒नं यदु॑ तेऽति॑रिक्तम्।
आ॒दि॒त्यास्त॒दङ्गि॑रसश्चिन्वन्तु। वि॒श्वे ते॑ दे॒वाश्चि॑तिमापूरयन्तु।
चि॒तश्चा॑सि॒ सश्चि॑तश्चास्यग्ने। ए॒तावा॑श्चा॒सि भू॒याश्चा॑स्यग्ने।
लो॒कं पृ॑ण च्छि॒द्रं पृ॑ण। अथो॑ सीद शि॒वा त्वम्। इ॒न्द्रा॒ग्नी त्वा॒
बृ॒हस्प॑तिः। अ॒स्मिन् योना॑वसीषदन्॥३३॥

तया॑ दे॒वता॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सीद। ता अ॑स्य॒ सूद॑दोहसः।
सोम॑श्च॒ श्री॑णन्ति॒ पृ॒श्नयः॑। जन्म॑ दे॒वानां॑ वि॒शः। त्रि॒ष्वा

रोचने दिवः। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। अग्ने देवाः
इहाऽऽवह। जज्ञानो वृक्तबर्हिषे। असि होता न ईड्यः।
अगन्म महा मनसा यविष्ठम्॥३४॥

यो दीदाय समिद्ध स्वे दुरोणे। चित्रभानू रोदसी अन्तरुर्वी।
स्वाहुतं विश्वतः प्रत्यश्चम। मेधाकारं विदथस्य प्रसाधनम्।
अग्निः होतारं परिभूतमं मतिम्। त्वामर्भस्य हविषः
समानमित्। त्वां महो वृणते नरो नान्यं त्वत्। मनुष्वत्त्वा
निधीमहि। मनुष्वत्समिधीमहि। अग्ने मनुष्वदङ्गिरः॥३५॥

देवान्देवायते यज। अग्निर्हि वाजिनं विशे। ददाति
विश्वचर्षणिः। अग्नी राये स्वाभुवम्। स प्रीतो याति वार्यम्।
इषः स्तोतृभ्य आभर। पृष्टो दिवि पृष्टो अग्निः पृथिव्याम्।
पृष्टो विश्वा ओषधीराविवेश। वैश्वानरः सहसा पृष्टो अग्निः।
स नो दिवा स रिषः पातु नक्तम्॥३६॥

[६]

अयं वाव यः पवते। सोऽग्निर्नाचिकेतः। स यत्प्राङ् पवते।
तदस्य शिरः। अथ यद्वक्षिणा। स दक्षिणः पक्षः। अथ
यत्प्रत्यक्। तत्पुच्छम्। यदुदङ्। स उत्तरः पक्षः॥३७॥

अथ यत्संवाति। तदस्य समञ्चनं च प्रसारणं च। अथो
सम्पदेवास्य सा। स ह वा अस्मै स कामः पद्यते। यत्कामो
यजते। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। यो ह वा

अ॒ग्नेर्ना॑चिके॒तस्याऽऽय॑तनं॒ प्रति॒ष्ठां वेद॑। आ॒यत॑नवान्भवति।
गच्छ॑ति प्रति॒ष्ठाम्॥३८॥

हिर॑ण्यं वा अ॒ग्नेर्ना॑चिके॒तस्याऽऽय॑तनं॒ प्रति॒ष्ठा। य ए॒वं वेद॑। आ॒यत॑नवान्भवति। गच्छ॑ति प्रति॒ष्ठाम्। यो ह॒ वा अ॒ग्नेर्ना॑चिके॒तस्य॒ शरी॑रं वेद॑। सश॑रीर ए॒व स्व॒र्गं लो॒कमे॑ति।
हिर॑ण्यं वा अ॒ग्नेर्ना॑चिके॒तस्य॒ शरी॑रम्। य ए॒वं वेद॑। सश॑रीर ए॒व स्व॒र्गं लो॒कमे॑ति। अथो॒ यथा॑ रु॒क्म उत्त॑प्तो भा॒य्यात्॥३९॥

ए॒वमे॒व स तेज॑सा॒ यश॑सा। अ॒स्मिँश्च॑ लो॒केऽमु॑ष्मिँश्च॑ भा॒ति। उ॒रवो॑ ह॒ वै ना॑मै॒ते लो॒काः। येऽव॑रेणाऽऽदि॒त्यम्। अथ॑ है॒ते वरी॑याँसो लो॒काः। ये प॑रेणाऽऽदि॒त्यम्। अन्त॑वन्तँ ह॒ वा ए॒ष क्ष॒य्यं लो॒कं ज॑यति। योऽव॑रेणाऽऽदि॒त्यम्। अथ॑ है॒षोऽन॑न्तम॑पा॒रम॑क्ष॒य्यं लो॒कं ज॑यति। यः प॑रेणाऽऽदि॒त्यम्॥४०॥

अ॒न॒न्तँ ह॒ वा अ॑पा॒रम॑क्ष॒य्यं लो॒कं ज॑यति। योऽग्निं॑ ना॑चिके॒तं चि॑नुते। य उँ चैन॑मे॒वं वेद॑। अथो॒ यथा॑ रथे॒ तिष्ठ॑न्पक्ष॑सी पर्या॒वर्त॑माने प्र॒त्यपै॑क्षते। ए॒वम॑हो॒रात्रे॑ प्र॒त्यपै॑क्षते। नास्या॑हो॒रात्रे॑ लो॒कमा॑प्नुतः। योऽग्निं॑ ना॑चिके॒तं चि॑नुते। य उँ चैन॑मे॒वं वेद॑॥४१॥

उ॒शन् ह॒ वै वा॑ज॒श्रव॑सः सर्व॒वेद॑सं द॒दौ। तस्य॑ ह॒ नचि॑केता॒
नाम॑ पु॒त्र आ॑स। त॒ ह॒ कुमा॑र॒ सन्तम॑। दक्षि॑णासु
नी॒यमा॑नासु श्रद्धाऽऽवि॑वेश। स हो॒वाच। तत् कस्मै॑ मां
दा॑स्य॒सीति॑। द्वितीयं॑ तृतीयम्। त॒ ह॒ परी॑त उवाच। मृत्य॒वे
त्वा ददा॑मीति॑। त॒ ह॒ स्मोत्थि॑तं वाग॒भिव॑दति॥४२॥

गौत॑म कुमा॒रमि॑ति। स हो॒वाच। परे॑हि मृत्योर्गृ॒हान्।
मृत्य॒वे वै त्वा॑ऽदा॒मिति॑। तं वै प्र॒वस॑न्तं ग॒न्तासी॑ति होवाच।
तस्य॑ स्म ति॒स्रो रा॒त्रीरना॑श्वान्गृहे व॑सतात्। स यदि॑
त्वा पृ॒च्छेत्। कुमा॑र॒ कति॑ रा॒त्रीरवा॑त्सीरिति॑। ति॒स्र इति॑
प्रति॑ब्रूतात्। किं प्र॑थ॒मा॒ रात्रि॑माश्रा इति॑॥४३॥

प्र॒जां त॒ इति॑। किं द्वि॒तीया॑मिति॑। प॒शू॒स्त इति॑। किं
तृ॒तीया॑मिति॑। सा॒धुकृ॑त्यां त॒ इति॑। तं वै प्र॒वस॑न्तं जगाम।
तस्य॑ ह॒ ति॒स्रो रा॒त्रीरना॑श्वान्गृह उ॒वास। तमा॑गत्य॑ पप्रच्छ।
कुमा॑र॒ कति॑ रा॒त्रीरवा॑त्सीरिति॑। ति॒स्र इति॑ प्रत्यु॒वाच॥४४॥

किं प्र॑थ॒मा॒ रात्रि॑माश्रा इति॑। प्र॒जां त॒ इति॑। किं
द्वि॒तीया॑मिति॑। प॒शू॒स्त इति॑। किं तृ॒तीया॑मिति॑। सा॒धुकृ॑त्यां
त॒ इति॑। नम॑स्ते अस्तु भगव॒ इति॑ होवाच। वरं॑ वृणी॒ष्वेति॑।
पि॒तरमे॒व जीव॑न्नया॒नीति॑। द्वितीयं॑ वृणी॒ष्वेति॑॥४५॥

इ॒ष्टापूर्त॑योर्मेऽक्षि॑तिं ब्रू॒हीति॑ होवाच। तस्मै॑ है॒तम॒ग्निं
नाचि॑के॒तमु॑वाच। ततो॒ वै तस्ये॑ष्टापूर्ते॒ ना क्षी॑येते।

नास्येष्टापूरुते क्षीयेते। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ
चैनमेवं वेद। तृतीयं वृणीष्वेति। पुनर्मृत्योर्मेऽपचितिं ब्रूहीति
होवाच। तस्मै हैतमग्निं नाचिकेतमुवाच। ततो वै सोऽप
पुनर्मृत्युमजयत्॥४६॥

अपं पुनर्मृत्युं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य
उ चैनमेवं वेद। प्रजापतिर्वै प्रजाकामस्तपोऽतप्यत। स
हिरण्यमुदास्यत्। तदग्नौ प्रास्यत्। तदस्मै नाच्छदयत्।
तद्वितीयं प्रास्यत्। तदस्मै नैवाच्छदयत्। तत्तृतीयं
प्रास्यत्॥४७॥

तदस्मै नैवाच्छदयत्। तदात्मन्नेव हृदय्येऽग्नौ वैश्वानरे
प्रास्यत्। तदस्मा अच्छदयत्। तस्माद्विरण्यं कनिष्ठं
धनानाम्। भुञ्जत्प्रियतमम्। हृदयजः हि। स वै तमेव
नाविन्दत्। यस्मै तां दक्षिणामनैष्यत्। ताः स्वायैव हस्ताय
दक्षिणायानयत्। तां प्रत्यगृह्णात्॥४८॥

दक्षाय त्वा दक्षिणां प्रतिगृह्णामीति। सोऽदक्षत दक्षिणां
प्रतिगृह्य। दक्षते ह वै दक्षिणां प्रतिगृह्य। य एवं वेद।
एतद्धं स्म वै तद्विद्वाः सो वाजश्रवसा गोतमाः। अप्यनूदेश्या
दक्षिणां प्रतिगृह्णन्ति। उभयेन वयं दक्षिष्यामह एव दक्षिणां
प्रतिगृह्येति। तेऽदक्षन्त दक्षिणां प्रतिगृह्य। दक्षते ह वै दक्षिणां
प्रतिगृह्य। य एवं वेद। प्र हान्यं व्रीणाति॥४९॥

त२ है॒तमे॑कै॒ प॒शुब॒न्ध ए॒वोत्त॑र॒वेद्यां॑ चि॒न्वते॑।
 उ॒त्तर॒वे॒दिसं॑मि॒त ए॒षोऽग्नि॑रिति॒ वद॑न्तः। तन्न॒ तथा॑
 कुर्यात्। ए॒तम॒ग्निं का॑मे॒न व्य॑र्धयेत्। स ए॒नं का॑मे॒न व्यृ॑द्धः।
 का॑मे॒न व्य॑र्धयेत्। सौ॒म्ये वा॑वे॒नम॑ध्व॒रे चि॑न्वी॒त। यत्र॑ वा
 भूयि॑ष्ठा आ॒हु॒तयो॑ हू॒येर॑न्। ए॒तम॒ग्निं का॑मे॒न स॑म॒र्धय॑ति। स
 ए॒नं का॑मे॒न स॑मृ॒द्धः॥५०॥

का॑मे॒न स॑म॒र्धय॑ति। अथ॑ है॒नं पु॒र॒र्षयः॑। उ॒त्तर॒वे॒द्यामे॑व
 स॒त्रिय॑मचि॒न्वत॑। ततो॒ वै तेऽवि॑न्दन्त॒ प्र॒जाम्। अ॒भि स्व॑र्गं
 लो॒कम॑जयन्। वि॒न्दत॑ ए॒व प्र॒जाम्। अ॒भि स्व॑र्गं लो॒कं ज॑यति।
 योऽग्निं॑ ना॒चिके॑तं चि॒नुते॑। य उ॒ चैन॑मे॒वं वे॑द। अथ॑ है॒नं
 वा॒युर्ऋ॒द्धि॑कामः॥५१॥

य॒थान्यु॒त्तमे॑वोप॒दधे॑। ततो॒ वै स ए॒तामृ॑द्धि॒माध्नो॑त्। या॒मि॒दं
 वा॒युर्ऋ॒द्धः। ए॒तामृ॑द्धि॒मध्नो॑ति। या॒मि॒दं वा॒युर्ऋ॒द्धः। योऽग्निं॑
 ना॒चिके॑तं चि॒नुते॑। य उ॒ चैन॑मे॒वं वे॑द। अथ॑ है॒नं गो॒ब॒लो
 वा॒र्ष्णः प॒शुका॑मः। पा॒ङ्कमे॑व चि॒क्ये। पञ्च॑ पु॒रस्ता॑त्॥५२॥

पञ्च॑ दक्षि॒णतः॑। पञ्च॑ प॒श्चात्। पञ्चो॑त्त॒रतः॑। ए॒कां म॑र्ये॒।
 ततो॒ वै स स॒हस्रं॑ प॒शून्प्रा॑प्नो॒त्। प्र स॒हस्रं॑ प॒शूना॑प्नोति।
 योऽग्निं॑ ना॒चिके॑तं चि॒नुते॑। य उ॒ चैन॑मे॒वं वे॑द। अथ॑ है॒नं
 प्र॒जाप॑ति॒र्ज्यैष्ठ्य॑कामो॒ यश॑स्कामः प्र॒जन॑नकामः। त्रि॒वृ॒तमे॑व
 चि॒क्ये॥५३॥

स॒प्त पु॒रस्ता॑त्। ति॒स्रो दक्षि॑ण॒तः। स॒प्त प॒श्चात्। ति॒स्र
उ॒त्तर॒तः। एकां॑ म॒ध्ये। ततो॑ वै स प्र यशो॑ ज्यैष्ठ्यमा॒प्नोत्।
ए॒तां प्रजा॑तिं प्राजाय॑त। यामि॒दं प्र॒जाः प्र॒जाय॑न्ते। त्रि॒वृद्धे
ज्यैष्ठ्य॑म्। मा॒ता पि॒ता पु॒त्रः॥५४॥

त्रि॒वृत्प्र॒जन॑नम्। उ॒पस्थो॑ योनि॑र्मध्य॒मा। प्र यशो॑
ज्यैष्ठ्यमा॒प्नोति। ए॒तां प्रजा॑तिं प्रजाय॑ते। यामि॒दं प्र॒जाः
प्र॒जाय॑न्ते। योऽग्निं॑ नाचि॒केतं॑ चि॒नुते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑।
अथ॑ हैन॒मिन्द्रो॑ ज्यैष्ठ्य॑कामः। ऊ॒र्ध्वा ए॒वोप॑दधे। ततो॑ वै स
ज्यैष्ठ्य॑मगच्छ॒त्॥५५॥

ज्यैष्ठ्यं॑ गच्छ॒ति। योऽग्निं॑ नाचि॒केतं॑ चि॒नुते। य उ॑ चैनमे॒वं
वेद॑। अथ॑ हैन॒मसा॒वादि॒त्यः स्व॒र्गका॑मः। प्राची॑रे॒वोप॑दधे।
ततो॑ वै सोऽभि॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑जयत्। अ॒भि स्व॒र्गं लो॒कं
ज॑यति। योऽग्निं॑ नाचि॒केतं॑ चि॒नुते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। स
यदी॒च्छेत्॥५६॥

ते॒ज॒स्वी य॑श॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒सी स्या॑मिति। प्रा॒डाहो॑तुर्धि॒ष्ण्या-
दु॒थ्स॑र्पेत्। येयं प्रा॒गाद्य॑श॒स्वती॑। सा मा॒ प्रोर्णो॑तु। तेज॑सा
यश॑सा ब्रह्मवर्च॒सेने॑ति। ते॒ज॒स्व्यैव॑ य॑श॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒सी
भ॑वति। अथ॑ यदी॒च्छेत्। भूयि॑ष्ठं मे॒ श्रद्ध॑धीरन्। भूयि॑ष्ठा
दक्षि॑णा नयेयु॒रिति॑। दक्षि॑णासु नी॒यमा॑नासु प्रा॒च्येहि॑
प्रा॒च्येही॑ति प्राचीं जुषा॒णा वे॒त्वाऽऽज्य॑स्य॒ स्वाहे॑ति
सु॒वेणो॑प॒हत्या॑ऽऽहव॒नीये॑ जुहुयात्॥५७॥

भूयिष्ठमेवास्मै श्रद्धधते। भूयिष्ठा दक्षिणा नयन्ति।
 पुरीषमुपधाय। चितिकृतिभिरभिमृश्य। अग्निं प्रणीयोप-
 समाधाय। चतस्र एता आहुतीर्जुहोति। त्वमग्ने रुद्र इति
 शतरुद्रीयस्य रूपम्। अग्नाविष्णू इति वसोर्धारायाः।
 अन्नपत इत्यन्नहोमः। सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वा इति
 विश्वप्रीः॥५८॥

[९]

यां प्रथमामिष्टकामुपदधाति। इमं तया लोकमभिजयति।
 अथो या अस्मिँल्लोके देवताः। तासां सायुज्यं
 सलोकतामाप्नोति। यां द्वितीयामुपदधाति। अन्तरिक्षलोकं
 तयाऽभिजयति। अथो या अन्तरिक्षलोके देवताः। तासां
 सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। यां तृतीयामुपदधाति। अमुं
 तया लोकमभिजयति॥५९॥

अथो या अमुष्मिँल्लोके देवताः। तासां सायुज्यं
 सलोकतामाप्नोति। अथो या अमूरितरा अष्टादश। य एवामी
 उरवश्च वरीयांसश्च लोकाः। तानेव ताभिरभिजयति॥
 कामचारो ह वा अस्योरुषु च वरीयःसु च लोकेषु भवति।
 योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। संवत्सरो वा
 अग्निर्नाचिकेतः। तस्य वसन्तः शिरः॥६०॥

ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षा उत्तरः। शरत्पुच्छम्। मासाः
 कर्मकाराः। अहोरात्रे शतरुद्रीयम्। पर्जन्यो वसोर्धारा। यथा

वै पर्जन्यः सुवृष्टं वृष्ट्वा। प्रजाभ्यः सर्वान्कामान्त्सम्पूरयति।
एवमेव स तस्य सर्वान्कामान्त्सम्पूरयति। योऽग्निं नाचिकेतं
चिनुते॥६१॥

य उ चैनमेवं वेद। संवत्सरो वा अग्निर्नाचिकेतः। तस्य
वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षाः पुच्छम्।
शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः
पुरीषम्। अहोरात्राणीष्टकाः। एष वाव सोऽग्निरग्निमयः
पुनर्णवः। अग्निमयो ह वै पुनर्णवो भूत्वा। स्वर्गं लोकमेति।
आदित्यस्य सायुज्यम्। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ
चैनमेवं वेद॥६२॥

[१०]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय काठके द्वितीयः प्रश्नः
समाप्तः॥२॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

तुभ्यं ता अङ्गिरस्तमाऽश्याम् तं काममग्रे। आशानां त्वा
विश्वा आशाः। अनु नोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। कामो
भूतस्य कामस्तदग्रे। ब्रह्म जज्ञानं पिता विराजाम्। यज्ञो
रायोऽयं यज्ञः। आपो भद्रा आदित्यंश्यामि। तुभ्यं भरन्ति यो
देह्यः। पूर्वं देवा अपरेण प्राणापानौ। हव्यवाहुः स्विष्टम्॥१॥

[१]

दे॒वेभ्यो॒ वै स्व॒र्गो लो॒कस्ति॒रोऽभ॒वत्। ते प्र॒जाप॑तिमब्रुवन्।
 प्रजा॑पते स्व॒र्गो वै नो॑ लो॒कस्ति॒रोऽभू॑त्। तमन्वि॒च्छेति॑।
 तं य॑ज्ञ॒क्रतु॑भि॒रन्वै॑च्छत्। तं य॑ज्ञ॒क्रतु॑भिर्नान्विन्दत्।
 तमिष्टि॑भि॒रन्वै॑च्छत्। तमिष्टि॑भि॒रन्व॑विन्दत्। तदिष्टी॑नामिष्टि॒-
 त्वम्। ए॒ष्ट्यो ह॒ वै ना॑म। ता इ॒ष्ट्य इ॒त्याच॑क्षते प॒रोक्षे॑ण।
 प॒रोक्ष॑प्रिया इव॒ हि दे॒वाः॥२॥

तमाशा॑ऽब्रवीत्। प्रजा॑पत आ॒शया॒ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॒
 वा आशा॑ऽस्मि। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्याऽऽशा॑
 भविष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्य॑सीति। स ए॒तम॒ग्नये॒
 कामा॑य पुरोडाशम॒ष्टाक॑पालं निर॑वपत्। आ॒शायै॑ च॒रुम्।
 अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑ स॒त्याऽऽशा॑ऽभवत्। अनु॑
 स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्या ह॒ वा अ॒स्याऽऽशा॑ भवति।
 अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑
 चैन॒देवं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ कामा॑य स्वाहाऽऽशायै॒
 स्वाहा॑। अनु॑मत्यै स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑
 लो॒काय॒ स्वाहा॑ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहे॑ति॥३॥

तं कामो॑ऽब्रवीत्। प्रजा॑पते कामे॒न॒ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॒
 वै कामो॑ऽस्मि। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्यः कामो॑
 भविष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्य॑सीति। स ए॒तम॒ग्नये॒
 कामा॑य पुरोडाशम॒ष्टाक॑पालं निर॑वपत्। कामा॑य च॒रुम्।
 अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑ स॒त्यः कामो॑ऽभवत्। अनु॑

स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यो ह वा अस्य कामो भवति।
 अनुं स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य
 उं चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहा
 कामाय स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय
 लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥४॥

तं ब्रह्माऽब्रवीत्। प्रजापते ब्रह्मणा वै श्राम्यसि। अहमु
 वै ब्रह्माऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते ब्रह्मण्वान् यज्ञो
 भविष्यति। अनुं स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये
 कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। ब्रह्मणे चरुम्।
 अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य ब्रह्मण्वान् यज्ञोऽभवत्। अनुं
 स्वर्गं लोकमविन्दत्। ब्रह्मण्वान् ह वा अस्य यज्ञो भवति।
 अनुं स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य
 उं चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहा
 ब्रह्मणे स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय
 लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥५॥

तं यज्ञोऽब्रवीत्। प्रजापते यज्ञेन वै श्राम्यसि। अहमु
 वै यज्ञोऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यो यज्ञो
 भविष्यति। अनुं स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये
 कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। यज्ञाय चरुम्।
 अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यो यज्ञोऽभवत्। अनुं
 स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यो ह वा अस्य यज्ञो भवति।

अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॒न्दति॑ । य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते । य
 उ॑ चैनदे॒वं वेद॑ । सोऽ॒त्र जुहो॑ति । अ॒ग्नये॑ का॒माय॑ स्वाहा॑
 य॒ज्ञाय॑ स्वाहा॑ । अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑ । स्व॒र्गाय॑
 लो॒काय॑ स्वाहाऽ॒ग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स्वाहेति॑ ॥ ६ ॥

तमापोऽब्रुवन् । प्रजापतेऽप्सु वै सर्वे कामाः श्रिताः ।
 वयमु वा आपः स्मः । अस्मान्नु यजस्व । अथ त्वयि
 सर्वे कामाः श्रयिष्यन्ते । अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति ।
 स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत् ।
 अद्ध्यश्चरुम् । अनुमत्यै चरुम् । ततो वै तस्मिन्सर्वे
 कामा अश्रयन्त । अनु स्वर्गं लोकमविन्दत् । सर्वे ह वा
 अस्मिन्कामाः श्रयन्ते । अनु स्वर्गं लोकं विन्दति । य
 एतेन हविषा यजते । य उ चैनदेवं वेद । सोऽत्र जुहोति ।
 अग्नये कामाय स्वाहाऽद्ध्यः स्वाहा । अनुमत्यै स्वाहा
 प्रजापतये स्वाहा । स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते
 स्वाहेति ॥ ७ ॥

तमग्निर्बलिमानब्रवीत् । प्रजापतेऽग्नये वै बलिमते सर्वाणि
 भूतानि बलिं हरन्ति । अहमु वा अग्निर्बलिमानस्मि । मां
 नु यजस्व । अथ ते सर्वाणि भूतानि बलिं हरिष्यन्ति ।
 अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति । स एतमग्नये कामाय
 पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत् । अग्नये बलिमते चरुम् ।

अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्मै सर्वाणि भूतानि बलिमहरन्।
 अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सर्वाणि ह वा अस्मै भूतानि
 बलिं हरन्ति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन
 हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये
 कामाय स्वाहाऽग्नये बलिमते स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा
 प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते
 स्वाहेति॥८॥

तमनुवित्तिरब्रवीत्। प्रजापते स्वर्गं वै लोकमनुविविधसि।
 अहम् वा अनुवित्तिरस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते
 सत्याऽनुवित्तिर्भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स
 एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। अनुवित्यै
 चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्याऽनुवित्तिरभवत्।
 अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा अस्यानुवित्तिर्भवति।
 अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ
 चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहाऽनुवित्यै
 स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय
 लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥९॥

ता वा एताः सप्त स्वर्गस्य लोकस्य द्वारः।
 दिवःश्येनयोऽनुवित्तयो नाम। आशा प्रथमा रक्षति।
 कामो द्वितीया। ब्रह्म तृतीया। यज्ञश्चतुर्थी। आपः
 पञ्चमी। अग्निर्बलिमान्ष्ठी। अनुवित्तिः सप्तमी। अनु

ह॒ वै स्व॒र्गं लो॒कं वि॒न्दति॑। का॒म॒चा॒रोऽस्य॑ स्व॒र्गे लो॒के
भ॒वति॑। य ए॒ताभि॒रिष्टि॑भिर्यज॒न्ते। य उ॑ चै॒ना ए॒वं वेद॑।
तास्व॑न्वि॒ष्टि। प॒ष्ठौही॒व॒रां द॑द्यात्क॒९सं च॑। स्त्रियै॑ चाऽऽभा॒र९
समृ॑द्धौ॥१०॥

[२]

तप॑सा दे॒वा दे॒वता॑मग्रं आयन्। तप॑स॒र्षयः॑ स्व॒रन्व॑विन्दन्।
तप॑सा स॒पत्नान्प्र॑णु॒दामा॑र॒तीः। येने॒दं वि॒श्वं परि॑भूतं यदस्ति॑।
प्र॒थ॒म॒जं दे॒व९ ह॒विषा॑ विधेम। स्व॒य॒म्भु ब्र॒ह्मं पर॑मं तपो
यत्। स ए॒व पु॒त्रः स पि॒ता स मा॒ता। तपो॑ ह॒ यक्षं॑ प्र॒थ॒म९
सम्ब॑भूव। श्र॒द्धया॑ दे॒वो दे॒वत्व॑म॑श्नुते। श्र॒द्धा प्र॑ति॒ष्ठा लो॒कस्य॑
दे॒वी॥११॥

सा नो॑ जुषा॒णोप॑ य॒ज्ञमागा॑त्। का॒म॑व॒त्साऽमृ॑तं दु॒हाना॑।
श्र॒द्धा दे॒वी प्र॑थ॒म॒जा ऋ॒तस्य॑। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्त्री जग॑तः प्र॒ति॒ष्ठा।
ता९ श्र॒द्धा९ ह॒विषा॑ यजामहे। सा नो॑ लो॒कम॑मृ॒तं दधा॑तु।
ईशा॑ना दे॒वी भुव॑न॒स्याधि॑प॒त्नी। आगा॑त्स॒त्य९ ह॒विरि॒दं
जुषा॑णम्। यस्मा॑द्दे॒वा ज॑ज्ञिरे॒ भुव॑नं च॒ विश्वे॑। तस्मै॑ विधेम
ह॒विषा॑ घृ॒तेन॑॥१२॥

यथा॑ दे॒वैः स॑ध॒मादं॑ मदेम। यस्य॑ प्र॒ति॒ष्ठोर्व॑न्तरि॒क्षम्।
यस्मा॑द्दे॒वा ज॑ज्ञिरे॒ भुव॑नं च॒ सर्वे॑। तत्स॒त्यम॑र्च॒दुप॑ य॒ज्ञं
न आगा॑त्। ब्र॒ह्माऽऽहु॑तीरु॒पमो॑द॒मानम्। मन॑सो॒ वशे॑

सर्वमिदं बभूव। नान्यस्य मनो वशमन्वियाय। भीष्मो हि
देवः सहस्रः सहीयान्। स नो जुषाण उप यज्ञमागात्।
आकूतीनामधिपतिं चेतसां च॥१३॥

सङ्कल्पजूतिं देवं विपश्चिम्। मनो राजानमिह वर्धयन्तः।
उपह्वेऽस्य सुमतौ स्याम। चरणं पवित्रं विततं पुराणम्।
येन पूतस्तरति दुष्कृतानि। तेन पवित्रेण शुद्धेन पूताः।
अतिं पाप्मानमरातिं तरेम। लोकस्य द्वारमर्चिमत्पवित्रम्।
ज्योतिष्मद्भाजमानं महस्वत्। अमृतस्य धारा बहुधा
दोहमानम्। चरणं नो लोके सुधितां दधातु। अग्निर्मूर्धा
भुवः। अनु नोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। हव्यवाहः
स्विष्टम्॥१४॥

[३]

देवेभ्यो वै स्वर्गो लोकस्तिरोऽभवत्। ते प्रजापतिमब्रुवन्।
प्रजापते स्वर्गो वै नो लोकस्तिरोऽभूत्। तमन्विच्छेति। तं
यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्। तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दत्। तमिष्टिभि-
रन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्वविन्दत्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्। एष्टयो
ह वै नाम। ता इष्टय इत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव
हि देवाः॥१५॥

तं तपोऽब्रवीत्। प्रजापते तपसा वै श्राम्यसि। अहमु वै
तपोऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यं तपो भविष्यति।
अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं

निरवपत्। तपसे चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य
सत्यं तपोऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यं ह वा
अस्य तपो भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन
हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये
स्वाहा तपसे स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा।
स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥१६॥

तश्च श्रद्धाऽब्रवीत्। प्रजापते श्रद्धया वै श्राम्यसि। अहमु वै
श्रद्धाऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्या श्रद्धा भविष्यति।
अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं
निरवपत्। श्रद्धायै चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य
सत्या श्रद्धाऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा
अस्य श्रद्धा भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन
हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये
स्वाहा श्रद्धायै स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा।
स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥१७॥

तश्च सत्यमब्रवीत्। प्रजापते सत्येन वै श्राम्यसि।
अहमु वै सत्यमस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यं
सत्यं भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स
एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्। सत्याय चरुम्। अनुमत्यै
चरुम्। ततो वै तस्य सत्यं सत्यमभवत्। अनु स्वर्गं
लोकमविन्दत्। सत्यं ह वा अस्य सत्यं भवति। अनु स्वर्गं

लो॒कं वि॒न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑।
 सोऽ॒त्र जुहो॑ति। अ॒ग्नये॑ स्वाहा॑ स॒त्याय॑ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै
 स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहा॑ऽग्नये॑
 स्विष्ट॒कृते॑ स्वाहेति॑॥१८॥

तं मनो॑ऽब्रवीत्। प्रजा॑पते॒ मन॑सा॒ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॑ वै
 मनो॑ऽस्मि। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्यं मनो॑ भविष्यति।
 अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒त्स्यसी॑ति। स ए॒तमा॑ग्नेयम॒ष्टाक॑पालं
 निर॑वपत्। मन॑से च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॑ वै तस्य॑
 स॒त्यं मनो॑ऽभवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यः ह॒ वा
 अ॑स्य॒ मनो॑ भवति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॒न्दति। य ए॒तेन॑
 ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जुहो॑ति। अ॒ग्नये॑
 स्वाहा॑ मन॑से स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये स्वाहा॑।
 स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहा॑ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स्वाहेति॑॥१९॥

तं चरण॑मब्रवीत्। प्रजा॑पते॒ चरणे॑न॒ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॑ वै
 चरण॑मस्मि। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्यं चरणं॑ भविष्यति।
 अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒त्स्यसी॑ति। स ए॒तमा॑ग्नेयम॒ष्टाक॑पालं
 निर॑वपत्। चरण॑ाय च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॑ वै तस्य॑
 स॒त्यं चरण॑मभवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यः ह॒ वा
 अ॑स्य॒ चरणं॑ भवति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॒न्दति। य ए॒तेन॑
 ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जुहो॑ति। अ॒ग्नये॑
 स्वाहा॑ चरण॑ाय स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये स्वाहा॑।

स्वर्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहाऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स्वाहेति॑॥ २०॥

ता वा ए॒ताः पञ्च॑ स्व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ द्वा॒रः। अ॒पा॒घा॒
अनु॑वित्तयो॒ नाम॑। तपः॑ प्रथ॒मा र॑क्षति। श्रद्धा॑ द्वितीया॒म्।
स॒त्यं तृतीया॑म्। मन॑श्चतुर्थी॒म्। च॒रणं पञ्च॑मी॒म्। अनु॑ ह॒ वै
स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। का॒म॒चारो॑ऽस्य स्व॒र्गे लो॒के भ॑वति।
य ए॒ताभि॑रिष्टिभि॒र्यज॑ते। य उ॑ चैना ए॒वं वेद॑। तास्व॑न्विष्टि।
प॒ष्ठौही॒वरां॑ दद्यात्क॒सं च॑। स्त्रियै॑ चाऽऽभा॒र स॑मृद्धौ॥ २१॥

[४]

ब्रह्म॑ वै चतु॑र्होतारः। चतु॑र्होतृ॒भ्योऽधि॑यज्ञो निर्मितः।
नैन॑ र॒ शप्त॑म्। नाभिच॑रित॒माग॑च्छति। य ए॒वं वेद॑। यो ह॒
वै चतु॑र्होतृणां चतु॑र्होतृत्वं वेद॑। अथो॒ पञ्च॑होतृत्वम्। सर्वा॑
हास्मै॒ दिशः॑ कल्पन्ते। वा॒चस्पति॑र्होता दश॑होतृणाम्।
पृथि॒वी होता॑ चतु॑र्होतृणाम्॥ २२॥

अ॒ग्निर्होता॑ पञ्च॑होतृणाम्। वा॒ग्धोता॑ षड्धौतृणाम्।
म॒हाह॑वि॒र्होता॑ सप्त॑होतृणाम्। ए॒तद्वै चतु॑र्होतृणां
चतु॑र्होतृत्वम्। अथो॒ पञ्च॑होतृत्वम्। सर्वा॑ हास्मै॒ दिशः॑
कल्पन्ते। य ए॒वं वेद॑। ए॒षा वै सर्व॑विद्या। ए॒तद्दे॒षज॑म्। ए॒षा
प॒ङ्क्तिः स्व॒र्गस्य॑ लो॒कस्या॑ञ्ज॒साऽय॑निः स्तुतिः॥ २३॥

ए॒तान् योऽध्यै॑त्यच्छ॒दिर्द॑र्शे याव॑न्तरस॒म॥ स्व॑रेति।
अ॒न॒प॒ब्र॒वः सर्व॑मायुरेति। वि॒न्दते॑ प्र॒जाम्। रा॒यस्पोष॑

गौपत्यम्। ब्रह्मवर्चसी भवति। एतान् योऽध्यैति।
स्पृणोत्यात्मानम्। प्रजां पितृन्। एतान् वा अरुण
औपवेशिर्विदां चकार॥२४॥

एतैरधिवादमपाजयत्। अथो विश्वं पाप्मानम्। स्वर्ययौ।
एतान्योऽध्यैति। अधिवादं जयति। अथो विश्वं पाप्मानम्।
स्वरेति। एतैरग्निं चिन्वीत स्वर्गकामः। एतैरायुष्कामः।
प्रजापशुकामो वा॥२५॥

पुरस्ताद्वशहोतारमुदंश्चमुपदधाति यावत्पदम्। हृदयं
यजुषी पत्यौ च। दक्षिणतः प्राञ्चं चतुर्होतारम्। पश्चादुदंश्च
पश्चहोतारम्। उत्तरतः प्राञ्चं षड्होतारम्। उपरिष्ठात्प्राञ्चं
सप्तहोतारम्। हृदयं यजूंषि पत्यश्च। यथावकाशं ग्रहान्।
यथावकाशं प्रतिग्रहलोकं पृणाञ्च। सर्वा हास्येता देवताः
प्रीता अभीष्टा भवन्ति॥२६॥

सदेवमग्निं चिनुते। रथसंमितश्चेतव्यः। वज्रो वै रथः।
वज्रेणैव पाप्मानं भ्रातृव्यं स्तृणुते। पक्षः संमितश्चेतव्यः।
एतावान् वै रथः। यावत्पक्षः। रथसंमितमेव चिनुते। इममेव
लोकं पशुबन्धेनाभिजयति। अथो अग्निष्टोमेन॥२७॥

अन्तरिक्षमुक्थ्येन। स्वरतिरात्रेण। सर्वाल्लोकानहीनेन।
अथो सत्रेण। वरो दक्षिणा। वरेणैव वरं स्पृणोति। आत्मा
हि वरः। एकविंशतिर्दक्षिणा ददाति। एकविंशो वा इतः

स्वर्गो लोकः। प्र स्वर्गं लोकमाप्नोति॥२८॥

असावादित्य एकविंशः। अमुमेवाऽऽदित्यमाप्नोति।
शतं ददाति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये
प्रतिष्ठति। सहस्रं ददाति। सहस्रसम्मितः स्वर्गो लोकः।
स्वर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। अन्विष्टकं दक्षिणा ददाति।
सर्वाणि वयांसि॥२९॥

सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्यावरुद्धौ। यदि न विन्देत।
मन्थानेतावतो दद्यादोदनान् वा। अश्रुते तं कामम्। यस्मै
कामायाग्निश्चीयते। पृष्ठौहीं त्वन्तर्वतीं दद्यात्। सा हि सर्वाणि
वयांसि। सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्यावरुद्धौ॥३०॥

हिरण्यं ददाति। हिरण्यज्योतिरेव स्वर्गं लोकमेति। वासो
ददाति। तेनाऽऽयुः प्रतिरते। वेदितृतीये यजेत। त्रिषत्या हि
देवाः। स संत्यमग्निं चिनुते। तदेतत्पशुबन्धे ब्राह्मणं ब्रूयात्।
नेतरेषु यज्ञेषु। यो ह वै चतुर्होतृननुसवनं तर्पयित्व्यान्
वेद॥३१॥

तृप्यति प्रजयां पशुभिः। उपैनं सोमपीथो नमति। एते
वै चतुर्होतारोऽनुसवनं तर्पयित्व्याः। ये ब्राह्मणा बहुविदः।
तेभ्यो यदक्षिणा न नयेत्। दुरिष्टं स्यात्। अग्निमस्य
वृजीरन्। तेभ्यो यथाश्रद्धं दद्यात्। स्विष्टमेवैतत्क्रियते।
नास्याग्निं वृञ्जते॥३२॥

हिरण्येष्टको भवति। यावदुत्तममङ्गुलिकाण्डं यज्ञपुरुषा
सम्मितम्। तेजो हिरण्यम्। यदि हिरण्यं न विन्देत्। शर्करा
अक्ता उपदध्यात्। तेजो घृतम्। सतेजसमेवाग्निं चिनुते।
अग्निं चित्वा सौत्रामण्या यजेत मैत्रावरुण्या वा। वीर्येण वा
एष व्यृध्यते। योऽग्निं चिनुते॥ ३३॥

यावदेव वीर्यम्। तदस्मिन्दधाति। ब्रह्मणः सायुज्यं
सलोकतामाप्नोति। एतासामेव देवतानां सायुज्यम्।
सार्ष्टितां समानलोकतामाप्नोति। य एतमग्निं चिनुते।
य उ चैनमेवं वेद। एतदेव सावित्रे ब्राह्मणम्। अथो
नाचिकेते॥ ३४॥

[५]

यच्चा॒मृतं॒ यच्च॒ मर्त्यम्॑। यच्च॒ प्राणि॑ति॒ यच्च॒ न। सर्वा॑स्ता
इष्ट॑काः कृत्वा। उप॑ काम॒दुघा॑ दधे। तेन॑र्षि॒णा तेन॑ ब्रह्म॒णा।
तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द। सर्वाः॑ स्त्रियः॒ सर्वा॑न्पु॒ंसः।
सर्वं॑ न स्त्री॑पुमं च॒ यत्। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तः पा॒सवो॑
भूमेः॑॥ ३५॥

सङ्ख्या॑ता दे॒वमा॒यया॑। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्त॒ ऊषाः॑ पशूनाम्।
पृथि॒व्यां पुष्टि॑रहिताः। सर्वा॑स्ताः। याव॑तीः॒ सिक॑ताः॒ सर्वाः॑।
अ॒पस्व॑न्तश्च॒ याः श्रि॑ताः। सर्वा॑स्ताः। याव॑तीः॒ शर्करा॑ धृत्यै।
अ॒स्यां पृथि॒व्यामधि॑॥ ३६॥

सर्वास्ताः। यावन्तोऽश्मानोऽस्यां पृथिव्याम्। प्रतिष्ठासु
 प्रतिष्ठिताः। सर्वास्ताः। यावतीर्वीरुधः सर्वाः। विष्ठिताः
 पृथिवीमनु। सर्वास्ताः। यावतीरोषधीः सर्वाः। विष्ठिताः
 पृथिवीमनु। सर्वास्ताः॥ ३७ ॥

यावन्तो वनस्पतयः। अस्यां पृथिव्यामधि। सर्वास्ताः।
 यावन्तो ग्राम्याः पशवः सर्वे। आरण्याश्च ये। सर्वास्ताः।
 ये द्विपादश्चतुष्पादः। अपाद उदरसर्पिणः। सर्वास्ताः।
 यावदाञ्जनमुच्यते॥ ३८ ॥

देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। यावत्कृष्णायसुः सर्वम्।
 देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। यावल्लोहायसुः सर्वम्।
 देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। सर्वसुः सीससुः सर्वं त्रपु।
 देवत्रा यच्च मानुषम्॥ ३९ ॥

सर्वास्ताः। सर्वसुः हिरण्यसुः रजतम्। देवत्रा यच्च मानुषम्।
 सर्वास्ताः। सर्वसुः सुवर्णसुः हरितम्। देवत्रा यच्च मानुषम्।
 सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उप कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन
 ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥ ४० ॥

[६]

सर्वा दिशो दिक्षु। यच्चान्तर्भूतं प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ता
 इष्टकाः कृत्वा। उप कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन
 ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। अन्तरिक्षं च

केवलम्। यच्चास्मिन्नन्तराहितम्। सर्वास्ताः। आन्तरिक्ष्यंश्च
याः प्रजाः॥४१॥

गन्धर्वाप्सरसंश्च ये। सर्वास्ताः। सर्वानुदारान्त्सलिलान्।
अन्तरिक्षे प्रतिष्ठितान्। सर्वास्ताः। सर्वानुदारान्त्सलिलान्।
स्थावराः प्रोष्यांश्च ये। सर्वास्ताः। सर्वा धुनिः
सर्वान्ध्वंसान्। हिमो यच्च शीयते॥४२॥

सर्वास्ताः। सर्वान्मरीचीन् विततान्। नीहारो यच्च शीयते।
सर्वास्ताः। सर्वा विद्युतः सर्वान्थस्तनयिबून्। ह्यादुनीर्यच्च
शीयते। सर्वास्ताः। सर्वाः स्रवन्तीः सरितः। सर्वमप्सुचरं च
यत्। सर्वास्ताः॥४३॥

याश्च कूप्या याश्च नाद्याः समुद्रियाः। याश्च वैशन्तीरुत
प्रासचीर्याः। सर्वास्ताः। ये चोत्तिष्ठन्ति जीमूताः। याश्च
वर्षन्ति वृष्टयः। सर्वास्ताः। तपस्तेज आकाशम्।
यच्चाऽऽकाशे प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ताः। वायुं वयांसि
सर्वाणि॥४४॥

अन्तरिक्षचरं च यत्। सर्वास्ताः। अग्निं सूर्यं चन्द्रम्।
मित्रं वरुणं भगम्। सर्वास्ताः। सत्यं श्रद्धां तपो दमम्। नाम
रूपं च भूतानाम्। सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उप कामदुघा
दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्धुवा
सीद॥४५॥

[७]

सर्वा॑न्दि॒वः॑ सर्वा॑न्दे॒वान्दि॒वि। यच्चा॑न्त॒र्भू॒तं प्र॒ति॒ष्ठि॒तम्।
 सर्वा॑स्ता इष्ट॑काः कृ॒त्वा। उ॒प॒ काम॑दु॒घा द॒धे। तेन॑र्षि॒णा तेन॑
 ब्रह्म॑णा। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा सी॑द। याव॑ती॒स्तार॑काः
 सर्वाः॑। वि॒त॒ता रोच॑ने दि॒वि। सर्वा॑स्ताः। ऋ॒चो यजू॑ंषि॒
 सामा॑नि॥४६॥

अथ॑र्वाङ्गि॒रस॑श्च॒ ये। सर्वा॑स्ताः। इति॑हा॒सपु॑राणं च।
 सर्प॑दे॒वज॑नाश्च॒ ये। सर्वा॑स्ताः। ये च॑ लो॒का ये चा॑लो॒काः।
 अ॒न्त॒र्भू॒तं प्र॒ति॒ष्ठि॒तम्। सर्वा॑स्ताः। यच्च॑ ब्रह्म॒ यच्चा॑ब्रह्म।
 अ॒न्त॒र्ब्रह्म॑न्प्रति॒ष्ठि॒तम्॥४७॥

सर्वा॑स्ताः। अ॒हो॒रा॒त्राणि॑ सर्वा॑णि। अ॒र्ध॒मा॒सांश्च॑
 के॒वलान्। सर्वा॑स्ताः। सर्वा॑नृ॒तून्त्सर्वा॑न्मा॒सान्। सं॒व॒त्स॒रं
 च॒ के॒वलम्। सर्वा॑स्ताः। सर्व॑ भू॒तः॑ सर्व॑ भ॒व्यम्।
 यच्चा॑तोऽधि॑भविष्यति। सर्वा॑स्ता इष्ट॑काः कृ॒त्वा।
 उ॒प॒ काम॑दु॒घा द॒धे। तेन॑र्षि॒णा तेन॑ ब्रह्म॑णा। तया॑
 दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा सी॑द॥४८॥

[८]

ऋ॒चां प्राची॑ मह॒ती दि॒गुच्य॑ते। दक्षि॑णामाहु॒र्यजु॑षामपा॒राम्।
 अथ॑र्वणामङ्गि॒रसां प्र॒तीची॑। साम्ना॒मुदी॑ची मह॒ती दि॒गुच्य॑ते।
 ऋ॒ग्भिः पू॒र्वा॒ह्ने दि॒वि दे॒व ई॒यते। य॒जुर्वे॒दे ति॑ष्ठति॒ मध्ये॒

अहं॑ः। सा॒म॒वे॒देना॑ऽस्तम॒ये म॒ही॒यते। वेदै॒रशू॑न्यस्त्रि॒भिरे॑ति॒
सूर्यः॑। ऋ॒ग्न्यो जा॒ताः स॑र्व॒शो मूर्ति॑माहुः। सर्वा॑ गतिर्याजु॒षी
हैव॑ शश्वत्॥ ४९॥

सर्वं॑ तेजः॑ सा॒मरूप्य॑ हं शश्वत्। सर्वं॑ हे॒दं ब्र॒ह्म॒णा
हैव॑ सृष्टम्। ऋ॒ग्न्यो जा॒तं वैश्यं॑ वर्ण॑माहुः। य॒जुर्वे॑दं
क्ष॒त्रिय॑स्याऽऽहु॒र्योनि॑म्। सा॒म॒वे॒दो ब्रा॑ह्म॒णानां॑ प्रसू॑तिः।
पूर्वे॑ पूर्वे॒भ्यो वचं॑ ए॒तदू॑चुः। आ॒दर्श॑म॒ग्निं चि॑न्वा॒नाः।
पूर्वे॑ वि॒श्वसृ॒जोऽमृ॑ताः। श॒तं व॑र्षसह॒स्राणि॑। दी॒क्षिताः॑
स॒त्रमा॑सत॥ ५०॥

तप॑ आसीद्ब्र॒ह्मप॑तिः। ब्र॒ह्म ब्र॒ह्माऽभ॑वत्स्व॒यम्। स॒त्यं ह
होतै॑षामासीत्। यद्वि॒श्वसृ॒ज आ॑सत। अ॒मृत॑मे॒भ्य उ॑दगायत्।
स॒हस्रं॑ परि॒वत्स॑रान्। भू॒तं हं प्र॑स्तोतैषामासीत्।
भ॒विष्य॑त्प्रति॑ चाहरत्। प्रा॒णो अ॑ध्व॒र्युर॑भवत्। इ॒दं सर्वं॑
सि॒षास॑ताम्॥ ५१॥

अ॒पा॒नो वि॒द्वाना॒वृतः॑। प्र॒तिप्रा॑तिष्ठदध्व॒रे। आ॒र्त॒वा
उ॑पगा॒तारः॑। स॒द॒स्यां ऋ॒तवो॑ऽभवन्। अ॒र्धमा॑साश्च
मासा॑श्च। च॒मसा॑ध्व॒र्यवो॑ऽभवन्। अ॒शः स॒द्वह्म॑ण॒स्तेजः॑।
अ॒च्छा॒वाको॑ऽभव॒द्यशः॑। ऋ॒तमे॑षां प्र॒शास्ता॑ऽऽसीत्।
यद्वि॒श्वसृ॒ज आ॑सत॥ ५२॥

ऊ॒र्ग्राजा॑न॒मुद॑वहत्। ध्रु॒वगो॑पः स॒होऽभ॑वत्। ओ॒जोऽभ्य॑ष्टौ-

द्वाव्णः। यद्विश्वसृज आसत। अपंचितिः पोत्रीयामयजत्।
नेष्ट्रीयामयजत्विषिः। आग्नीद्धाद्विदुषी सत्यम्। श्रद्धा
हैवायंजथस्वयम्। इरा पत्नी विश्वसृजाम्। आकूतिरपिन-
डुविः॥५३॥

इध्मः ह क्षुच्चैभ्य उग्रे। तृष्णा चाऽऽवहतामुभे। वागेषां
सुब्रह्मण्याऽऽसीत्। छन्दोयोगान् विजानती। कल्पतन्त्राणि
तन्वानाऽहः। सःस्थाश्च सर्वशः। अहोरात्रे पशुपाल्यौ।
मुहूर्ताः प्रेष्या अभवन्। मृत्युस्तदभवद्धाता। शमितोग्रो विशां
पतिः॥५४॥

विश्वसृजः प्रथमाः सत्रमांसत। सहस्रसमं प्रसुतेन
यन्तः। ततो ह जज्ञे भुवनस्य गोपाः। हिरण्मयः शकुनिर्ब्रह्म
नाम। येन सूर्यस्तपति तेजसेद्धः। पिता पुत्रेण पितृमान्
योनियोनौ। नावेदविन्मनुते तं बृहन्तम्। सर्वानुभुमात्मानं
सम्पराये। एष नित्यो महिमा ब्राह्मणस्य। न कर्मणा वर्धते
नो कर्नीयान्॥५५॥

तस्यैवाऽऽत्मा पदवित्तं विदित्वा। न कर्मणा लिप्यते
पापकेन। पञ्चपञ्चाशतस्त्रिवृतः संवत्सराः। पञ्चपञ्चाशतः
पञ्चदशाः। पञ्चपञ्चाशतः सप्तदशाः। पञ्चपञ्चाशतं
एकविंशाः। विश्वसृजां सहस्रसंवत्सरम्। एतेन
वै विश्वसृज इदं विश्वमसृजन्त। यद्विश्वमसृजन्त।
तस्माद्विश्वसृजः। विश्वमेनाननु प्रजायते। ब्रह्मणः सायुज्यं

सलो॒कतां॑ यन्ति। ए॒तासा॑मे॒व दे॒वता॑ना॒ः सायु॑ज्यम्।
 सा॒र्ष्टिता॑ः॒ समानलो॒कतां॑ यन्ति। य ए॒तदु॑प॒यन्ति। ये
 चै॒न॒त्प्राहुः॑। येभ्य॑श्चै॒न॒त्प्राहुः॑॥५६॥ ॐ॥

[९]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके तृतीयः प्रश्नः

समाप्तः॥३॥

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठकं समाप्तम्॥

हरिः ॐ॥

